

POSEBNA POLETNA ŠTEVILKA – 16 NOVIH INTERVJUJEV

MLADINA

INTERVJU 2015

Luka Mesec

Ivana Djilas

Srećko Horvat

Štefka Drolc

Ciril Ribičič

Dragica Korade

Guy Standing

Nada Rotovnik Kozjek

Keith Lowe

Hasan Nuhanović

Nika Zupanc

Ljubiša Samardžić

Vasja Golar

Sašo Hribar

Let 3

Filip Flisar

1. JULIJ 2015
3,99 € // 39 HRK
www.mladina.si

9 770350 934034

Vaš dan

z našo energijo gnan

PETROL

Energija za življenje

**“Bilo je nekoč v Ljubljani.
In še vedno je.”**

Pizzeria Parma je picerija z najdaljšo tradicijo v Sloveniji in tudi na območju bivše Jugoslavije. Na začetku 70. let prejšnjega stoletja so v pasaži Maxija pričeli peči pice, ki so povzročile pravo evforijo v Ljubljani in Sloveniji.

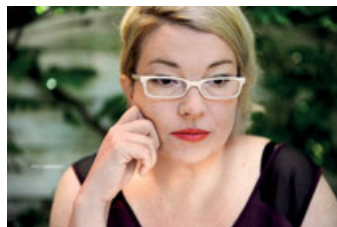
**Puro v objemu oceana ...
nove razsežnosti užitkov.**

www.movia.si

004 Luka
Mesec

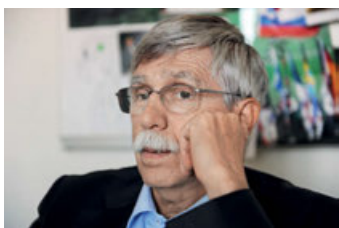
012 Ivana
Djilas

020 Srećko
Horvat

028 Štefka
Drolc

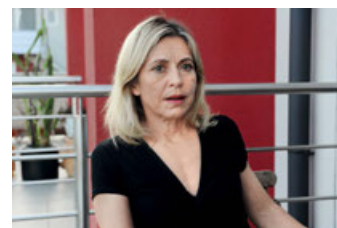
034 Ciril
Ribičič

044 Dragica
Korade

052 Guy
Standing

058 Nada
Rotovnik
Kozjek

066 Keith
Lowe

074 Hasan
Nuhanović

082 Nika
Zupanc

092 Ljubiša
Samardžić

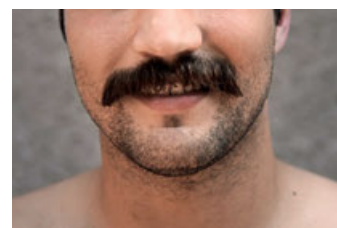
100 Vasja
Golar

106 Sašo
Hribar

114 Let 3

122 Filip
Flisar

**POSEBNA IZDAJA TEDNIKA
MLADINA INTERVJU**

Odgovorni urednik
Grega Repovž

Kreativni direktor
Robert Botteri

Oblikovanje
Damjan Ilić in Ivian Kan
Mujezinović

DTP
InSist d.o.o.

Izdaja
Mladina, časopisno
podjetje, d. d.
Dunajska cesta 51
SI-1000 Ljubljana

Predsednica uprave
Denis Tavčar

Tisk
Set d.o.o.

Natisnili smo 16.400 izvodov
Cena 3.99 € // 39 HRK

Naročniki (fizične osebe) imajo popust za izbrano naročniško obdobje: 10 % (trimesečje), 15 % (polletje), 20 % (leto). Študenti, dijaki, upokojenci in brezposelni lahko uveljavljajo 15 % popusta pri trimesečju. Naročnina velja od tekoče številke do pisnega preklica, odpovedi pa veljajo od začetka naslednjega obračunskega obdobja. Letna naročnina za tujino je 265 EUR, z letalsko dostavo pa 325 EUR.

Uredništvo
Dunajska cesta 51
SI-1001 Ljubljana
p. p. 2700
tel.: 01 230 65 00
faks: 01 230 65 10
e-naslov: desk@mladina.si
www.mladina.si

Naročnine in reklamacije
tel.: 01 230 65 30
e-naslov:
narocnine@mladina.si

Računovodstvo
tel.: 01 230 65 53
Prodaja in distribucija
tel.: 01 230 65 50
e-naslov: prodaja@mladina.si

Oglasno trženje
tel.: 01 230 65 20
in 01 230 65 21
faks: 01 230 65 10
e-naslov: oglasi@mladina.si
transakcijski račun:
06000-0063490582
Banka Celje, d. d.

ISSN 0350-9346

Vse pravice pridržane.
Ponatis celote ali posameznih
delov je dovoljen le s pisnim
privoljenjem.

Naslovnica
Oblikovanje
Damjan Ilić

LUKA Meseč

MARKSIST IN SOCIALIST

ZLukom Mesečem smo se pogovarjali, ko so v Bruslju razpravljali o Grčiji. To počnejo vsakih nekaj mesecev.

Pišče: Jure Trampuš

Foto: Uroš Abram

velikega premika ne more priti čez noč. Moramo razumeti, da je Siriza za evropski politični mainstream velik problem, saj je grožnja obstoječemu redu. Zato jo

Krožijo katastrofični scenariji, politiki grozijo, obupujejo, a pri vsem tem gre, kot bi rekel Meseč, le za dolg boj leveice za strukturne reforme, ne v Grčiji, pač pa v vsej Evropi. To, da je grška Siriza dvignila glas, le pomeni, da se je zbudila demokracija, ljudstvo, ki se upira nadnacionalnim in nedemokratičnim mednarodnim finančnim institucijam. Preprosteje, ki se upira kapitalu.

Luka Meseč je bil na dan pogovora dobre volje, po dolgem času je imel prost vikend, prišel je spočit, z glavo, polno zgodb iz zadnje sezone Igre prestolov. Njegov najljubši lik je bila dolgo Daenerys Targaryen, a tokrat je naredila nekaj napačnih potez. »Ona je maoističen lik,« je dodal v šali.

Grčija se je postavila proti Evropi, Siriza išče svoj pot, v Bruslju jo stiskajo. Strukturnih sprememb pa ni. Nihče ne govori o spremembi ekonomskopolitične doktrine. Govori se le o reprogramiranju dolgov, dodatnem podaljševanju odplačevanja, novem varčevanju.

► Vsi vemo, da gre za boj Davida proti Goljatu. Na eni strani je Grčija, na drugi strani pa celoten evropski esteblišment. Ni veliko takih, kot je Werner Faymann, avstrijski premier, ki Sirizo vsaj delno podpira. Vedeli smo, da v Evropi ne bo kar naenkrat prišlo do levičarske plime. Do

poskušajo na vsak način ustaviti, diskreditirati. Na primeru Grčije skušajo pokazati, da alternative ni, kot bi rekla Margaret Thatcher. Cipras je najprej poskusil iti po lažji, dogovorni poti. Poskusil je najti kompromis z evropskimi institucijami, a je naletel na zaprta vrata, hladne stiske rok, popolno nerazumevanje. Sedaj se zaostruje. Cipras se je srečal s Putinom, pogovarjajo se o možnosti vstopa Grčije v banko BRICS. Na glas razmišljajo o možnosti bankrota. Če pa Sirizi uspe – in uspe ji lahko tudi z bankrotom, izstopom iz evrskega območja, povezavo z drugimi geopolitičnimi partnerji –, bi Grčija v Evropi postala zgled drugim levim strankam in navdih upora.

Za vas ne bi bil problem, če bi v neki situaciji Slovenija zapustila evro?

► Če bi za takim projektom stalo ljudstvo, s tem ne bi imel težav.

Kaj pa posledice, gospodarske, monetarne, čisto življenjske? Krediti, ki jih najemajo ljudje, bi ostali v evrih.

► V tem primeru bi lahko prišlo do konverzije dolga v nacionalno valuto, problem pa je seveda dolg tujini. Na srečo so slovenske banke praktično sanirane, imamo razmeroma obvladljiv zunanji dolg, gospodarsko rast. Stanje je pri nas v tem pogledu precej drugačno (in lažje) kot v Grčiji.

Zagovorniki statusa quo bodo vsakega, ki bo ta status poskušal spremeniti, prikazovali kot otročjega, demagoškega, populističnega, nedoraslega, utopističnega, idealističnega, skrajnega. Nalepk ne zmanjka.

Nekoč ste dejali, da občudujete Varufakisa, evropski politiki ga označujejo za otročjega.

► Zagovorniki statusa quo bodo vsakega, ki bo ta status poskušal spremeniti, prikazovali kot otročjega, demagoškega, populističnega, nedoraslega, utopističnega, idealističnega, skrajnega. Nalepk ne zmanjka in ne lepijo jih samo na Varufakisa, pač pa tudi na Podemos, Die Linke, Združeno levico in na vsakogar, ki si drzne dregniti v razmerje moči v Evropi.

Tudi v Sloveniji, vsaj med politiki, prevladuje miselnost, da Grki vseeno izsiljujejo, da škodijo Evropi. Tako razmišlja tudi finančni minister Dušan Mramor.

► Nisem presenečen, čeprav gre za neko čudno vrsto shizofrenije. S tem ko minister Mramor napada Varufakisa in navija, da »malopridni« Grčiji prisilni jopič še bolj zategnemo, se v resnici strelja v koleno. Če danes zahteva od Grčije, da zateguje pasove, jih bo jutri moral tudi sam v Sloveniji. Tudi Slovenija je del periferije in samo slepa ali hlapčevska politika lahko navija za reforme, ki so v interesu centra. Res je, da je zaradi pozitivnih gospodarskih kazalcev v Sloveniji lažje, a mnogi, celo minister Mramor sam, svarijo, da je lahko za vogalom tretja recesija, poleg tega pa država še vedno socialno nazaduje. In to ravno zaradi varčevalnih ukrepov in drugih politik, ki jih udejanjajo, da bi sledili politiki izsiljenega evropskega konsenza. **Kaj pa njegov argument, da če Evropa Grkom odpiše dolgove, potem bomo namesto njih dolgove plačevali tudi Slovenci?**

► Razmišljanje bi morali obrniti. Če se bodo Grčiji odpisali dolgovi, potem se lahko za razbremenitev poteguje tudi Slovenija. Ne nazadnje je to Mramor nedavno poudaril tudi sam, ko je dejal, da bo vse, kar bo EU dopustila Grčiji, zahteval tudi za Slovenijo. In tako bi moral ravnati. Ampak seveda bi moral v pogajanjih stati na strani Grčije, ne Nemčije. Sicer pa se je pri razpravi o javnem dolgu treba predvsem vprašati, kako je ta nastal. Gre namreč za perverzno prve vrste: pred krizo so se zadolžile banke, finančni sektor in zasebniki. Ko je prišlo do gospodarskega zloma, so jih reševale države. Reševanje pa so financirale z zadolževanjem pri teh istih »finančnih trgih«, ki so jih reševale. Danes imamo torej z javnim denarjem napolnjene banke in finančne institucije, ki hkrati ožemajo države, te pa so jih pred tem s stotinami milijard reševale pred bankrotom.

Michel Husson pravi, da se tako v roke najbogatejših prelijejo trije odstotki evropskega BDP-ja. Za povrh pa ti isti finančni trgi države še izsiljujejo in jim narekujejo, kakšna naj bo njihova politika. Z napadi na Grčijo minister Mramor napada tiste, ki so se tej farsii uprli.

Ne razumem, kako naj recimo slovaški upokojenci razumejo, da se Grkom ne sme zniževati pokojnin, če pa so njihove pokojnine nižje kot grške.

► Tukaj gre za napačno perspektivo. Ne gre za konflikt med državami, med slovaškimi in grškimi upokojenci, med nemškimi in grškimi javnimi uslužbenci, med poslušnimi in neposlušnimi, med marljivimi in lenimi. To je samo način, na katerega skušajo najmočnejši v EU strukturne pomanjkljivosti evropske zgradbe maskirati, pri tem pa uporabljajo rasistični besednjak, kot je ta o lenih Grkih in Špancih ter pridnih Nemcih, Slovaki in Slovencih. Tako iskanje grešnih kozlov je evropski zgodovini dobro znano.

Niste odgovorili na vprašanje, kako naj Slovaki razumejo stisko Grkov.

► Ravno o tem govorim. Tako, da razbijemo lažno propagando in pokažemo, da so v zelo podobnem položaju znotraj Evrope kot Grčija. Da imajo slovaški in grški upokojenci skupne interese.

Ko politiki govorijo o Evropski uniji, razmišljajo o vprašanju, kako so države članice samostojne, razprave o razrednih konfliktih ni slišati.

► To je zato, ker so vsi ujeti v mite o Evropi, o katerih sem govoril prej. A spremeniti Evropo terjajo ravno razkriti, kaj EU v resnici je. EU je projekt evropskega kapitala, neoliberalna integracija. Pod krinko vseevropskega združevanja je pahnila države v edino skupnost na svetu, ki med seboj ne sodeluje, ampak tekmuje. Taka integracija ima za cilj predvsem krepitev razredne moči evropskega kapitala skozi »skupne« institucije ter neoliberalizacijo evropskih gospodarstev.

To se je začelo v zadnjih 20, 30 letih. Prej to ni bilo izrazito.

► S tem se ne bi strinjal. Evropsko povezovanje je imelo od Jeana Monneta naprej liberalno noto, v ospredju pa je bila trgovinska liberalizacija. Kasneje je v tem duhu EU na centralno raven prenesla fiskalne in monetarne pristojnosti ter velik delež političnih pristojnosti držav, eno pa je pustila na nacionalnih ravneh. To je socialna politika. Socialna politika

je zdaj edina, ki jo lahko članice uporabljajo, da si okrepijo svoj konkurenčni položaj v tej »najbolj globalizirani skupnosti na svetu«, če uporabim misel iz manifesta *20 let slepote*. Ko država ne more več voditi avtonomne ekonomske politike in privatizira večino bank, velikih podjetij in drugih vzvodov usmerjanja razvoja gospodarstva, potem ji ne preostane drugega, kot da svojo konkurenčnost krepi z nižanjem stroškov delovne sile, fleksibilizacijo trga dela, z rezi v socialno državo. V taki integraciji smo pahnjeni v tekmo do dna. Če bi se pogovarjali o poglobljanju integracije, bi se morali najprej pogovoriti o tem, kako minimalne socialne standarde določiti na vseevropski ravni. Naj bo recimo minimalna plača za vse evropske države enaka, naj bo določen minimalni socialni okvir. Naslednji korak pa bi bil transference unija.

Kaj to pomeni?

► Znotraj Evropske unije bi morale regije s presežki – recimo Nemčija, ki je lani ustvarila 216 milijard evrov zunanjetrgovinskega presežka – večji del presežkov vrniti v države, ki imajo trgovinski primanjkljaj. Bistveno je treba okrepiti kohezijo, razvojno pomoč za manj razvite regije, ki je je v EU dvajsetkrat manj na prebivalca kot recimo v ZDA. Če se želi Evropska unija ohraniti kot integracija, je to njena edina pot. Je pa precej politično neizvedljiva, vsaj za zdaj. Zato je verjetnejši drug scenarij, pomikanje nazaj v nacionalne okvire.

Omenjali ste Rusijo, Kitajsko, je prav, da Grčija išče zaveznike v državah, ki niso demokratične?

► Ne gre za etično, ampak geopolitično vprašanje. Grčija si s povezovanjem poskuša izboljšati pogajalski položaj v Evropi. Ker v EU nima zaveznikov, ali pa so ti – kot ZL – prešibki, ji pravzaprav ne preostane nič drugega ... **... ampak vsak kreditodajalec vsiljuje pogoje. Kitajska želi pokupiti grška pristanišča in ladjedelnice.**

► Grčija se mora osvoboditi pritiska institucij. Če Sirizi ne uspe zrahljati tega pritiska, kar bi omogočilo izpeljavo progresivnih reform, bo prej ali slej padla, priložnost pa bo dobila skrajna desnica. To se ne sme zgoditi. Jasno je, da Rusija in Kitajska ne bosta Grčiji dali morebitne pomoči iz načelnih razlogov – ker bi si želeli socializma 21. stoletja –, ampak zato, da bosta dali gol zahodnim rivalom. Alternativa ni dobra, a druge praktično ni. Grčija mora zato igrati na to karto in jo poskušati izkoristiti v svoj prid. Zato je

S tem ko minister Mramor napada Varufakisa in navija, da »malopridni« Grčiji prisilni jopič še bolj zategnemo, se v resnici strelja v koleno. Če danes zahteva od Grčije, da zateguje pasove, jih bo jutri moral tudi sam v Sloveniji.

popolnoma racionalno, da se Grčija opira tudi na ti dve državi, tudi zato, da si odpira možnosti za plan B, torej za scenarij bankrota, v katerega jo institucije, nekoč znane kot trojka, naravnost silijo. Če bo Grčija izstopila iz EU, potrebuje možnosti za razvoj na drugačnih geopolitičnih temeljih. In ni rečeno, da ji pri tem ne bo uspelo. Poglejte recimo južnoameriške države.

Katere? Venezuelo?

► Venezuela je na kolenih. Ampak tega ne smemo videti kot še en dokaz o »zavrženosti socializma«. Veliko naporov, od zunaj in znotraj, je bilo vloženih v gospodarski polom te države, ki se zdaj nadaljuje tudi kot politična kriza. Sicer pa je v Latinski Ameriki veliko dobrih primerov alternativnega razvoja. Argentinski bankrot in okrevanje leta 2001 sta med njimi. Če me vprašate, katero državo bi trenutno izpostavil, pa je to zagotovo Ekvador.

Veliko govorite o razrednih konfliktih, kako to napetost med enim in drugimi, tudi med centralno in periferno Evropo, rešiti, ne da bi

izbruhnil konflikt. Kako spremeniti mainstream politike? Leve in desne?

► Prvi pogoj je preboj novih levih strank. Strank, ki niso vzklikele v institucijah, ampak zunaj njih in proti njim; v protestniških gibanjih. Nova levica mora krepiti svoj položaj znotraj nacionalnih držav in Evropske unije, prizadevati si mora za novo levo hegemonijo, levo plimo, o kateri sem govoril prej. Če bo levica v Evropi močnejša, se bo lažje vzpostavil alternativni politični blok. To je pogoj, da se začne ta konflikt razreševati v prid 99 % in ne 1 %, kot se je doslej.

Nekoč je bilo drugače, klasična evropska socialna država je nastala tudi zato, ker je na Vzhodu obstajala Sovjetska zveza, zahodne politične sile pa so morale popustiti levim političnim strankam. Huje od tega bi bilo, da bi zmagali komunisti.

► Kapitalistični razred se svojim privilegijem seveda ni nikoli v zgodovini odpovedal zaradi filantropskega sentimenta. Kadar se jim je, se je zaradi tega, ker je bil politično izzvan. Zdaj pa živimo v časih, ko mu tega

ni treba. Liberalni, konservativni in socialdemokratski blok so na njegovi strani. Zato mu je treba postaviti konkretno politično alternativo, ki bo zmožna izzvati oblast tega razreda. Ne pozabimo, kapitalizem je odvisen od politične oblasti.

Pomanjkanje alternative razloži tudi tale paradoks: ekonomska doktrina, neoliberalizem, ki je povzročila krizo, je znova prevladujoča. Kot da se iz krize ne bi ničesar naučili.

► Absolutno. Primerjajmo recimo krizo leta 1929 in krizo iz leta 2008, ki sta si zelo podobni. Leta 1929 je bila po vsej Evropi, po celem svetu, vzpostavljena jasna socialdemokratska, komunistična, socialistična alternativa. Kriza je zato pustila tudi globoke politične posledice, v zdajšnji krizi pa izzivalcev kapitalizma skoraj ni. Ker je imel kapitalistični razred praktično vso oblast, se po krizi leta 2008 kapitalizem brez težav reproducira in celo izkorišča krizo za poglobljanje neoliberalnih politik.

Po tisti prvi krizi je bila vmes tudi druga svetovna vojna.

Kapitalistični razred se svojim privilegijem seveda ni nikoli v zgodovini odpovedal zaradi filantropskega sentimenta. Kadar se jim je, se je zaradi tega, ker je bil politično izzvan.

► Drži. Zaradi vzpona fašizma, ki je bil odgovor kapitala na krizo liberalnega kapitalizma, se je kriza prelila v drugo svetovno vojno. Vojna pa je spremenila vse. Britanski zgodovinar Tony Judt je dobro rekel, da je bila med vojno poražena zgodovinska desnica in da je imela v letih po vojni levica veter v jadrnih in zgodovino na svoji strani. Politična »sredina« se je tako močno pomaknila v levo, da so celo konservativci, kakršna sta bila recimo Konrad Adenauer ali Charles de Gaulle, udejanjali socialdemokratske politike.

Lahko realne politične alternative, podobno kot nekoč, pridejo z radikalne desnice? Se lahko v Evropi ponovi fašizem, se lahko kapital poveže z radikalnimi desnimi političnimi strankami?

► Vsaka kriza kapitalizma v grobem ponuja dve alternativni. Levo, antikapitalistično, socialistično, in desno, kvaziantikapitalistično, fašistično. Vprašanje je, kdo na svojo stran pridobi večino, to pa je odvisno tudi od tega, kako ravnajo liberalci in konservativci. **Današnja evropska politična sredina se je že odločila. Nagiba se v desno.**

► Kar je velik problem. Že zaradi zgodovinske odgovornosti bi morala t. i. sredina bistveno bolj podpreti levi politični projekt.

Ta ni protievropski, protidemokracičen, je solidaren in egalitaren. A če bodo potolkli Sirizo, Podemos, Sinn Féin in konec koncev tudi nas, potem se bo pojavila priložnost – če uporabim negrijevski termin – ne za altermoderno, ampak za antimoderno. »*Za vsakim fašizmom se skriva neuspela revolucija*,« je dejal Walter Benjamin.

V Evropo se resnično lahko zelo hitro vrnejo duhovi, za katere smo zadnjih 70 let mislili, da so mrtvi.

Kako razumete besedno zvezo »zaupanje finančnih trgov«? Zakaj imajo lahko finančni trgi zaupanje, lahko ljubijo, lahko sovražijo? Kdaj so trgi postali ljudje, kdaj so se poosebili, kdaj je ekonomska znanost postala znanost o zaupanju?

► V resnici je vprašanje obratno. Kdaj pa je bila ekonomska znanost trda znanost? Kdaj je temeljila na naravnih zakonih in absolutnih resnicah? Vprašanje je seveda retorično, odgovor pa nikoli. Ekonomija je bila vedno družbena veda. Ekonomske odnose so vedno, kot vse družbene odnose, gnali interesi, pa tudi želje, čustva, ambicije. Finančni trgi pa niso nič drugega kot skupek bank in finančnih holdingov, ki imajo svoje interese in tudi

politične preference. Politična preferenca je recimo tale: Angela Merkel nam je všeč, Alexis Cipras pa ne. Te institucije vodijo ljudje in ne morete jih desubjektivirati.

Gre za neke lastnike kapitala, ki odločajo recimo o prihodnosti slovenskega socialnega sistema. Ni to absurdno? Naš finančni minister je recimo na primeru privatizacije večkrat dejal, da moramo obljube izpolniti, sicer se nam bodo zvišale obrestne mere in bo denar dražji. Postali smo ujetniki.

► Ne vsi. Finančni ministri, z našim vred, so ujetniki lastne ideologije. Ker pristajajo na zablodo, da je ekonomija trda znanost, ki temelji na naravnih zakonih in absolutnih resnicah, ki jih je mogoče razbrati iz grafov in preračunavati kot v fiziki. Te napačne predpostavke so vir njihove ideološke slepote.

Ne gre za naravne zakone.

► Jasno, da ne. Ko ugotoviš, da se za vso finančno alkimijo skrivajo popolnoma oprijemljivi interesi točno določenih institucij, takrat postane jasno, da gre kratko malo za politični in razredni boj. Ne pa za naravne in »nadzgodovinske« zakone.

Torej se v Evropi danes ne odpirajo ekonomska, pač pa politična vprašanja.

► Tako, vedno gre za politiko. Tudi pri vprašanju Grčije ne gre za ekonomsko, ampak za politično vprašanje.

Študiral ste na ljubljanski ekonomski fakulteti, je neoliberalna doktrina, ki jo vseskozi kritizirate, prisotna za katedrom?

► Neoliberalci so si v Sloveniji pridobili veliko pozicij moči, s katerih lahko udejanjajo politično agendo, ki se prikazuje kot nepolitična, znanstvena, objektivna. Poglejte recimo časnik Finance. Vsak, ki je vsaj malo politično izobražen, vidi v njem politično agendo, sami pa se prikazujejo kot »objektivni glas gospodarstva«. Podobno je na ekonomski fakulteti. Ključne funkcije prevzemajo t. i. mladoekonomisti, ki so neoliberalni, šolani na London School of Economics in podobnih, izrazito neoliberalnih šolah, zdaj pa v Sloveniji v imenu znanosti udejanjajo eksplicitno politiko, ki je sami ne dojemajo kot politiko. Ne trdim, da so plačanci ali kaj podobnega, treba pa je razumeti njihovo socializacijo. Ključno vprašanje, ki me bega, je, kaj se je zgodilo z generacijskim prelomom. Zakaj so »staroekonomisti«, ki veljajo za keynesovce, za svoje naslednike izbrali neoliberalce?

Tudi finančni minister je ugledni profesor na ljubljanski ekonomski fakulteti.

► Da, tudi on velja za staroekonomista in to vprašanje velja tudi zanj.

Stvari se v znanosti spreminjajo, pride do novih dognanj, nekatere stvari z leti pač izgubijo znanstveno relevantnost.

► Današnjim študentom ekonomije, pa tudi drugih družboslovnih ved, niso tuji komentarji profesorjev, da je neko dognanje znanstveno vprašljivo, ker je recimo vir, ki so ga uporabili, starejši od petnajst let. Razširila se je ideja konstantnega napredka ekonomskih ved in iz tega sledi sklep: novejši je članek, več modernih spoznanj bi moral vsebovati. A družbena teorija, kot je nekoč dobro rekel Primož Krašovec, ni kot pametni telefon: novejši je, boljši je. V družbi in njeni teoriji niso redke regresije. Primer ekonomske vede je v nebo vpijoč. Verjetno to vsaj delno pojasnjuje prejšnje vprašanje o mlado- in staroekonomistih. Stari so se v želji, da bi »sledili trendom«, pomaknili iz keynesovstva na liberalno stran. **Odkar je Združena levica v Sloveniji rehabilitirala termin socializem, se zdi, da se vaš naravni zaveznik, socialdemokracija, ne znajde. Kako sodelujete? Vas dojemajo kot sovražnike?**

► V slovenski politiki je zapihal nov veter in spreminja se tudi politični prostor. Ko sva ravno pri socialnih demokratih: če so v zadnjih letih postajali vedno bolj blairovsko levosredinski, »tretjepotni«, so se letos, vsaj na določenih točkah, spremenili, tudi zato, ker so dobili izzivalca na levi. To ni hudo rivalstvo, vsaj z naše strani ne, razumemo, kaj se dogaja na njihovi strani. So vladna stranka, ki s pozicije moči lahko preglasuje kak naš predlog in namesto njega v parlament pripelje svojega. Tako je bilo z odpisom dolgov. To je sicer nesmiselno rivalstvo, a vseeno kaže na pozitivni premik pri Socialnih demokratih.

Margaret Thatcher je nekoč dejala, da je bil njen največji uspeh Tony Blair. Pri nas pa bi lahko Janez Janša rekel, da je bil njegov največji uspeh Borut Pahor.

► Ravno te dni je Pahor dejal, da bi moralo biti čim manj podjetij, za katere država meni, da so strateška.

Ekonomist Franček Drenovec je zapisal, da se mu gnusi, »ko gleda to skorumpirano provincialno politikantsko-financarsko sodrgo, ki je v zadnjem desetletju zavzela Slovenijo«. Se strinjate z njegovo oceno?

► Sem delil to izjavo na Facebooku.

Problem Mira Cerarja je v bistvu intelektualen, vseskozi deluje ezoterično, moralistično, tako dojema tudi probleme slovenskega parlamentarizma in slovenske družbe, torej kot etične in moralne. Vse to poskuša implementirati v politiko, kar je popolnoma zgrešeno.

Dolge ure sedite v tisti hiši, na odborih, razpravah, kako dojemate politike, njihova prepričanja, premisleke? Ali bolje razumete, zakaj ljudje v Sloveniji zavračajo politiko in politike?

► Naj vam odgovorim z anekdoto. Pred nekaj tedni je bila seja odbora za finance, na kateri smo razpravljali o privatizaciji Telekomu. Desnica in koalicija sta skušali na vsak način preprečiti razpravo, jo zapreti za javnost ali pa jo s proceduralnimi posegi sabotirati. Enostavno se niso želeli pogovarjati. Takrat mi je sodelavec naše poslanske skupine, za katerega je bila to krstna seja, prišepnil, da zdaj razume, zakaj bi nekateri ljudje kamenjali to institucijo. Bilo je seveda izrečeno v šali, a vendar pomenljivo.

Kako razumete fascinacijo slovenskih politikov nad Brusljem? V času pogajanj za vstop v Evropsko unijo so navdušeno ploskali, ko je takratni minister Janez Potočnik zaprl to ali ono poglavje, nihče pa ni govoril o tem, da nas evropski prijatelji izsiljujejo, da smo morali recimo zaradi kvot zapreti Tovarno sladkorja Ormož.

► Tudi sam doživljam prave kulturne šoke, ko vsi ploskajo vsemu, kar pride iz Bruslja. Kot da se osemdeseta ne bi nikoli končala, kot da ne bo nikoli konec »Evrope zdaj«. Fascinacijo nad Brusljem kot velikim odrešiteljem je v politiko prinesla generacija politikov, ki nam je vladala zadnjih 25 let. Ta generacija je v novih okoliščinah ideološko izjemno zmedena. Evropa je zanjo svetinja, vrh civilizacije, »zibelka veselja«, kot je dejal Cipras. Sam sem mlajši, socializiran sem bil v času krize Evropske unije in nanjo gledam z drugačnimi očmi. Evropsko unijo razumemo kot težavo, ki jo je treba rešiti. Evropska unija je bila opevana kot oaza, raj, v katerega vstopajo postkomunistični narodi, ki so nekoč trpeli pod »jarmom zablod real-socializma«, zdaj pa naj bi se jim v Evropi cedila med in mleko. A to je trdovraten in škodljiv mit. Dejansko je EU kombinacija neizdelane monetarne unije zelo krhke politične zveze z izjemnimi razvojnimi razlikami in bolečo nezmožnostjo dogovarjanja in kompromisov. Evropa postaja nevaren sod smodnika, strašljivo podoben jugoslovanskemu v 80. letih. To bi generacija politikov, ki se je socializirala v jugoslovanski krizi, morala razumeti, a se raje še naprej slepi z mitologijami.

Nad Evropo je fasciniran tudi Miro Cerar, četudi bi zanj težko rekel, da je politik stare generacije. Vsaj po političnem statusu ne.

► Miro Cerar je imel zelo dobre predispozicije, da se je profiliral. Dvajset let je bil cenjen pravni svetovalec, izvira iz ugledne družine, bil je idealen kader za bodočega premiera. Njegov problem je v bistvu intelektualen, vseskozi deluje ezoterično, moralistično, tako dojema tudi probleme slovenskega parlamentarizma in slovenske družbe, torej kot etične in moralne. Vse to poskuša implementirati v politiko, kar je popolnoma zgrešeno.

Zakaj?

► Ker problemi niso moralni, ampak politični in ekonomski. Niso razrešljivi na ravni »idej«, ampak na ravni »materije«. Poleg tega je SMC zanemarila pomen organizacije. Vse so gradili na figuri vodilne osebnosti, a politika je predvsem organizacija. Če za predsednikom vlade ne stoji stranka, s svojim kadrom, premisleki, programi, odgovornostjo in tudi napetostmi, razpravami, potem je težko vladati. Miro Cerar se je osebno profiliral dvajset let, stranko pa si je postavil v dveh mesecih. To je bila napaka, imel je dovolj časa, vedel je, kaj se dogaja, pričakoval je zmago. Cerar nima dobrih ministrov, SMC je politično izjemno neproduktivna stranka, poslanska skupina neizkušena. To lahko vidimo na vsakodnevni ravni. Cerar me je razočaral čisto politično, v žepu nima nikakršne razvojne alternative, ljudje so od njega pričakovali, da bo v slovenski politični prostor prinesel nekaj novega, a so se uštel. Cerar je blede nadaljevanje Boruta Pahorja, Janeza Janše in Alenke Bratušek. Ničesar novega ni prinesel, zato od njega bežijo tudi volivci.

Tudi sami ste neizkušeni.

► Seveda smo, na volitve smo šli z zelo majhnimi pričakovanji, hkrati pa smo kot politična stranka dobro vedeli, da je pomembna organska rast. Zanja pa so potrebni leta in čas. Če bo naša stranka kdaj prevzela oblast, potem bomo morali biti dobro pripravljene.

Lahko je biti v opozicijski vlogi, stranka si izbere nekaj optik, jih poskuša uveljaviti, nasprotuje oblasti. Težje je biti premier, vladanje je sklepanje kompromisov. Tudi Siriza ima znotraj same stranke velike probleme, ker naj bi bila preveč populistična.

► Tudi mi se učimo iz napak drugih. Svet okoli sebe poskušamo razumeti politično. Na naslednjih volitvah bo verjetno, vsaj tako za zdaj kažejo rezultati, na nas padla veliko

večja odgovornost, kot jo imamo sedaj, in na to se pripravljamo vsak dan.

Če je Miro Cerar res mesija, ali ste mesija tudi vi? Ste res novi rešitelj slovenske levice? Slovenski Che Guevara? Nekateri vas tako dojemajo.

► Vse to razumem kot breme, personalizacija politike je pri nas prignana do skrajnosti. Od politika se ne pričakujejo konkretne politične odločitve, pač pa odrešitev, nekateri, tudi premier Cerar, to vlogo hvaležno sprejemajo. Gre za popolnoma napačno razumevanje. Osvojitve iz trpljenja bo delo naših lastnih rok, pravi stara dobra Internacionala. Ljudje kot družba se lahko osvobodijo samo sami.

Cel verz iz Internacionale gre takole: »Nihče ne da nam odrešenja, ne carji, kralji in ne bog; osvoboditev iz trpljenja bo delo naših lastnih rok.« Združena levica se spogleduje z delavsko ikonografijo, uporabljate marksistični besednjak, vse to ni anahronistično. Nekateri to odbija.

► Če zgodovinski spomin ne bi bil tako kratek, bi lahko videli, kako anahronistično zvenijo neoliberalne floskule. Podoben besednjak se je uporabljal do 20. letih prejšnjega stoletja, a bil je premagan, zgodovinsko ga je nadigrala levica. Združena levica ne širi politik preteklosti. Tako kot neoliberalizem ni popolna restavracija kapitalizma 19. stoletja, tudi naš demokratični socializem ni vračanje v preteklost, socialistično misel razvijamo naprej. Morda operiramo s koncepti, ki jih je nekoč razvila levica, a ti niso anahronistični, neuporabni, saj je svet danes podoben svetu izpred stotih let. Marksistični konceptualni aparat je najboljši za razumevanje dejanskosti. Ob razumevanju vseh napak, ki so jih naredili tudi historični socializmi in socialdemokracije, ga razvijamo dalje.

Ste torej marksist?

► Absolutno.

In tega ne razumete kot psovke?

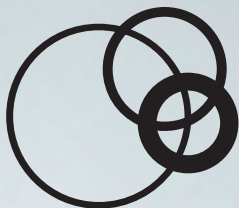
► Seveda ne.

In Združena levica popolnoma podpira Sirizo in Grčijo?

► Jasno.

Do konca? Kaj se bo zgodilo?

► Ciprasova žena je dejala, da bo Ciprasa zapustila, če se vda. Sam se z njo popolnoma strinjam. Morda bo sklenjen kakšen dogovor, a temeljnih strukturnih problemov ne bodo odpravili. Boj Grčije se bo nadaljeval. In z njim tudi boj Združene levice. x

Za zasebne
in poslovne
uporabnike

Pripravite prostor ...

... za nove **ULTIMATIVNE** pakete in začnite na novo s popolno brezskrbnostjo!

Paket **ULTIMATIVNI S**

1 GB | NESKONČNI
KLICI+SMS+MMS

19,99 €
na mesec

Revolucionarna uporaba v državah EU: plačujete po porabi, a ne več kot 10 € na mesec.

Neomejen prenos podatkov v Sloveniji prve 3 mesece.

4G LTE

Novo omrežje. Nove hitrosti. Nova doživetja.

Ponudbo za pakete OPTIMALNI in ULTIMATIVNI lahko izkoristijo vsi novi in po Pogojih predčasnega nakupa telefona obstoječi naročniki Si.mobila. ULTIMATIVNI paketi so namenjeni običajni uporabi storitev in vključujejo uporabo storitev v državah EU po porabi, vendar ne več kot 10 € na mesec. Po dosegu omenjenega zneska je nadaljnja uporaba storitev brezplačna do konca naročnikovega obračunskega obdobja in namenjena običajni rabi storitev. Uporaba prenosa podatkov v EU vsebuje omejitve uporabe v višini 1 GB v obračunskem obdobju. Vsi naročniki, ki bodo na kateremkoli paketu ULTIMATIVNI sklenili 24-mesečno vezavo z napravo ali s popustom na mesečno naročnino, bodo prejeli dodatno ugodnost neomejenega prenosa podatkov v Sloveniji do hitrosti 150/50 Mbit/s za obdobje treh (3) mesecev od dneva vezave. Vse cene vključujejo DDV. Za pakete OPTIMALNI in ULTIMATIVNI veljajo Posebni pogoji paketov, ki so skupaj s cenami ostalih storitev, storitev v tujini, cenami izven zakupljenih količin, pogoji ponovne vezave za obstoječe naročnike ter pogoji ponudbe ob 12-mesečni vezavi na voljo na 040404040, www.simobil.si in na Si.mobilovih prodajnih mestih. Si.mobil d.d., Šmartinska c. 134b, SI-1000.

simobil.si

IVANA Djilas

GLEDALIŠKA REŽISERKA

Na vrtu družinske hiše, ki jima je s partnerjem Boštjanom Gombačem še vedno

ni uspelo prodati, da bi se odrešila prisile posojil, sedi v modni obleki. Ker bi rada nekoliko rehabilitirala svojo lepoto po tem, ko je javno spregovorila o debelosti. Ivano Djilas že leta poznamo kot gledališko režiserko, ki je v devetdesetih letih emigrirala iz srbskega političnega kaosa in si v Sloveniji ustvarila kariero, družino, življenje in dovršen del identitete. Zadnje leto pa jo spoznavamo tudi kot avtorico zapisov Skriti strahovi na javnih krajih, pronicljivih kolumn, ki skušajo loviti krhko ravnovesje med intimno in družbeno relevantno perspektivo vseh mogočih kriz.

Mineva eno leto, odkar ste postali Mladinina kolumnistka. Se vam je vir navdihla že kaj osušil?

► Pri vsaki kolumni sproti mi crkne. Potem pa raziskujem in ugotavljam, kaj sploh pišem in zakaj. Zakaj bi nekaj moralo postati tema. Odločila sem se, da bom poskusila narisati sliko neke osebe, neke nevrotične ženske okrog 40. leta v trenutku osebne in splošne krize. Mislila sem, da bi napisala samo nekaj tekstov. Potem, da jih bo deset. Zdaj, ko kopljem po sebi in drugih, pa ugotavljam, da imamo v sebi več nevroz, kot si mislimo, in počasi nastaja cel kup. Občudujem

Pišče: Katja Perat

Foto: Uroš Abram

ljudi, ki pišejo profesionalno. Zame je ta stvar zelo amatersko osebna.

Se vam je zdelo, da je to vidik, ki v slovenskem medijskem prostoru

manjka?

► Začela sem tako, da sem se razjezila. Takrat sem pisala o zdravstvu in bilo je popolnoma osebno. Potem sem ugotovila, da je te jeze kar nekaj. Nisem dovolj pametna, da bi načrtovala, katero praznino v slovenskem medijskem prostoru zapolniti, prej bi rekla, da je to nekaj, kar lahko dam od sebe. In če prideš do nečesa, s čimer se ljudje identificirajo, potem potreba potem očitno obstaja. Poskušam združiti dve stvari – kot v dobri tragediji – osebno in družbeno. In osebnim okoliščinam vedno poskušam podeliti širši družbeni kontekst. To se mi zdi bistveno, saj če so stvari zgolj osebne, nič ne pomenijo. Dokler ni širše teme, ki bi se lahko aplicirala na več ljudi, je to samo še ena osebna zgodba, ki je zanimiva le kot melodrama. Tako sem takrat na primer prišla do tega, da mora mama, ki je jezna na zdravstveni sistem, poskrbeti za svojega otroka, družba, torej zdravstveni sistem, pa mora poskrbeti za čim več ljudi na čim bolj enak način in ni nujno, da bo za mojega otroka naredila največ. Moji interesi in interesi družbe so tu v konfrontaciji in ta konflikt je zame zanimiv.

Se vam zdi, da bi se pisanja lotili drugače, če ne bi bili ženska?

► Zdi se mi, da ženske dobivamo prostor, kadar se lotevamo izpovednih form. V danem trenutku moramo operirati s tem, kar je na razpolago. Pred 50 leti so ženske operirale s prostorom, ki je bil še manjši. Včasih me zmoti, da moški pišejo politične analize, ženske pa izpovedi, ampak s tem se je mogoče pametno boriti. Okej, pa pišimo melodrame, ampak naj vsebujejo tudi nekaj socialno-politične analize. Ne morem jokati zaradi prostora, ki ga nimam, hkrati pa ne narediti nič za to, da bi ga širila.

Ko ste pred leti za SMG na oder spravili uglasbljeno poezijo Charlesa Bukowskega, ste se veliko ukvarjali z vprašanjem moškega čustvovanja. Menite, da bo enakopravnost med spoloma dosežena, ko se bomo ženske priučile uporabe ekonomskih analiz, moški pa spregovorili o svojem čustvovanju? Se moramo najti na pol poti?

► Mislim, da to še pride in da ni mogoče prehitovati. Moja generacija še ne, naslednja generacija žensk pa bo morebiti že prej vplejana v vodstvene izkušnje. Všeč mi je zamisel, da bomo moški in ženske enakopravni takrat, ko bo na vodilnih položajih toliko neumnih žensk, kot je zdaj moških. Od vsake ženske, ki ji omogočimo vpliv, namreč pričakujemo, da bo genialna, in vsakič, ko ji spodrsne, sklenemo, da ženske očitno niso usposobljene za to delo. Dajmo ženskam priložnost, da se stvari naučijo. Trenutno se dogaja, da ženske pripuščamo predvsem na tista mesta, ki za moške niso zanimiva ali niso dovolj plačana. Dopuščamo jim, da vodijo institucije zdaj, ko ni dovolj denarja in so v kaosu, ter od njih pričakujemo, da bodo nalogo opravile fenomenalno, ne da bi jih za to vzgajali od vrtca.

Kar se moških čustev tiče, pa sem takrat, ko smo delali Bukowskega, ugotovila, da se ženske, odkar smo začele emancipacijo, že sto let res ukvarjamo s sabo. Za nami je ogromno delo. Moški so se medtem veliko ukvarjali z izgubo položaja. Zdaj je čas, da redefiniirajo svoj prostor moškosti. Dve možnosti sta: ena je, da bodo pozicije zahtevali nazaj, ženske ponovno postavili v prostor doma in jih začeli omejevati, druga pa, da se bodo razvili neki novi moški. Moški, ki že zdaj vozijo vozičke in previjajo otroke na javnih krajih, ne da bi jih bilo sram. Moški, ki nočejo biti podobni svojim očetom in ne bodo več mislili, da morajo zaslužiti ves denar za vso družino in biti absolutno dominantni. Moški, ki bodo tudi čustva izražali drugače. Ampak ne še čisto takoj. To je proces. Nasedli smo na predstavo, da se vse lahko zgodi v enem življenju. V našem življenju se nekatere stvari ne bodo zgodile.

Kako pa vi, ki ste mati dveh sinov, poskušate otroka vzgajati za to novo generacijo, v kateri se bodo nekatere od teh sprememb morda zgodile?

► Pojma nimam, to se sprašujem tudi sama. Take odločitve so srhljive. Težko se je odločati za življenje nekoga drugega. In danes so ta življenja dolga. Takole sem razmišljala: sem

humanistka. Največ, kar lahko svoje otroke naučim, je, da jim poskušam zagotoviti dovolj široko izhodišče. Ozko usmerjanje otrok me spravlja v stisko. Siljenje šestletnikov v že izdelane življenjske načrte. Treba jim je zagotoviti predvsem širino in izobrazbo, ne pa jih trenirati za večšine. Ne izobražujemo se namreč za delovna mesta, ampak za to, da lažje razumemo svet okoli sebe in se bomo jutri znali obrniti. Karkoli že bodo počeli čez 15, 30, 60 let, naj to počnejo zato, da bo svet boljši. Ne zase, ne za denar, ampak za to, da bodo naredili življenje boljše za več ljudi. Lahko, da jih zelo nespretno vzgajam. Veliko vrednot, v katere ne verjamem, danes zmaguje in prepričana sem, da se bodo morali spopadati z njimi. Lahko, da vzgajam autsajderje. Lahko, da mi bodo nekoč neskončno zamerili. Sem pa zelo srečna, da sem začela s fanti, ker je lažje. Ker se je treba spopadati z manj predsodki. Po štirih letih starševstva bi se šele zdaj morda znala spopasti s tem, da bi Pahor mojemu otroku ženskega spola rekel: miška, to mi deli. Če bi bili tisto moji otroci, bi si rekla – ni fino, da mi je to prišlo na pot, nisem si želela spopasti se s predsednikom države, ampak zdaj, ko se je že zgodilo, nimam izbire. Skloniti glavo in dopustiti, da predsednik države mojemu otroku javno govori miška, ne bi bila opcija.

Kaj se zgodi ženski, ki v bistvu ni sanjarila o materinstvu, da se za starševstvo nenadoma tako motivira, da se odloči za posvojitev?

► Vedno sem razmišljala, da bom imela družino in otroke. In ne samo enega, da s tem opravimo. Se mi je pa vedno zdelo, da se človek ne more boriti na vseh frontah hkrati. Skoro deset let sem izgubila za menjavo države. Da sem začela z ničle ali celo iz minusa, da sem se konstituirala. Potem pa sem morala postati osebnost, da bi se lahko ukvarjala z drugimi osebnostmi. To je prišlo na vrsto razmeroma pozno. Vsa čast tistim, ki igrajo na eno karto in se posvetijo samo eni stvari. Jaz za to nisem dovolj hrabra.

Se vam je zazdelo, da bi imeli brez družine neizpolnjeno življenje?

► Zdelo se mi je, da moram skrbeti še za koga drugega. Mislim, da je sploh za ženske izjemno pogumno odločiti se, da ne boš mama. Veliko lažje je imeti otroke. Mislim, da je biti ženska, ki si ne želi otrok, večji tabu kot biti gej. Takoj si karieristka, egoistka, nate se nalepijo razne diagnoze.

Je posvojitev formalno in čustveno zelo zahteven proces?

► Težko odgovorim, ker sem strašno nadarjena za papirologijo. V birokraciji so me izurili z vizumi in državljanstvom. Ne sprašujem se več, zakaj mora to biti tako, razen mogoče post festum v kakšni kolumni. Sicer pa naredim seznam in kot tank delam, kar je treba narediti. Je zapleteno, je zahtevno in idiotsko, a v danem trenutku se je treba vprašati, kaj je tvoj cilj: posvojiti otroka ali spremeniti sistem. Oboje hkrati ne gre. Eno je socialno-politično delo,

Po štirih letih starševstva bi se šele zdaj morda znala spopasti s tem, da bi Pahor mojemu otroku ženskega spola rekel: miška, to mi deli. Če bi bili tisto moji otroci, bi si rekla – ni fino, da mi je to prišlo na pot, nisem si želela spopasti se s predsednikom države, ampak zdaj, ko se je že zgodilo, nimam izbire.

Ni mi ravno všeč misel, da ženske, če že niso v kuhinji, vsaj delajo kaj, kar je za otroke. Ta prostor je lažje pridobiti. Če se spustiš v to, da delaš za otroke, se ti lahko zgodi, da začneš dobivati samo »luštne predstavnice«. Ampak včasih se sprašujem, koliko tudi same popustimo in sprejmemo ta prostor kot edini mogoč in ne gremo naprej.

drugo pa osebna stvar. Zdaj, ko sem šla skozi vse to, se lahko malo posvetim tudi socialno-političnemu dejavniku. V trenutku, ko si v osebnem procesu, pa zgolj delaš, kar moraš narediti. Mislim pa, da čustvena situacija ni dosti drugačna pri posvajanju kot pri bioloških procesih. Strah te je. Pojma nimaš, kako bo to videti.

Prej ste omenili, da ste se papirologije učili pri menjavi državljanstva. Je na začetku devetdesetih let obstajala kakšna možnost, da bi ostali v Srbiji?

► Ne. Moral bi se zgoditi kakšen družbeno-socialni čudež. Mislim, da sem se v nekem trenutku egoistično odločila, kaj je v mojem življenju mogoče in česa si zase želim. Nekateri pogumni ljudje so ostali, se v Srbiji borili za družbene spremembe in ustvarjali boljšo državo za vse. Jaz sem šla. Nisem videla, kaj lahko kot začetnica s komaj končano umetniško fakulteto naredim.

Kdaj obžalujete, da niste emigrirali v kakšno perspektivnejšo državo?

► Mislim, da sem izbirala glede na to, koliko sem bila hrabra in kakšne možnosti sem imela. Možnost pomeni, kakšen vizum imaš in kam sploh lahko greš. Emigrirati sanjsko, kamorkoli bi si človek želel, takrat sploh ni bilo

mogoče. Imela sem možnost biti ilegalna emigrantka v Ameriki – vstopiti s turističnim vizumom in ostati ilegalno – ali pa priti v Slovenijo, kjer so živeli oče, mačeha in brat. Tu sem imela neko izhodišče. Pa še nekaj je bilo bistveno: v Sloveniji sem lahko nadaljevala šolanje, se vpisala na magisterij, v Ameriki pa bi lahko delala kot natakarka ali na črpalki ilegalno. V Srbiji bi bila brezposelna gledališka režiserka pri 23 letih. Sredi bombardiranja, v zelo kaotičnem položaju, brez odgovora, kam to pelje, in z Miloševićem še zmerom v državi. Človek se odloča s tistimi kartami, ki jih v danem trenutku ima. Kaj se bo zgodilo potem, je nemogoče presoditi. Čez nekaj časa se vživiš in začneš vlagati trud v družbo, katere del si postal. Slovenija je super država. Oziroma bi lahko bila super država; če ne bi dopustili hudega razslojevanja, če bi obdržali solidarnost, ki je bila v vzgoji včasih prisotna, če bi nadaljevali poudarjanje visokošolskega izobraževanja, uredili zdravstvo, brez luksuza, a da ljudje ne bi ravno umirali, dokler ne bi prišli na preiskave, bi to lahko bil prijazen prostor, okolje, v katerem ni nujno, da se do 40. leta zgaraš do smrti, ampak lahko živiš v ravnovesju s samim sabo. A ta trenutek tudi tukaj ne kaže najbolje.

Kdo ste po več kot 20 letih življenja v Sloveniji: Srbkinja, Slovenka, čefurka, vse od naštetega ali kaj četrtega?

► Ko sem začela pisati kolumne, sem ugotovila, da se uvrščam v kar velik del margin. Sem ženska, sem priseljenka, sem umetnica, imam otroka, ki je temnopolt, drugega s posebnimi potrebami, nisem lepa in dimenzij po jusu, delam v moškem poklicu, nimam stalne zaposlitve in je nikoli nisem imela. In ugotovila sem, da sem sama s sabo kar zadovoljna. Zadovoljna sem s stvarmi, ki sem si jih priborila. Sem nekdo, ki živi in ustvarja v Sloveniji in se jezi na slovensko družbo in kulturo in prispeva k tej družbi. Mislim, da bi me kot Srbkinjo definiralo to, da bi prispevala k srbski družbi. Vso svojo energijo pa vlagam tukaj. Ne vem, ali se temu reče Slovenka. Ne vem, kako se temu reče, a v tem individualnem svetu je to okej. Imeti komplicirano identiteto ni nič slabega. Biti vse to in se ne opredeliti samo za eno stvar. Imeti sebe rad in se sovražiti hkrati. Človek je lahko več stvari.

Napisali ste kolumno o debelosti. So namreč težave, ki so v modi – kot sta na primer tesnoba in depresija –, s katerimi se ljudje malodane postavljajo, o debelosti pa se navadno zagrizeno

molči. Zakaj gledamo na debelost kot na moralno kategorijo? Zakaj na debelega človeka vedno gledamo kot na nekoga, ki je len in samega sebe ni zmožen nadzorovati?

► Družba, ki dovoljuje slabo hrano in razslojevanje, ki se pozna na kakovosti življenjskih slogov, ki frustrira ljudi in ustvarja praznine, ki jih polnimo s hrano, zdravili in podobnim, bi morala prevzeti del odgovornosti za zdravje otrok, ki jedo zanič hrano, in za duševno zdravje svojih državljanov. Zanimiva tema pri tem ni estetska, marveč prelaganje odgovornosti na posameznika. Zakaj nisi skrbel zase, lahko bi tekel v gozd, to je zastoj. Nimaš službe, sam si si kriv. Na smrt si utrujen, kaj pa se nisi bolje organiziral. Zakaj imaš več otrok, kot jih lahko vzdržuješ. Debelost je super primer, ker je viden. To, da si len, je seveda del resnice. In kadar je nekaj zgrajeno na elementih resnice, je velika verjetnost, da bomo v to začeli verjeti tudi sami.

Kdaj podvomite o tem, da je javnosti varno zaupati tolikšen del svoje intime?

► Predstavljala sem si, da Mladino bere kakih deset tisoč ljudi in da so to tako ali tako ljudje, ki mislijo podobno kot jaz. Ni treba, da se z mano strinjajo, ampak mislijo na podoben

način – se pravi, mislijo o družbi in o svetu okoli sebe. Precejšen šok sem doživela, ko se je zgodba o hiši razširila po internetu in dosegla več kot sto tisoč klikov. To je ogromno ljudi, zdelo se je kot vdor. Po eni strani je to kompliment, najti temo, s katero se ljudje identificirajo. Saj jih precej zavestno iščem. Točno take, o katerih se ne govori. Če smo res iskreni, vseeno berete stvari, ki sem jih sama s sabo predelala. Težko pa prenesem prostaške komentarje. Ne vem, izklopila sem se s Facebooka, nikoli nisem bila na Twitterju, do mene zdaj ljudje pridejo samo osebno. Navadno se bojijo pogledati v oči in reči kaj strašno grdega, to raje naredijo prek interneta, kjer so anonimni, tako da sem se zatekla v *safe zone*.

Je tisti tekst, glede na branost, kaj pomagal pri prodaji hiše?

► Prijateljica mi je po tem tekstu rekla: »Zdaj pa nikoli ne boš prodala hiše.« Ne, ni pomagal. Mogoče čustveno. Ko ugotoviš, da se toliko ljudi ukvarja s podobno temo, ugotoviš, da to ni osebna sramota, ampak fenomen. In če si del fenomena, je lažje.

Šolali ste se na naravoslovni gimnaziji, drži?

► Hodila sem v neko eksperimentalno šolo. Takrat sta v Jugoslaviji obstajali dve: jezikovna

in matematična gimnazija, ki sta imeli čisto poseben program. Skorajda nismo imeli zaposlenih profesorjev, predavali so nam honorarci s fakultet. Ta šola je bila in je še vedno zelo tekmovalno naravnana, njeni učenci zmagujejo na svetovnih olimpijadah. Takrat je bila to šola za emigrante. Jasno je bilo, da v državi ne bomo mogli ostati. Če si hotel v tujino, je bilo eno najboljših izhodišč, da si šel na matematično gimnazijo. Od mojega razreda nas je v četrtem letniku ostalo tako malo, da smo prvi dan vsi sedeli v eni klopi. Bilo nas je osem, od tega sta bila dva bolna. Vsi drugi so šli.

Kako vas je od tam zaneslo v gledališko režijo?

► Že pred tem sem se vso osnovno šolo ukvarjala z umetnostjo. In hodila na tekmovanja iz matematike. V osmem razredu so v Pionirskem domu, zelo podobnem Pionirskemu domu v Ljubljani, z velike stene sneli sliko »Tito in pionirji« in me vprašali, ali bi z nekaj dekletki naredile stensko tapiserijo na temo »Otroci pri igri«, kaj pa drugega. In sem privolila, ampak pod pogojem, da jo naredim sama. Potem sem eno leto tkala. Prišla vsak dan, od vratarja dobila ključke za podstrešje in delala. V devetih mesecih je nastala tapiserija, velika dva metra krat dva in pol, ki je pozneje zgorela

v bombardiranju Beograda tisto leto, ko sem šla. Potem sem imela te smeri dosti in se obrnila v drugo. Človek nima časa, da bi se v življenju lotil vsega. Mora se odločiti.

Ko sva ravno pri vprašanju časa – koliko projektov na leto se mora lotiti gledališki režiser, ki je samozaposlen v kulturi, da lahko preživi?

► Ne gre toliko za »koliko«, temveč prej za »kje«. Za neodvisne produkcije na primer ljudje že skoraj sami plačujejo, da jih lahko delajo. To postaja hobi. Ali pa razvoj, če si začetnik. Neplačano pripravništvo. Plačan postaneš, ko začneš delati v institucijah. Ali pa ko delaš komercialne stvari. V institucijah je dovolj, da delaš dva večja projekta in mogoče še enega manjšega za zraven, da lahko živiš in plačuješ prispevke. Ampak le, če imaš partnerja. Če si sam, moraš delati več.

Je bil torej honorar motivacija, da ste se lotili državnih proslav?

► Eno državno proslavo sem delala 25. junija, ker so me glasbeniki sami povabili. Druga pa je bila Prešernova proslava, h kateri me je povabil Jože Trontelj. Hotela sem, da bi samozaposleni v kulturi postali vidni. TV-prenos ni zanemarljiv prostor. Izborili smo si čas in prostor za neko temo. Moj pogoj je tudi bil, da morajo biti vsi nastopajoči plačani. Vmes je namreč postalo modno, da se proslave delajo zastonj. Verjamem, da je tako: država sem tudi jaz. Državna proslava je tudi moja. Treba si je priboriti prostore, ki so naši, in se pogovarjati o temah, ki so nam blizu. Državna proslava ni estetski dogodek, ampak institucija. Bolje, kot da jo bojkotiramo in ignoriramo, je, da jo prevzamemo. In vse druge družbene institucije tudi. Drugih namreč nimamo. Kaj je to, vzporedna proslava? Kaj je vzporedna država? Nič.

Zadnja leta pogosto režirate otroške predstave. Se je to zgodilo, ker so vas začele preprosto zanimati, ker ste tudi sami postali mama, ali zato, ker režiserka v gledališču težko dobi kakšno drugo nalogo?

► Delam jih od nekdaj, zdaj so morda postale malo vidnejše. Ne ravno polovico, gotovo pa precej svojega repertoarja sem naredila za otroke. To je fenomenalen prostor. Nekaj podobnega verjetno čutijo ljudje, ki delajo v

izobraževanju. Ni ti treba imeti poklicne krize identitete, saj je izobraževati bodoče ljudi gotovo smiselno. Delati dobre, premišljene predstave za otroke, je definitivno potrebno in prav. Gledališče za otroke v Sloveniji sploh ni na nizki ravni. Imamo dobra gledališča, v katera se vlaga kar nekaj sredstev. To, da se vztraja pri nekem ne samo edukativnem gledališču, ampak tudi pri umetniškem doživetju, je sijajno. Sprašujem se le o dostopnosti teh predstav. Lotila sem se celo računanja, koliko je abonentov, koliko prodanih vstopnic, koliko šol prihaja in koliko otrok je v Sloveniji. Zavod za statistiko pravi, da imamo do 15. leta okrog 250 tisoč ljudi, ki bi se lahko kvalificirali kot otroci. Koliko izmed njih je deležnih tega, kar bo postalo njihov kulturni kapital, kar bo razvijalo njihovo senzibilnost, domišljijo? Do kakšnih vsebin dostopajo? So otroci, ki do mojih predstav dostopajo, vedno isti otroci, samo tisi iz večjih centrov? Kako bi bilo to število mogoče povečati?

Kar pa se tiče žensk v gledališču – to je *tricky*. Ni mi ravno všeč misel, da ženske, če že niso v kuhinji, vsaj delajo kaj, kar je za otroke. Ta prostor je lažje pridobiti. Če se spustiš v to, da delaš za otroke, se ti lahko zgodi, da začneš dobivati samo »luštne predstave«. Ampak včasih se sprašujem, koliko tudi same popustimo in sprejmemo ta prostor kot edini mogoč in ne gremo naprej.

Je zgodba o tem, kako nazadnje niste postali direktorica Prešernovega gledališča v Kranju, ker so si kranjski mestni svetniki za vodstveni položaj zamislili svoje gore list, že doživela epilogo?

► Po petih letih čakanja v vrsti na sodišču sem dobila vabilo za 2. oktobra. Občutek je najmanj absurden. Človek si želi, da bi si rekel, življenje je šlo naprej, pusti to, kaj te briga. Potem pa ugotoviš, da tako postane vse dovoljeno. Še vedno upam, da se bomo dogovorili za mediacijo in da si bom izkušnjo sodišča v tem življenju prihranila.

Kaj spremljate, kako gledališče živi brez vas?

► Na srečo je neka sodnica tožbo razdelila na dva dela: zoper gledališče in zoper občino. Z gledališčem smo vse že uredili in nismo v

sporu, kar je super, saj sicer tam ne bi mogla nikoli več delati, kar je neumno, saj so tam ljudje, ki jih imam rada in z njimi rada sodelujem. Delo pa seveda spremljam. Kranjsko gledališče dela hraber program. Je super gledališče, zakaj pa mislite, da sem si želela delati tam? Je obvladljivo, majhno, a z velikimi ambicijami in omejenimi sredstvi, toda s takimi, s kakršnimi je kljub vsemu mogoče delati.

Pa imate še ambicije postati direktorica kakšne institucije?

► Pred šestimi leti je bilo razmišljati o tem, da bi vodil gledališče, nekaj popolnoma drugega kot zdaj. Nismo še vedeli, kam nas bo ta kriza pripeljala, v kakšno moralno krizo, krizo smisla, pozicije umetnosti, njene vrednosti. Zdaj voditi gledališče je poskušati preprečiti, da bi institucije crknile, kar je popolnoma drugačno delo od tistega, za katero sem se takrat čutila sposobno. Zdaj je voditi institucije hrabro. Razlagati umetnikom, zakaj jim zmanjšuješ honorarje, zakaj nimajo denarja, da bi kaj naredili, zakaj morajo brskati po kostumih iz fundusa, zakaj lahko nekoga zaposliš samo četrtrinsko, sočasno pa verjeti v to, da s tem braniš neke prostore. To je kruto delo. Ta trenutek si tega ne želim, je pa duhovito, da se moje ime omenja vsakič, ko je objavljen kakšen razpis. Zadnjič sem na letalu odprla Dnevnik in prebrala, da kandidiram za Mladinsko gledališče, pa za razpis niti vedela nisem.

Da razčistimo enkrat za vselej: Milovan Đilas torej ni vaš sorodnik?

► Ne, ni. Začela sem celo pisati kolumno z naslovom »Nepravi Djilasi«. Ta gospod je bil Črnogorec, moji pa so bili iz Bosanske krajine kolonizirani v Vojvodino po drugi svetovni vojni, v hiše, ki so jih za sabo pustili izseljeni folksdojčerkji. Tako da nismo pravi. Moje najljubše vprašanje je: so ti Djilasi kaj v sorodu? Hm, ja, pol družine?

Sorodnik ali ne: ob neki priložnosti je rekel, da je bil svobodi najbližje trikrat v življenju, od tega dvakrat v zaporu in enkrat v vojni. Pa vi?

► Nimam še pravice do takih rezimejev. Premalo časa sem na svetu, prezgodaj je še. ×

Naravno prehransko dopolnilo Strath

V obliki sirupa ali tablet

Plazmoliziran zeliščni kvas 100% naravni izdelek brez konzervansa in barvil. Za vse generacije; tudi športnike in nosečnice, za vitalnost, koncentracijo, za izboljšanje psihičnih in umskih sposobnosti, zmanjšuje utrujenost (šolska, pomladanska) in odpravlja vznemirjenost.

IZDELEK DOBITE V LEKARNAH IN TRGOVINAH ZDRAVE HRANE ALI PO POVZETJU.

Za dodatne informacije pokličite uvoznika:

Pretti d.o.o. Ilirska Bistrica, 041/846-594, 051/219-791

Izčiščenost. Čutnost. Inteligenca.

Da bi spoznali vso ponudbo bulthaup kuhinj, se obrnite na najbližjega bulthaupovega partnerja.

id: d o m a

Slovenska cesta 9
1000 Ljubljana
t: 01 426 90 30
info@iddoma.si
www.bulthaup.com

bulthaup

Mestna galerija Ljubljana

Mestna galerija Ljubljana

SREĆKO Horvat

FILOZOF

Ljubezen in revolucija, kaj imata skupnega? Eden najpomembnejših hrvaških filozofov,

Piše: Borut Mekina

Foto: Uroš Abram

najpomembnejših vprašanj. Ko sem sam v zadnjih letih spremljal ali sodeloval pri nekaterih uporih in gibanjih, od svetovnega socialnega foruma, prote-

stov v Grčiji do gibanja Zavzemimo Wall Street ali upora na trgu Tahrir v Kairu, se mi je utrinilo, da nekaj manjka. In to, kar manjka, poleg resnične revolucije, je debata o ljubezni. Leta 1968 je bila seksualna revolucija ena izmed najpomembnejših tem, Wilhelm Reich je v času oktobrske revolucije dokazoval, da se poleg politične ekonomije v vsaki veliki revoluciji postavlja vprašanje intimnih odnosov ...

Strečko Horvat, je o tem napisal knjigo, ki bo izšla konec leta. Njegova teza je logična: Prava revolucija je bila vedno revolucija vsega, vseh družbenih odnosov, tudi najbolj intimnih. In če želimo novo politično ekonomijo, pravi Horvat, ne smemo dopustiti, da nam o ljubezni govorijo zgolj korporacije skozi ekonomsko propagando. Horvat je sicer ustanovitelj zagrebškega festivala Subversive, kolumnist Mladine in The Guardian, vodja projekta Filozofija v gledališču v zagrebškem HNK. Intervju je nastal na podlagi pogovornega večera, ki smo ga imeli z njim v Ljubljani.

... povod je torej bila ljubezen. Kot problem ...

► Ali pa revolucija, kot problem. Če sem iskren, sem verjetno potreboval vse te revolucije, da bi bolje razumel, kaj je to ljubezen. A tudi obratno. Potreben je bil študij ljubezni, da sem bolje razumel, kaj pomenijo revolucije. Mislim, da Engelsova teza drži. Ni velikih družbenih premikov brez preizpraševanja intimnih odnosov. Oboje gre z roko v roki.

Ste eden najboljših hrvaških filozofov. Ste tako rekoč najkakovostnejši hrvaški izvozni artikel. Poleg Agrokorja, seveda.

► Ne, ne, to že po malem spominja na Žižka, ki je najboljši slovenski izvozni artikel!

Napisali ste knjigo z naslovom Radikalnost ljubezni. Tema je nekonvencionalna in tvegana. Kaj je bil povod? Morda kakšna neuslišana ljubezen?

► Začudili se boste. Čeprav verjamem, da se dobra besedila pišejo s krvjo, je ta knjiga posledica neke res lepe ljubezni. Po drugi strani pa poznate tisto Engelsovo tezo, da so vse velike revolucije izpostavile ljubezen kot eno izmed

...

... povod je torej bila ljubezen. Kot problem ...

► Ali pa revolucija, kot problem. Če sem iskren, sem verjetno potreboval vse te revolucije, da bi bolje razumel, kaj je to ljubezen. A tudi obratno. Potreben je bil študij ljubezni, da sem bolje razumel, kaj pomenijo revolucije. Mislim, da Engelsova teza drži. Ni velikih družbenih premikov brez preizpraševanja intimnih odnosov. Oboje gre z roko v roki.

Začniva z oktobrsko revolucijo. Res je zanimivo, na kar smo že pozabili, da je bilo vprašanje ljubezni in intimnih odnosov v začetku ena od osrednjih tem tega dogodka.

► Da, prva ženska ministrica v Evropi, ministrica za socialne zadeve v tedanji ruski vladi, je bila Aleksandra Kolontaj. Kolontajeva je tedaj zagovarjala svobodo v ljubezni; ne pomešajte tega s kasnejšo seksualno revolucijo. Zaradi

Mislím, da Engelsova teza drži. Ni velikih družbenih premikov brez preizpraševanja intimnih odnosov. Oboje gre z roko v roki.

tega je uvedla brezplačne vrtnice, brezplačno hrano za otroke, uvedla je plačevanje dela na domu. Njeni ukrepi se nam lahko danes, sto let po revoluciji, zdijo radikalni, kar kaže, kje danes smo. Decembra 1917, dva meseca po revoluciji, je recimo Lenin izdal zakona, ki sta bila bolj progresivna od večine današnjih. Z enim je ukinil prepoved ločitve, z drugim pa je omogočil istospolne skupnosti. Govorimo o letu 1917. Šele danes feminizem opozarja, da so ženske dvakrat izkoriščane, enkrat doma, drugič v službi. Danes nimate praktično nobene leve vlade, ki bi se s temi vprašanji načrtno ukvarjala, razen morda Sirize v Grčiji.

Oktobrska revolucija se je začela z idejo svobodne ljubezni. A se je hitro izrodila. V imenu istih idealov so tudi Rdeči Kmeri kasneje ljubezen prepovedali, kot pišete. Njihov ideal je postala družba brez želje. Kako to razumete?

► Gre za dve plati istega kovanca. Kar potrebujemo, je tretja pot.

Tony Blair?

► Ne v smislu Blaira, potrebujemo radikalnosti ljubezni!

Kako je oktobrska revolucija v tem smislu postala reakcionarna?

► Leta 1934 se vsi prej omenjeni zakoni spet ukinejo. Stalinizem je pervertiral mnoge emancipatorne ideje, tudi tiste, ki se dotikajo želje ali intimnega področja. Moja teza je, da se je oktobrska revolucija končala na način, na katerega se je začela iranska revolucija. Ta se je začela s prepovedjo homoseksualnosti, z uvedbo konservativnih zakonov in podobno. Ni naključno, da obstajata v Orwellovem romanu 1984 gibanje proti seksu in ministrstvo za ljubezen. In da Orwell na nekem mestu pove, da je želja največji miselni zločin. Ženska, ki jo spozna glavni protagonist v tem romanu, je subverzivna zato, ker osvobaja energijo.

Ki pa jo režim želi hraniti zase?

► Da, v Rusiji se kasneje pojavi človek z imenom Aron Zalkind, ki začne v svoji teoriji združevati Pavlova, Marxa, Freuda in je začetnik t. i. psihohigijene. Zagovarjal je tezo, da razsipavanje energije škodi komunistični partiji, zaradi česar ne smemo dovoljevati seksa ali masturbirati. To razmišljanje gre potem v smeri zakonov, ki spodbujajo ukvarjanje s športom. Svetuje denimo, naj moški zvečer ležejo v posteljo utrujeni, da jim po glavi ne bi hodile kakšne umazane misli.

Takoj zatem pride do zrežiranih sodnih procesov glede spolnosti. Kasnejši stalinistični zrežirani sodni procesi imajo svoj izvor prav v seksualnih prestopkih. Kmalu po revoluciji po mnogih ruskih vaseh vzniknejo amaterska gledališča, kjer se začno ljudje, v smislu čiščenja morale, ukvarjati z nekakšnimi seksualnimi delikti. Motiv teh iger je bilo seksualno izobraževanje. Obstajal je sodnik, nekdo pa je bil obtožen, da je prevaral ženo. In potem obstaja porota, ki ugotovi, da to ni v skladu z našo revolucijo. Očitno torej je, da so se ta vprašanja ob velikih revolucijah vedno pojavljala. Naj povem še eno anekdoto: Pred oktobrsko revolucijo naj bi se neki dan tovariši zbrali doma pri Leninu in resno razpravljali o tem, ali komunisti lahko imajo cvetje v uradih ali ne. Teza je bila, da če imate cvetje, boste kmalu po vzoru Britancev začeli urejevati svoj vrt. Nato pa boste izdali partijo. Bilo jih je strah, da bi ljubezen prekrizala pot partiji. Eden izmed problemov je, da se zaljubljeni radi izolirajo, po seksu jim je dovolj, da si prižgejo cigareto in podobno, in jim je nasploh vseeno za vse.

Vas je presenetilo, ko ste zbirali gradivo za knjigo, koliko so se na začetku revolucionarji ukvarjali s temi vprašanji, ki jih danes praktično več ni v javnosti?

► Da, presenetilo me je. Prav zato, ker o tem danes javno ne govorimo več. Presenetilo me je tudi, ker je bila javna debata o teh vprašanjih v času oktobrske revolucije veliko bolj strpna, kot je danes na Hrvaškem ali kot je razprava o spolni vzgoji v šolah. Pred oktobrsko revolucijo so ljudje iskali odgovore na vprašanja kot na primer, kaj je ljubezen, kaj je spolni odnos. Ljudje, ki si danes postavljajo ta vprašanja, gledajo film 50 odtokov sive. Tega me je groza. Smo sto let pred oktobrsko revolucijo. Isto velja za Che Guevaru, ki ga sicer danes mnogi poznajo zgolj kot sliko na majici. Preberite si nedavno objavljene spomine njegove žene, v katerih je ta objavila njegova pisma. Ta razkrivajo, da je imel Che Guevara podobne dileme kot Lenin. Che Guevara pravi, da mora biti pravi revolucionar stroj za ubijanje. A hkrati, kot piše v pismih, da ga mora voditi velik občutek za ljubezen. Che je seveda bil stroj za ubijanje, ki je šel v Kongo in Bolivijo, kjer je tudi umrl. A kjer je, ko je hotel spodbuditi revolucijo, recital v mikrofon Nerudove pesmi. Lenin je bil na koncu za revolucijo brez

ljubezni, Che pa je trdil, da je oboje mogoče združiti. Moja teza je, da se revolucija lahko nekaj nauči od ljubezni in obratno. V obeh primerih gre za skok v neznanu, za kar je treba imeti pogum, in v obeh primerih je največji sovražnik navada.

Eden izmed popularnih revolucionarnih eksperimentov v 20. stoletju so bile komune. Kaj smo se naučili iz njih?

► Do komun sem zelo skeptičen. Morda v tem smislu celo konservativen. Ukvarjal sem se predvsem s Komuno 1 v Nemčiji. Komuna 1 je bila del nemškega protestnega gibanja, ki je verjelo v ulične proteste kot obliko neposredne demokracije. Eno od radikalnih kril se je usmerilo v Frakcijo Rdeče armade, v Gibanje 2. junij in podobno. Menili so, da bodo ljudi pridobili s terorističnimi akcijami, a so končali precej klavrno. Ali do 20 let v zaporu ali pa so se ubili. Poleg teh je obstajalo še eno, po moji oceni reakcionarno krilo, ki je verjelo, da mora iti revolucija v smeri seksualne revolucije. S to tezo se sicer lahko načeloma vsi strinjamo. Ne moremo pa se strinjati s praktičnim načinom, na katerega so člani Komune 1 svoje ideale želeli uresničiti.

Zakaj ne? Člani Komune 1 so bili prepričani o popolni promiskuiteti, češ da nihče ni last niko-gar.

► Da, leta 1967 so se preselili v prazno stanovanje Hansa Magnusa Enzensbergerja. Najslavnejša članica te komune je bila Uschi Obermaier, katere usoda nam pove vse o skupinskem seksu in eksperimentiranju s komunami – spala je recimo z Mickom Jaggerjem in Jimijem Hendrixom. Njihova ideja je bila, da če ni zasebne lastnine, ni niti lastnine nad osebo, kar naj bi v skrajnosti pomenilo, da lahko vsak spi s komerkoli. Menim, da se niti niso zavedali, v kakšen absurd so se podali. Posledica je bila, da jih je polovica končala na drogah, polovica pa se jih je skregala. Niso naredili nobene seksualne revolucije, edina, ki je uspela, je bila Uschi Obermaier, ki je na tej podlagi naredila solidno kariero v klasičnem smislu. Rezultat je bil torej ravno nasproten temu, kar so hoteli. Njihova ideja komune je bila dejansko perverzija idej Aleksandre Kolontaj. Njena ideja je bila, da ljubezni ni več v trenutku, ko se zaljubljenca začneta razumeti v smislu lastnine. Potem ni več ljubezni ali odnosa, ampak se dva začneta obnašati po načelih

Oktobrska revolucija se je končala na način, na katerega se je začela iranska revolucija. Ta se je začela s prepovedjo homoseksualnosti, z uvedbo konservativnih zakonov in podobno.

tržne ekonomije. Njen ideal je bila zato svobodna ljubezen, ne pa, da imajo vsi spolne odnose z vsemi. Ta ideja, da lahko spimo z vsemi, je ista sprevržena ideja, kot jo imamo tudi danes.

Mislite na različne telefonske aplikacije, ki omogočajo nezavezujoče spolne odnose, kot sta Tinder ali Grindr?

► Da. Te na videz revolucionarne tehnologije so dejansko veliko bolj reakcionarne, kot se zdi na prvi pogled. Ideja je, da če imam na telefonu eno od teh aplikacij, lahko vidim, kdo bi z mano želel imeti nezavezujoče spolne odnose. Če je to res revolucionarna ideja, se sprašujem, v čem je njen smisel. Smisel zaljubljenosti je, da moraš nekaj tvegati. Pri teh tehnoloških rešitvah pa velja ravno nasprotna logika, logika izogibanja vsakršnemu tveganju. Prej omenjeni

Zalkind je trdil, da tržišče seksualizira vse, zaradi česar mora biti rešitev represija želje. Danes imamo prav to: vsepovsod prisotne spolne odnose, ki se širijo skozi trg, imamo kulturo seksa, vse je seksualizirano, a hkrati v tem ni nobenega revolucionarnega naboja. Seks postaja brez pomena. Gre za komodifikacijo želje.

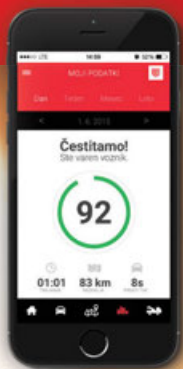
A v ekonomiji se danes ne vrti vse le okrog seksa, ampak tudi okrog ljubezni. Ki je ideal, recimo v reklamah. Ali ni tudi ljubezen, kot si jo danes predstavljamo, proizvod tržnih oddelkov?

► Strinjam se, da danes korporacije skozi filme, poleg najrazličnejših seksualnih življenjskih stilov, promovirajo tudi nekakšno idejo romantične ljubezni. In ta romantična ideja je sama po sebi reakcionarne. Ni po naključju Nietzsche nekje zapisal, da če ljubiš eno osebo, jo imaš rad na račun celega

sveta. Torej ljubim te in mi je vseeno za ves svet. Lepo ilustracijo te ideje lahko najdete v filmu Zadnji tango v Parizu. To je prelep film o usodni ljubezni, ki se začne tako, da se Marlon Brando in Marija Schneider znajdeteta v nekem stanovanju, kjer imata ljubezensko razmerje. Sta samo on in ona, zunaj ne vidita nikogar, on ne želi izvedeti niti njene imena in ničesar o njej. To je torej ideal romantične ljubezni, katere vsebina so lahko zgolj neartikulirani zvoki v izolirani sobi. A na koncu seveda pride do problema. Prava preizkušnja radikalne ljubezni ni, da si v stanovanju mesec dni in da se mažeš z maslom. Prava preizkušnja je, ko prideš ven iz stanovanja. V tem filmu se soočenje z realnostjo konča tako, da ona njega ubije, ker ne zmore prenesti resnice. Na vsak način želi izvedeti, kdo on je. In potem ji pove: Pred nekaj

Prišparaj pri zavarovanju, ne doživetjih.

Z mobilno aplikacijo DRAJV.

Na voljo v
App Store

APLIKACIJA ZA ANDROID je na voljo na
Google play

Prvič v Sloveniji lahko z mobilno aplikacijo dokažeš, da varno voziš in s tem prišparaj pri avtomobilskem zavarovanju. Brezplačna aplikacija DRAJV spremlja tvojo vožnjo in jo točkuje. Če po 300 prevoženih kilometrih zbereš vsaj 90 točk, prejmeš kodo za prihranek pri zavarovanju.

Naloži si DRAJV, prišparaj in postani boljši voznik.

#varendrajv

Vse bo v redu.

triglav

www.triglav.eu

meseci se mi je žena ubila in sem lastnik manjšega hotela. Ona tega ni prenesla. Sam bi celo rekel, da ni verjela v pravo ljubezen. Žižek rad reče: zamislimo si, da se Titanik ne bi potopil. Kaj bi se zgodilo z Leonardom DiCapriom in Kate Winslet? Verjetno bi mu na kopnem dala košarico, saj je bil zanjo zgolj tranzicijska avantura ženske iz višjega sloja.

In isto velja za revolucijo? Prava preizkušnja je, ko se sooči z realnostjo?

► Dogodek, kot je revolucija na trgu Tahrir, ali situacija dveh ljubimcev v stanovanju sta si podobna. Ključno je ostati zvest prvotnemu dogodku. To ni, da moraš biti v ljubezni zvest in ne varati, ampak da se lahko radikalna ljubezen preveri šele, če obstajajo ovire. Isto velja za revolucijo. Ni problem priti na trg Tahrir ali na proteste gibanja Zavzemimo, ni problem biti popolnoma navdušen. Prava preizkušnja tega dogodka je, ko se začneja mučno delo. Ko po Tahriru naredite politično stranko, ko organizirate plenum v vsaki vasi po Egiptu. To pa velja tudi za radikalno ljubezen, ki je prisiljena v nenehno reinvecijo.

Ne vem, ali si danes ljudje belijo glavo z revolucijami, je pa gotovo, da si glave razbijajo z ljubezenskimi težavami. Se strinjate, da je ljubezen danes za mnoge velik problem? Morda celo še zadnji smisel?

► Da, s tem se strinjam. Spomnim se neke raziskave, ki jo je objavil Guardian, po kateri je danes osamljenost bolj škodljiva za zdravje od kajenja. Če smo prišli do tega, da je osamljenost nevarnejša od kajenja, potem je seveda očitno, da imajo ljudje na tem področju velike probleme. Da begajo iz zveze v zvezo, da imajo zato razmerja, ki se končajo s hepatitisom, otrokom ali depresijo ...

Kakšna je rešitev?

► Ljudje najpogosteje mislijo – in isto napako je naredil Lenin –, da si na primer ljubezen in revolucija stojita nasproti. Ali pa, da je nemogoče združiti kariero z družino ali zvezo. Zato bi se rad vrnil k Aleksandri Kolontaj, ki kaže, kako to je mogoče. Rešitev je v vsakem primeru v odpiranju prostora. To pa ni, da spiš s komerkoli. Revolucionarni potencial ljubezni je v tem, da drugemu odprete prostor, da dela, kar želi. Celó sveti Avguštin, ta krščanski teoretik ljubezni, je rekel, šele ko ljubiš, lahko delaš, karkoli si želiš. Lacan ima podobno tezo. V ljubezni, pravi, ne gre za to, da jaz od tebe želim nekaj, česar nimam. Gre za to, da v ljubezni daješ nekaj, česar tako ali tako nimaš, nekemu, ki si tega tako ali tako ne želi. Ali še drugače, rečeno s Freudom, poanta je, da moraš biti vnaprej pripravljen sprejeti tisto, kar Freud imenuje kastracija. Moraš biti pripravljen sprejeti svoj manko. Radikalna ljubezen je v tem, da naredim nekaj, kar je težko narediti ali kar sem mislil, da ne bom nikoli mogel narediti. Dajati nekaj, česar

nimaš, pa pomeni, da greš prek sebe. Vse to pa je tudi potencial družbenih sprememb.

Ali ni zanimivo, da je bil v stari Grčiji, torej pred dva tisoč leti, pojem sreče povezan z javnim delovanjem, danes pa si predstavljamo, da smo lahko srečni skorajda izključno v t. i. romantični ljubezni? In ali ta pasivnost ne ustreza tako vladajoči politiki kot korporacijam?

► Saj veste, Grki so imeli svojo besedo tudi za vse tiste, ki se niso hoteli ukvarjati z javnimi zadevami. Imenovali so jih idioti. Da, strinjam se s to analizo. Danes je tako, žal. Živimo v dobi, ki jo Robert Pfaller imenuje interpasivnost. Ne samo v ljubezni, ampak tudi v družbeni angažiranosti. Danes je dovolj podpreti protest na Facebooku, zato se na nekem trgu pojavi 20 ljudi, čeprav jih je na Facebooku prihod napovedalo 20 tisoč. Poleg tega obstaja še konzumerizem, ki skozi komodifikacijo želja proizvaja popolnoma narcisoidne posameznike. Ekstrem tega stanja je na koncu zaljubljenost samih vase. Eden izmed zadnjih filmov, ki ilustrira to stanje je film *Ona (Her)*, o tem, kako se

glavni protagonist zaljubi v operacijski sistem – dejansko v samega sebe. Narcizem je danes najnevarnejša bolezen.

Kaj si o ljubezni danes mislijo v Grčiji? Imate tudi osebne kontakte s tamkajšnjimi politiki, recimo z Varufakisom. Bo v Grčiji vzniknila možnost za radikalne ljubezni?

► Proti grški vladi se zdaj v Evropi bije totalna medijska vojna, ki je osredotočena na prste, kravate in jakne. Je pa v ozadju te propagande Grčija vendarle sprejela nekaj zanimivih ukrepov. Sprejela je recimo zakon, ki je v najboljši tradiciji socialne države in po katerem ima 300 tisoč družin zdaj brezplačno elektriko. Sprejela je tudi zakon, na podlagi katerega imajo najrevnejši brezplačno hrano. Grčija je tudi prepovedala deložacije. Banke torej ljudi, ki ne zmorejo več plačevati kreditov, ne meče iz stanovanj. Mislim, da smo danes v položaju, ko so takšne, klasične socialdemokratske ideje in ukrepi razumljeni kot izredno radikalni. Če bi hrvaški socialni demokrati res bili socialdemokrati in bi se zavzemali za javno zdravstvo, za javni

V času oktobrske revolucije je bila javna debata o teh vprašanjih veliko bolj strpna, kot je javna debata danes na Hrvaškem ali kot je razprava o spolni vzgoji v šolah.

pokojninski sistem in podobno, bi bilo to res radikalno. Veste, kaj zdaj socialni demokrati delajo na Hrvaškem? Privatizirajo zdravstvo.

Smo pa v začetku krize mislili, da bo ta prinesla vrnitev javnega, ne pa zagon privatizacije.

► Čeprav sta Siriza v Grčiji in Podemos v Španiji povzročila prepih v Evropi, se danes levica bori za vse tisto, za kar so se socialdemokrati borili pred 40 leti. Vzemite za primer zdaj popularnega francoskega ekonomista Thomasa Pikettyja, ki v svojem znamenem delu izpostavlja potrebo po progresivni obdavčitvi najbogatejših. Oscar Wilde je o filantropiji pred mnogimi leti zapisal, da ni revolucionarno dati revežu vode ali enega evra, res revolucionarno je narediti sistem, kjer bi bilo nemogoče, da bi do takšne situacije sploh prišlo. Piketty ima seveda prav, ko pravi, da je treba obdavčiti najbogatejše. Toda ali je to drzni ukrep? Nikakor, revolucionarno dejanje bi bilo, da do vse hitrejšega bogatenja elite sploh ne bi prišlo. Zdaj je revolucija na Hrvaškem že ustaviti privatizacijo zdravstva, železnic, kar bi morala biti

najbolj normalna stvar na svetu. Bonitetna hiša Moody's je pravkar ustanovila posebno agencijo za vrednotenje javnih institucij. Kar pomeni, da bo Moody's po novem prihajal v naše države, ocenjeval bo kreditno sposobnost bolnic in univerz. Doslej je Moody's zniževal bonitete državam in tako pritiskal na privatizacijo. Zdaj bo države kar preskočil in neposredno, recimo kakšno univerzo, prisiljeval v privatizacijo.

Še to vas moram vprašati: Je Varufakis pokazal sredinec Nemčiji ali ga ni? Vi ste bili, kot organizator dogodka, priča incidentu.

► Sredinec je pokazal, a ga ni pokazal Merklowi ali nemškemu narodu. Prst je pokazal na zagrebškem festivalu Subversive, ko je govoril o teoretični situaciji, da se Grčija ne bo odločila plačati kreditov in da bo izstopila iz evroobmočja. V tistem trenutku je pokazal prst in rekel, da se bo potem morala Nemčija s posledicami sama ukvarjati. Zaradi tega so me to leto nemški mediji, od Bilda do Frankfurter Allgemeine Zeitung, vsak dan klicali po telefonu in me morili z vprašanji. Bili so boljši

od nemške tajne službe. Objavili so celo članek o moderatorju iz te razprave z naslovom Človek, ki je sedel z Varufakisom. Noro.

Varufakis je prišel k vam seveda dve leti prej, preden je postal finančni minister v aktualni grški vladi.

► Da, bil je povabljen na naš festival kot avtor bloga Minotaur. Govoril je pred občinstvom 50 ljudi. Dve leti kasneje je postal finančni minister in neki nemški komentator je nato naš posnetek vzel iz konteksta, tako da je bilo videti, kot da aktualni grški finančni minister kaže sredinec nemškemu narodu. Ampak veste, kaj je najzanimivejši del tega dogodka?

Kaj?

► Z Žižkom sva potem poskušala pojasniti celoten kontekst, objavila sva tudi članek v Süddeutsche Zeitung in Spieglu. Potem pa je neki nemški satirik naredil nov video, v katerem trdi, češ da je bilo vse zmanipulirano. Pokaže sliko Varufakisa na zelenem ozadju, pokaže, kako je bil njegov sredinec s fotomontažo zmanipuliran. V Zagrebu

Danes imamo vsepovsod prisotne spolne odnose, ki se širijo skozi trg, imamo kulturo seksa, vse je seksualizirano, a hkrati v tem ni nobenega revolucionarnega naboja.

celo intervjuja ljudi iz Subversiva – z igralci sicer – ki pojasnjujejo, da je bilo vse zmanipulirano. In ko sem potem prišel v Nemčijo, enkrat v Berlin in drugič v München, sem ugotovil, da po novem celo izobraženi Nemci verjamejo v zadnjo zgodbo. Torej, da je vse zmanipulirano. Veste, kaj to dokazuje? Dokazuje moč medijev. Dokazuje, da živimo v kapitalizmu, ki ni kapitalizem 70., 80. let, ampak kapitalizem, ki deluje skozi akumulacijo znakov. Kar je lahko precej banalno. Če berete finančne časopise, kot sta Financial Times in Wall Street Journal, lahko nenehno zasledite fraze, češ da so se trgi odzvali.

Odzvali na kaj?

► Enkrat celo na to, da je nemška kanclerka Angela Merkel na enega od sestankov evroskupine prišla z jeznim obrazom. Trgi so se potem odzvali, saj naj bi bil to znak, da se sestanek ne bo dobro končal. Obstaja dober film na to temo, z naslovom *Dobrodošli*,

gospod Chance (Being There), kjer igra glavno vlogo Peter Sellers. To je film o vrtnarju, ki se znajde v hiši nekega bogataša, katerega prijatelj je predsednik ZDA. Vrtnar se predstavi kot Gardener – a vsi mislijo, da mu je tako ime in da je on dejansko borzni genij. Ameriški predsednik ga potem vpraša za nasvet, češ, ZDA imajo velike težave z gospodarstvom. In potem vrtnar reče: Vse je v letnih časih, po poletju pride jesen, po zimi pomlad in od tega je odvisna rast. Vi ste res genialni, mu reče predsednik in ga potem najame za svojega svetovalca. Kapitalizem danes tudi zares deluje tako. Borza tako deluje. Sistem nima več povezave z neko realnostjo, gre zgolj še za znake in špekulacije.

Kaj pa, če je problem Evrope danes v tem, da imajo Nemci na sploh ljubezenske težave?

► Zdaj se poskušam spomniti, ali sem kdaj hodil s kakšno Nemko ali Grkinjo in kakšna je bila razlika ... Gre seveda za nekaj drugega.

Kar sem se dejansko naučil, ko sem bil na primer v Iranu ali v Kairu, je, da kljub kulturnim razlikam obstaja nekaj univerzalnega. Recimo primer iz leta 1979, ko je Homeini izdal dekret, da morajo žene nositi na glavi burke. Na teheranski univerzi je izbruhnil protest žensk, te pa so napadli islamski fundamentalisti, kasneje znani kot Hezbolah. Takrat so moški, ki so potem umirali pod streli napadalcev, naredili ščit okrog žena. Leta 2011 se je na trgu Tahrir zgodilo podobno. Muslimani so molili v središču in krščanski Kopti, oboji so v Egiptu hudi sovražniki, so naredili okrog njih ščit. Seveda lahko rečete, da je to zgolj solidarnost. Ampak to je korak k univerzalnemu. Med Sirizo, gibanjem Zavzemimo Wall Street in revolucijami v muslimanskem svetu so razlike. Hkrati pa lahko v tem vidimo tudi neke univerzalne znake. Če jih vidimo, bomo morda videli tudi izhod iz tega mrtvega toka, v katerem smo se znašli.x

IEDC MEDNARODNI EXECUTIVE MBA - pametna naložba v vašo prihodnost

- Nudi enkratno izobraževalno izkušnjo s profesorji iz svetovno znanih poslovnih šol.
- Omogoča izjemen razvoj kariere.
- Vključuje vas v globalno mrežo diplomantov v 70 državah.
- Najboljši kandidati/tke se lahko potegujejo za štipendije.

IEDC-Poslovna šola Bled
Prešernova cesta 33, 4260 Bled, Slovenia

Mag. Uršula Grošelj, T:+386 4 57 92 500, e-mail: emba@iedc.si

www.iedc.si/mba

ŠTEFKA Drolc

IGRALKA

Štefka Drolc ima dvaindevetdeset let in več elana kot večina tridesetletnikov, ki jih poznam. Bere brez

očal, večje uporablja mobilni telefon, če bi ji kdo ponudil vlogo, ki bi jo očarala, je skoraj zagotovo ne bi zavrnila. Govori se, da je ena največjih slovenskih igralk. Upodabljala je ključne figure slovenskega nacionalnega nezavednega s Cankarjevo materjo na čelu, igrala v prvem slovenskem igranem celovečercu Na svoji zemlji, svoj pečat je pustila na treh velikih odrih – mariborskem, tržaškem in ljubljanskem. Njen glas je močan, četudi nežen; ko se razgovori, tu in tam zanosno udari po mizi. Ko pripoveduje, se zdi, kot da obnavlja spomine, ki jih je vredno obdržati, in tiste, ki jih je nujno, čeprav bi jih bilo verjetno lažje pozabiti. A dober igralec, verjame Štefka Drolc, z bolečino krepi svoj talent. Ko jo vprašam, ali v življenju nastopi trenutek, ko se človeku zazdi, da je doživel dovolj, reče, da se temu trenutku počasi bliža. In čeprav o sebi brez prevelikih zadržkov pove marsikaj, da jasno vedeti, da svojega življenja ne bi rada mitologizirala. Rada bi ohranila takšnega, kakršno je. Lepo, okrutno in bežno.

Štefka, kako ste?

► Ta hip bi rekla, da kar gre. Če sem sama in ni otrok, sem bolj cagava. Bolj posedam in nikamor ne grem. Malo sem na voljo družini, malo sebi,

Piš: Katja Perat

Foto: Uroš Abram

malo prijateljem, vsaj po telefonu. Danes je to bolj enostavno. Sicer pa me mora kakšna stvar dvigniti. Ali otroci, s tem, da kaj pogruntajo, vreščijo, nekaj me mora pri-

tegniti, da pridem k sebi. Zdaj sem pogosto sama. Ali kaj berem ali pa ždim. Pa tudi spomin se mi zelo izmika. Kar ponikne, ko hočem kaj obnoviti. Spomin je v teh letih velik vprašaj, vsaj zame. Sicer ne zmeraj, ampak prepogosto. So obdobja, ki jih lahko mirno obnovim, včasih pa se česa ne morem in ne morem spomniti.

Se je lažje spomniti stvari, ki so v času bolj oddaljene in so bile večkrat utrjevane?

► Tudi to se dogaja. Nekatere stvari pridejo hitreje in so bolj prezentne. Neki trenutki v življenju, ki si jih doživel, ostanejo izjemno živi. Neke stvari pa se kar razblinijo.

Ste zelo angažirana babica in prababica?

► Ja, ja.

Pa poskušate otroke tudi vzgajati ali se samo igrate z njimi?

► Če bi opazila, da je kaj hudo narobe, bi se morda želela malo vmešati ali svetovati, sicer pa nimam nobene posebne želje. Razen, da bi jim bilo dobro. Imam že pravnuke in jaz sem za njih že ... kako že rečejo temu? Da si zanje nekaj stabilnega, nekaj ne dosti premičnega. Postaneš predmet. Tu si.

Zanesljiva stvar, trdnost.

► Ja. In nisi nič posebnega. Samo si. Babica je tu. Če se ne mudi, se bomo šli rajši malo igrat. Mogoče se bomo k njej vrnili kasneje.

Pa ste radi v tej vlogi?

► Veste, da sem. Zdaj jih imam čez devetdeset in sem krepko stara. Ko sem bila mlada, sem bila polna sebe. Polna skrbi, polna stvari, ki jih je bilo treba urediti, opraviti, videti ali celo delati na njih. Tak človek včasih morda celo prezre druge, ker je tako poln svojega. Morda celo ne opazi tuje stiske. Zdaj, po vsem tem, ko nisem več veliko vključena in življenje teče, teče – v glavnem mimo – zdaj pa lahko razmišljam. Vem, da sem včasih tudi kaj preslišala in nisem opazila česa, kar bi morala. V glavnem pa jih imam ... če rečem rada, je to premalo. Srečna sem, da jih imam.

Pa se vam zdi, da ste imeli, ko ste bili mladi, toliko opravka sami s seboj, ker ste bili igralka? Bi bilo kaj drugače, če bi počeli kaj drugega? Ali je vsak mlad človek poln samega sebe?

► Mislim, da vsakega mladega človeka napolnjujejo predvsem lastne skrbi. Jaz sem imela ob tem še delo, ki je bilo zame nadvse zanimivo in tudi nadvse dragoceno.

Trenutno kaj delate? Imate pred sabo kakšen projekt?

► Ne, nimam.

Pa bi ga imeli ali vam igra že preseda?

► Mislim, da ni nobene možnosti.

Kaj pa je bila zadnja stvar, ki ste jo počeli? Film Deklica in drevo Vlada Škafarja?

► Ja. Ne vem točno, kako je prišlo do tega filma. Z Ivanko (Mežan, op. p.) sva se seznanili z Vladom, ki je že vedel, da sva dobri prijateljici, in smo se malo pomenkovali, potem pa je iz tega nastal projekt. Ne vem, mogoče zaradi razgovora, ki smo ga imeli. Kar dobro se je izšlo. Malo posebno, malo samosvoje. Sicer pa nimam več projektov. V bistvu smo igralci zelo odvisni od drugih in sami kaj malo načrtujemo. Zdaj so tako ali tako pozna leta, če ne prepozna. Kot igralec si odvisen od zanimanja drugih in možnosti je zelo malo, razen če bi hotel sam postati avtor. Sam vse speljati, vse urediti in iskati koga, ki bi ti priskočil na pomoč. A to je zelo zahtevno.

Vas pa še žene k delu? Če bi vam kdo predlagal projekt, ki bi se vam zdel sijajen, bi nemudoma privolili?

► Ja, seveda. Če bi se mi zdelo, da bi lahko, in če bi čutila, da ne gre za neki tujek, ki bi ga morala z muko obdelovati. V igri se najdejo tudi stvari, ki ti ne ležijo in jih moraš s težavo poustvariti, se figuri bližati po korakih, jo zlagoma osvojiti. So pa tudi liki, ki jih začutiš takoj, s katerimi lahko dihaš. In to je užitek. V teh letih možnosti ni. Ko si mlad, je tega več.

Kot vlogo, s katero ste se najtežje spopadli, pogosto navajate Medejo. Se je dobremu človeku težko živjeti v okrutnost?

► Tudi zelo negativne figure so me zelo zanimalo in sem jih delala z velikim veseljem. Spomnim se tiste zdravnice iz Fizikov, tista je bila super. In vem, da sem jo dobro naredila. To so stvari, ki se jim moraš približati na neki drug način. Tudi v tebi ni vse samo dobro. Izbrskati moraš nekaj, kar se v življenju morda

pojavi samo nekajkrat, v določenih trenutkih. Tudi hudobija. Čeprav je ne maram. Se pa zgodi, da se v človeku ob določenih spominih sprosti nekaj negativnega.

Ko govorite o likih, ki so vam bili zelo blizu, običajno omenjate Francko iz Cankarjevega romana Na klancu. Kaj je v liku cankarjanske matere, da se z njo tako globoko poistovetite?

► V sebi je imela hrepenenje, imela je ljubezen, ni imela hudobije, mogoče samo žalost. To je meni in moji intimi bližje. Še vedno pa so v življenju trenutki, ko se pojavljajo čudne reakcije, čudne barve, ki niso lepe. Lahko jih sicer obvladaš, a v tebi so. Zato je igralški poklic tako zanimiv. Lahko razvijaš tudi tisto, kar v tebi obstaja samo kot zametek, kot možnost, ki ne zaživi, ker je ne maraš.

Skoraj nemogoče je najti človeka, ki bi o vas povedal karkoli slabega. Miha Baloh, dolgo časa tudi vaš življenjski sopotnik, je v nekem intervjuju rekel, da ste najbolj čudovita ženska, kar jih je kdaj živelo. Ste se zelo trudili, da bi ostali dobri?

► Ne. Morda sem kdaj naredila tudi kaj hudega, ampak zavestno ne. Moja mama je bila izrazito dober človek. Oče je bil strog, bolj odmaknjen, a mislim, da je bil tudi on zelo dober. Mama pa je svojo ljubezen dajala. To toplino, kot ognjišče. Nikoli ne bom pozabila, ko sem v tistih čudnih vojnih časih zanosila. Poznala me je, morala je slutiti, zdelo se je, da je že vedela, preden sem ji povedala. Nobene besede, ki bi me prizadela, ni rekla, nobene sodbe. Spomnim se samo njenega obraza. Nasmeh in solze v očeh, nič drugega. Miha pa ... zanimivo je, da imava še vedno dober človeški odnos. Tudi če me je kdaj kaj prizadelo.

Zakaj pa se tista medvojna ljubezen ni izšla?

► Tista prva? Odšel je.

Pa veste, zakaj?

► Ne vem. Kar poniknil je. Velika prijatelja sva bila. Bila sem mlada. Ko se je začela vojna, sem hodila na klasično gimnazijo. Mislim, da se v času vojne na ljudi še bolj navežemo kot v času miru. Sredi velikega sovraštva, sredi zasedbe. Navežeš se na tiste, ki jih poznaš, ki so ti blizu, če so ljubeznivi in duhoviti, še toliko bolj. Potem pa iz popolne sreče ... Tako je to na svetu.

Pa so bile kakšne druge ljubezni bolj srečne?

► O ja. Prijazne in lepe. A iz tiste ljubezni je prišel otrok in ta otrok je bil edini zaklad, ki sem ga lahko vse življenje varovala. Sicer pa seveda. Imela sem prijazne zveze z ljudmi, s katerimi sem se srečevala v različnih obdobjih. A prve ne pozabiš. Tisto obdobje ljubezni je bilo z moje strani tako polnokrvno. Napolnilo mi je celo obdobje.

Kako se človek pogodi z bolečino, ki jo za seboj pusti vojna? Kako se preboleva tako uničujoča izkušnja?

► Vedno bolj je jasno, da vojne ne bi smelo biti. Nikoli. Da bi se morali znati pogovoriti, da bi se morali znati, če ne zblížati, pa vsaj naučiti sobivati. Tudi če se ne ljubimo, smo ljudje. Ne vem, ali se bomo tega vsi naučili. Po eni strani najbrž ne bi smeli pozabljati hudih stvari, po

Zato je igralski poklic tako zanimiv. Lahko razvijaš tudi tisto, kar v tebi obstaja samo kot zametek, kot možnost, ki ne zaživi, ker je ne maraš.

drugi stani pa bi se morali naučiti živeti v miru. Včasih samo sestri skupaj in se poslušati.

Za gledališče vas je menda navdušila starejša sestra, ki so jo med vojno pred lastnimi otroki brutalno ustrelili. Kdaj pomislite, da ste morebiti postali igralka, da bi nadaljevali tisto, česar njej ni uspelo dokončati? Da je vaš poklic poklon njej?

► Nikoli nisem razmišljala o tem. Kot dijakinja sem jo hodila gledat na ljudski oder v Mariboru, kjer je štiri leta igrala, medtem ko je čakala na službo učiteljice. Dobro se je vključila v ta kolektiv, dobivala je zelo lepe vloge, bila je tako topla. Pri petnajstih so tudi mene povabili v Drabosnjakovo Božično igro, da bi igrala Marijo. Moja sestra je bila deset let starejša. Moj brat, trinajst let starejši, je bil redovnik, kapucin. Moja mama je vsak dan hodila k maši. Nas ni nikdar silila, ona pa je hodila, ker je to potrebovala. Jaz sem to intimno vero že zdavnaj izgubila. To globoko predanost.

Zaradi bolečine?

► Nič ni krivo. Noben konkreten dogodek. Ampak nabralo se je toliko dejstev, da je ta potreba, ta nuja po bogu, povsem izginila. Enostravno ne čutim je, čeprav sem bila kot otrok vzgajana vanjo. Ne čutim nobene averzije in spoštujem ljudi, ki to občutijo, jaz pa sem to izgubila. Nimam potrebe po božji bližini. Eksistira kje ta bog? Ne vem. To je veliko vprašanje, za mnoge ljudi eksistenčno. Mnogi potrebujejo boga, ga ljubijo in častijo. V meni te potrebe ni.

Kaj pa vi potrebujete?

► Sočloveka. Ljubezen, naklonjenost, pozornost, sobivanje.

Pa ste vsega tega deležni v izobilju?

► V družini gotovo. Veliko ljudi, ki jih poznam, imam rada. Ljubezni so šle seveda že zdavnaj mimo. Ene si doživljal bolj intenzivno, ene bolj nežno, ene še zdaj niso pozabljene. Sicer pa nimam občutka, da bi morala pričakovati naklonjenost. Zdi se mi, da od ljudi, med katerimi bivam, dobim vse. Od tistih, ki jih ne poznam ali jih poznam slabše, ničesar ne pričakujem. Tudi sama se ne odprem zmeraj. Od vseh bližnjih pa človeško bližino izdatno prejmem. Ne zahtevam pa je tam, kjer je nisem nikoli dajala. Kjer smo se navezali po človeški plati, brez nuje, kjer smo si prišli blizu, je to nastalo samo od sebe.

Nekje v Deklici in drevesu rečete, da je v slovesu določena lepota. Koliko slovesov mora človek preživeti, da to lahko vidi?

► To najbrž ne velja za vsa slovesa. Samo za slovo od tistih, ki si jim veliko dal. Ali pa so veliko dali tebi. In potem ste se razšli. Zamera ne pomaga, tako na svetu je. Stvari niso večne. Ljubezni niso večne. Mogoče nekatere.

Ste kdaj s kakšno ljubeznijo sami prekinili?

► Ne zavedam se, da bi ljubezen, ki bi bila zares globoka, prekinila jaz. Mislim, da ljudje preprosto niso imeli dovolj ljubezni, da bi jo zmogli dajati, in so pač odšli. Nismo zmogli prevzeti odgovornosti.

Pa ste kaj jezni nanje?

► Nič.

Ste razumevajoči?

► Tudi ne. Razumela nisem nikdar. Ampak tako pač je. Morda smo se preslabo poznali.

Je težje najti veliko ljubezen ali trdno prijateljstvo?

► Velike ljubezni so bolj redke. S prijateljstvi sem imela kar srečo.

Kako je po vojni vaša igralska kariera iz ljubiteljske prerasla v profesionalno?

► Imela sem neznansko srečo, da so mi igralški prijatelji moje sestre v obdobju po koncu vojne povedali, da bo imel režiser Žižek predavanje o gledališču, nekakšno študijsko srečanje, v sklopu katerega smo potem naštudirali tudi predstavo. Začeli smo se srečevati v maju po vojni. Gostovali smo v različnih krajih po Štajerskem, in ker je Maribor na novo odpiral slovensko gledališče, so nas nekaj vzeli na enoletno preizkušnjo. To je bil moj prvi angažma, ki so mi ga kasneje tudi podaljšali. Leto za tem sem igrala še v prvem slovenskem igranem celovečercu, Na svoji zemlji. Zelo hitro sem začela močno prisostvovati v svetu igre. Stvari v življenju so se mi začele obračati bolj naklonjeno, vsaj kar se dela tiče.

Ko sva že ravno pri filmu Na svoji zemlji – kako je bilo igrati v partizanskem filmu v času, ko je bil spomin na vojno še tako živ? Zdelo se je kot doživljanje.

► Ko smo imeli poskusno snemanje, sem bila tako zmedena, da sem po koncu zajokala. Zakopala obraz v dlani in jokala. Ni mi bilo jasno, kaj sploh počnem, kako bi morala igrati, da bi igrala prav, kaj se od mene sploh pričakuje. Zdelo se mi je, da je vse narobe. A so me vseeno izbrali, še danes ne vem točno, zakaj.

Glede na to, da je bil to prvi igrani celovečerec, se vam je zdelo, da počnete nekaj pionirskega?

► Ne bi rekla pionirskega. Ta beseda mi pomeni nekaj drugega. Saj je bilo nekako pionirsko in nekaj smo počeli prvič, a bila sem veliko preveč zbegana in srečna.

Nekoč ste rekli, da ste kot mladenka igrali predvsem en tip vlog: ljubezniva, lepa, mila dekleta, kompleksnejše vloge ste začeli dobivati šele, ko ste se začeli starati.

► Ja, ampak ne prav hudo starati. Mislim, da sem bila v sebi zelo mlada, čeprav lahko, da sem jih imela že čez štirideset. Prav zanimivo, kakšno odkritje je bilo zame, ko sem igrala tisto zdravnico v Fizikih: čudno, hudobno.

Za takratnim soprogom Jožetom Babičem, ki je po vojni postal umetniški vodja tržaškega gledališča, ste konec štiridesetih let odšli v Trst. Mislite, da bi se o svoji poklicni poti odločali drugače, če ne bi bilo ljubezni?

► Če takrat z Jožetom ne bi bila poročena, verjetno ne bi šla. V Mariboru sva imela v neki predstavi skupen prizor, skupaj sva čakala za odrom in se med tem veliko pogovarjala. Ti pogovori so naju zelo zblížali in poročila sva se. Jože je imel iz Maribora in s Ptujja že neke izkušnje, zato so ga v Trstu izbrali za umetniškega vodjo. Najlepše, kar mi je iz Trsta ostalo za vse življenje, je, kako so nas Slovenci tam

pričakovali. To je bilo doživetje, ki se ne da primerjati z ničimer. Ti ljudje so iz naših ust z odra slišali javno govorjeno slovensko besedo, kar med dolgo italijansko okupacijo ni bilo mogoče. Ti Slovenci, ki smo se jih komaj zavedali. Čakali so nas po predstavah, nas pozdravljali, težko si je predstavljati, kaj jim je vse to pomenilo.

V svoji karieri ste igrali v treh gledališčih – v Mariboru, Trstu in v ljubljanski Drami. Kje ste se počutili najbolj doma?

► Povsod sem se počutila doma, a na različne načine. V Drami sem se zelo dobro počutila, tam sem rada delala in verjamem, da sem delala dobro. V Trstu pa je vladalo zelo posebno vzdušje. Kot rečeno, sem čutila predvsem to, da ljudem dajemo slovensko besedo. Gostovali smo po Istri, po zakotnih krajih, kjer so bile dvorane majhne, čudne, uboge, slabo opremljene, z golimi klopmi brez naslonjal, ljudi pa se je kar trlo. Klopi so zmetali ven, da se jih je lahko več nagnetlo, in potem so kar stali, s komolci skoraj že na odru, majhna množica. To so bile čisto različne izkušnje. Ne morem jih »vagati«. Povsod je bilo na svoj način dragoceno.

Rekli ste, da mora igravec vse slabo, ki ga preden postavi življenje, doživljati kot doto svojemu poklicu. Da mora svojo bolečino izkoristiti v prid svojemu delu. Se vam zdi, da mora človek v življenju izbirati med srečo in uspehom?

► Ne da se izbirati. V življenju priletijo srečna obdobja, pa nesrečna in huda, in s tem moraš preživeti. Če pa vse to doživljaš in spremljaš, če se ne izogibaš, na neki način bogatiš svojo psiho in pri likih ti ni treba več ugibati, od kod jim kakšne lastnosti. Figure se ne zdijo več tako čudne, tako odmaknjene. Vsak človek, ne samo igravec, ima obdobja sreče, ki jih je malo, pa obdobja takega pavšalnega, približnega prebivanja in hudih stvari. Ampak igravec ima to srečo, da lahko vsa ta čutenja uporabi v liku, ki ga oblikuje.

Winnie iz Beckettovih Krasnih dni ste igrali kar trikrat, v treh življenjskih obdobjih. Glede na to, da gre za tekst o presihanju življenja, se vam zdi, da ga vsako leto bolj razumete?

► Prvega obdobja se niti ne spominjam, v zadnjem pa sem v tej figuri odkrila svetlobo. Čudno radost, da prebivaš. Zasuta najprej do pasu, nato do vratu. Ne vem, mislim, da sem jo tretjič delala najbolj zanimivo. Odpirala sem neke čudne vedrine, neke barve, ki so se prej zdele preveč mračne, preveč temne. Obrnila sem jo na svetlo, tudi v trenutku, ko ji iz zemlje kuka samo še govoreča glava. Prav osrečujoče se mi je zdelo, da sem dobila priložnost, da upodobim še to varianto.

Se vam zdi, da ste to zmogli zato, ker ste šele takrat razumeli nekatere stvari?

► Najbrž. Ampak težko povem, zakaj. Enostravno se mi je odprla na drug način. Drugače sem pogledala na svet, na njegove probleme, na probleme, o katerih govori Winnie. Trikrat sem jo igrala in tretjič sem bila najbolj srečna. x

Unikatne, ekološke, luksuzne masivne lesene hiše
ustvarjene po vaši meri in samo za vas.

www.honka.si

HONKA ®

MASIVNE LESENE HIŠE

FELIKSBAU d.o.o., Celovška cesta 317, 1210 Ljubljana - Šentvid | T: +386 1 421 61 80 | M: +386 41 399 727 | info@honka.si
Obiščite nas v SALON-u: Log 52, 8294 Boštanj

CIRIL Ribičič

USTAVNI PRAVNIK

Proesor ustavnega prava, nekdanji politik in ustavni sodnik dr. Ciril Ribičič bo v očeh neka-

terih vedno zadnji predsednik komunistične partije, v očeh drugih pa prenovitelj in ustavni sodnik, ki je bil pred svojim časom. Čas dela v njegovo korist, prvih je vedno manj, drugih pa vedno več. S Cirilom Ribičičem smo se tokrat nekoliko manj pogovarjali o ustavnopravnih vprašanjih, na katera se je vedno trudil najti življenjske odgovore, in več o njegovem življenju, osamosvajanju, odhodu slovenskih komunistov iz Beograda, stranki, ki se je pod njegovim vodstvom reformirala iz komunistične partije v sodobno socialdemokratsko stranko. Pa o Janezu Janši in Rogerju Federerju. In tudi o njegovem očetju Mitji Ribičiču, ki so ga po osamosvojitvi obtoževali genocida.

Bili ste politik, ustavni sodnik in profesor, katero delo človeku največ da?

► Profesor je moja začetna in končna profesija, v drugih poklicih sem se vedno počutil kot gost, gostoval sem v politiki in na ustavnem sodišču so mi očitali, da delujem profesorsko. Tisti politiki, ki ne poznajo profesure in mislijo, da je prednost te dejavnosti, da se malo dela, se motijo. Profesorji pogosto delamo tudi ponoči, celo v sanjah razmišljamo o kakšni formulaciji za članek ali predavanje. Prednost

Piše: Peter Petrovčič

Foto: Uroš Abram

profesorskega poklica je, da si lahko sam izbiraš teme, kaj boš raziskoval, o čem pisal. Sam nisem pisal le učbenikov, temveč tudi knjige o temah, ki so se mi

zdele najpomembnejše, ne glede na to, da niso bile primerne za prodajo študentom. Nisem pa spadal med tiste, ki pravijo, da bi bilo na fakulteti lepše, če ne bi bilo študentov. Rad sem med mladimi, ko predavam, vodim strokovno ekskurzijo, organiziram tekmovanje Rubikon ali sodim na kakšnem mednarodnem tekmovanju študentov prava. Presenečen sem ugotovil, da mojo knjigo o ustavnem sodišču, ki sta jo izdala srbsko ustavno sodišče in srbski uradni list, uporabljajo kot učbenik na pravnih fakultetah v Skopju, Sarajevu, Beogradu, Podgorici. Skratka, profesorski poklic daje največ svobode in prinaša največ zadoščenja. Največ spoštovanja vidim v očeh tistih, ki se predstavijo: Bili smo vaši študentje.

Ne glede na to, da ste v drugih poklicih, kot pravite, gostovali, vas bodo ljudje vedno videli nekako dvojno. Nekateri vas bodo vedno videli kot politika. S to razliko, da eni kot 'moralnega in krvnega naslednika partijske linije', drugi kot 'uspešnega stečajnega upravitelja Zveze komunistov'.

► Gotovo nisem človek kontinuitete. Izvoljen sem bil na podlagi programa Za evropsko kakovost življenja (»Evropa zdaj«) in težko si je predstavljati temeljitejši politični prelom, kot je bil tisti, ki me je pripeljal na čelo

Gotovo nisem človek kontinuitete. Težko si je predstavljati temeljitejši politični prelom, kot je bil tisti, ki me je pripeljal na čelo prenoviteljske stranke.

prenoviteljske stranke. Takrat so nas zapustili tisti, ki so menili, da ni prihodnosti za levico zunaj socialistične Jugoslavije. Šlo je za odpoved revolucionarnemu nasilju in za enakopravno soočenje z drugimi političnimi programi. Hkrati smo napovedali, da je čas za vključitev v evropske integracije, skupaj z drugimi v Jugoslaviji ali pa brez njih. Komunizma nisem ustanavljal, sem pa bil med najzaslužnejšimi za miren prehod v ureditev, ki ne preprečuje svobodne tekme med političnimi strankami. Vem, da tale misel ne bo popularna, toda tudi danes ne odstopam od prenoviteljske države, od države, ki gradi na reformah. Če z vsako ekonomsko ali kako drugo krizo takoj preskočimo nazaj na revolucijo, se mi zdi to neprepričljivo, sistem je treba vendarle izboljševati z reformami, ne pa z nasilnimi prevrati in brez večinske podpore volivcev.

Stranka, ki ste jo prenavljali, se zdi danes precej izgubljena, še posebej, odkar je dobila resno konkurenco v Združeni levici.

► V času, ko sem bil predsednik stranke, smo si prizadevali, da bi postali prepoznavna socialdemokratsko usmerjena stranka. Danes se sliši neverjetno, da nam je takrat na tem političnem prostoru konkurirala Pučnikova Socialdemokratska zveza. Šele po tem, ko so zamenjali Pučnika, s katerim sva snovala skupno, močno socialdemokratsko stranko, je ta stranka prestopila v Slovenijo in v Evropi med desne politične stranke. Prenoviteljska stranka si je kasneje lahko privoščila zelo zmerno levosredinsko usmeritev, ker na levi strani političnega pola ni imela nobene konkurence. Tudi prenovitelji, ki so tedaj preklinjali takšno usmeritev, so glasovali za to stranko, ker ni bilo prave leve alternative. Zlasti v času, ko je bil predsednik stranke Borut Pahor, je bila ves čas neka napetost med njim in stranko, ker se je on zavzemal za bolj sredinsko pozicijo, stranka pa za prepoznavno levo usmeritev. To je bila za stranko zelo udobna pozicija. Del stranke je krepil leve vrednote, drugi pa si je prizadeval za to, da bi prepričal sredinske volivce. In ker je zmaga na volitvah odvisna od sredine, ni naključje, da je ravno v času Pahorjevega predsednikovanja stranka dobila največji delež glasov in prevzela vodenje države. Da, z nastankom Združene levice je seveda prišlo do resne konkurence na levi strani. Sredina je tako ali tako vedno dobro zastopana v

Sloveniji, vse stranke silijo na sredino, Desus pa je sploh drugo ime za etablirano sredino, ki je v vsaki vladni koaliciji. Ne bi rekel, da je SD izgubljena, je pa omejena z obeh strani in njeno delovanje niti s programskega niti s praktičnega vidika ni enostavno. Čim se kot vladna stranka preveč približa sredini, prehajajo njeni volivci na stran Združene levice in obratno, podporo umirjenih sredinskih volivcev izgublja, kadar skupaj z Združeno levico izvede kakšno izrazitejšo socialdemokratsko potezo.

Izgubljena v smislu, da se odziva na projekte Združene levice, kot bi hotela ljudem kazati, da so tudi oni še vedno zelo leva stranka, kljub temu da sodelujejo v vladi, ki ravna po diktatu kapitala.

► Na srečo to ni enostransko. V kakšni akciji daje podporo projektu Združene levice, v kaki drugi, včasih še isti teden, pa podpira nekatere pragmatične ukrepe vlade, ki s prvim projektom nimajo nič skupnega. Tako bo po mojem tudi v prihodnje. Trajnega zavezništva med tema dvema strankama ne moremo pričakovati, prej bi to lahko primerjali s tistimi obdobji v preteklosti, ko so bile levosredinske stranke tako v vladi kot v opoziciji. In to samo po sebi levi opciji ne škoduje.

Ampak trend za SD ni dober, lahko se zgodi, da izpade iz parlamenta.

► SD je previharila veliko viharjev in za njen parlamentarni status se ne bojim, če le ne bo povsem pozabila na prilagajanje novim razmeram. Ko sem bil predsednik stranke, je bila celo relativna zmagovalka volitev, na katerih je zmagala koalicija Demos. A ta je bila zelo raznolika koalicija, ki je v dveh letih razpadla. Moja tedanja politična deviza je bila zmernost. Za to je bil poseben razlog. Takrat so nas razglašali za naslednike komunistične partije in komunistične preteklosti in na podlagi boja proti komunistični nevarnosti so se združevale stranke Demosa. Demos je razpadel v tistem trenutku, ko se je pokazalo, da prenovitelji nismo ovira ne za osamosvojitve ne za družbene reforme in da bo treba poiskati druge razloge skupnega delovanja. Teh je bilo očitno premalo, ko so se odprla vprašanja denacionalizacije, privatizacije in druga.

Kakšno je vaše mnenje o Združeni levici?

► To, kar govorijo, mi je blizu, saj sem podobno govoril sami v drugi polovici 80.

let, ko je Kučan utemeljeval socializem po meri človeka. Imam nekaj izkušenj tako z vodenjem stranke na oblasti kot v opoziciji, kjer sem bil uspešnejši. Danes je Združena levica zelo uspešna v opoziciji, kjer je lažje brezkompromisno zastopati svoj program, pa tudi kritika vladnih slabosti, ki jih ni malo, je popularna. Da ne govorim o tem, da se krepi zaupanje vanjo, ker dokazuje, da je mogoče opozicijo uveljavljati drugače, kot jo uveljavlja SDS. Vendar pa ni samo od ravnanja Združene levice odvisno, ali bo lahko postala prava alternativa za oblikovanje nove vladne koalicije in politike. Podpora bo izgubljala, če se bo nadaljeval začetni trend gospodarskega razvoja, in pridobivala, če se bosta nadaljevali zanemarjanje načel socialne države ter podrejanje slovenske države in gospodarstva tujcem. Po moji oceni škodi Združena levica sama sebi, kadar volivce straši s socialistično revolucijo.

V času osamosvajanja ste odpeljali slovensko delegacijo komunistov z zasedanja v Beogradu. Bistveno vprašanje je bilo, kdaj in kako zapustiti kongres Zveze komunistov.

► Tedaj sem res bil v epicentru dogajanja in imel sem občutek, da pomembno vplivam na razplet konfliktov, ki so se dolgo kopičili. Odločilno vlogo pa sem imel verjetno samo enkrat v času politične kariere, in sicer ko sem moral odločiti o tem, kdaj naj zapustimo kongres. Da je nujno oditi, je bilo jasno takoj, ko se je pokazalo, da bo naš pristop ostal v globoki manjšini, naši predlogi pa preglasovani. Razlike pa so bile glede tega, kdaj oditi. Ena stran je opozarjala, da je treba oditi čim prej, če ne zaradi drugega, zaradi bližajočih se večstrankarskih volitev. Druga stran, zlasti starejši, pa je na to gledala nekoliko drugače. Oni so prej že doživeli nekaj političnih kriz, ki so se dokaj mirno iztekle. Če bi bil Tito še tedaj na oblasti, bi verjetno zamenjal Miloševića, za ravnotežje verjetno tudi prenoviteljsko jedro, pa bi imeli spet nekaj časa mir. Dosegli smo soglasje, da moramo na kongresu ostati nekoliko dlje, da bi slovenska, jugoslovanska in tudi svetovna javnost, ki nam niso bile naklonjene, videle, za kaj gre, kako je večina pregazila nas in naš program. Poraženi so bili vsi predlogi za demokratizacijo in varstvo človekovih pravic in za vključitev v evropske integracije. Šele takrat je postajal naš odhod prepričljiv. Res pa je, da je bilo treba takrat, ko

Demos je razpadel v tistem trenutku, ko se je pokazalo, da prenovitelji nismo ovira ne za osamosvojitve ne za družbene reforme.

se je to zgodilo, nekatere nekoliko dlje prepričevati, da je zdaj pa res napočil zadnji trenutek za odhod. Nekaj obotavljanja je bilo, toda končalo se je z okrepitevijo enotnosti: vsi člani delegacije smo skupaj zapustili kongres, le eden je potihoma odšel v Ljubljano že nekaj ur prej.

So bile zahteve namenoma postavljene tako, da ne bi bile sprejemljive, a hkrati še verjetne, ali pa je bila takrat na strani slovenskega dela partije iskrena želja rešiti, kar se rešiti da, reformirati Jugoslavijo?

► Morda bi lahko odgovor našli v tem, kar se je dogajalo pozneje. Po eni strani je vojna, ki je izbruhnila, pokazala, da je bilo naivno pričakovati preobrat. Po drugi strani pa danes vsi deli nekdanje federacije, tudi če jih vodijo prepričani nacionalisti, hočejo v evropske integracije, čeprav ne bo nihče priznal, da gredo po poti, ki smo jo takrat predlagali slovenski prenovitelji. Seveda pa

program »Evropa zdaj« ni bil napisan predvsem za Beograd, temveč za prenovo slovenske stranke, ki se je pripravljala na soočenje z drugimi strankarskimi programi v nastajanju. Na tistem kongresu so me preganjali novinarji Mladine z enim in istim vprašanjem: »Zakaj ste komunist?« In izogibal sem se odgovoru na to vprašanje, saj sem menil, da sem prenovitelj, ne pa več komunist v smislu revolucionarja. V skupini, ki je sestavljala program Evropa zdaj, smo se zavzeli za spremembo imena stranke. V zvezi s tem je zanimiva anekdota. Tedanje vodstvo na čelu z Milanom Kučanom je nasprotovalo spremembi imena, češ da je že tako dovolj hudo, ko članstvo silimo v sprejem povsem novega programa in novih, evropskih simbolov brez rdeče barve. Če bi spremenili še ime, bi razpravljali samo še o tem in ne o vsebini. Ko pa smo imeli takoj po našem kongresu prvo sejo predsedstva stranke, na kateri sva bila

s Kučanom v zamenjanih vlogah, se je oglasil in predlagal, da glede na dogodke v Romuniji stranka spremeni ime. In potem sem bil jaz tisti, ki tega nisem mogel sprejeti, ne da bi organizirali vsaj konferenco, če že ne izredni kongres, a sem hkrati obljubil, da bomo to storili ob prvi priložnosti. To je bilo že čez dva meseca, ko smo se vrnilo iz Beograda.

Po osamosvojitvi ste bili še dva mandata poslanec. Kako ste z vidika politike videli to obdobje?

► Ne bom pozabil dialoga s poslancem Demosa na parlamentarnem hodniku, ko me je vprašal: Ko ste šli iz Beograda, ste vedeli, kam odhajate, v Ljubljano. Kam boste pa odšli iz Ljubljane? Bili smo pač v globoki opoziciji. V njej pa smo se obnašali zelo mirno, skoraj preračunljivo. Vedeli smo, da vsako naše povzdigovanje glasu pravzaprav podaljšuje Demosovo oblast, ki ob osamosvojitvi ni imel potrebnih skupnih

Volivci imajo nedvomno prav, da so programske razlike med strankami velike v predvolilnem času, po volitvah pa se vsakokratne vladajoče stranke podrejajo diktatu mednarodnih institucij.

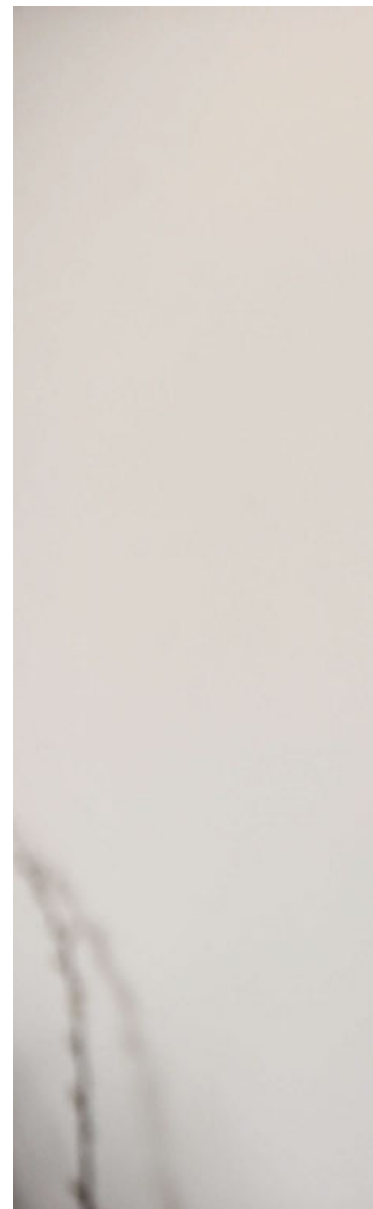
programskih točk za dolgotrajnejše vladanje. Volivci so dobro razporedili svoje glasove. Demos je res dobil 55 odstotkov glasov, a volivci so sočasno izvolili Kučana za predsednika države, tudi večino v zboru združenega dela so dobili levo usmerjeni kandidati. Naveličani oblasti in z njo povezane odgovornosti smo sestopili, kakor hitro se je dalo. Tako so nastale razmere, da je Demos lahko prevzel oblast in odgovornost za delo države. Pri tem moramo seveda priznati, da je Demos pospešil osamosvajanje, a pri osamosvajanju in sprejemanju ustave je tedanja opozicija, v kateri smo bili socialni demokrati z liberalni demokrati in socialisti, imela veliko besede. Demos brez sodelovanja opozicije ni imel potrebne večine ne za osamosvojitve ne za sprejem ustave. In mislim, da smo ta svoj privilegirani položaj

častno uporabili za to, da smo nasprotovali tistim spremembam, ki so pretiravale z diskontinuiteto. Prizadevali smo si za ohranitev načel socialne države, za socialno funkcijo lastnine, za soupravljanje delavcev. Vse to je pristalo v ustavi po zaslugi opozicije, čeprav je treba poudariti, da je socialnemu vidiku podoben pomen pripisoval že dr. Veljko Rus v razvpiti 57. številki Nove revije, ko se je zavzel za graditev solidarne države, v katero se bodo mladi radi vračali iz tujine. Uspelo nam je prepričati večino, da ne gre za ostanke komunizma, temveč za nujno korekcijo liberalnega kapitalizma.

Bil pa je to tudi čas obračuna s tu živečimi pripadniki drugih jugoslovanskih narodov.

► Na tem področju ni bilo vse slabo. Slovenija je spoštovala svoje obljube, da se manjšinam z osamosvojitvijo ne bo poslabšal

položaj in da bodo lahko vsi s stalnim bivališčem na dan plebiscita dobili slovensko državljanstvo. Odziv nacionalistov je bil silovit: po izbrisu je prišlo do zbiranja podpisov o odvzemu po osamosvojitvi pridobljenega državljanstva okoli 170 tisoč ljudem, tj. od osem do devet odstotkov celotnega prebivalstva. Referendum je odločno preprečilo ustavno sodišče že v fazi zbiranja podpisov, za kar si zasluži vse priznanje. Sestava sodnikov ustavnega sodišča je bila tedaj daleč od tega, da bi bila svetovnonazorsko levo usmerjena. Boštjan M. Zupančič pa je napisal ločeno mnenje, verjetno najboljše od vseh ločenih mnenj, ki jih je kdaj napisal kak slovenski ustavni sodnik. Napisal je, da se poskuša vzeti državljanstvo ustanoviteljem slovenske države, tistim, ki so glasovali na plebiscitu. Prepričan sem, da smo tedaj

socialni demokrati z mirnostjo in zmernostjo, pa tudi odločnostjo, ko je šlo za načelna vprašanja, dobro opravili svojo vlogo.

Omenili ste izbris, ki se tedaj še ni imenoval tako. Bili ste poslanec in predsednik največje opozicijske stranke. Koliko ste tedaj vedeli o tem, kaj se dogaja »izbrisanim«?

► Izbris je mogoče razumeti kot nekakšno maščevanje Demosovih politikov v izvršilni veji oblasti, ki so na svojo roko, mimo parlamenta, na protiustaven in protizakoničen način izbrisali stalno bivališče tistim, ki niso pridobili slovenskega državljanstva. In če sem še malo samokritičen: danes je videti, da bi bila tedaj prava odločitev, da se prizna status manjšin ljudem iz drugih jugoslovanskih republik, ki so želeli trajno bivati v Sloveniji in ohranjati posebnosti svoje narodne pripadnosti in narodne kulture. Zdaj,

več kot dvajset let kasneje, njihov položaj še vedno ni urejen na ustavni ravni. Ko sem bil še v parlamentu, nismo čutili izbrisanih kot tako množičen problem, kot se je to izkazalo kasneje.

Šlo je za obsežno kršitev človekovih pravic, morali ste vedeti, kaj se dogaja.

► Vedelo se je, da se dogaja šikaniranje, ni pa se vedelo, kako množično je to dogajanje. Prihajala so posamezna protestna pisma, da slovenski upravni organi diskriminirajo tiste, ki niso slovenski državljani. Moj občutek je, da so tedaj izbrisani šteli, da je to uradna politika slovenske države in ne samovoljna poteza nekega ministra ali dela vlade, in zato so mnogi pobrali svoje stvari in odšli. Takih ljudi ni bilo malo in mag. Matevž Krivic upravičeno opozarja, da jih poprava krivic izbrisanim ne doseže.

Bili ste zraven, ko se je pisala nova ustava. Del kakšnega kompromisa je bil njen del, ki govori, da je rojevanje otrok svobodno?

► Potem ko se je oblikovanje ustave preneslo v parlament in njegovo ustavno komisijo, sem vodil skupino za državno ureditev, skupaj z Miranom Potrčem pa sva bila glavna pogajalca v imenu SDP. Ko so se pokazale razlike med Demosom in opozicijo glede ustave, je bil sprejet sklep, da se sprejemanje ustave odloži v čas po osamosvojitvi. Nekatere razlike sem že omenil, odprto pa je bilo tudi vprašanje svetosti življenja, ki ga je dr. Tine Hribar prepričljivo utemeljeval. Na pomisleke je naletel na obeh straneh, a v SDP smo si to upali podpreti. Seveda ne zato, da bi se na tej podlagi kdo boril proti splavu. Iz pričevanj dr. Franceta Bučarja izhaja, da se je odločil za odložitev sprejemanja ustave

bolj zaradi nesoglasij znotraj Demosa kot pa zaradi težav z opozicijo. SDP je takrat terjala, da se v ustavo zapiše regionalizem, kar se nam je zdela pomembnejša točka od večine drugih. Sicer nam je uspelo s skoraj vsemi zahtevami glede ustave, razen z regionalizacijo. Tej smo se odrekli v sklopu kompromisa, katerega del je bilo tudi svobodno odločanje o rojstvu otrok. Spomnim se, da je dr. Bučar, kot predsednik ustavne komisije in parlamenta, na neki seji ustavne komisije vstal, šel k vratom, dramatično zaprl mapo z gradivi in rekel: Zdaj pa povejte, ali hočete imeti ustavo ali regionalizacijo. Potem smo privolili v ureditev, ki je regionalizacijo obravnavala kot prostovoljno sodelovanje občin, iz česar seveda ni moglo nastati nič pametnega.

In regionalizacije, o kateri smo celo glasovali na referendumu, nimamo še danes.

► Drži, čeprav ustavnih omejitev ni več. Nepremostljiva pa je omejitev, da je za ustanovitev pokrajin potrebna dvotretjinska večina. Enkrat je kriva ekonomska kriza, drugič pa vsakokratna opozicija noče dati soglasja, ker hoče biti na oblasti, ko se bo določalo, koliko bo pokrajin in kje bodo njihovi sedeži. Dolgo sem se spraševal, zakaj je Demos tako odločno nasprotoval regionalizaciji. Kaže, da so se neposredno po

osamosvojitvi bali dezintegracije, konkretno odcepitve Istre od Slovenije, kar se je pozneje pokazalo kot povsem nerealna nevarnost. Je pa danes jasno nekaj drugega: regionalizacija bi povečala odgovornost pokrajin za lasten razvoj, lažje bi premagovali krizo, pokrajine bi se enakomerneje razvijale in vse to bi krepilo integracijo in trdnost države.

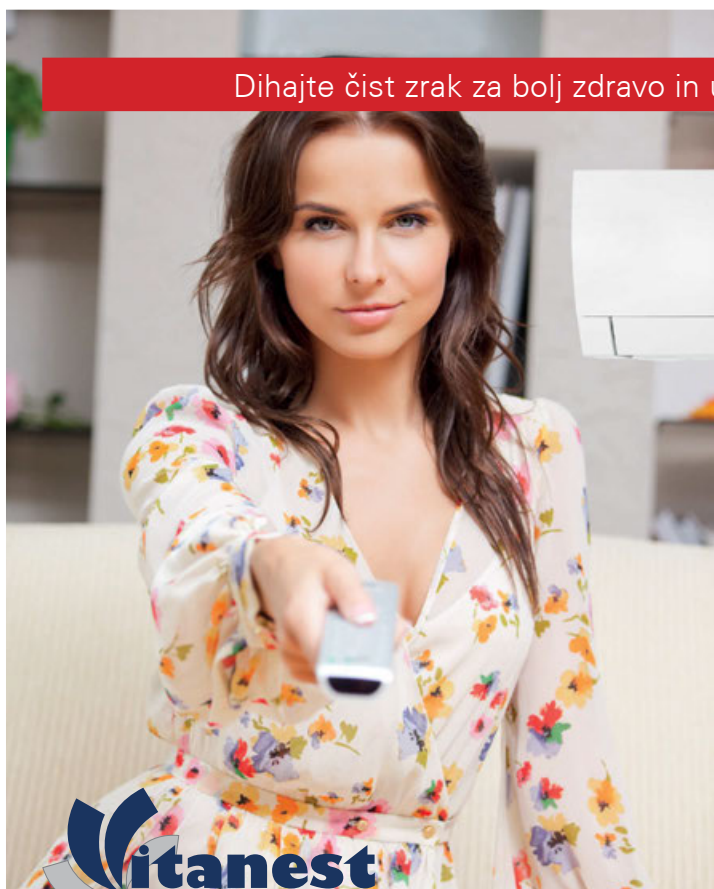
Že nekaj časa se veliko govori, iz različnih zornih kotov in različnih političnih oziroma civilnodružbenih skupin, da so nam državo ukradli, pokradli.

► Da, ljudje so prepričani, da so državo uzurpirala birokratska vodstva političnih strank, kar je v hudem nasprotju z ustavo. Država je po ustavi država državljanov in državljanov, ne pa vodilnih strankarskih struktur. S tega vidika so bili upravičeni protesti vstajnikov in njihove zahteve. Nedvomno imajo prav, da so programske razlike med strankami velike v predvolilnem času, po volitvah pa se vsakokratne vladajoče stranke podrejajo diktatu mednarodnih institucij. S tega vidika sem mi zdi uvedba odpoklica župana majhen korak v pravi smeri. Vendar bi ga bilo treba poenostaviti tako, da bi bilo mogoče z enim glasovanjem zamenjati župana in ne bi bila potrebna tri – glasovanje o odpoklicu in dva kroga volitev novega župana.

Četrto stoletje ustavnega sodstva mineva, kako se je ustavno sodišče odrezalo v tem času?

► Ustavno sodišče je imelo v teh letih svoje vzpone in padce. Pravkar končujem analizo o tem, koliko je ob vsakodnevnih pragmatičnih odločitvah takšnih, ki so originalne, inovativne, takšne, ki izražajo ustavno sodišče kot pozitivnega zakonodajalca. Našel sem jih kakšnih petnajst. Naj omenim samo inovativno mnenje ustavnega sodišča o sporazumu s Svetim sedežem, s katerim je odločilo, da je skladno z ustavo samo, če se razlaga tako, kot ga interpretira ustavno sodišče samo. Po mojem mnenju se je ustavno sodišče, kadar se je znašlo v položaju, da mora presekati neki gordijski vozel, pokazalo kot zrel varuh ustave in človekovih pravic. Ustavnega sodišča pač ne more biti, če nima zadnje besede o tem, kaj je v skladu z ustavo in kaj ne. In pri tem mora vztrajati, pa čeprav bi mu grozilo maščevanje vladajočih, kot so ga ustavni sodniki doživeli v zadnjem obdobju v Belorusiji, Turčiji ali na Madžarskem. Trenutno so ocene ustavnega sodišča pretirano odvisne od tega, kaj si njihovi kritiki mislijo o odločitvah v zadevi Patria. Ob upravičenih kritikah je veliko pretiranih. Če tožilstvo ni uspešno, to ni krivda rednega sodišča. Če redno sodišče v nekem primeru ne pazi dovolj na videz nepristranskosti,

Dihajte čist zrak za bolj zdravo in udobno bivanje 12 mesecev na leto

za bolj zeleno prihodnost

NOVA klimatska naprava serija **MSZ-FH VEHZ**

- učinkovita in varčna, sezonska energetska učinkovitost A+++
- ogrevanje pri nizkih zimskih temperaturah, tudi do -25°C
- ekonomično hlajenje in razvlaževanje
- dovršena filtracija zraka
- usmerjeno delovanje s pomočjo senzorja prisotnosti v prostoru omogoča nastavitve posrednega ali neposrednega zračnega toka
- enostavno upravljanje s tedenskim tajmerjem

www.vitanest.si

 vitanest
KLIMA CENTER

Uvoz in distribucija klimatskih naprav in toplotnih črpalk
VITANEST d.o.o., NOVA GORICA | tel.: 05/338 49 99 | e-pošta: vitanest@vitanest.si

 MODRA ŠTEVILKA
080 19 59

brezplačna telefonska številka za uporabnike

je ustavno sodišče to dolžno sankcionirati ... Seveda pa ljudje upravičeno pričakujejo od ustavnih sodnikov, da bodo visoke standarde, ki jih zahtevajo od rednega sodstva, spoštovali tudi sami.

Za ostre kritike v zadevi Patria so si vendarle ustavni sodniki tudi sami krivi.

► Tudi mene moti, kadar sprememba stališč ustavnih sodnikov ni prepričljivo utemeljena. Ni problem v tem, da se danes posamezni sodniki sklicujejo na moja deset let stara ločena mnenja, ki so jim doslej nasprotovali. To me mora veseliti. To je pozitivna sprememba stališča, ki je v korist človekovih pravic. Novi standardi človekovih pravic se namreč ne vzpostavljajo na podlagi ravnanj ljudi, kot sva midva, ki spoštujeta zakone, temveč običajno v zvezi s tistimi, ki hodijo po robu dovoljenega ali pa so ga prestopili. Če se v primeru političnega funkcionarja, ki je obtožen korupcije, postavijo novi standardi, temu nočem ugovarjati. Res pa je, da sem se sam pred desetimi leti zavzemal za to, da obsojenemu ni treba čakati v zaporu na odločitev ustavnega sodišča. Vendar nisem poznal človeka, ki je takrat sprožil to vprašanje, ustavno sodišče je celo prikrilo njegovo identiteto. Predlagal sem, da (začasno) izpustimo na prostost pritožnika, katerega ustavna pritožba je sprejeta v

obravnavo in kadar obstajajo realne možnosti, da bo ta uspešna. Dobro je, da je zdaj takšno stališče postalo v ustavnem sodišču večinsko, celo soglasno sprejeto. Moti pa me del obrazložitve, da je pritožnik tokrat izpuščen na prostost tudi zato, ker je pomemben za delovanje parlamentarne demokracije v Sloveniji. Morda je moja kritika prenagljena in se neupravičeno bojim, da bo ustavno sodišče v novih podobnih primerih zahtevalo za izpustitev zavrnilo z obrazložitvijo, da uveljavljeni standard ne velja za navadne državljane.

Ampak samo za Janeza Janšo in še kakega drugega predsednika politične stranke?

► Da. Politika SDS je s tega vidika zanimiva. Vedno se zavzema za povečanje represije v družbi, za ostrejša kazni, strožje kaznovanje, za obrnjeno dokazno breme, za ostro politiko tožilstva, za zmanjševanje pomena domneve nedolžnosti, diskvalificira sodnike, kadar zaradi procesnih napak oprostiti domnevne storilce itd. Razen takrat, ko gre za njihovega predsednika. Takrat pa poudarjajo procesna jamstva, domnevo nedolžnosti, najvišje standarde varstva pravic ... Posebej očitno je to v zadnjem času, ko oboje počnejo hkrati. Ta dvojnost se je izrazila tudi, ko so na primeru izbrisanih dokazovali, da je slovensko pravosodje krivosodje.

Kdo pa je bil proti popravni krivic izbrisanim? Kdo je naredil vse, da ne bi bila uresničena odločba ustavnega sodišča?

V enem primeru, ki nas družijo, saj gre za zadevo Prijatelj proti Mladini, pa se je na vaše odklonilno ločeno mnenje sklicevalo tudi Evropsko sodišče za človekove pravice, ko je povzilo odločitev ustavnega sodišča in pritrnilo Mladini oziroma svobodi govora.

► Že tudi prej so bila moja ločena mnenja velikokrat argumentirana s tem, kaj določa evropska konvencija o človekovih pravicah in kako odloča evropsko sodišče. Govoril sem o tem, da moramo upoštevati možnost, da bo Slovenija obsojena pred evropskim sodiščem, kar bo škodilo ugledu države in bo prizadelo njen proračun. V začetku ta argumentacija ni imela nikakršnega učinka, potem pa so se začele vrstiti obsodbe v Strasbourgu, najprej posamične, potem pa še v obliki pilotnih sodb. In tedaj je ustavno sodišče pozorneje prisluhnilo mojim argumentom. Točno ta tema je bila na mizi v zadevi Prijatelj proti Mladini in takrat nisem bil na strani novinarske svobode sam, temveč skupaj s sodnico Marijo Krisper Kramberger in Jožetom Tratnikom. V ločenem mnenju sem navedel, da je do tedaj evropsko sodišče že v 133 primerih odločilo, da novinar v konfliktu z nosilcem oblasti lahko uporabi

Že petdeset let navdihujemo vaša doživetja.

ADRIA 50 1965 2015
Življenje v gibanju

**Izberite
BREZČASNO
BELO!**

Altea4four

**Izberite
BARVE!**

Altea4four

**Izberite
SVOJ VZOREC!**

Altea4four
signature

Nova Altea4four!

Ustvarite prikolico, kakršno ste si vedno želeli. **Samo vašo.**

- ADRIA PLUS d.o.o. Podbevškova 13, 8000 Novo mesto, Tel: 041 486 021, Fax: 07 39 35 415, info@adria-plus.si, www.adria-plus.si
- CARAVAN d.o.o. Cesta Ljubljanske brigade 9, 1000 Ljubljana, Tel: 01 518 36 36, Fax: 01 518 38 00, info@caravan.si, www.caravan.si

www.adria-mobil.com
www.facebook.com/AdriaMobil

ADRIA MOBIL, d.o.o.,
Straška cesta 50, 8000 Novo mesto, Slovenija

Adria - zmagovalna znamka

Politika SDS je zanimiva. Vedno se zavzema za povečanje represije v družbi, razen takrat, ko gre za njihovega predsednika.

tudi vznemirljive, šokantne in celo žaljive ocene. V nekaterih primerih, pravi evropsko sodišče, to ni novinarjeva pravica, temveč dolžnost. Kadar politik žali, še zlasti, če to počne na račun manjšin ali ranljivih skupin, je dolžnost novinarja, da na to glasno opozori, in ga ni mogoče siliti, da ostaja tih in vljuden. Obsodba Slovenije v tem primeru je bila pomembna tudi zato, ker je imela takojšen učinek. Nekaj tednov pozneje je namreč ustavno sodišče odločalo o pritožbi Saša Hribarja, ki se sicer ni prepiral s kakšnim državnim oblastnikom, pač pa z urednikom v lastni tv-hiši, ki ga je cenzuriral in šikaniral njegovo satirično oddajo, ta se je tako pomikala na vse poznejše termine in bi začela ogrožati Dobro jutro, če ne bi bila prej ukinjena. Hribar je zato zabrusil nekaj pikrih in žaljivih na njegov račun. In če ne bi en mesec prej o primeru Mladina odločilo evropsko sodišče, bi ustavno sodišče morda odločilo drugače, tako pa je stopilo na stran Saša Hribarja in obrazložitev celo okrepilo s sodbo evropskega sodišča v primeru Mladina.

Svoje življenje ste posvetili predvsem odločnemu zavzemanju za človekove pravice. Kot recimo Matevž Krivic. Druži vaju dejstvo, da sta imela očeta, ki sta bila po osamosvojitvi v javnosti dojeta kot negativni osebi. Je to imelo kak vpliv na pot, ki ste si jo izbrali?

► Zdravko Tomac je leta 1990 zapisal, da po odhodu iz Beograda Ciril ne bo več obravnavan kot sin Mitje, temveč bo ravno nasprotno. Tudi vaše vprašanje kaže, kako zelo se je zmotil. Upokojenca ponavadi sprašujejo o tem, kako vzgaja otroke in vnuke, sam pa moram še vedno odgovarjati na vprašanja o vplivu očeta na moje življenjske odločitve. Na to vprašanje bi znali bolje odgovoriti drugi. Moje mnenje je, da napadi na očeta niso pomembnejše vplivali na vsebino mojega dela, razen če gre morda za podzavesten vpliv. Z Matevžem Krivicem se ne morem primerjati, ker je veliko prej in bolj požrtvovalno od mene nudil pravno pomoč krivično obsojenim, pa naj gre za izbrisane, azilante in druge. Poleg tega sva kolegialno sodelovala že precej prej, preden je prišlo do obtožb na račun najinih očetov. Spomnim se, kako sem ga prepričeval, naj umakne svoj izstop iz Zveze komunistov, ki se spreminja v reformno stranko in potrebuje ravno takšne ljudi, kot je on. Njegov argument pa je bil tudi zelo prepričljiv in je seveda obveljal. Navedel je petnajst primerov,

ko je znotraj stranke opozarjal na nepravilnosti, pa se ni nič zgodilo. V tistem času je meni dejstvo, da je bil moj oče funkcionar, pomagalo, ne pa škodilo. Mitja Ribičič je tedaj v Sloveniji, še posebej pa v Jugoslaviji, veljal za liberalnega politika. Ko je na primer dal intervju za revijo Start, kot revijo, ki je med prvimi objavljala fotografije golih žensk, so se v političnih krogih zgražali nad potezo, nevredno političnega funkcionarja. V tistem intervjuju je rekel, da je jugoslovanska vojska taka kot slon, ki veliko pojé in malo pokaka. Grožnja z odstopom zvezne vlade ga je takrat prisilila k demantiju. In ob svoji upokojitvi je dejal, da je ponosen na svoje dobre in kratke izjave, manj pa na slabe in dolgovezne demantije. Zelo sem ponosen na vlogo svoje družine v drugi svetovni vojni. Družina mojega starega očeta je bila izgnana iz Italije, kasneje pa so ga obsodili skupaj z družino pred vojnim sodiščem v okupirani Ljubljani in je potem šel v zapor v državo, iz katere je bil izgnan. Mojo mamo je iz zasede ranil nemški mitraljez in moj oče jo je oslepljeno rešil, da je niso zajeli Nemci. Če se to ne bi posrečilo, se jaz seveda ne bi rodil. Ona dva pa sta ostala skupaj še 70 let, do očetove smrti.

Kako ste doživljali obtožbe in poskuse kazenskega pregona vašega očeta, ki so mu očitali sodelovanje pri genocidu?

► Janez Janša osebno ga je izbral za grešnega kozla tudi zato, da bi se maščeval meni. To je bil težak čas za očeta in družino. Vplivalo je tudi na moj odstop z mesta predsednika stranke. Moja žena me opozarja, da tudi Janševi družini danes ni lahko, in ima seveda tudi tokrat prav. Marsikoga sem takrat spoznal v pravi luči; spomnim se nekoga, ki se je pred spremembo oblasti klanjal mojemu očetu, nekaj let pozneje pa ga je bilo sram biti na isti fotografiji z menoj. Velika večina prijateljev in znancev pa ni spremenila odnosa do mojega očeta, ko je izgubil položaj in vpliv. Tako kot se mojega starega očeta spominjamo vnuki in pravnuki po *Miškolinu* in drugih pravljicah, ki jih je napisal, se očeta spominjamo po partizanskih pesmih *Na oknu glej obrazek bled* in *V temnem gozdu ob tabornem ognju*. Razlagal nam je, da njegove pesmi niso bile napisane za prepevanje ob harmoniki na osvobojenem ozemlju, temveč za štajerske gozdove na ozemlju, ki so ga Nemci šteli za del tretjega rajha. **Leta 2002 ste v neki kolumni naštevali, katerih vseh funkcij doslej v Sloveniji še ni vodila**

nobena ženska. Po tem smo imeli po dve ombudsmanki ter notranji in obrambni ministrici, predsednico vlade, rektorico univerze, predsednico ustavnega sodišča ...

► Vidite, kako učinkovite znajo biti moje kolumne ... Družba dozoreva, vse bolj se zaveda, da se presoja demokratičnost po tem, kako se počutijo manjšine, ne po tem, kako se počuti predsednik države. V naši državi so ženske manjšina. Sicer so v večini, po položaju in vplivu pa so v manjšini. In napačen bi bil vtis, da je zdaj vse v redu. Nasprotno. Ko je ženska uspešna, kot je bila dr. Dragica Wedam Lukić, ni nihče rekel, da bi morale odslej ustavno sodišče voditi ženske. Ko je bila kakšna funkcionarka neuspešna, pa je bilo slišati: nikoli več ženske za županjo ali predsednico vlade. Zakaj ob zamenjavi neuspešnih predsednikov vlad ne razglasamo: nikoli več moškega za premiera?! Ob odhodu Bratuškove z mesta predsednice vlade so vase zagledani (moški) intelektualci skušali doktorirati na njenih napakah in se naslajali ob fiasku v Bruslju. Kot da ne bi vedeli, da ni treba biti komentator najvišje ravni, da bi bili višji od koga, ki je padel. Od 212 slovenskih občin ima komaj vsaka trideseta županjo. V kriznih razmerah lahko doma opazujemo, kaj pomeni dobra gospodarica, ki z majhnimi sredstvi skrbi za obstoj in razvoj družine. V občinah, ki so večinoma malo večje od širše družine, soseske, pa z javnimi sredstvi gospodarijo moški.

Pa še po nečem ste poznani. Od nekdanje igralni tenis, s čimer ste nekdanje celo jezili partijske funkcionarje, ker naj bi šlo za šport s preveč buržoaznimi koreninami.

► Stane Dolanc je imel pomisleke glede tenisa. Povedal mi je, da ima odpor do tenisa zato, ker je moral kot mlad fant v revirjih pobirati teniške žogice nekemu kapitalistu. Slovenija ima danes največ teniških igrišč na prebivalca in vsakdo, ki se je poskusil v tej igri, ve, da ni gosposka, da za uspeh ne zadoščata dobra oprema in drag trener, pač pa je povezana z naporom, znojenjem, smislom za taktiko, nabiranjem kondicije in piljenjem tehnike.

Še zadnje vprašanje. Roger Federer ali Rafael Nadal?

► Federer. Želim mu, da bi še zadnjič zmagal na letošnjem Wimbledonu, potem pa se lahko upokoji. x

BREZSKRBNI VSEPOVSOD Z ENIM PAKETOM!

PAKET MODRI*

∞ KLICI in SPOROČILA
v vsa SLO omrežja
3 GB prenosa podatkov

do 100 Mb/s

+215 / 40 HD programov

∞ KLICI
v vsa SLO omrežja in v EU

Bodite vedno brezskrbni s paketom Modri! Prinaša vam brezskrbno **mobilno telefonijo**, vrhunsko **televizijo**, hiter **internet** in neomejeno **fiksno telefonijo**, vse v enem paketu po ugodni ceni.

59⁹⁵
EUR/mesec

www.telekom.si

TelekomSlovenije

*Naročniško razmerje s paketom Modri lahko v akcijskem obdobju od 18. 6. do 31. 8. 2015 sklenejo novi ali obstoječi naročniki storitev Mobitel in/ali SiOL, ki so zasebni uporabniki. Paket Modri v akcijskem obdobju vsebuje: SiOL TV s programsko shemo Standard, ki jo lahko naročniki brezplačno nadgradijo v Mega HD, internet SiOL s hitrostjo 100 Mb/s / 20 Mb/s na FTTH oz. do 20 Mb/s / 1 Mb/s VAR na ADSL oz. do 30 Mb/s / 5 Mb/s VAR na VDSL, telefonijo SiOL z eno telefonsko številko, ki vključuje neomejene klice v vsa fiksna in mobilna slovenska omrežja ter neomejene klice v območja EU-tarife, ter mobilni del, ki vključuje neomejene pogovore v vsa slovenska omrežja, neomejene SMS-/MMS-e in 3 GB prenosa podatkov v mobilnem omrežju Telekoma Slovenije. Pri paketu je možna sklenitev dodatnega naročniškega razmerja Druga številka z mesečno naročnino 10 EUR. Nadgradnjo programske sheme lahko naročniki izvedejo brezplačno vsaka dva meseca. V primeru spremembe obstoječega naročniškega paketa s storitvami Mobitel in/ali SiOL v navedeni paket se zaračuna enkratni znesek v višini 20 EUR. Za več informacij o ponudbi obiščite www.telekom.si, Telekomov center, pooblaščen prodajno mesto ali pokličite 041 700 700 oz. 080 8000. Telekom Slovenije, d.d., Ljubljana.

DRAGICA Korade

NOVINARKA

Na prvi pogled je Dragica Korade krhka dama, ki si v pisarni zgoraj levo sama kuha kavo

Pišče: Borut Mekina

Foto: Marko Pigac

na električnem grelniku in kadi cigarete eno za drugo (ko je bilo to še dovoljeno, seveda). Temu primerno sogovornika preseneča z na videz naivnimi, čisto zemeljskimi vprašanji. Ker je v tem vztrajna, navadno doseže svoje. Človek najprej ostrmi, potem pa se mu pred očmi začne rušiti predvidljiv, naučen svet floskul. To je Dragica. Danes komentatorica Večera, sicer pa že več kot 30 let novinarka, ki je svojo pot začela v osemdesetih, v času rojevanja države, kot del intelektualne avantgarde. Pisala je za Katedro, Teleks, bila je urednica Večerove priloge V soboto, v kateri je vztrajno dajala mesto najšibkejšim. Bila je tudi kolumnistka Mladine, po novem tudi publicistka, v knjigi Trojanski pes je popisala izgubljenih 25 tranzicijskih let.

Kaj to pomeni, kot si zapisala zadnjič, da dobivamo novinarstvo brez novinarjev?

► To sem napisala, ko je šef Žurnal, ki danes sedi v Gospodarski zbornici, množično odpuščanje novinarjev pospremil z besedami, da bo kljub radikalnemu zmanjšanju novinarjev Žurnal poslej še boljši časopis. Logika je pomenljiva: manj ko je novinarjev, boljši je časopis. Ni čisto njegova. Sloni na politiki, ki ni nikoli razumela razlike med propagando in novinarstvom. Tudi zato

je v razvidu medijev, ki ga vodi kulturno ministrstvo, registriranih kakih 2000 medijev. Med njimi najdete vse od Dela prek obskur-nih radijskih postaj brez enega

samega novinarja do Baumaxovih novic. Danes lahko v Sloveniji registrirate medij brez novinarjev. Če želite odpreti pekarno, morate izpolnjevati kup resnih pogojev, zadostiti morate strokovnemu in higienskemu minimumu. V mojih časih je bilo jasno vsaj to, kaj je novinarstvo in kaj EPP.

To so bila osemdeseta, ko si začela novinarsko kariero?

► Ja, začela sem v svetu, ki je še poznal delitev na marginalne in režimske medije.

Katedra, Teleks ... To so bili marginalni mediji, ki pa so imeli velik vpliv.

► Vpliv? Bili smo znani zaradi obravnave na partijskih komitejih. Tedaj smo bili na političnem udaru, dvomim pa, da smo imeli velik vpliv.

Zakaj ne?

► Če bi res imeli vpliv, se nam leta 1991 ne bi mogla zgoditi tak parlament in taka država, kot sta se nam. Krog, kateremu sem pripadala, je promoviral ideje svobodne in odprte družbe. Koncept, ki smo se ga dosledno držali, je bil koncept človekovih pravic. Če pogledate tisto pisanje, ne morete spregledati zavzemanja za pravice drugih. Ne zase, ampak za pravice drugih. Magična beseda tistega časa je bil pluralizem, ki ga je porajala zavest o tem, da smo različni in da so razlike legitimne. Ker so legitimne,

Danes lahko v Sloveniji registrirate medij brez novinarjev. Če želite odpreti pekarno, morate izpolnjevati kup resnih pogojev, zadostiti morate strokovnemu in higienskemu minimumu.

smo v družbo vključevali vse tiste, ki so bili izgnani iz nje. Če bi res imeli vpliv in če bi ta socializacijska matrica delovala, se nam kasneje ne bi moglo zgoditi nič tako hudega, kot so denimo izbrisani.

Glede izobrazbe je bil prvi parlament na visoki ravni. Šele kasneje smo začeli dobivati klovne za župane in v parlament politike tretje lige.

► Res je, prvo garnituro oblasti jasno zaznamuje novorevijaški krog, razumniki tipa Dimitrij Rupel in Spomenka Hribar, ki so se s svojimi boji za nacionalno državo izpostavili že v 80. letih. Ampak ne smemo pozabiti, da so bili tam tudi mnogi drugi, ki so s svojo ozkostjo postavljali v čudno luč »slovensko pomlad«. Meni je recimo ostal v spominu Schwarzbartl.

Kdo?

► Mag. Ervin Schwarzbartl. Danes se ga nihče več ne spomni, takrat pa smo se spraševali, iz katerega časa je prišel ta gospod. Ta garnitura je postavila temelje te države. V njej je bil tudi dr. France Bučar, ki je kot predsednik prvega parlamenta oznanil konec revolucije na Slovenskem, danes pa oznanja konec države in njene suverenosti. Državna zgradba, ki so jo postavili, ni nič manj rigidna od tiste, ki smo jo vsi skupaj tako temeljito kritizirali in na koncu zrušili. Domišljali smo si, da država ni nič svetega in zveličavnega, ustanova za promoviranje in sprejemanje politik, servis za vse državljane. Ne samo za tiste, ki držijo v rokah državni aparat.

Iz liberalnega vrenja v osemdesetih je nastala navadna nacionalistična država. Od kod je ta greznica prišla na plano?

► Na to vprašanje je že zdavnaj odgovoril profesor Boštjan M. Zupančič. Leta 1988 se je vrnil s Harvarda in javno govoril proti osamosvojitvi. Prvič zato, ker se mu kapitalizem ni zdel nič kaj pametnega. Drugič zaradi slovenstva. Mi si kar naprej domišljamo, kakšni biseri se skrivajo v tem slovenskem narodu, pa ne morejo na površje, ker jih ovira režim, ampak boste videli, kakšno blato bo splavalo na površje, mi je razlagal v intervjuju tik pred odcepitvijo. Drugi, ki je o tem govoril, je bil ekonomist Aleksander Bajt. V svojih tezah o osamosvojitvi je napisal, da je proti, ker bo od nje imel koristi zgolj politični razred, vsi drugi pa bodo v bistveno manjši ekonomiji živeli bistveno slabše. Nihče ni vedel, kaj bo jutri, ampak ta dva primera kažeta, kako odprta je bila razprava o prihodnosti, ki je potekala v 80. letih v komunistični Jugoslaviji. Mislim,

da je leta 1988, ko so v zgodbi o tisočletnem slovenskem snu glavne vloge že igrali partizani in domobranci, Tomaž Mastnak napisal tekst z naslovom To niso naši boji. Nova družbena gibanja, ki so presijala okoreli družbeni prostor s svojimi civilnimi pobudami za reševanje resničnih problemov resničnih ljudi, se dejansko niso kaj dosti brigala za osamosvojitve in državo. V ospredju so bile človekove pravice, demokracija, demokratična rekonstrukcija države in družbe. Na vse to je bilo treba pozabiti takoj, ko smo dobili državo.

Tudi Rastko Močnik je tedaj dejal, da smo šli civilizacijsko gledano stopnico nižje. Iz skupnosti, utemeljene na bratstvu in enotnosti, v družbo, utemeljeno na krvi.

► Močnik je eden redkih intelektualcev, ki je sredi devetdesetih opozoril na strahoten padec javne debate. Ta debata je bila v 80. letih tako trdoživa in odporna proti vsem pritiskom, da je Newsweek Slovenijo razglasil za »osamljeni otok« sredi vzhodne Evrope. Leta 1988 je tudi Spiegel z občudovanjem pisal o tem, kako dobra debata o demokraciji poteka v krizni Jugoslaviji. Vse je bilo v obtoku: od svobode tiska, civilnega sluzenja vojske, demilitarizacije in modernizacije javnega in političnega življenja. In kaj se je zgodilo potem? Na ustanovni seji parlamenta udarijo slovenski demokrati po novinarjih čisto tako, kot so udrihali aparatčiki v prejšnji državi. Boji za demokracijo ne zanimajo nikogar več. Zdaj so na dnevnem redu spori o tem, kdo je bil za in kdo proti osamosvojitvi, kdo je bil za partizane, kdo za domobrance, kdo česa ni dobil in koliko je kdo prešvercal v kakšnem kufu.

Je pa bila ustanovitev države vseeno korak naprej. Prejšnji režim je namreč to blato, kot ga imenujemo, recimo nacionalizem, nadzoroval z represijo. V novi državi pa upamo, da bodo primitivne ideje premagane demokratično.

► Za kaj takega potrebujete nekaj, česar pri nas ni: demokratično politično kulturo, ki omogoča dialog in izmenjavo pogledov na družbene probleme. Samo tako lahko pridete do pametnih odgovorov in pametne politike. Pri nas pa niti vprašani ni. Za začetek bi se lahko vprašali, kaj je demokracija. In čemu služi država, če ne služi vsem.

Razlog je verjetno v tem, ker smo v EU. Kjer ni videti nobene možnosti, da bi lahko v tako veliki strukturi karkoli spremenili.

► EU ne moremo spremeniti, lahko pa velikim mešamo štrene. Ker smo majhni, se lahko

igramo z idejami o boljšem, pravičnejšem svetu. V 80. letih smo pogosto citirali Dušana Pirjevca, ki je govoril, da ni problem, kaj počnejo drugi z nami. Problem je, kaj počnemo sami s sabo. Po osamosvojitvi smo videli, kakšni smo v resnici. In oddahnili smo si, ko smo vstopali v EU. Seveda smo vstopali v EU enako mitomantsko kot izstopali iz Jugoslavije. Danes govorimo o Bruslju na enak način, kot smo prej govorili o Beogradu.

Toda ali nismo danes zašli v drug ekstrem, sredi devetdesetih smo bili zgodba o uspehu, vihalimo nos nad sosedi, danes pa ravno nasprotno menimo, da smo nesposobni voditi še srednje velika podjetja?

► Zgodba o uspehu ni naša zgodba. Izmislili so si jo demokratizatorji, ker so po vseh vzhodnoevropskih padcih v evropski izlozbi demokracije potrebovali nekoga, ki mu je uspelo. V tem veleprojektu je Slovenija izstopala ne samo po ekonomskih, ampak tudi demokratičnih standardih. Res je bila dober reklamni produkt. In še vedno bi lahko bila. Poglejmo samo slovensko gospodarsko rast. Proti vsem napovedim o zlomu se je dvignila in umestila Slovenija med tri najhitreje rastoča evropska gospodarstva. Kar pri tem vznemirja, je dejstvo, da se začne gospodarstvo dvigati potem, ko smo skoraj leto dni brez gospodarskega ministra. To je snov za razmislek. Snov za razmislek je tudi to, kako malo se o tem govori. Molka o tem vzponu ne moremo pojasniti z dejstvom, da mi od tega nič nimamo in da bi bili najbrž na istem, če bi bila rast še dvakrat višja. Meni ta podatek govori o neki trdoživi sili življenja, ki vedno najde pot. Ljudje se enostavno ne dajo. Politika, ki nam že lep čas razlaga, da je vse zanič, da nič ne znamo, da smo nesposobni in nekonkurenčni, bo to prej ali slej morala upoštevati. Prej ali slej, če drži tisto, kar si pisal, da ne smemo biti konkurenčni.

Da imajo v tem novem, odprtem svetu prednost močnejši, tako kot v Avstro-Ogrski, in da nas objektivne ekonomske razmere potiskajo nazaj v 19. stoletje?

► Mi se razvijamo nazaj. Ko je v Murski Soboti padla Mura, so se začeli ljudje življati na enak način kot njihovi dedki in babice: začeli so hoditi na dnino v Avstrijo. Na mariborskem koncu je enako: vnuki si danes služijo kruh po avstrijskih domačijah tako kot njihovi dedki in babice. Nihče od tistih, ki so se spravili nad Boro Dordeviča, ki je rekel, da bomo Slovenci avstrijski kočijaži, se danes

Državna zgradba, ki so jo postavili, ni nič manj rigidna od tiste, ki smo jo vsi skupaj tako temeljito kritizirali in na koncu zrušili.

ne spravi nad tiste, ki so Slovence spremenili v avstrijske kočijaže. Ampak to se je začelo s sladkorno tovarno v Ormožu, ki smo jo zaprli že v pogajanjih za vstop v EU. Tamkajšnji kmetje bi jo zdaj znova radi spravili v pogon, ampak firmo je lažje zapreti kot odpreti. In zapreti jo je bilo treba zato, da se odpre prostor multinacionalkam. Ker je šlo »samo« za kmete, tega ni nihče problematiziral. Še huje. To je bil čas, ko so dežurni ideologi zapiranje tovarn interpretirali kot razvojni dosežek. Kot dokaz, da se premikamo v družbo znanja. **Ker bomo delali samo tisto, kar ima veliko dodano vrednost, ne pa tako kot ti Avstrijci, ki gojijo jabolka.**

► Same fine reči, finance, visoka tehnologija. In če se ne motim, postane tedaj sestavni del politične retorike tudi nanotehnologija.

Nanotehnologija?

► Da, ta numinozna beseda, v katero se je zaletela neka poslanka, ki je ni znala niti pravilno izgovoriti. Saj to je vse lepo in prav. Ampak vsi verjetno ne bomo nikoli doktorji znanosti in nobene potrebe ni, da bi bili. Od česa bomo potem živeli? To smo se mnogi spraševali že sredi devetdesetih let, ko se je začel propad mariborskega industrijskega

bazena. V imenu družbe znanja se ni nihče brigal za množice šivilj, ključavničarjev, strojnikov, livarjev, strugarjev, ki so jih postavljali na cesto. Če bi se učili in hodili v šolo, jih ne bi doletela takšna usoda, je razmišljal komentator v Delu. Ker smo se razglasili za družbo znanja, je iz politične retorike izginila beseda delavec. Ko je ta beseda izginila, se ni bilo več treba pogovarjati o delavskih pravicah in njihovih kršitvah. Z izginjanjem besed so začele izginjati iz javne percepcije kompletne družbene skupine. Kmalu so zaklenili tudi dvorišča tovarn in novinarji nismo več mogli govoriti s stavkajočimi. Delavke Mure so zato prišle stavkat v Ljubljano. Da nas Slovenija vidi, je rekla ena od stavkajočih. Ampak tista Slovenija, ki bi morala videti, še danes ni spregledala. Še naprej skrbi za provincializacijo prostora.

Ampak ali ni bil Maribor v tem prvi? V Mariboru ste prvi privatizirali celo javne službe, avtobusni promet, čistilno napravo, storitve na pokopališču, komunalno podjetje. V Mariboru ste hoteli sprivatizirati celo radarje. In tudi avstrijsko-nemški kapital je najprej prišel v Maribor.

► Maribor je po prevratu doletela usoda vseh industrijskih mest v Vzhodni Evropi. Ta usoda je bila neizprosna, o njej se ni nič debatiralo.

Delavci so stavkali, pa ni nič pomagalo. Mariborski zavod za zaposlovanje je bil tako rentabilen, da si je v času največje brezposelnosti direktor zavoda omissil nov službeni volvo. Tudi to je Maribor. Zlatorog, ki ga je kupil Henkel, nam velikokrat prikazujejo kot primer dobre prakse. Kaj je bila prva poteza novega lastnika? Najprej je ukinil močan razvojni oddelek. Znanec, ki je včasih sodeloval s firmo, je nedavno prišel ves zgrožen z Dunaja, ker niti tam več ne odločajo o razvojnih vprašanjih. Znanje se koncentrira v centrih.

Je vse to podpirala tudi mariborska univerza?

► Ne vem, kaj je univerza podpirala in česa ne, vem pa, da se destrukciji gospodarskega sistema ni upirala. Kolikor je meni znano, so njeni doktorji znanosti pisali ekspertize o tem, kako odpuščati delavce. Odpuščati zna vsak, ampak za to, da delavce postaviš preprosto na cesto brez slehernega poplačila, je potrebno znanje. Mislim, da so se sindikati lep čas borili proti mariborski formuli, po kateri lahko delavcem legalno ukradeš podjetje.

Kje je bila ves ta čas vaša civilna družba iz osemdesetih, ki je vse to nekritično dovolila?

► To je retorično vprašanje. Ljudje, ki so prevzeli oblast, niso kazali nobenega smisla za

refleksijo, kaj šele avtorefleksijo. Res pa je, da so opešale tudi moči kritike.

Koliko vpliva ima danes javna beseda – novinarji?

► Smo v paradoksalni situaciji: na eni strani nam govorijo, da je javna debata nepomembna in da časopisov več nihče ne bere, po drugi strani pa lahko opazujemo velikanska politična prizadevanja za cenzuro.

Kje recimo?

► Najbolj v nebo vpjioč primer na svetovni ravni je Julian Assange. Pri nas je potrebo po cenzuri najbolj jasno artikuliral predsednik SDS Janez Janša, ki je odkrito povedal, da za zmago na volitvah potrebuje samo še svoj medij. Mislim sicer, da se predsednik moti, ampak v tem ni problem. Problem je, da so mediji pri nas še vedno pomembna politična postavka. Kaj to pomeni, lahko vsak dan spremljamo na nacionalki, ki še vedno spoštuje politično navodilo, po katerem mora biti vse levo in desno, onkraj tega pa ni nič. Celo komentatorji morajo biti levi in desni. Naloga novinarja je, da problem pošteno predstavi, tu pa se izčrpava s tem, da bo v zgodbi nastopalo enako število levih in desnih politikov. Ampak opravka imamo z resnejšimi rečmi. Z naborom tem recimo. S percepcijo sveta. Ker se novinarske redakcije vztrajno krčijo, smo vse bolj odvisni od svetovnih agencij, od njihove agende. Ta agenda je uglašena na spopad in napad, ne briga se kaj dosti za resnično življenje resničnih ljudi. Vzemiva ebolo. Zaradi nje v Afriki že leta umirajo množice, ampak ko umre Američan, postane to velevest tudi pri nas. O Nepalju smo v času potresa poročali kar naprej, zdaj, ko se tla več ne tresejo, Nepalci pa niso nič manj ubogi, Nepala ni več nikjer.

To, da niste imeli vpliva, sicer ne bo držalo. Mislim, da si imela kot urednica priloge V soboto odločilni vpliv, da je vprašanje izbranih prišlo v javnost. Dala si prostor najprej Todoroviću, potem Krivicu.

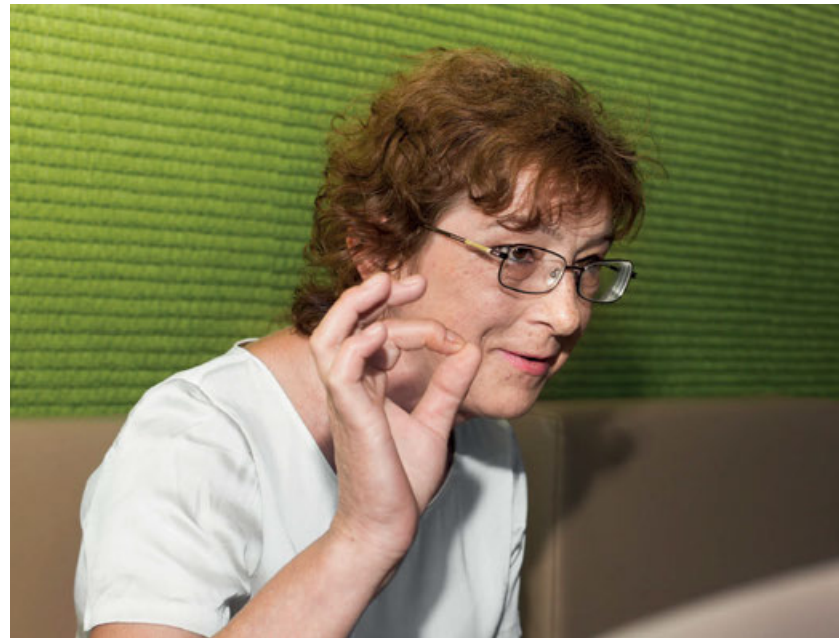
► Ne vem, kdo je bil prvi, vem pa, kako sem vpila nate, ko si po mesecu dni raziskav prišel k meni in mi povedal, da izbranih ni. Ker na ministrstvu o tem niso nič vedeli, ker varuh človekovih pravic o tem nič ni vedel, ker ni nihče nič vedel ...

Res je.

► Izbrani so bili med nami, vsakdo je koga poznal, nihče pa ni razumel konteksta. Nihče ni verjel, da je kaj tako strašnega pri nas mogoče.

Ne gre sicer zgolj za ta konkretni primer, tudi kot urednica si dajala prednost, recimo kontroverznim temam.

► Vsaka novinarska tema je kontroverzna. Naša naloga je, da take teme odpiramo, izpostavimo kontroverze, paradokse, manipulacije. Ker so oni vedno pametnejši od nas, to ni ravno preprosto opravilo, ampak vsemu navkljub sva midva zgodbo o izbranih napisala. In jo objavila. To je dokaz, da se je kljub vpitju o cenzuri in pritiskih na novinarje dalo

objaviti tudi kaj kontroverznega. Pred nedavnim sem brskala po arhivu in z veseljem ugotavljal, da je Večer vojno popisoval s svojimi očmi, ne z očmi Jelka Kacina, o Pekrah smo pisali drugače, kot je govoril takratni vojaški minister Janez Janša. Naš novinar Aleš Mišič je bil tam, v centru, kot vojaški obveznik. Še več: potem je izšel v Večeru celo komentar z naslovom Maribor ne bo nikoli Janšev poligon. Čeprav so teritorialci potem postali heroji, najdete v časopisu zabeležke o njihovem ekscesnem obnašanju. Zakaj to govorim? Ker tako deluje časopis. Ker mora tako delovati, če naj služi svojemu namenu. In ker tako svobodno o teh rečeh potem ni bilo več mogoče pisati.

Zakaj ne?

► Ker se po burni razpravi o dogodkih na Holmcu o osamosvojitvi na kritični način ni več smelo govoriti. Kdor je rekel kaj proti kakemu osamosvojitelju, je bil takoj proti

osamosvojitvi, Sloveniji in vsem našim svetim rečem. Dragica Potočnjak je o kruti usodi svojega svaka Tonija Mrlaka napisala knjigo, ker ni imela več kje povedati njegove zgodbe.

Gre morda tudi za problem novinarstva v času interneta?

► Ne vem. Internet seveda revolucionira naš način komuniciranja, ampak vseh naših nesreč pa mu vseeno ni treba napraviti. Zadnjič sem poslušala zanimiv pogovor o stanju univerze pri nas. Dr. Ernest Ženko, filozof s primorske univerze, je govoril o usodnih posledicah bolonjske reforme. Če bi danes izvajali na univerzi program, ki so ga izvajali pred desetimi leti, po njegovi oceni ne bi nihče izdelal letnika. Ker študenti niso več usposobljeni za to. Govoril je o tem, da ne more več normalno predavati o Platonu, ker snov nikogar ne zanima, če ne naredi šova. Študentom ne more reči, da morajo prebrati deset strani Platona, ker tega niso sposobni

V ospredju so bile človekove pravice, demokracija, demokratična rekonstrukcija države in družbe. Na vse to je bilo treba pozabiti takoj, ko smo dobili državo.

prebrati. V tretjem letniku faksa se zato učijo brati tekste. Ko sem to poslušala, me je res zaskrbelo. Zaskrbelo me je, ker po univerzah v tujini tudi tarnajo nad novodobnimi študenti, ampak takih problemov nimajo. Tudi študenti, ki odhajajo v tujino, poročajo o povsem drugačnih kriterijih in standardih na tujih univerzah. Tam je študij še vedno trdo delo. Če se komu ne da, ga pošljejo domov. Profesor Ženko je šel celo tako daleč, da si je za svoja predavanja omisslil film. Ampak študentje niso premogli niti te koncentracije, da bi 45 minut sedeli in se osredotočili na njegovo vsebino. Ves čas so jih zaposlovali novi mediji, vmes so odhajali ven, malo so esemesali, na spletu so našli vse nepomembne podrobnosti o filmu, samo z njegovo vsebino se niso bili sposobni soočiti. To je tudi problem današnjega časa. Pogovarjamo se o vsem drugem, samo da se nam ni treba soočiti z vsebino. Nekaj grškega je v tem. Ko je šel

Varufakis na prva pogajanja o kreditih, smo vedeli vse o njegovi kravati in srajci, Nemci so zagnali še vik in krik o njegovem sredincu, o kruti resničnosti, v katero so potisnjene evropske periferne države na čelu z Grčijo, pa bolj malo. Ampak kaj lahko storiva midva, če tiste osredotočenosti in tistega miru, ki ga zahteva mišljenje, ne premore več niti univerza? Če bi bilo šolsko ministrstvo kaj vredno, bi ob takih zgodbah moralo ukrepati.

Kako je sicer zdaj na Večeru, kakšni so novi lastniki?

► Delamo po svojih najboljši močeh. Drugega nam ne preostane. Na jesen nas menda čakajo odpuščenja, čeprav nas je že zdaj tako malo, da se poznata vsaka bolniška in vsak dopust. Na klimo to ne vpliva dobro.

Mnogi so razočarani, da novinarji niste zmogli Večera odkupiti sami.

► Morda so, ampak niso nič pomagali. Kot veste, ga mi nismo mogli odkupiti za milijon,

nam so postavili dosti višjo ceno. Težko bi zbrali ta denar, plače že dolgo padajo, v krizi smo in v Mariboru smo.

Kako so novi lastniki?

► Prvič smo dobili lastnike, ki so vidni, ki sami razlagajo, kaj bi radi naredili s podjetjem, ki je pred velikimi razvojnimi vprašanji. To je dobro. Doslej so bili lastniki vedno tam nekje, v banki, v Laškem, na Delu, k nam so poslali samo svoje šefe in pobrali, kar se je pobrati dalo. Bomo videli. Kar vznemirja, je dejstvo, da so najprej poskrbeli za pretres na novinarski sceni: v Ljubljani so dopisništvo preselili na drugo lokacijo, v Mariboru pa so vse novinarje strpali v eno veliko pisarno, ki se ji rečen »open desk«. Potrebovali bi »open mind«, dobili pa smo open desk. Po novem smo vsi novinarji od športa do kulture v eni veliki sobi, kjer vsak posluša telefonske pogovore vsakogar. Ne pogovarjamo se več, ker s tem motimo druge. Orwellova napoved, po kateri bodo leta

Seveda smo vstopali v EU enako mitomantsko kot izstopali iz Jugoslavije. Danes govorimo o Bruslju na enak način, kot smo prej govorili o Beogradu.

1984 pogovori prepovedani, se tu uresničuje na poseben način: niso prepovedani, nevljudni so. Še tisti, ki se jim vsa stvar sprva ni zdela grozna, zdaj rečejo: dobrodošli v bangladeški šivalnici. Zame je to industrijski poseg v ustvarjalni proces, kar pisanje nedvomno je.

Večer ima črno piko, to je trenutek cenzure pod Janšo. Boris Vežjak vedno pokaže na faksimile, na katerem so podpisani vsi uredniki, ki trdijo, da na Večeru ni cenzure. Kako je kaj z novinarsko hrbtenico?

► Zakaj pa samo Večer? So morda na Delu novega urednika zabrisali skozi okno? So na nacionalki štrajkali? Pod Janševo vlado nisem bila več urednica, mene so pospravili že prej, za tiste podpise sem zvedela šele, ko je z njimi začel mahati Boris Vežjak. Uredniki so bili očitno povprašani o cenzuri, novinarji pa ne. V sobi, v kateri sem do nedavna sedela z Borisom Jauševcem, sva v omaro začela zlagati neobjavljene tekste. Boris je tej omari dal ime bunker. In kolikor se spomnim, so novinarji skrbeli za dokaj reden dotok člankov v bunker. In da ne bo pomote: v bunkerju so pristali tudi teksti, ki so bili tako slabo narejeni, da niso bili objavljeni. Z novinarsko hrbtenico je tako kot z vsemi drugimi hrbtenicami na tem svetu. Vsega je, vrsta pokončnih in požrtvovalnih ljudi, ki se borijo za standarde, so pa tudi taki, ki novega šefa pri vratih pričakajo z rožami. Ne vem, zakaj bi bilo v novinarstvu kaj drugače kot v zdravstvu, Zlatorogu ali na univerzi. Že to, da se pogovarjamo o hrbtenicah, ni dober znak. To govori o neznosnosti in brezdušnosti razmer.

Ko ste v osemdesetih začeli, ste še pisali na pisalne stroje. Se je z računalniki slog spremenil?

► Niti ne, ni pa bil zame to lahek prehod. Pogrešam tisti beli list papirja, ki čaka, da ga popišeš. Trikrat začneš in si še vedno nesrečen. Ampak tam si slišal črke, ki odzvanjajo tvojo misel. Slog pa se je najbrž spremenil, nekaj naredi kilometrino, nekaj te izučijo problemi. Mene so najbolj izučila sodišča v prejšnjem režimu, kjer je bil sumljiv vsak, ki je kaj kritičnega napisal o sistemu, ki je razpadal po šivih. Na sodišču so prebrali inkriminirani tekst in me potem spraševali, kaj sem s tem mislila. Dokazovali so, da sem mislila nekaj drugega kot sem napisala. Sicer nimam pojma, kaj sem takrat mislila, znam pa brati, kaj sem napisala. O podtonih ne znam debatirati in nobenega vpliva nimam na to, kako bo potem tekst funkcioniral v javnosti. To

so dokaj mučna zasliševanja, ponižujoča za avtorja, ki mu gospodar pomena razlaga, kaj da je s tem mislil. Če se ti to dogaja nekaj časa, začneš bolj prisluškovati besedam, bolj grebeš po sebi in iščeš pravi odtенок. Črtaš vse, kar je odveč. Nobenega pridevnika ne uporabiš po nemarnem. Vsaj trudiš se, ne uspe vedno. In prav je tako. Besede so naše edino orodje. Včasih tudi bolijo. Ko ne bodo nikogar več zbolele, bo naše delo res postalo odveč.

Drži. Nekaj ljudi si tudi prizadela. Spomnim se, da tudi bivšega predsednika države, Janeza Drnovška, ki je o tebi napisal precej prizadeto pismo, še zdaj objavljeno na spletu.

► Kaj naj rečem? Novinar sem, torej že po Keanovi definiciji trn v peti oblasti. Novinar, ki se pri svojem delu sprašuje, ali bo njegovo delo vseč oblastem ali ne, je zgrešil poklic. Seveda jim ne bo. Za našimi brezobzirnimi politikami stojijo zelo občutljivi politiki. Prizadene jih skorajda vse, kar je manj od pohvale. Iz tistega Drnovškovega pisma ne govori človeška prizadetost, ampak politična ošabnost. Drnovšek mi je očital lahkotnost, ki jo premore človek, ki ne pozna bolezn. Niti pomislil ni, da imam za sabo tudi jaz kaj hudega in kaj vem o bolezn. To mi je očital samo zato, ker sem ga po nekem modrovanju o sočutju in pomoči bolnim opomnila, da kot dolgoletni predsednik vlade ni nič storil za onkološki inštitut, čeprav je bil ta pod vodo ob vsaki večji nevihti. Prizadetost gor ali dol, to je neizpodbitno dejstvo. Ampak sva razčistila, nekdo mu je nekaj razložil in je na moje začudenje celo sam poklical.

Konec osemdesetih so bili politiki manj prijazni, mar ne?

► Se vam zdi? Ne vem. Meni se je vpisal v spomin takratni mariborski tožilec, s katerim sem se tudi spravila v novem redu. Zvečer je poklical v redakcijo in rekel, zdaj je pa dovolj, zdaj ti bom pa pokazal. Potem sva govorila o tem, kaj ga moti, in ugotovila, da ga moti vse, kar napišem. Čudila sem se, ker ga ne moti moj kolega, ki je citiral ljudi, s katerimi se ni nikoli pogovarjal. Eh, kdo se bo pa z njim ukvarjal, mi je zabrusil. To je bilo sredi 80. let, ko so politiki name kričali samo zato, ker sem napisala tisto, kar so rekli. Tega takrat nisem razumela. Mislila sem, da je naša naloga, da pišemo to, kar v resnici govorijo. In zato sem se zadnjič zdrznila, ko sem prebrala, da mora stranka imeti svoj medij.

Grozno ali tragikomično?

► Tragično. Stranka SDS je vodilna parlamentarna stranka, ki iz svojega imena ni izbrisala demokracije. Če pristaja na demokratsko igro, potem svojega medija ne potrebuje.

Ali ni stranka SDS že spregledana?

► Po čem sodite? Po mesijanstvu njenega voditelja? Leta 1988 so mi zelo pametni ljudje v Beogradu razlagali, da bo Milošević vzdržal na oblasti tri mesece. Da ne more več, ker ga bo beograjska liberalna tradicija enostavno odpihnili. Ker Beograd česa tako barskega ne prenese. Miloševića se jim ni ljubilo niti kritizirati. Škoda časa za tega idiota, so rekli. Če napišem kritiko njegove idiotske politike, jo povzdignem, jo legitimiram, mi je rekel filozof Obrad Savić. No, potem smo pa videli, kako je Milošević opravil z beograjsko liberalno javnostjo: zatrl jo je. Živimo v krajih, kjer se ni mogoče zanašati na to, da nekaj ne bo uspelo, ker je noro. Živimo v krajih, kjer pametni popušča. Pred kratkim sem brala odličan tekst, v katerem se madžarski sociolog sprašuje, zakaj lahko v srednji Evropi uspevajo vse norosti. Kako lahko dobivajo status resne teme vprašanja, ob katerih bi Francozi samo zamahnili z roko. Odgovor je našel v naši zgodovini: mi smo dali skozi tisto, kar je bilo zahodnjakom prihranjeno: dvojno šolo, Hitlerja in Stalina. Zaradi te krute šole se najbrž danes tudi pri nas tako težko pogovarjamo o vsem, ne samo o naši preteklosti. Začneš se pogovarjati o prodaji Telekomu, pa hitro prideš do tega, kdo je koga pred 70 leti pobijal. Lahkotnost, s katero se tu govori o pobijanju, je osupljiva.

Verjetno te zadeve tudi tebi očitajo v grozilnih pismih?

► Tudi. Včasih sem vse to brala, zdaj pa kar shranim v predal. To so nepodpisana pisma in z anonimusi se ni treba ukvarjati. Enkrat sem brala, kako sem z Ribičičem po Pohorju pobijala, drugič sem bila agentka, ki dobiva milijone od Cie, o grožnjah po tem, ko smo pisali o izbrisanih, bolje da ne govorim. Ampak zanimivo je nekaj drugega: pred osamosvojitvijo so mi pošiljali grozilna pisma, ker sem antikomunistka, potem pa sem postala komunistka. Enkrat sem ta pisma primerjala in ugotovila, da gre za iste pisave. Neki gospod, ki mi je vsaj enkrat na teden grozil po telefonu, je celo priznal, da dela še naprej isto, kot je delal prej.

Kaj je rekel?

► Da me imajo pač na piki.×

Bine Volčič
PRIPOROČA

Bine Volčič

KORAČNO PEČENJE

Step by step - V VEČ KORAKIH DO POPOLNE JEDI

Vsaka pečica Gorenje je majhna tovarna čudežev. Preko 60 let poglobljenih raziskav peke in kuhanja je pripeljalo do različnih rešitev, ki omogočajo edinstveno izkušnjo kulinaričnega ustvarjanja. Ker v Gorenju želimo našim uporabnikom omogočiti čim bolj preprosto pečenje z vrhunskimi rezultati, smo zapletene procese pečenja pretvorili v enostavne programe.

Koračno pečenje ali Step by step je program, kjer uporabnik vnaprej določi več zaporednih korakov postopka peke. Ta način uporabe pečice je idealen pri peki kruha, piščanca ali lazanje, ko so potrebne temperaturne spremembe.

Bine Volčič za vrhunske kulinarične dosežke priporoča pečico s programom "Koračno pečenje".

gorenje
Life Simplified

GUY Standing

EKONOMIST IN SOCIOLOG

Guy Standing (1948) je profesor razvojnih študij na Londonski univerzi in soustanovitelj

Pišer: Marjan Horvat

Foto: Uroš Abram

Basic Income Earth Networka (BIEN), krovne organizacije več pobud za uvedbo univerzalnega temeljnega dohodka (UTD).

Velja za enega najboljših poznavalcev ekonomike dela v svetu, saj je bil več kot 30 let raziskovalec v Mednarodni organizaciji dela. V zadnjem času je napisal dve precejšnje zanimanja deležni študiji o prekariatu, torej vse večjem družbenem sloju delavcev, večinoma izobraženih mladih, ki so jim zaradi negotove narave dela kratene ključne pravice. O vsem tem je pisal v knjigi *The Precariat: The New Dangerous Class* (2011). V novem delu o prekariatu *A Precariat Charter: from denizens to citizens* (2014) poskuša artikulirati ta sloj delavcev in sooblikovati njegove ključne zahteve v družbenih razmerjih. Njegova študija velja za manifest prekariata v boju za pravice.

Imate vpogled v to in pregled nad tem, kaj se dogaja z delavstvom na globalni ravni. Trdite, da se je v času globalizacije, torej v dobrih treh desetletjih, število delavcev v svetu početverilo. Zagotovo je to povzročilo pomembne premike na lokalnih in na globalnem trgu delovne sile.

► Z globalizacijo, ki se je začela konec osemdesetih let prejšnjega stoletja, so se odprli

globalni trgi, to pa je kapitalu in korporacijam omogočilo zaposlovanje ljudi po vsem svetu. Selili so proizvodnjo v predele s cenejšo delovno silo. Po padcu

Berlinskega zidu se je globalni trg delovne sile povečal za dve milijardi ljudi. Kitajska, Indija, Indonezija in še nekatere vzpenjajoče se države so postale del globalnega sistema in delavci tega »novega sveta«, ki so vstopili na globalni trg dela, so zaslužili le petdesetino tistega, kar so takrat zaslužili nemški, francoski in britanski delavci. Zaslužili so tudi veliko manj od slovenskih delavcev. Posledica teh procesov je bil pritisk na plače evropskega delavstva, saj je nizka cena dela na globalni ravni zniževala ceno dela evropskemu delavcu. Hkrati je tekel proces učinkovitega razvoja tehnologije na Kitajskem in drugod, zaradi tega pa so se prav tako zniževale evropske delavske plače. Dejstvo je, da se v Evropi realne plače na dolgi rok znižujejo, to pa ni le posledica varčevalnih ukrepov, čeprav je res, da so se plače znižale tudi zaradi teh, ampak prav tako posledica razmer na globalnem trgu dela. Za evropski proletarijat in druge družbene skupine je porazno še, da se je zlomil sistem distribucije dohodka, ki je veljal v 20. stoletju z dogovorom med kapitalom in delom, kakršnega zagotovo ne bo več.

Vzpon neoliberalistične ideologije in globalizacija sta potemtakem zaostriła položaj delavstva in krepko načela tudi položaj srednjega razreda.

Kriminalni oligarhi in plutokrati, ta nase osredotočena sebična bitja, si zaslužijo konec.

Pišete o faustovski kupčiji med vladami in kapitalom.

► Kot veste, faustovska kupčija pomeni, da nekemu omogoči dobro življenje v nekem obdobju, vendar bo moral to kasneje plačati. Odločevalci so previdno liberalizirali gospodarski sistem vedoč, da bo proces liberalizacije povzročil močan pritisk na realne plače, posledica tega pa bo nižja življenjska raven delavcev. Če bi to storili naglo, bi takšna odločitev, politično gledano, spodbudila proteste in zelo močne, če ne kar nevarne politične odzive. Zato so s faustovsko kupčijo ljudem, vladam in podjetjem omogočili poceni posojila, to pa je povzročilo orgijo potrošništva. Od vsega začetka je bilo jasno, da se tako le kopiči dolg gospodinjestev, vlad in podjetij. Toda sočasno je tekel proces spodkopavanja solidarnosti v družbah in pomena sindikatov, da bi potrošniška orgija res lahko potekala čim bolj nemoteno. Toda ta faustovska kupčija, kot velja za vse takšne kupčije, ni mogla trajati v nedogled. Nazadnje, leta 2007, ko je prišla finančna kriza, se je razkril ogromni dolg. Na vseh ravneh. V gospodinjestvih, podjetjih in državnih blagajnah. In po izteku te faustovske kupčije so vlade ugotovile, da je zdaj treba sprejeti varčevalne ukrepe. Zmanjševale so javno porabo, zmanjševale so vse oblike podpor in socialnih pomoči, to pa se je lomilo na plečih najranjlivejših skupin ljudi.

Izbrale so pot, ki se danes kaže kot zgrešena?

► V bistvu so varčevalni ukrepi neoliberalni odziv na krizo preobrazbe sveta, v katerem je do krize družbene spremembe usmerjal predvsem finančni kapital. Ko je izbruhnila kriza, so vlade najprej reševale banke in hkrati zmanjševale javno porabo, krčile socialno državo. Da bo mera polna, so sočasno zniževale še davke korporacij in tako povečevale podporo kapitalu. Oblasti v posameznih državah so se bale, da če ne bodo podpirale svojih korporacij, jih bodo z različnimi podporami in davčnimi olajšavami k sebi privabile druge države. Gre torej za politično odločitev o podpiranju finančnega kapitala in s tem globalnega kapitalizma. Politično gledano je takšno ravnanje zelo oportunistično in nemoralno. Vlade bi lahko ravnale drugače. Namesto da bi zmanjševale javno porabo, bi lahko bolj obdavčile bogate in kapital. Tako bi lahko povečale prihodke v državni blagajni in zmanjševale zadolženost. Zaradi politike, kakršno so vlade ubrale pri spoprijemanju s

krizo, pa danes živi na robu in pod hudim pritiskom delavstvo, še posebej množice neorganiziranih prekarne delavcev, kar ne more dolgo trajati.

Lahko, če se ne bodo pojavile politične sile, ki bodo povezale zdajšnjo atomizirano in fragmentirano družbo, ki jo vi sicer ponazarjate z družbenimi sloji: plutokracija, strokovni sloj, salariat, proletariat, prekariat in lumpenproletariat. Zakaj je treba današnje delavstvo misliti tako?

► V tej razpravi je ključnega pomena razumevanje razredne fragmentacije v 21. stoletju, vendar se je treba izogibati besednjaku iz 19. in 20. stoletja, saj smo v globalnem kapitalističnem sistemu, kjer zaradi interesov različnih skupin ni realno razmišljati o interesih enotnega delavskega razreda. Salariat, v katerem so ljudje s stabilno zaposlitvijo, s plačanim dopustom, s pokojninskim zavarovanjem, s plačano bolniško odsotnostjo, v resnici dobi vseh več dohodkov od kapitala, to pomeni, da ima drugačne interese od ljudi v prekariatu. Ti se lahko zanašajo samo na neposredne dohodke, brez dodatkov, ki jih ima salariat, kratene pa so jim celo državljske pravice. Zato je razumljivo, da so interesi prekariata drugačni od interesov drugih skupin delavcev. Pa tudi njihovo manj uspešno odzivanje na svoj položaj v družbi je razumljivo, saj se prekariat kot razred šele oblikuje.

V središču vašega raziskovanja je prekariat, kamor uvrščate različne manjšine, potomce delavcev, torej modrih ovratnikov, in izobražene mlade, ki ne dobijo dela ali pa delajo v prekarne razmerah.

► Pripadnost prekariatu lahko definirate s tremi značilnostmi. Prva je posebni položaj njegovih pripadnikov v produkcijskem in poslovnem procesu. Od njih se kar pričakuje, da bodo delali v nestabilnem delovnem okolju in živeli nestabilno življenje. Druga značilnost je, da nimajo poklicne identitete. Opraviti so dolžni tudi veliko dela, ki ni plačano, torej ni priznано kot delo, četudi je delo. To je razred, ki je izkoriščen in zatiran celo mimo delovnega časa. Je razred, v katerem je raven izobrazbe višja, kot bi morala biti glede na raven dela. Pripadniki tega razreda se lahko zanesejo le na delo, ki je plačano z denarjem. Nimajo vseh pravic, ki jih imajo člani salariata. In najpomembnejše je, da izgubljajo civilne, kulturne, socialne, ekonomske in politične pravice. Ker so ponižani

v prosilce. Prosilec pa je skoraj tak kot nekdanji berač. Danes morajo prositi za usluge, prositi birokrate in jim ustreči, da bi lahko delali. Nenehno so v negotovem položaju.

Toda prekariat ni homogena družbena skupina?

► Prekariat, kot ga razumem sam, je notranje razdeljen. Vanj sodijo tisti, ki izhajajo iz skupnosti delavskega razreda, njihovi starši pa sodijo v tradicijo manualne delovne sile. Navadno niso posebej izobraženi. Jezni so zaradi zgubljenosti in pravic, ki so jih uživali njihovi starši, zato pogosto prislunjejo populistični skrajni desnici. Ta jih prepričuje, da so za njihove težave krivi migranti, ki jim jemljejo delo. Drugi del prekariata sestoji iz Romov, migrantov, hendikepiranih, ki molče trpijo, ker se bojijo izgona ali diskriminacije. Skušajo preživeti. A včasih je pritisk premočan in eksplodirajo. Tretji del so mladi, izobraženi ljudje, ki so jim obljubljeni, preden so šli na univerze, lepo prihodnost, lepo kariero in ugled v družbi. So kot paglavci v mlaki, le redki izmed njih postanejo žabe. Vsi ti paglavci pa gredo na univerze, najamejo posojilo za študij in nekaterim, redkim, tudi uspe. Drugi, večina, spoznajo, da so jim prodali le loterijsko srečko. Jezni so, ker so kupili iluzijo. Čutijo, da so del prekariata, čeprav morda tega izraza niti ne poznajo. Zanje skrajna desnica ni privlačna. Iščejo novo napredno politično silo, s katero bi si ustvarili prihodnost, da bi družba postala boljša. Pa tudi država. Da bi njihovi otroci, če jih bodo imeli, odraščali v kultivirani državi, v kateri ima kultura pomembno vlogo. Iščejo torej nove napredne politike, ki jih seveda ne vidijo v stari socialni demokraciji in v socialističnih projektih 20. stoletja. Hočejo na novo interpretirati SVOBODO, ENAKOST, BRATSTVO. Večini je jasen položaj prekariata in snujejo organizacijske oblike za njegovo delovanje z namenom, da prekariat postane sposoben odpraviti razmere, ki ga določajo za prekariat. Nevaren je, ker hoče spremeniti samega sebe.

Že nekajkrat ste omenili kratenje državljskih pravic prekarcem. Imenujete jih denizens, državljani, ki nimajo vseh pravic.

► Denizen je nekdo, ki so mu kratene državljske pravice. Pripadniki prekariata denimo nimajo dostopa do vseh socialnih pravic, ne do socialne podpore za brezposelne, kajti vse več vlad zaostrojuje pogoje zanj. To je kratenje socialnih pravic, ki so jih

Kapital je s faustovsko kupčijo omogočil ljudem, vladam in podjetjem poceni posojila, to pa je povzročilo orgijo potrošništva.

nekoč uživali vsi. Ljudem kratijo državljske pravice, čeprav niso storili kaznivega dejanja. Podobno se dogaja s kulturnimi pravicami. Posebna zgodba pa so razmere na univerzah. Na vrhu je elitni salariat, prekariat pa po vseh merilih povsem na dnu, brez pravic in le sanja lahko, da bi prišel do pravic salariata. Zato ne čuti pripadnosti univerzitetni skupnosti, česar za razmere pred neoliberalizmom ni mogoče trditi. Trd boj bo potreben za povrnitev starih pravic ljudem, ki delajo na univerzah v nestabilnih razmerah. **V knjigi dokazujete, da se salariat krči in da vse več ljudi s stabilnimi zaposlitvami drsi v prekariat.**

► Korporacije in javni sektor vse bolj uveljavljajo pogodbeno delo. Zato se salariat zmanjšuje. V javnem sektorju vse več dela prenašajo na zunanje sodelavce in privatizirajo posamezne storitve. Pogodbe za določen čas, ki jih je prav tako vse več, so oblika onemogočanja normalne karijerne poti. Na pohodu je tudi internacionalizacija

zaposlovanja in produkcije. Korporacije bodo zdaj imele pisarne in obrate v Sloveniji, Britaniji, Indiji itd. Zato so možnosti, da bi se človek vzpenjal po karierni lestvici manjše.

Salariat se torej zmanjšuje, tisti, ki so v privilegiranem položaju, pa se vzpenjajo in dobivajo vse večje dohodke od kapitala v obliki delnic, bonusov itd. Zanimivi so psihološki procesi znotraj salariata. Veliko ljudi mi v pismih sporoča, da sodijo v salariat, vendar so zelo zaskrbljeni za prihodnost svojih otrok, ker bodo ti pristali v prekariatu. Kažejo solidarnost s prekariatom, pripravljeni so tvegati pri oblikovanju prekariata v politično gibanje.

Rekli ste, da se prekariat bori za priznanje, njegovi pripadniki hočejo svoje predstavnike in zahtevajo prerazdelitev politične moči in družbenega bogastva. Zakaj se ne zmorejo povezati?

► Takšni procesi potekajo počasi. Gre za zaporedje bojev. Prvi je boj za prepoznanje. Kajti če ni občutka pripadnosti prekariatu

na podlagi skupnih vrednot, ni možnosti za kolektivno akcijo, za zahtevo družbi in oblasti, da premislijo o zahtevah prekariata in njihovim predstavnikom omogočijo sodelovanje v institucijah političnega sistema. Naslednja stopnja pa je boj za prerazdelitev virov prihodkov, ki so pomembni za prekariat. **A vendar so prekarni delavci za vas »nevarni razred«, ki ne mara sobivanja s starim razredom, ne priznava sedanjega zastopstva delavstva, torej »starega« sistema delavskega organiziranja. Noče sindikatov, kakršni so.**

► Najprej je treba nagovoriti sindikate. Ti so bili napredna sila pred sto leti. Zdaj so delavski in varujejo najprej svoje notranje člane, zunanje pa šele zatem. Zanj je bil, je še, glavni sovražnik delodajalec. Prekarni delavci pa šefe nehote menjajo vsak teden. Njihov glavni nasprotnik je država, ki določa vso politiko, tudi položaj prekarcev. Oblast jim krči pravice, država je odgovorna za posledice distribucije prihodkov. Glavni antagonist prekarcem bi torej morala biti država. Napisal sem

**Izumiti si moramo prihodnost. Ne utopijo.
Vsaka generacija mora določiti pot za
prihodnost na podlagi tega, kar misli,
da naj bi bila njena prihodnost.**

posebno listino z 29 člani, kjer omenjam tudi sindikate. Sami bi se morali spremeniti, saj jih bo sicer zgodovinski tok odplaknil. Prekarni delavci so upravičeno nezaupljivi do sindikatov, ker varujejo predvsem stare namesto mladih, notranje namesto zunanjih in še zmeraj zagovarjajo le staro laburistično agendo. Niso priznali številnih oblik dela, ki ga opravljajo ženske, zunanji delavci, dela v skupnosti, prostovoljnega dela, kar so tudi pomembne oblike dela. Skrbi jih samo delo zaposlenih delavcev. Noro. Na sindikate se ni mogoče zanesti. Zato mora prekariat oblikovati institucije v svoji organizaciji, da bi artikuliral vrednote, ki motivirajo njegove pripadnike v boju za drugačen položaj prekarcev. Začetki tega procesa so vznemirljivi. Se že dogaja.

Znanilce tega prebujanja vidite v gibanju Zavzemimo, španskih indignadih, grških upornikih. A vendar se vse te energije nazadnje pretočijo v stranke, torej Sirizo in Podemos. Obstaja bojazen, da bodo krenile po že uhojenih poteh starih strank?

► Kitajski premier Čuenlaj je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja na vprašanje, ali je bila francoska revolucija uspešna, odvrnil, da je še prezgodaj za takšne sodbe. Mislim, da so bila gibanja v letih 2011, 2012 in današnja neizmerno produktivna. Nekateri komentatorji menijo, da je vsem spodletelo. Nikakor. Mobilizirala so ljudi k razmisleku, zdaj pa jih povezujejo v organizirano gibanje. Krepi se pripadnost. Stari slogan 99 proti enemu odstotku je bil pretiran, a vendarle je zavest o pripadnosti prekariatu izšla prav iz njega. Zdaj so na vrsti nove bitke in o vsaki novi bitki bo treba razmišljati sproti. Zavestno moramo preusmeriti energije, intelektualne in fizične, stran od večrajšnjih bitk in se vprašati, kaj hočemo. Tudi vsak sam. To je izziv. Naloge lahko poskušam osmisliti in artikulirati na globalni ravni, toda glavne spremembe se bodo dogajale v vsaki družbi posebej.

V knjigi o prekariatu ste zastavili razmislek v obliki Magne Charte, torej srednjeveške listine, s katero je ljudstvo prvič nekaj zahtevalo

od oblastnikov. Kaj torej storiti? Si izmisliti prihodnost?

► Izumiti si prihodnost. Ne utopijo. Vsaka generacija mora določiti pot za prihodnost na podlagi tega, kar misli, da naj bi bila njena prihodnost. To pa pravzaprav pomeni najti način, kako utrditi tudi resnično svobodo. Zame je najpomembnejša svoboda, svoboda v republikanskem smislu, v kateri ne odločajo neodgovorne elite. Svoje svobode pa se zaveš šele v kolektivni akciji, kajti šele ko sodeluješ v nečem, spoznaš svoboščine, ki so zares pomembne. Utrditi je treba tudi bratstvo in solidarnost med ljudmi. Za resničitev vsega tega pa so potrebni demokratično izvoljeni organi, ki bodo prekarce predstavljali.

Vsi člani mojega manifesta govorijo o svobodi, o zagotavljanju solidarnosti, zadnji del pa o prerazdelitvi, se pravi o zmanjševanju neenakosti. Ustvariti moramo družbo, v kateri lahko človek, tudi če nima veliko denarja, še vedno dobro živi. Zdaj imajo le elite dostop do dobrin za dobro življenje. Prerazdelitev bogastva je ključ do takšne družbe. Zato se zavzemam za UTD, ki že sam po sebi posamezniku omogoča drugačen razmislek o življenju in delu v družbi v primerjavi z danes in včeraj.

Kakšno vlogo lahko v sedanjih družbenih okoliščinah odigra UTD in zakaj je pomembno, da se borimo za njegovo uveljavitev?

► Predvsem ga je mogoče upravičiti na etični ravni. Bogastvo Slovenije in drugih držav so ustvarili naši predniki. Zato nam vsem pripada nekakšno povračilo. Po svoje je lahko to tudi v obliki UTD. Z njim pa lahko poleg tega stabiliziramo svoje gospodarstvo in omogočimo ljudem, da se pogajajo za pravice. Človek lahko v teh pogajanjih nastopi bolj suvereno. Ni se mu treba bati, kaj bo, če mu ne bo uspelo. Omahljivi ljudje namreč niso dobri državljani, trpijo zaradi različnih družbenih bolezni. Če zagotoviš človeku varnost, ustvariš boljše temelje za razvoj družbe. Iz nje odstraniš prosjačenje. Ne smemo pa pozabiti, da je varnost temelj za človekovo ustvarjalnost in dobro delo. Vsi

dosedanji primeri uvedbe UTD zanikajo teze o tem, da se ljudje zaradi njega polenijo. To je predsodek srednjega razreda in konvencionalen način legitimiranja neenakosti. UTD je lahko pospešek za gmotno in duhovno rast ljudi in družbe. Danes pa so argumenti za uvedbo UTD, zaradi narave naše družbe, številnejši in trdnejši kot pred leti. Da si ga ni mogoče privoščiti, je iz trte izvita skrb, kajti uvedba je odvisna od prednostnih nalog, ki si jih določimo v neki družbi.

Uveljavitev UTD bi zagotovo povečala samozavest ljudi, prispevala k vsaj relativnemu izboljšanju gmotnega položaja socialno najbolj ogroženih, pa tudi prekarnih delavcev. O tem govori odnos Namibijk do mož, saj niso hotele več seksati z njimi, ko so z UTD prišle do lastnih sredstev. Koga je strah gospodarske samostojnosti ljudi v današnjih družbah?

► Dobro vprašanje. Seveda se tega bojijo v centrih moči. Kajti če državljan dobiva UTD, je bolj samozavesten, saj lahko reče tudi ne ali pa se drugače upre. To sem ponazoril s primerom Namibijk. Če se človeku zdi, da z njim kdo ne ravna ustrezno, ima, če ni ogrožena njegova eksistenca, moč, da se upre. Lahko reče ne delodajalcu, birokratu ali komurkoli že. Prav zato elite nasprotujejo UTD. Z njim bodo ljudje manj poslušni in pohlevni, pridružili se bodo lahko družbenim gibanjem: postali bodo pravi državljani, ki jim je mar za dogajanje v družbi. Neoliberalne elite se bojijo, da bi bil človek z UTD varnejši. Toda nekateri na desnici, inteligentnejši med njimi, že razumejo, da ljudje z UTD sprejemajo gospodarnejše odločitve in razumneje ravnaajo in delajo. Zdi se mi, da ljudi iz desne sredine, gledano na globalni ravni, privlači UTD, kajti jasno jim je, da vse večja neenakost v družbi ustvarja plodna tla za nevarne neofašistične težnje, ne le da bo tudi vse več njihovih ljudi v prekariatu. Zato razmišljajo bolj odprto. Seveda pa pokvarjeni in kriminalni oligarhi UTD nasprotujejo, čeprav so ga nekateri inteligentnejši, recimo George Soros, začeli podpirati. Kriminalni oligarhi in plutokrati, ta nase osredotočena sebična bitja, pa si zaslužijo le konec. x

**VPIS ABONMAJEV
2015 / 2016**

Gledališče in film

Vpis na blagajnah Lutkovnega gledališča Ljubljana in Kinodvora

LUTKOVNO GLEDALIŠČE
LJUBLJANA

Kinodvor.
Mestni kino.
www.kinodvor.org

Deigual
it's not the same
and... you are
you

NADA Rotovnik Kozjek

ZDRAVNICA IN ŠPORTNICA

Dr. Nada Rotovnik Kozjek (l. 1963), ustanoviteljica in vodja ambulante za klinično pre-

Piš: Urša Marn

Foto: Uroš Abram

► To se je zgodilo skoraj po sili razmer. Leta 1991, v času osamosvojitvene vojne, sem bila anesteziologinja v mariborski bolnišnici. Delo je bilo fizično

hrano na Onkološkem inštitutu v Ljubljani. Zdravnica s specialnimi znanji o klinični prehrani bolnikov in športnikov. Redno sodeluje z Olimpijskim komitejem Slovenije in svetuje več reprezentancam. O pravilni športni prehrani je svetovala že veslaču Iztoku Čopu, zdaj pa tudi biatloncu Jakovu Faku. Žena legendarnega alpinista Pavleta Kozjeka, ki se avgusta 2008 ni vrnil z odprave na Mustagh Tower v Pakistanu. Tudi sama odlična športnica. Udeležila se je že 25 Ironmanov in zmagala na ljubljanskem maratonu, in to čeprav je bila zaradi padca v gorah kar štirikrat operirana na istem kolenu. Pogovor sva začeli z vajami za moč. Doma ima namreč telovadnico, polno športnih rekvizitov.

V srednjih letih nam začne nagajati gravitacija. Kaj je najboljši recept za vzdrževanje čvrste zadnjice?

► Narediti je treba veliko dolgočasnih vaj, in to za minimalni učinek, kajti starejši ko smo, manjši je učinek vadbe. Med najboljše vaje za zadnjične mišice, pa tudi za noge spadajo počepi. Nekoliko lažje je natrenirati roke, tudi učinek vadbe je viden hitreje.

S športom ste se začeli resno ukvarjati šele po 30. letu. Zakaj takrat?

in psihično naporno. Prvič sem doživela, kaj je vojna, ljudje so tudi umirali, bila sem neprespana, pod stresom. Ko sem dobila dva prosta dneva, sem skočila čez Žmavčarje na Skuto, da bi se sprostila. Ne spomnim se, kaj točno se je zgodilo naslednji dan, a očitno sem prehitro sestopala, ker mi je spodrsnilo in padla sem čez rob prepada. Drsel sem 150 metrov po pobočju in obležala nezavestna, s številnimi zlomi. Gre za klasično zgodbo preutrujenega zdravnika. Pozneje, ko sem ležala v bolnišnici, mi je travmatolog rekel, da je za zdravnice po dežurstvu edino primeren koktajl ob bazenu. Kar prav je imel. Bilo je hudo, edini del telesa, ki ni bil pomembno poškodovan, je bil prsni koš, pa še to samo zaradi nahrbtnika. Najhujša od vseh je bila poškodba kolena. Razmehano in prekrito z muhami sta me našla hribolazca, ki sta zaslišala moje stokanje. Če me ne bi, tiste noči gotovo ne bi preživela. Po tem hudem padcu sem potrebovala več let rehabilitacije, da sem lahko normalno hodila. Imela sem štiri operacije na levem kolenu. Po prvih operacijah in ležanju sem zelo propadla. Na srečo sem imela odlično osnovno zdravstveno in zdraviliško oskrbo ter v Pavletu odličnega sopotnika za rehabilitacijo. Če bi samo ležala

Vse šarlatanske prakse s klistiranjem in čiščenji so zdravstveno oporečne. Samooklicani strokovnjaki, ki takšne prakse propagirajo, nimajo pojma, kako prehranska obravnava poteka. Zato ne nasedajte prehranskim vračem, bližnjic do zdravja ni!

na kavču, bi noga ostala trda in bila bi invalidka. Tako pa sem, kljub nekaterim pomislekom zdravniških kolegov, veliko tekla in hodila v hribe. Hkrati sem telovadila in z leti dodala še vaje za trup, kajti s starostjo se pri vseh, tudi tistih, ki so športno zelo aktivni, začnejo ortopedske težave. Tako sem spet pridobila mišično maso. Prvi maraton, ki sem se ga udeležila po tem padcu, je bil ljubljanski.

Padec je bil sreča v nesreči, saj vam je korenito spremenil življenje.

► Res je. Ko se ozrem nazaj, ne morem reči, da mi je pustil travme. Zaradi poškodb sem se spet začela več ukvarjati s športom. Najmlajši brat me je okužil s triatlonom. Tečem, kolesarim in plavam. Plavanje je neke vrste fizioterapija za vse druge športe. Šport je zame psihična toaleta. Zaradi športa sem tudi pri poklicnem delu vztrajnejša, bolj disciplinirana, sistematična in, kar je za zdravnika pomembno, drugače razumem bolnike. Ko enkrat preživiš takšno težko preizkušnjo, se lažje spoprimeš s katerikoli izzivom. Nekaj let sem delala v protibolečinski ambulanti in bolniki ne bodo nikoli vedeli, kako dobro sem jih razumela prav zato, ker sem sama prestala hude bolečine in številne terapije.

Resnici na ljubo, s športom niste začeli iz nič.

► Šport imam rada od nekdaj. V najstniških letih sem tekla in hodila v gore. Ko sem šla na svoj prvi mali maraton, bil je prvi Maraton treh src v Radencih, sem skoraj brez vadbe zmagala med mladinkami. Tekoški zanesenjak Miran Čas, ki je pred kratkim prežgodaj umrl, me je prepričal, da ga bom z lahkoto pretekla, in prav ta nastavitve v glavi je močan dejavnik pri vztrajnostnih preizkušnjah vseh vrst. Tudi če je še tako težko, vztrajamo, ker smo prepričani da je pot prava. Kasneje, v času študija in v prvih letih službe, sem se s športom ukvarjala manj, lahko bi rekli, da sem se le kozmetično premikala. Bolj so me zanimali branje, delo v službi in gospodinjenje – zlasti zadnje danes počnem tako, kot sem se včasih rekreirala, bolj kozmetično. Nekaj časa sem tudi prosto plezala, a mi je pozneje zaradi hčere in drugih obveznosti za ta šport zmanjkalo časa. Je pa plezanje čudovita telovadba, saj ti dela ves trup, gibi so funkcionalni, zraven pa moraš še misliti, zaradi česar je vadba učinkovitejša. Starejši ko smo, priporočljivejše so kompleksne vadbe, pri katerih je treba

tudi razmišljati. Poleg prostega plezanja še ples, na primer.

Kako to, da ste se iz anesteziologije preusmerili na prehrano bolnikov?

► To nista tako zelo različni področji. Ko sem bila anesteziologinja, sem delala tudi na oddelku za intenzivno terapijo Onkološkega inštituta. Veliko rakavih bolnikov ima obsevano črevo in so močno podhranjeni. Nekateri postopno propadajo in tudi umirajo zaradi posledic zdravljenja, k čemur veliko prispeva prav podhranjenost. Začela sem se izobraževati iz presnove, zanimalo me je, kaj se zgodi pri presnovnih stresih in kako bolnike prehranjevati, da bodo lažje preživeli zdravljenje in bodo imeli kakovost življenja tudi potem. To je bil zame nov svet, o katerem nas na medicinski fakulteti niso skoraj nič naučili. Imeli smo sicer odličen pouk temeljnih bioloških znanj, prenos teh spoznanj v klinično prakso pa še danes močno šepa. Elemente klinične prehrane smo začeli sistematsko uvajati na Onkološkem inštitutu. Seveda se s klinično prehrano ukvarjajo tudi v drugih ustanovah, je pa ta dejavnost še vedno precej odvisna od osebne zavzetosti zdravnikov. Upam, da bo kmalu drugače, zdi se, da se tudi medicinska fakulteta odpira tem novim izzivom. Poudariti pa moram, da so pediatri izjema, na prehrano malih bolnikov so bili vedno zelo pozorni. Pri odraslih pa na to kar pozabljamo, čeprav je zelo pomembno.

Še posebej za bolnike z rakom ...

► ... pa ne le zanje, pomembno je za vse kronične bolnike. Največ težav je pri bolnikih, ki imajo zaradi različnih bolezenskih sprememb prizadeto ali operirano črevo. Če je z operativnim posegom odstranjeno preveč črevesja za normalno delovanje ali če je črevo sicer prisotno, a preveč poškodovano zaradi obsevanja in kemoterapije, ali če rakasta ali kakšna druga bolezen napreduje, se razvije odpoved črevesja. To se zgodi še prej, kadar je bolnik podhranjen. Bolniki z odpovedjo črevesja potrebujejo nadomestno zdravljenje, to je parenteralna prehrana na domu. Laično povedano to pomeni, da zaradi odpovedi črevesja prejemajo infuzijo posameznih hranil: glukoze, aminokisljin in maščobnih molekul ter vitaminov in mineralov kar v žilo. Bolniki si sami dajejo infuzije ponoči doma. Čez dan živijo razmeroma normalno. Od leta 2008, ko smo začeli

izvajati to zdravstveno dejavnost, smo v sistemu sprejeli več kot sto bolnikov, zdaj pa imamo na parenteralni prehrani na domu 50 bolnikov, od tega jih pol sploh nima raka. Kajti sčasoma so k nam bolnike začeli pošiljati drugi specialisti, na primer bolnike s Chronovo boleznijo, to je vnetna črevesna bolezen, in bolnike po obsežnejših kirurških posegih. Seveda imamo v tem sistemu tudi veliko bolnikov, pri katerih je rak sicer ozdravljen, a je bilo njihovo črevo tako prizadeto, da je odpovedalo. Ti bodo do smrti na parenteralni prehrani na domu, tako kot so bolniki z odpovedjo ledvic na dializi. Večina živi dokaj kakovostno življenje.

Veliko starostnikov, zlasti tistih, ki so bili zaradi raka operirani na debelem črevesju, ima težave z odvajanjem blata. Je težavo mogoče odpraviti samo s pravilno prehrano in gibanjem ali naj gredo od časa do časa na klistir?

► Hkrati z nami se stara tudi črevo. Vse funkcije črevesja začnejo popuščati. Slabše delujejo encimi, ki razgrajujejo hranila, ker je črevesnih celic manj ali pa niso več dovolj dobre in zato hranila slabše absorbirajo. Črevo se vname, hkrati pa začne popuščati regulacija črevesja. Črevo je izjemno kompleksno uravnavan organ. Delovati začne že, ko hrano vidimo, ko jo žvečimo, požiramo, ko začne delovati želodec in tako naprej. Ko začne ta sistem popuščati, vse deluje slabše, sploh pa, če je bil del črevesja odrezan ali je vnet. S svetovanjem o prehrani se ukvarjajo klinične dietetičarke. Pri nekaterih bolnikih za odpravo težav zadošča prilagoditev prehrane, drugi potrebujejo tudi zdravila, če pa so težave tako hude, da prebavila že odpovedujejo, moramo razmišljati o drugih terapijah.

Kaj pa klistiranje?

► Tudi to se včasih uporabi, zlasti če ima bolnik zelo zabrazgotinjeno črevo po obsevanju in preprosto ne more normalno izločiti blata. Ampak v prvi fazi je vedno treba poskusiti urediti prehrano. Kajti če bomo bolnika kar naprej klistirali, bomo iz črevesja odstranili tudi številne bakterije, ki uravnava delovanje črevesja, poleg tega pa vplivajo na našo presnovo in osrednje živčevje. Bakterije v črevesju na primer neposredno komunicirajo z možgani. Zato so vse šarlatanske prakse s klistiranjem in čiščenji zdravstveno oporečne. Samooklicani strokovnjaki, ki takšne prakse propagirajo, nimajo

Ko ljudje zbolijo, so pripravljene vzeti katerikoli prehranski dodatek, ne glede na to, kdo jim ga priporoči: sorodnik, prijatelj ali pa avtomehaničar. Ker zaradi diet shujšajo, jih težje zdravimo.

pojma, kako prehranska obravnava poteka. Zato ne nasedajte prehranskim vračem, bližnjic do zdravja ni!

Eden od prehranskih vračev je tudi evropski poslanec Lojze Peterle, ki že leta pridiga o prednostih čiščenja črevesja. Pa tudi sicer je pri ljudeh še vedno močno zasidrana miselnost, da je raka mogoče izstradati.

► Gre za prepričanje, ki pri Peterletu meji na religijo. Treba je vedeti, da je za bolnika z rakom boljše, če ima nekaj kilogramov več kot premalo. Bolniki z višjim indeksom telesne mase, torej tisti, ki so že skoraj predebeli, dokazano boljše preživijo zdravljenje in imajo tudi večjo možnost preživetja. V stroki to imenujemo paradoks debelosti. Za vse kronične bolnike izguba teže pomeni, da bo zaradi tega njihovo zdravljenje manj uspešno, da se bo terapija slabše prijela in bo tudi prognoza slabša. Če je bolnik bolj okrogel, a je v normalni kondiciji,

je to zmerno dobra popotnica za boj. S tem seveda ne mislim, da moramo biti debeli. Sploh ne. Debelost sama po sebi v telesu povzroča vnetja, ki vodijo v kronične bolezni, zato jo je pametno preprečevati. Če pa imamo kilogram ali dva več, kot je predpisano po standardih, ni to nič hudega. Pomembno je, da smo aktivni.

Sporno je, kadar je debelost takšna, da za njo ni mišične mase ...

► Drži. Gre za fenomen tako imenovane sarkopenične debelosti. To so debeli ljudje, ki nimajo zadosti mišične mase. Logika, češ če imaš veliko maščevja, imaš tudi veliko mase, da nosi vso to težo, ne drži nujno. Obstajajo debeli, ki nimajo funkcionalne mase. Ko ti ljudje zbolijo, se lahko pri zdravljenju pojavijo številni zapleti, zato se takšnih bolnikov najbolj bojimo.

Kako problematično je hujšanje pri starostnikih?

► Starostniki, ki začnejo izgubljati telesno maso, umrejo prej. Pri hujšanju izgubljajo funkcionalno maso, predvsem mišice, ki jih ne morejo več obnavljati, zato je hujšanje za starostnike izjemno nevarno. Starostniki, ki imajo več funkcionalne mase, imajo večjo možnost, da bo obdobje aktivne starosti daljše. Zato se za ženske po menopavzi in moške po andropavzi priporoča, da nič več ne hujšajo, ampak da predvsem povečajo telesno aktivnost. Treba je vedeti, da starostnik nima enakega obnovitvenega potenciala kot mladostnik. Pred leti so naredili zanimivo raziskavo, imenovano Pangea, v kateri so ugotovili, da v dveh tednih ležanja pri mladih in pri starejših propade funkcionalna masa, zmanjšata se občutljivost za inzulin in tudi anabolna občutljivost za prehranski vnos aminokislin. To pomeni, da je spremenjena sposobnost uporabe aminokislin, ki jih vnesemo z beljakovinsko hrano,

za izgradnjo funkcionalnih struktur, kot je mišična masa, in to je še posebej izraženo pri starejših. Zaradi zmanjšane občutljivosti za inzulin se lahko tudi prej izrazijo znaki sladkorne bolezni.

Na podlagi tega ste napisali nova priporočila za prehrano starostnikov.

► Tako je. Prehranska priporočila za starostnike v obliki znanstvene monografije Pangea sva z dr. Mojco Gabrijelčič pisali z italijanskimi kolegi, predvsem dr. Roberto Sitalini. So tik pred izidom. Priporočila, ki temeljijo tudi na izsledkih raziskave Pangea, so pravzaprav nadgradnja novejših priporočil izvedenskih skupin, ki prav tako menijo, da je pri populaciji starostnikov treba povečati vnos beljakovin. Za povprečnega odraslega je priporočen vnos beljakovin slab gram na kilogram telesne mase, za starostnika pa je sedaj priporočen vnos vsaj 1,2 grama na kilogram telesne mase. Če pa je starostnik telesno aktiven, gre to priporočilo celo do 1,5 grama na kilogram telesne mase. To pomeni, da mora pri starostnikih vsak obrok vsebovati beljakovinsko živilo. Odličen beljakovinski vir za zajtrk so na primer skuta in jajca. Za kosilo je dobro pojesti kakovosten beljakovinski vir, kot je kos mesa, ki vsebuje vsaj 20 gramov beljakovin, beljakovinsko živilo vključimo tudi v večerjo in morebiti še v kakšen prigrizek. To velja za vse starostnike po 60. letu. Dodaten dejavnik, da smo slabše odzivni na prehranski vnos beljakovin, je staranje naših prebavil. V starosti prebavila porabijo bistveno več aminokislin in za mišice jih tako ostane na voljo manj. Pogosta težava pri starostnikih je, da niso vajeni jesti veliko beljakovinsko bogatih živil. Raje jedo maščobna živila in sladkorje.

Ali za starostnike zadoščajo sprehodi ali bi morali delati tudi vaje za moč?

► Za starostnike je aerobna vadba vsekakor priporočljiva, saj z njo vzdržujejo srčno-žilni sistem in splošno kondicijo. Za vzdrževanje funkcionalne mase pa se zelo priporočajo vaje za moč. Naj se nikar ne izogibajo takšnim opravilom, kot sta cepljenje drv in okopavanje vrta. Fizično delo je pomembno, saj preveč počitka dodatno slabi mišično maso. Poleg tega naj delajo tudi vaje za gibljivost.

Generaciji mojih staršev se ne sanja, kaj so vaje za moč ...

► Potem pa jim povejte, naj gredo v Mostec in delajo počepe ali dvigujejo bremena. Mišično gibanje uravnava presnovo. Z gibanjem bo naša presnova bistveno bolj zdrava. Tega ne moremo doseči z nobeno, še tako zdravo prehrano. Treba se je gibati, da ima hrana optimalen učinek. Danes, ko imamo že toliko znanja, je skoraj že greh, če se pravilna prehrana obravnava ločeno od telesne aktivnosti. Na srečo je to vsaj deloma spoznala tudi država, saj je nova prehranska resolucija hkrati gibalna resolucija. Pa še nekaj: za zdravje ne zadoščata le pravilna prehrana

in gibanje, urejene moramo imeti tudi vse druge dejavnike zdravja. Zelo pomembno je, da dovolj spimo, kajti ponoči se telo obnavlja. V dobi televizije in računalniških zaslonov na to kar pozabljamo. Enako pomembno je, da omejimo škodljive navade, pri čemer ne mislim samo na kajenje cigaret in pretirano pitje alkohola, ampak tudi na to, da se čim manj stresno odzovemo na dogodke okrog sebe in da si ne nakopljemo škodljivih odnosov – to je namreč enako škodljivo kot kajenje. Zaradi stresa se ljudje zatečejo k hrani, se preveč nažirajo, nato pa rešitev iščejo v shujševalnih tabletah, kar je smrtno nevarna strategija. Čudim se, da se tako malo opozarja na nevarnost shujševalnih tablet. Ljudi je treba izobraziti in jim dati verodostojne podatke. Težava je, da je strokovnost zdravstvenih delavcev, kar zadeva prehrano, še vedno precej šibka. Tudi zdravniki se moramo naučiti, kaj prehrana je, sploh v kliničnem smislu. Naloga zdravnikov ni, da prepovedujemo to ali ono, ampak da razumemo, kako pomembno vlogo pri zdravju ima prehrana. Ko bomo to razčistili pri sebi, bomo tudi pred javnostjo verodostojnejši. Moram pa reči, da se je položaj klinične prehrane v zadnjih letih precej popravil, in prav to je tisto, kar vliva upanje, da bomo tudi prehranske šarlatane v prihodnje lažje obvladali.

Kaj je za vas primerna prehrana? Je boljše jesti več mesa in zelenjave ter manj krompirja, kruha, testenin?

► Morali bi se bolj osredotočiti na to, kaj z nekim živilom dobimo in kaj naše telo potrebuje. Živila so samo vir energije in hranil, vnos pa prilagodimo svojim prehranskim potrebam. Zelo pomembna pri prehrani je količina. Jestni moramo zmerno. Nič ni narobe, če pojedemo zrezek, gotovo pa ni dobro, če naenkrat pojedemo tri in če po možnosti vsebujejo še zažgane dele, ker smo jih pekli na žaru. Tako bomo vnesli ogromno količino nasičenih maščob, ki v organizmu sprožajo vnetne procese, poleg tega pa zažgani deli tudi niso zdravi. Najboljši je mešan obrok s primernim razmerjem beljakovin, maščob, ogljikovih hidratov, mineralov in vitaminov. Tako bomo dobili vse, kar naša presnova potrebuje. Zato tudi ni dobro, da posamezno jedi izključujemo iz jedilnika. S tem, da ne jemo mesa, ni nič narobe, če v prehrano ustrezno vključimo druga živila, ki vsebujejo podobna hranila kot meso. Na primer beljakovine in železo. Tudi osebno nimam nič proti vegetarijanstvu. Že večkrat sem javno povedala, da se mi zdi vegetarijanstvo z nekaj mesa zelo dober način prehrane.

Morda pa je največja težava, da se s hrano preprosto preveč ubadamo, da iz prehranjevanja delamo znanost.

► Točno za to gre, za pogosto že skoraj bolezensko obsesijo, ko posameznik skozi hrano ocenjuje vse: svoj odnos do življenja, do samega sebe in do okolice.

Naša zaskrbljenost je deloma upravičena, saj se je kakovost hrane z množično proizvodnjo zelo poslabšala.

► To drži. Ampak če se že tako ali tako ogromno ukvarjamo s hrano, zakaj ne bi energije raje usmerili v to, da kupujemo kakovostno hrano? Sama zelenjavo in jajca kupujem pri bližnjem kmetu.

Na vasi je lažje.

► Tudi v mestu je mogoče priti do kakovostne hrane. Ljubljana ni New York. Vse je blizu. Lahko greste na tržnico.

Se danes prehranjujemo veliko slabše, kot so se naši dedki in babice?

► Doma sem s kmetov. Ko sem bila majhna, smo jedli po vseh merilih primerne prehrane. Namenoma ne uporabljam izraza zdrava prehrana, kajti zdrava hrana ni enako zdrava za vse – mlade in stare, zdrave in bolne. Tisto, kar je zdravo za tajnico v pisarni, ni nujno zdravo za bolnika s prizadetim črevesjem. Doma smo vedno jedli sestavljen obrok, redno tri obroke na dan, predvsem pa nismo jedli hitre hrane, ker je pač ni bilo. Večino hrane smo pridelali sami. Po današnjih merilih je to bila odlična hrana, hkrati pa zelo preprosta. Za zajtrk smo jedli žgance, za kosilo enolončnice, za večerjo pa kruh, namočen v mleko. Danes ima marsikdo težave tudi zato, ker je njegova prehrana sprta s prehrano, ki so mu jo v gene nastavili predniki. Tu trčiva ob področje epigenetike. Težava je, da so nam predniki dali neko nastavitve, mi pa danes jemo povsem drugače. Oni so jedli krompir, zelje, klobase, mi pa jemo pice. Hočem reči, da moramo odgovore na današnje težave začeti iskati tudi v preteklosti. Morda pa nam je škodilo, da so naši predniki pojedli veliko klobas, in se to zdaj pozna na našem zdravju. Ne moremo vseh prehranskih težav rešiti samo s tem, da gledamo, kaj jemo danes, ampak moramo pogledati tudi, kakšno dediščino smo prinesli s seboj. Mogoče bi lahko vsaj del prehranskih alergij odpravili, če bi se bolj usmerili v lokalno pridelavo hrane, ne pa da jemo hrano, uvoženo z drugih celin. Verjetno nam do boljšega zdravja ne bo pomagala alga, prinesena iz daljnega oceana, ali himalajska sol, ampak to, da se bomo bolj usmerili k prehranskim virom, ki so zrasli na lokalnih tleh in smo nanje navajeni.

Kako pomembna je prehrana otroka, ko je ta še v materinem trebuhu? Kako določa naše poznejše zdravje oziroma to, ali bomo debeli?

► Pred kratkim je na pobudo prof. Žive Novak Antolič izšel univerzitetni učbenik Klinična prehrana v nosečnosti. Gre za prvo takšno knjigo pri nas. Danes recimo vemo, da če je plod podhranjen ali pa prehranjen, se mu bo to kasneje praviloma poznalo v obliki presnovnih motenj. Če je plod podhranjen, je verjetneje, da bo človek pozneje debel, pa tudi če je prehranjen, bo človek kasneje verjetneje debel. Skratka, ne zahiranost in ne debelost ploda nista dobri, saj se v

Zaradi stresa se ljudje zatečejo k hrani, se preveč nažirajo, nato pa rešitev iščejo v shujševalnih tabletah, kar je smrtno nevarna strategija.

obeh primerih sproži stresna presnova, ki se kasneje pokaže kot debelost.

Lahko poveste kak bizaren primer prehranskih navad pri bolnikih?

► Bizarno se mi zdi, da bolniki z rakom pridejo na prehranski posvet k dietetičarki, a so se pripravljani pogovarjati samo o svojem seznamu prehranskih dodatkov. Ko ljudje zbolijo, so pripravljani vzeti katerikoli dodatek, ne glede na to, kdo jim ga priporoči: sorodnik, prijatelj ali pa avtomehaničar. Težko je gledati bolnike, ki se ravna po različnih dietah. Eden ne je beljakovin, drugi ogljikovih hidratov, tretji je samo jabolka, ker se je sklenil očistiti ... Ker zaradi diet shujšajo, jih težje zdravimo ali pa jih sploh ne moremo.

So dodatki k prehrani, kot so proteinski napitki in vitamini, za tiste, ki se veliko ukvarjajo s športom, vendarle smiselni?

► Dodatki so smiselni, kadar s prehrano ne moremo zadovoljiti potreb organizma.

Za bolnike s kroničnim vnetjem črevesja, ki neko daljše obdobje ne morejo uživati zadostnih količin sadja in zelenjave, je gotovo smiselno jemanje prehranskih nadomestkov, dodatkov ali dopolnil. Če gre za bolnika z rakom, ki potrebuje večji vnos maščobnih kislin omega tri, da se kroti presnovno vnetje, ga jasno ne bomo silili, naj poje osem kilogramov rib, ampak mu bomo manjkajoče hranilo dali v koncentrirani obliki. Za športnike velja enako izhodišče. Kajti od mišic zahtevati, da delajo na nič, brez goriva, je škodljivo. Za mišično kontrakcijo je potrebna energija. Če je mišica energetsko prazna, če nima zaloge glikogena, se zakrči. Tipičen primer energetske krize je krč. Krči so pogosti, kadar smo dehidrirani, saj dehidriranost preprečuje dovod hranil v mišice. Če mišicam takrat, ko potekajo vnetni procesi, ki so posledica vadbe, ne dovajamo zadostne količine hranil, predvsem aminokislin

in glukoze, si ne opomorejo. Posledica slabše obnove mišic pa je, da prej pride do poškodb. Vedeti moramo, da je vsaka telesna aktivnost poškodba, neke vrste mikrotravma. Ko se telo na mikrotravmo odzove, mišica postane močnejša. K temu pripomore tudi tvorba prostih radikalov, ki nastajajo pri energetski mišični presnovi. So neke vrste signalne molekule, ki telesu sporočijo, da mora presnovo prilagoditi telesni aktivnosti. Tako danes zelo dobro vemo, da dodajanje antioksidantov celo zmanjšuje učinek vadbe.

Če torej pred vadbo vzamemo vitamin C, s tem poslabšamo učinek vadbe?

► Tako je. Celo bistveno. Prosti radikali izzovejo v telesu adaptacijo presnove, da se zagotovijo hranila in da mišica dobi energijo za akcijo. Hkrati prosti radikali na genskem področju sporočajo, da je treba sintetizirati nove proteine, ki bodo pripomogli k regeneraciji mišic. Če telo napolnimo z

Verjetno nam do boljšega zdravja ne bo pomagala alga, prinesena iz daljnega oceana, ampak to, da se bomo bolj usmerili k prehranskim virom, ki so zrasli na lokalnih tleh in smo nanje navajeni.

antioksidanti, bodo prosti radikali zelo hitro ulovljeni in bo tkivna signalizacija bistveno šibkejša. Raziskave dokazujejo, da je zmogljivost po jemanju antioksidantov slabša, kot če jih ne jemljemo. Antioksidante je tako smiselno dodajati le, če ne uživamo nobene hrane, ki jih vsebuje. Vir hranil z antioksidativnim učinkom naj bo normalna hrana. Najnovejše priporočilo avstralskega inštituta za šport je, da sadje in zelenjavo uživamo hkrati z drugo hrano, pri obrokih.

Sodelovali ste s številnimi vrhunskimi športniki. Katere so ključne napake, ki jih delajo pri prehrani?

► Glavna napaka je, da ne spoštujejo osnovne prehrane. Prehitro posežejo po prehranskih dodatkih. Po svoje so reveži, ker so tako izpostavljeni mnenju in pričakovanjem javnosti. Ker nimajo znanja, da bi lahko razsojali, se podredijo mnenju tistega laika, ki je najprepričljivejši. Njihove prehranske težave so zelo povezane s prehranskimi modnimi smernicami. Kadar je na pohodu kaka prehranska moda, se to praviloma odrazi na športnikov prehrani.

Zdi se, da vrhunski športniki beljakovine še kar uživajo, maščobe pa bolj preganjajo ...

► Z beljakovinami pogosto močno pretiravajo. Druga težava pri športnikih je neredko prenizek vnos sladkorjev, ki so njihovo osnovno gorivo. Pri tem ni pomemben samo količinski vnos, ampak predvsem strategija vnosa. Hranila moramo vnašati takrat, ko jih organizem potrebuje. To pomeni, da imamo med treningom bencin in da se po treningu regeneriramo, ne da jemo šele nekaj ur po vadbi.

To napako delamo tudi rekreativci. Raje gremo na tek s praznim želodcem, ker se nam zdi, da bo tako učinek vadbe večji.

► Če boste ob petih kolesarili v klanec, vam nič ne koristi, da ste opoldne jedli banano. Energijo potrebujete ob petih. Pri vrhunskih, pa tudi pri rekreativnih športnikih pogosto opažamo, da sicer dokaj kakovostno jedo, imajo pa slabo prehransko strategijo. Osnovna logika je, da pojemo tri sestavljene obroke na dan. Če vmes dodamo še športno aktivnost, moramo vsaj dve do tri ure prej pojesti glavni obrok, ki ga bo naše telo do športne aktivnosti že prebavilo, tako da bomo nekaj energije v telo že vnesli. Potem pa je smiselno, da nekaj pojemo še pred samo vadbo, zlasti če predvidevamo, da bo trajala

več kot uro. Če je športna aktivnost intenzivnejša in bomo pokurili večino glikogena, je nujno, da ga nadomestimo takoj po vadbi z lahko dostopnimi viri ogljikovih hidratov, kot so športne pijače, žemlja, čokoladno mleko ... Če pa delamo tudi vaje za moč, moramo dodati še beljakovine. Za večino populacije zadoščajo čokoladno mleko, sadni jogurt ali kos kruha s skuto oziroma podoben, lahko prebavljiv prehranski vir ogljikovih hidratov in beljakovin. Za vrhunske in tudi zelo ambiciozne rekreativne športnike, ki imajo res intenzivno vadbo, pa se priporoča kombinirana regeneracija z beljakovinskimi in ogljikohidratnimi dodatki.

Športnice zaradi energetskega primanjkljaja lahko izgubijo menstruacijo, kar je verjetno zunanji znak telesnega stresa.

► Strokovno smo temu včasih rekli ženska atletska triada. Mogoča je pri ženskah in pri moških. Ker je izhodišče prenizek energijski vnos, ki je pogosto povezan z motnjo hranjenja, je Mednarodni olimpijski komite predlagal, da se ime spremeni v motnjo relativnega energijskega pomanjkanja pri športu. Kajti ko del možganov zazna, da je energije premalo, ko jo telo najbolj potrebuje, pride do motnje hipotalamo-hipofizne osi in začnejo ugašati vse funkcije, ki za preživetje posameznika niso nujno potrebne, ena od teh je tudi reproduktivna funkcija. Ker ni več stimulacije jajčnikov, ženske izgubijo menstruacijo, pri moških pa se ne tvori več dovolj testosterona. Motnja prizadene tudi druge organske sisteme: motena je tvorba struktur v kosti, izgradnja proteinov v mišicah, prizadet je žilni endotel, moteno je delovanje srca, zmanjšana je tvorba rastnega hormona, slabša je obnova krvi, moteno je delovanje jeter ... Laično bi rekli, da organizem skuša na eni strani varčevati, na drugi pa na več načinov priti do energije in pri tem načelnja samega sebe. Ti procesi potekajo postopno. Pogosto jih zaznamo šele, ko se pojavijo zdravstvene težave – kronična utrujenost, več je okužb, slabši so krvni izvidi, dogajajo se stresni zlomi kosti. Ko športniki doživijo zlom, se ustavijo, prekinejo naporne treninge, v tem času jim vnos hrane zadošča in si lahko opomorejo. Toda če nato nadaljujejo staro prakso, prej ali slej pregorijo.

Kako to, da je veliko športnikov kronično dehidriranih? Mar jim ni jasno, da dehidracija lahko vodi v zdravstvene težave?

► Saj ne, da bi pozabili piti, težava je, da je izguba tekočine pri vrhunskih športnikih lahko ogromna. Tudi če veliko pijejo, lahko dehidrirajo. Če nimaš skrbno načrtovane strategije pitja, se utegne zgoditi, da boš stalno v minusu. Piti je treba ves čas po malem. Če pijemo veliko naenkrat, bodo ledvice izločile odvečno tekočino, ki bo naenkrat prišla v kri. Prav tako je dobro, da športnik v tekočino ali hrano doda več soli, ki je nujna, da zadržimo vodo v telesu. Ta težava se pojavlja zlasti pri tistih, ki med športom izgubljajo veliko soli. Zato so za zelo aktivno populacijo res sporna priporočila o čim manj slani prehrani. Vrhunskim športnikom, ki izgubljajo zelo veliko tekočine in so zaradi tega kronično dehidrirani, se včasih v športne pijače dodajajo rehidracijski praški, ki se sicer uporabljajo za zdravljenje drisk in ki vsebujejo več soli kot športne pijače. To seveda ni univerzalen recept za vse športnike. Nobeno prehransko priporočilo ne velja absolutno. Vsako posebej je treba aplicirati na konkretno situacijo. To, kar bo vrhunski športnik jedel na začetku sezone, ni enako tistemu, kar bo jedel v obdobju tekmovanja, in tudi ni enako temu, kar bo jedel po koncu sezone, ko bo telo počivalo.

Kako hitro dehidracija zmanjša telesne zmogljivosti?

► Z raziskavami je dokazano, da že pri dveh odstotkih dehidracije telo ne zmore dati od sebe tega, kar bi lahko, in da je zato bolj nagnjeno k poškodbam. Odvisno je seveda tudi od tega, s kakšnim športom se ukvarjamo. Če skačemo v višino, nam lahko kak odstotek dehidracije celo koristi, ker bomo lažji. Ampak na to se ne gre zanašati, kajti dehidracija slabo vpliva na delovanje celotnega organizma. Če se naprezamo v vročini, je motena termoregulacija in začnemo dobivati znake toplotnega udara, ki je smrtno nevaren. Če nimamo zadostne količine tekočine v telesu, se lahko telo tako zelo pregreje, da začnejo popuščati telesne funkcije. Lahko sledi tudi kap. Praviloma je prvi znak pregrevanja pospešeno bitje srca. Pri šestih ali sedmih odstotkih dehidracije postanemo nerazsodni in začnemo halucinirati, zaradi česar nismo več kritični do svojih dejanj, zato pri naporu še naprej vztrajamo, to pa se lahko konča s smrtjo. Zanimiv se mi zdi problem dehidracije pri starejših. Ker premalo pijejo,

Pokojni kolega Matija Horvat mi je nekoč rekel: 'Najboljše naprežanje je zmerno naprežanje.' To drži. Najboljši končni čas na Ironmanu dosežeš, če vso pot vzdržuješ enakomeren, zmeren tempo. Tako kot v vsakdanjem življenju!

to vpliva na njihove kognitivne sposobnosti. Pojavijo se motnje zavesti in vedenja.

Lahko bi celo mislili, da je starostnik dementen, v resnici pa potrebuje le več tekočine ...

► S pravo demenco bi to težko zamešali. So pa glavoboli in slabo počutje pri starejših pogosto znaki kronične dehidracije. In na to je treba biti pozoren.

Se je mogoče z vodo predozirati, se pravi, da nam telo odpove, ker ga preveč zalijemo z vodo?

► Seveda. Prav zaradi tega so se priporočila za pitje na maratonih zadnja leta zelo spremenila. Do leta 1976 je bilo na tekmah, ki so bile krajše od 16 kilometrov, pitje prepovedano. Potem so prešli v fazo, da če si med napotom žejen, je to že napaka pri vnosu tekočine. Ko je zaradi prenalitja z vodo, pa tudi s športnimi pijačami prišlo do prvih smrtnih žrtev zaradi možganskega edema na velikih maratonih, kot je bostonski, so ponovno spremenili priporočila. Velikih maratonov se namreč udeležijo tudi ljudje, ki tečejo zelo počasi, okrepčevalnice pa so na vsaka dva kilometra. Ker jim je bilo rečeno, naj ves čas pijejo, so se ustavili pri vsaki okrepčevalnici. Na progi so bili šest ur in ves ta čas so ogromno pili. Po novem je priporočeno, da na maratonih piješ toliko, kot izgubiš. To je okoli pol litra na uro, odvisno od stopnje intenzivnosti teka in razmer v okolju.

So nekatera živila pregreha in bi se jim morali v celoti odreči, na primer kava?

► Kaj pa je narobe s kavo? Kava, če jo seveda uživamo v zmernih odmerkih, ima več pozitivnih učinkov. Športnikom se celo priporoča.

Je pitje kave pred vadbo lahko celo koristno?

► Kava v telesu sproži mehanizme, ki spodbujajo proizvodnjo energije. Uvrščamo jo v kategorijo ergogenih substanc, to so tiste, ki spodbujajo storilnost. Če nimate težav z želodcem, sta dve kavi na dan povsem sprejemljiv odmerek, sploh če boste šli pol ure ali uro pozneje na tek. Tudi s sladkorjem v kavi ni nič narobe, če smo športno aktivni. Seveda pa za kavo, tako kot za vsa druga živila velja, da jo moramo uživati zmerno.

Kaj pa pivo po vadbi, je koristno?

► Pivo je koristno zaradi energijske vsebnosti, pa tudi zaradi nekaterih drugih, za presnovo ugodnih snovi. Vsebuje na primer snovi, podobne melatoninu, ki nas umirijo in delujejo tudi rahlo antioksidativno.

Težava pri pivu je alkohol, saj je takrat, ko je naša presnova v stresu, toksičen. Zato piva ni dobro piti takoj po vadbi, če pa že, potem brezalkoholno.

Se vam zdi smiselna uvedba davka na sladke pijače?

► Sladke pijače brez dvoma prispevajo k otroški debelosti. Od vseh sladkorjev je daleč najbolj problematična fruktoza, saj ima v prevelikem odmerku negativne presnovne posledice, ki vodijo v zamaščenost jeter. S koncentriranimi sladkimi pijačami obremenimo presnovo in lahko po nepotrebnem kopičimo maščevje. Težava je, da takrat, ko kaj prepovemo, to postane še zanimivejše. Vedno je boljša možnost izobraževanje. Tudi strokovna mnenja se bolj zavzemajo za izobraževanje otrok kot pa za prepovedi. Otrokom moramo pojasniti, da jim uživanje sladkih pijač škoduje, da ne bo dobro vplivalo na njihova jetra in da toliko sladkorja ne potrebujejo. Otroci niso neumni, če jim razloge primerno pojasnimo, bodo razumeli in nas upoštevali. Hkrati pa jim moramo dati možnost izbire, se pravi, da lahko občasno spijejo tudi kakšno sladko pijačo. Na primer: če bo eno uro skakal po igrišču, mu lahko dovolimo, da spije oranžado. Ampak naj jo spije takoj po športni aktivnosti, ne šele zvečer pred televizijo. Se je pa treba zavedati, da je otrokov odnos do hrane pogojen s številnimi stvarmi. Ne samo odrasli, tudi otroci hrano pogosto uporabljajo kot orodje v odnosih. To je izhodišče za motnje prehranjevanja.

Vaš mož Pavle je bil vrhunski alpinist. Kako pomembno vlogo pri njegovih dosežkih v gorah je odigrala pravilna športna prehrana, recimo uživanje energetskih gelov namesto klobas?

► Pavle je bil pripravljen narediti vse za to, da bi bil dober alpinist. Ko je ugotovil, kako pomembno je, da v telo vnaša pravilna goriva, je prehrano zelo spremenil. Vendar to ne pomeni, da se je povsem odrekel klobasam. Jedel je, kar je bilo potrebno, zraven pa je dodal še kak priboljšek, na primer kolut ali dva klobase. Bil je izjemno discipliniran in ciljno usmerjen. Nikoli ni slepo verjel nasvetom, hkrati pa je bil spoštljiv do mnenj drugih. Takšni ljudje so najboljši partnerji za izvajanje prehranskih terapij, saj od njih dobiš objektivno povratno informacijo. Podoben športnik je Iztok Čop. Prehranska priporočila so samo teorija. Če nimaš

inteligentnega športnika, ki bo ta priporočila pripravljeno izvajati v praksi, ne boš nikoli vedel, ali delujejo. Zdravnik na sebi ne more preizkusiti čisto vsega. Ko je Iztok preizkusil ločevalno dieto, je bil odziv njegovega organizma tako slab, da sva dieto takoj prekinila. Ob njem sem se naučila, da so za vrhunske športnike najbolj smiselna klasična prehranska priporočila, ki so v praksi že preizkušena, in da z vrhunskimi športniki ni treba eksperimentirati.

Vas alpinizem ni nikoli pritegnil?

► Ne. Sovražim mraz. Od alpinizma sem se ozdravila že na poročnem potovanju. Pavle me je parkiral v šotor na višini pet tisoč metrov in šel v steno, jaz pa sem ga čakala in se spraševala, ali se bo še kdaj vrnil. Sem pa že v mladosti veliko hodila v hribe, najprej s stricem, potem pa z bratom, ki je bil tudi navdušen plezalec. Oba sta umrla v plazju pod Raduho leta 1993, dve leti po mojem padcu v gorah. To je bil zame res hud šok, kajti na brata sem bila močno navezana. Ko se je ubil Pavle, sem morala poskrbeti za hčer, tako da se nisem smela prepustiti žalosti.

Prvega Ironmana ste se udeležili leta 1997. Potem ste šli vsako leto vsaj na enega, včasih na dva, eno leto pa celo na tri. Skupaj ste jih nabrali že 25. V čem je čar takšnih napornih tekmovanj? Kaj vas tako vleče, da se boste letos udeležili že 26. Ironmana?

► Letos grem le na polovičnega, kajti udeležila se ga bom s hčerko, za katero bo to prva takšna preizkušnja. Naj pojasnim, da je Ironman oznaka za distanco, gre za triatlon s 3,8 kilometra plavanja, 180 kilometri kolesarjenja in maratonom. Gre za tako zahtevno preizkušnjo, da se je boš udeležil samo, če boš res dobro pripravljen, kajti sicer je to eno samo mučenje, ki je lahko, če greš nepripravljen, tudi zdravstveno škodljivo. Zakaj se še vedno udeležujem Ironmanov? Ker me vsak nauči česa novega. Preden greš na tako zahtevno tekmovanje, moraš dobro poznati svoje telo in vedeti, koliko napora prenese. Nekateri so genetsko zgrajeni tako, da prenesejo veliko stresa, drugi pa zelo malo. Pokojni kolega Matija Horvat mi je nekoč rekel: 'Najboljše naprežanje je zmerno naprežanje.' To drži. Najboljši končni čas na Ironmanu dosežeš, če vso pot vzdržuješ enakomeren, zmeren tempo. Tako kot v vsakdanjem življenju! ×

KEITH Lowe

ZGODOVINAR

S Keithom Lowom sem se pogovarjal dan po tistem, ko je obiskal eno od slovenskih povojnih morišč.

Piše: Jure Trampuš

Foto: Uroš Abram

Bil je pretresen, a nikakor ne maščevalen; zgodovino, tako pravi, je treba obravnavati celovito, posledice povezati z vzroki, ne pa iz enega ali drugega obdobja vzeti posameznih delcev, ki učinkujejo kot prirejene resnice. Res je, morija po drugi svetovni vojni je nekaj popolnoma nedojemljivega, gorje premagancem, a začetek te morije se ni začel leta 1945. Maščevanje je le oblika, odgovor, poskus moralnega uravnoveževanja, četudi napačen. Vzrokov za maščevanje pa je bilo leta 1945 obilo.

Lowe je avtor knjige Podivjana celina, ki govori o tem, kaj se je dogajalo v Evropi po drugi svetovni vojni.

Ravno včeraj ste se odpeljali proti Laškemu, v Hudo jamo, ogledali ste si morišče tisočih, ki so izgubili po drugi svetovni vojni, kosti, lobanje, zasuti jašek.

► Po svoje je bilo šokantno. Resnično je bilo. Razumsko sem vedel, kaj me čaka, je pa velika razlika med tem, da nekaj veš, in tem, da nekaj zares vidiš in spoznaš. Res je bilo zelo težko, tiste škatle, polne kosti, lobanj, pobiti ljudje. Pozneje so me drugi spraševali, kaj si mislim, a sem bil prazen, nisem našel pravih besed, ko pa sem se zjutraj zbudil, sem spoznal, kako sem se

počutil. Najprej je bilo zavračanje. Vse skupaj se mi je upiralo. Vsi ti človeški ostanki, zbrani, umazani od zemlje, zloženi na kup. Malo se mi je studilo, kot

da bi želel stran od vsega, a najbolj me je preveval občutek žalosti. Ti ljudje so umrli na strašen način. Ne moreš si pomagati, da se ne bi sam postavil v njihovo vlogo; sprašuješ se, kaj se jim je zgodilo. Nekaj težko strašljivega je v tistem rovu. Tako sem se počutil sam, ki sem tujec – kako le se počutijo ljudje, ki so v tisti jami izgubili svojece ...

To vas sprašujem, ker se iz slovenske perspektive zdi, da so se povojne grozote dogajale samo pri nas, da smo mi, Slovenci, genocidni narod. Je to res? So bile te strahote po koncu druge svetovne vojne res nekaj neobičajnega?

► Žal ne, niso bile neobičajne, nasprotno. Ko se sprašujemo o genocidni politiki, pa moramo naprej vedeti, kaj ta beseda pomeni. V vsakem primeru je na deset tisoč pobitih nekaj zelo slabega, ne glede na to, kako te dogodke poimenujemo. A naj se ponovim, povojne grozote niso slovenska ali jugoslovanska posebnost. Dogajale so se povsod, med drugo svetovno vojno in še mesece po njej. Ne smemo zanikati, pozabiti, spregledati njihove univerzalnosti – takšni in drugačni povojni poboji, nasilje in pogromi so se dogajali po vsej Evropi.

Seveda so se, a v knjigi ste zapisali, da je bila Jugoslavija poseben primer. Kaj ste s tem mislili?

Že Machiavelli je pisal, da je za družbo bolje, da jo nekdo nadzira in vodi, četudi brutalno – kakršnakoli oblast je boljša od kaosa.

► Bila je posebna in hkrati ni bila. Zgodovino druge svetovne vojne so doslej v velikem deležu pisali zmagovalci, Američani, Britanci, Rusi; o njej razmišljamo kot o velikanski vojni med zavezniki in silami osi. Problem je seveda, da se je med vojno dogajalo še veliko drugih stvari. Šlo je za politični spopad med levico in desnico, ki se je začel že desetletja pred drugo svetovno vojno in se je po njej nadaljeval. Bila se je tudi razredna bitka, bilo je veliko nacionalnih konfliktov, ki so izbruhnili, ko so v kakšno deželo prišli nacisti in vanjo prinesli svojo ideologijo o pravih in nepravih narodih, in tudi ti so se nadaljevali še po tistem, ko so bili nacisti poraženi. Zakaj je Jugoslavija tako zanimiva? V njej, v njeni zgodovini so predstavljene vse te različne ravni, oblike druge svetovne vojne, vse hkrati. Jugoslavija je evropski mikrokosmos, miniaturna vojne Evrope, vse stvari, ki so se dogajale v njej, so se simultano dogajale tudi v Jugoslaviji.

Po maju 1945, po kapitulaciji Nemčije, je Evropa zajela maščevalna orgija, ki je bila množična, a praviloma neorganizirana. Dogajali so se linčiči, masovna posilstva. Pri nas pa je bilo ubijanje organizirano, vodila ga je vojska, partija, načrtno. Drugje je bilo večinoma spontano.

► Drži, a spet ne popolnoma. Od neke vrste oblasti dopuščeno nasilje, z malce manj grozovitimi podrobnostmi in rezultati, je bilo razširjeno tudi na Češkem. Tamkajšnja oblast je organizirala izgon vseh Nemcev, v času tega preseljevanja je bilo ubitih nekaj tisoč ljudi. Ne le da je oblast to podpirala, tudi kasneje niso preiskali teh zločinov, razglašena je bila amnestija za vse, ki so se zgodili do oktobra 1945. Torej je češkoslovaška vlada najprej podpirala nasilje, potem pa nanj pozabila. Podobne stvari so se dogajale tudi na Poljskem, bolj ali manj so bile organizirane ali pa vsaj tiho dopuščene po vsej Evropi.

Seveda povojnega nasilja in zločinov ne moremo nikakor razumeti. Ampak, tako pravite v knjigi, nanje je treba gledati v luči dogajanja v vsej drugi svetovni vojni.

► Točno tako.

Nekoč mi je Ivan Dolničar, bil je poveljnik XIV. divizije, na vprašanje o maščevanju po vojni odgovoril z zgodbo: »Na Koroškem smo na tovarne vlake naložili ujetnike, ki smo jih zajeli, Nemce, ustaše, domobrancelje, in jih vozili v Maribor, kjer smo jih izročali Tretji armadi. Na vlaku je bil neki bosanski podoficir, eden izmed vodij

transporta. Temu človeku so v zadnji vagon peljali ljudi in on jih je pobijal z nožem. Drugega za drugim. Do Maribora so mu jih pripeljali veliko. Tega podoficirja so potem ustavili, zagrabili in ga pripeljali k meni. Vprašal sem ga, zakaj je to počel – kaj mu je bilo? Odgovoril mi je: Ko bi vedeli, kaj so ustaši naredili z mojo družino; takrat sem bil še mlad fant in sem gledal, kako so klali očeta, mamo ...« Ali sploh razumemo pobijanja po drugi svetovni vojni?

► Je razumevanje in razumevanje. Seveda je na neki hladni razumski ravni vse to dogajanje mogoče razumeti, vemo, kaj je psihologija, kako ljudje delujejo in zakaj, kakšni so njihovi motivi – a vse to je nekaj drugega kot čustveno dožemanje dogodkov. Zelo lahko je 70 let pozneje sedeti v tej lepi knjigarni in obsojati ljudi. Ravno zato je eden glavnih namenov moje knjige izogibanje obsojanju. Ne želim kazati s prstom, iskati krivcev. Kako pa naj to storim? Kako naj vem, kako bi sam ravnal v takšni situaciji? Nemogoče. Obsojanje ne pomaga nikomur.

Če že govoriva o nekdanji Jugoslaviji – bistveno vprašanje je, ali so Britanci vedeli, kaj bo Titova vojska storila z domobranci, ustaši in drugimi ujetniki, ko so jih poslali nazaj.

► Seveda niso natančno vedeli, kakšna usoda jih čaka, a gotovo so nekaj slutili.

Po svoje so za njihovo usodo odgovorni tudi oni.

► Lahko rečete tudi tako. Seveda lahko z zgodovinske distance razložimo, zakaj so to storili. Oblikovan je bil dogovor, da bodo zmagovalne sile vse vojne zapornike vrnile na ozemlja, kjer so se bili v času vojne. Britanci so se po pilatovsko sklicevali na sporazum in po njihovem so ravnali celo častno ...

... no ...

► ... nekako so morali svoje dejanje opravičiti. Berite intervjuje z vojaki, ki so bili stražarji, poveljniki teh začasnih vojaških tabarov. Vedeli so, kaj se bo zgodilo z zaporniki, nelagodno so se počutili, ko so jih poslali nazaj v Jugoslavijo, a so to vseeno naredili. Izpolnjevali so ukaze. Ni šlo samo za vrnitev v Jugoslavijo, enako smo Britanci naredili s Kozaki, ki smo jih vrnili Rdeči armadi.

Kaj pa je z zgodbo o tem, da naj bi se na teheranski konferenci ameriški predsednik Franklin Roosevelt strinjal s predlogom Josipa Stalina, da naj bi po vojni kot opomin pobili 50.000 Nemcev?

► Gre za mit. Šlo je za pogovor med večerjo, ko je Stalin predlagal – rekel je sicer, da gre za

šalo –, da bi bilo najbolje pobiti 50.000 Nemcev. Churchill »šala« ni bila všeč, dobro je vedel, kaj se je že zgodilo med vojno, in tudi kako je Rdeča armada pobijala poljske vojne ujetnike. Ameriški predsednik, ki je resnično sovražil Nemce, pa je skušal rešiti besedni konflikt med Stalinom in Churchillom ter dejal, da naj bi jih postrelili samo 49.000. Kar pa ne pomeni, da je zagovarjal poboje ujetnikov.

Skupni imenovalec vsega pobijanja in zločinov po drugi svetovni vojni je maščevanje. Maščevanje pa je napačen poskus uravnoteževanja moralnih krivic, ki so se zgodile pred tem.

► Pravi način za vzpostavitev moralnega reda bi bila seveda pravna država. Zločine, grozodejstva, ki jih je prinesla druga svetovna vojna, bi morala obravnavati sodišča. A problem je seveda, da po vojni pravih sodišč ni bilo, ni bilo niti pravnega reda, države kot institucije so nehale obstajati. In kaj je potem preostalo ljudem? Iz tega gledišča lahko morda razumete, da so v svoje roke vzeli zakon. Poskušali so vzpostaviti porušeno moralno ravnotežje. Menim, da je bilo to narejeno na napačen način, a tudi sam moram priznati, da je imelo nekatere pozitivne posledice. Poglejte recimo, kako so v Franciji obravnavali ženske, ki so imele intimne zveze z nemškimi vojaki. Ostrigli so jih na balin, norčevali so se iz njih, kar grozne stvari, te ženske so postale grešni kozli ... Pomislite pa, kaj vse bi se lahko zgodilo. To zasmehovanje je prineslo obliko simbolne poravnave.

Nekaj je zasmehovanje žensk, nekaj povsem drugega pa so posilstva in poboji.

► Težko odgovorim, težko ločim med osebnim čustvenim pogledom na te stvari in med poskusi razumske razlage.

Naj vprašam takole: v tistem času oblast, v katekole obliki že, proti takšnim dogodkom, linčem, posilstvom, krajam, pobojem, ni imela nič.

► Ponekod oblasti sploh ni bilo, vladala je anarhija, pa tudi tam, kjer se je oblast nekako vzpostavila, je bila brez prave moči. Kaj pa bi lahko naredila? Celó več, ponekod so nove oblastne strukture želele utrditi svoj položaj. Že Machiavelli je pisal, da je za družbo bolje, da jo nekdo nadzira in vodi, četudi brutalno – kakršnakoli oblast je boljša od kaosa. Ko je Titova vojska prevzela nadzor, so se stvari kljub vsemu na neki način pomirile. Enako je bilo z Rdečo armado: vzpostavila oziroma bolj vsilila je neki nadzor.

Brez dvoma je nacizem nekaj hujšega kot komunizem. Grozodejstva nacistov so bila bistveno večja in bolj nečloveška kot grozodejstva komunistov.

Seveda je, a hkrati so sovjetski vojaki po nekaterih ocenah posilili milijon nemških žensk. Strahotna številka.

► Točno tu je problem, ker na začetku, v zadnjih mesecih vojne in takoj po njej, niso imeli nadzora nad ozemljem, ki so ga osvojili. Posilstva se niso dogajala povsod. Ko so enote Rdeče armade prišle v Bolgarijo, so se obnašale drugače, vojna pa je bila tam drugačna kot v Nemčiji. Zahodni zavezniki so imeli boljši nadzor nad svojimi vojniki, ni bilo toliko posilstev, je pa bilo veliko prostitucije in drugih oblik izkoriščanja civilnega prebivalstva in tudi zajetih vojakov, veliko nemških vojnih ujetnikov je po vojni v ujetništvu umrlo zaradi lakote, dehidracije, nalezljivih bolezni.

Zakaj so Američani svoje vojake namenoma pošiljali v osvobojena koncentracijska taborišča, češ, pogledite, mi se bojujemo z zvermi.

► To je del grajenja mita. Ljudje se v vojni ne borijo zaradi ekonomskih koristi, strateškega položaja države, političnih ciljev. Borijo se zaradi idej, prepričanj, da so na strani pravičnega. Borijo se zaradi svojih soborcev, prijateljev, družin. Vojake je treba motivirati s patriotizmom, z ideologijo, tudi s tem, da jim sovražnike prikazuješ kot nečloveške zveri.

Ampak saj so bili zveri.

► Ja, nekateri nacisti gotovo, a ne vsi Nemci. Če vse Nemce prikazuješ kot zveri, je to zelo podobno, kot da vsem Židom praviš, da so manjvredna rasa.

Relativizacija vojne je nevarna. Dobro je znano, kdo je zakrivil drugo svetovno vojno, kdo so bile prave, prve žrtve. Nemci gotovo ne.

► Ko govorim o grozodejstvih, ki so se dogajala po drugi svetovni vojni, nikakor ne želim relativizirati krivde. Dogajanje po

drugi svetovni vojni moramo razumeti v zgodovinskem kontekstu. Moti me, da se je pisanje zgodovine druge svetovne vojne praviloma končalo maja 1945. Vojna pa se je še nadaljevala, ljudje so umirali, pobijali so jih, tudi v Hudi jami. A ta grozodejstva se niso dogajala v vakuumu, niso se zgodila sama od sebe, treba jih je obravnavati skupaj s tistim, kar se je dogajalo prej. Vojno je začela nacistična Nemčija, ona je začela ta proces, in v nekem pogledu je tudi kriva za to, kar se je dogajalo po drugi svetovni vojni.

Konec vojne še ne pomeni konca sovražnosti, vojna vedno rodi nove sovražnike.

► Absolutno. Takoj ko se je začela druga svetovna vojna, takoj ko so se začeli boji, so se pojavili grozodejstva, vojni zločini, poboji. »Čista«, pravična vojna ne obstaja, vojna je vedno nekaj umazanega.

www.abamobi.si | Abafon 080 1 360

Abanka pri roki tudi na dopustu.

Mobilna aplikacija za vsakogar, mobilna banka za stranke Abanke.

Prenesite aplikacijo iz Google Play ali App Store.

ABANKA
Banka prijaznih ljudi

Resnica o drugi svetovni vojni ni črno-bela, nikakor ni lepa, nikakor ni prijetna, a sprejeti bi morali takšno, kakršna je.

Kako je bilo biti Nemec maja 1945?

► O, bog, težko si je predstavljati, kako so Nemci doživljali sramoto poraza. Nenadoma niso bili več nadrasa, bili so ponižani, premagani, hkrati so bili jezni na lastno vodstvo, nacistično stranko, Adolfa Hitlerja, ki jih je pripeljal do te vojne strahote. A večina ni gledala v preteklost, pač pa je skušala preživeti, iz dneva v dan. V času druge svetovne vojne so Nemci, če odmislimo bombardiranja, relativno dobro živeli, po vojni pa sta se pojavila lakota in pomanjkanje ...

... kaj pa občutek krivde?

► Nekaj Nemcev je bilo šokiranih ob tem, kar je bilo storjeno v njihovem imenu, a večina je živela v zanikanju, češ, tega pa veliki nemški narod že ni bil možen storiti. Verjeli so, da gre za propagando. Šele pozneje, v šestdesetih, sta se začela pravi proces denacificacije in soočenje z zločini staršev.

Ena najbolj nerazumljivih stvari po drugi svetovni vojni je bilo preganjanje Židov. Potem ko so milijoni izginiti v holokavstvu, se je nekaj tistih, ki so uspeli preživeti, v domačem okolju znova soočilo s sovraštvom.

► Antisemitizem zaradi konca vojne ni izginit, v Evropi je obstajal že stoletja pred njo, hkrati pa so ga nacisti s svojo propagandno spodbujali. Antisemitizem je (bil) vgrajen v ljudi. Podobno kot še danes ljudje po Evropi doživljajo Rome. In če k temu dodamo dejstvo, da so Žide najprej pregnali in preselili iz njihovih domov, namesto njih pa so se v prazna stanovanja vselili drugi – nato pa so se po nekem čudežu židovski lastniki vrnili ... Kaj storiti zdaj? Naj se novi prebivalci izselijo? Naj vrnejo židovsko lastnino? Zato je seveda lažje, da jim ne pustiš vrnitve, pač pa jih preganjaš dalje.

Židje so bili največja žrtev vojne. Hkrati je veljalo, da naj bi svojo usodo sprejeli umirjeno, tiho, stoično; razen v Varšavskem getu večjih uporov ni bilo. Nikakor ne želim obsojati židovske skupnosti, po vojni se jih je večina izselila iz Vzhodne Evrope in potem odšla v Palestino, nekateri pa so se maščevali. V knjigi omenjate primer skupine »Maščevalcev«, ki so nastavili bombo v nemškem ujetniškem taborišču, z arzenikom so zastрупili kruh za 15.000 esesovcev, poskušali pa so zastрупiti tudi vodovod v petih nemških mestih.

► Židje so ljudje kot vsak izmed nas. Tudi mi zase mislimo, da smo nekaj posebnega, in tudi oni so izgradili neki nacionalni mit,

da so vedno žrtve, da se v drugi svetovni vojni in po njej niso upirali. Med njimi, kot med vsemi nami, so razlike. Tudi med Židi so bili posamezniki, ki so se želeli maščevati Nemcem, logično, nekateri celo po načelu za šest milijonov mrtvih Židov šest milijonov mrtvih Nemcev. Kar me ne preseneča, morda to ni lepo, a tudi ni nepričakovano.

Pravzaprav se je Hitlerjeva želja po državah, kjer živi samo en (izbrani) narod, po drugi svetovni vojni vsaj v Vzhodni Evropi paradoksalno uresničila, na Poljskem, v Ukrajini ...

► Lahko bi celo rekli, da so Poljaki končali z načrtom, ki ga je začel Hitler. Morda sem rekel malo nerodno, a etično čiščenje, množično preseljevanje ljudi po drugi svetovni vojni je iz Poljske naredilo državo Poljakov. Prej Poljska nikoli v zgodovini ni bila država, kjer bi živeli samo Poljaki, tam so bili še Nemci, Ukrajinci, Židje, Čehi ..., pred drugo svetovno vojno je bila eno od najbolj evropskih multikulturnih okolij.

Ko pišete o teh stvareh, ko iščete podatke, številke, dokumente po arhivih, ko se pogovarjate z ostarelimi pričami o njihovih spominih na drugo svetovno vojno, na vse grozote – kako spite?

► Vse te stvari so težke, temne. Vsak narod želi iz zgodovine narediti svoj mit, četudi je zgodovina krvava, zato o teh stvareh, moriji, ne govorijo na pravi način. Resnica o drugi svetovni vojni ni črno-bela, nikakor ni lepa, nikakor ni prijetna, a sprejeti bi morali takšno, kakršna je.

Zakaj je bilo po drugi svetovni vojni več nasilja v Vzhodni Evropi kot v Zahodni?

► Zato, ker je bila druga svetovna vojna bolj totalna, nasilna, vseobsegajoče grozljiva v Vzhodni Evropi. Zato je ta razlika pričakovana: v Vzhodni Evropi so imeli ljudje več razlogov za maščevanje kot v Zahodni. Hkrati se je v Vzhodni Evropi zgodila še okupacija Sovjetske zveze, in način, kako so se sovjetski vojaki obnašali do lokalne populacije, je bil znova nasilen.

Bi lahko na podlagi vašega dela izpeljali trditev, da so prave žrtve druge svetovne vojne pravzaprav Nemci?

► Nikakor.

Kako Nemci razumejo pogrome zmagovalcev nad poraženci po maju 1945?

► Nemci so zelo previdni. Med vsemi narodi v Evropi so ravno oni tisti, ki na svojo preteklost gledajo z odprtimi očmi. Ostali narodi, vključno z mojim, iščejo izgovore, na

zgodovino pa raje pogledajo skozi rožnata očala.

Ampak zgodbe o trpljenju in ponižanju Nemcev izkoriščajo neonacistična gibanja.

► V vseh državah se bodo pojavljale skupine ljudi, ki bodo iz zgodovine vzele samo tisti del, ki bo koristil njihovi ideologiji. Ni pomembno, kaj se je zares zgodilo, kaj jim govoriš, svojega mnenja ne spreminjajo. Berejo moje knjige in iz njih jemljejo majhne delce, ki naj bi dokazovali, da imajo prav, če pa pogledaš celoto, je drugače.

V Sloveniji imamo vedno znova razprave o tem, kaj je bilo hušje, nacizem ali komunizem, kateri režim je pobil več ljudi. Ju lahko enačimo? Gre za dve strani totalitarnega kovanja?

► Brez dvoma je nacizem nekaj hušjega kot komunizem. Grozodejstva nacistov so bila bistveno večja in bolj nečloveška kot grozodejstva komunistov. Primerjava enih in drugih ne bo prinesla veliko, oba režima sta strašna, a če moram izbrati hušjega, se mi seveda zdi bolje, da je v vojni zmagala Sovjetska zveza, ne pa nacistična Nemčija. Predvsem zato, ker je bila nacistična ideologija genocidna ...

... komunisti pa so govorili zgolj o razrednem boju?

► Seveda je lažje govoriti le o zločinih komunistov. Bilo je tudi nekaj dobrih stvari, morda se bodo zdaj spravili nadme, a pred vojno so bili razredni problemi res hudi, bile so velikanske družbene neenakosti, na Madžarskem so imeli recimo še fevdalni sistem, s kmeti, ki niso imeli v lasti ničesar, in zemljiškimi gospodi, ki so si lastili vse. Komunisti so jih razlastili in življenje je bilo ...

... malo lažje?

► Malo lažje za veliko večino ljudi in bistveno slabše za manjšino, ki je bila prej bogata. Ne želim opravičevati njihovih dejanj, a brez dvoma se je večini življenjski standard izboljšal.

Se sovraštvom, ki je tlelo med drugo svetovno vojno in po njej, znova pojavlja? Recimo konflikt v Ukrajini, med Rusi in Ukrajinci?

► Ne samo tam, pogledjte recimo, kako se krepi radikalna desnica na Madžarskem, kakšen odnos ima do manjšin, še posebej do Romov. A ko gre za primerjave, moramo biti pozorni. Grki pišejo o četrtem rajhu, nekateri njihovi mediji Angelo Merkel radi primerjajo z Adolfom Hitlerjem, podobno se pojavlja tudi v drugih državah. To je nesmiselno. Zelo sem jezen, kadar zasledim kaj

Povojne grozote niso slovenska ali jugoslovanska posebnost. Dogajale so se povsod, med drugo svetovno vojno in še mesece po njej. Ne smemo zanikati, pozabiti, spregledati njihove univerzalnosti.

Zločine in grozodejstva, ki jih je prinesla druga svetovna vojna, bi morala obravnavati sodišča. A problem je seveda v tem, da po vojni pravih sodišč ni bilo, ni bilo niti pravnega reda, države kot institucije so nehale obstajati.

takšnega. Zakaj? Zato, ker se jezik druge svetovne vojne uporablja za opisovanje aktualne evropske situacije. Ne živimo v tistem času, današnji svet in njegovi problemi so drugačni. Takšne analogije so zgodovinsko netočne, politično nesprejemljive, gre za nesmiselne stereotipne bližnjice, ki so razumljive vsem, ne da bi o njih resno premislili. Moj namen je ravno nasproten, rad bi, da ljudje spoznajo vsa dejstva tistega časa in o njih resno razmislijo. Ne pravim, da imam vedno prav, a probleme je treba spoznavati takšne, kot so, ni jih mogoče interpretirati samo z enostavnimi simboli. Važno je, kaj se skriva za njimi. Ali je recimo Putin Hitler? Putin ni Hitler, Putin je Putin, morda je njegov stil vladanja problematičen, ampak njegov politični režim ni enak nacističnemu.

Kako razumete koncept sprave?

► V kakršnikoli situaciji, kjer je bil nekdo obravnavan na grozovit in nepravilen način, četudi gre za ulični zločin, je pot do sprave med storilcem in žrtvijo težka. Sedaj pa te emocije povečajte na raven naroda ali vsega kontinenta Moja žena je psihologinja, ukvarja se s funkcioniranjem v skupini, in vam bi znala povedati, da se čustva

posameznikov v krogu neke skupine vedno pomnožijo. Kako omogočiti situacijo, da ta grozovito ranjena množica spravno sprejme največjega in najtežjega sovražnika? Ne more ga. Ne more ga, vse dokler gleda samo na dejanja sovražnikov. Edini način, kako znova zaživeti skupaj, je, da se spremeni fokus: nehati kazati na zločine sovražnika in se začeti ukvarjati z lastno zgodbo. Ne govorim o pozabi zgodovine. Nisem religiozen človek, a kristjani pravijo, da naj tisti, ki ni storil greha, prvi vrže kamen. Preden lahko ocenjujemo druge, moramo pogledati, kaj smo storili sami. To velja za Britance, Francoze, Nemce, Slovence in vse ostale. Nemci in Poljaki so uspeli zgraditi neko obliko medsebojnega zaupanja; seveda ni idealna, še vedno je nekaj sovražnosti, a naredili so velik korak. Nemci so napadli in zasedli Poljsko in pobili grozovito število ljudi, Poljaki pa so po vojni izgnali večino nemške populacije in med izgonom storili številne zločine. Drug drugemu so priznali lastne zločine.

Vas je strah, da bi se grozote druge svetovne vojne ponovile?

► V bližnji prihodnosti gotovo ne, na srečo imamo institucije Evropske unije, skupne

interese, ki naj bi preprečevali razraščanje sovražnosti in konfliktov. Ugled EU je slab, poglejte recimo, kaj si o njej mislijo Britanci. Seveda EU ni idealna, je birokratska, odtujena, dolgočasna ..., a ni brez razloga dobila Nobelove nagrade za mir. Samo poglejte, kaj se dogaja na mejah EU, poglejte Ukrajino, Sredozemsko morje, na mejah se dogaja nasilje. Evropa je za zdaj uspela ohraniti mir, res je bila paralizirana ob vprašanju vojne v času razpada Jugoslavije, a vseeno gre pri njej za uspešen projekt. EU je nekaj dobrega, mora se reformirati, njena moč in notranja povezanost se morata povečati. Na žalost pa se dogaja nasprotno, nekateri bi jo oslabili.

Kaj delate zdaj?

► Pišem knjigo o tem, kako je druga svetovna vojna spremenila svet, rad bi pokazal, kako ima svet, v katerem živimo danes, korenine v dogajanju tistega časa. Pišem recimo o razvoju znanosti, spremembah v dojemanju javnega, pomenu mednarodnega prava, nastanku Združenih narodov. Po preučevanju morij po drugi svetovni vojni sem se odločil za bolj optimističen projekt. Zgodovina niso samo vojne in trpljenja, zgodovina prinese tudi kaj pozitivnega. x

Bi radi živele dlje? Razstrupite se.

ORIGINALNA FORMULA
z edinstveno kombinacijo
pegastega badlja, sladkega
korena, indijske kosmulje
in izbranih vitaminov za
celostno delovanje:

- ✓ JETRA RAZSTRUPI,
- ✓ ZAŠČITI,
- ✓ OBNOVI.

Najbolj priporočan izdelek za jetra v lekarnah.

HASAN Nuhanović

PREŽIVELI IZ SREBRENICE

Hasan Nuhanović je pred 20 leti preživel pokol v Srebrenici, vendar je takrat izgubil očeta, mamo in brata. Od tedaj se že vseh 20 let trudi dokazati soodgovornost Združenih narodov in njihovega nizozemskega bataljona za strašni zločin v tem bosanskem mestu; srbska vojska je tam pobila več kot osem tisoč Bošnjakov, večinoma civilistov, žensk, otrok ... To je tudi tema Nuhanovićeve knjige *Pod zastavo ZN*, v kateri je svoje trditve podkrepil s številnimi verodostojnimi dokumenti in spomini na preživetje. Poleg tega je napisal osupljivo knjigo *Zbjeg*; v njej govori o vojni v vzhodni Bosni in je biografski in zelo podroben opis trpljenja Bošnjakov v tem delu Bosne v letih od 1992 do 1995. Danes Nuhanović z družino živi v Sarajevu in dela v Spominskem središču Potočari v Srebrenici. Med pogovorom je zelo zadržano izražal čustva, ko je govoril o izgubi svojcev, zelo jasno pa se je spraševal o odgovornosti mednarodnih ustanov, pa tudi tukajšnje javnosti, posebej medijev, za vse, kar so Bošnjaki v vzhodni Bosni pretrpeli v dolgem obdobju od leta 1992 do množičnega zločina v Srebrenici julija 1995.

Pišče: Heni Erceg

Foto: Velija Hasanović

na splošno velja, ampak tudi tretja stran, t. i. nizozemski bataljon, mednarodna skupnost ... Koliko so ta prizadevanja in to nenehno obujanje spominov na zločin, katerega

žrtev ste bili tudi sami, v resnici obremenila vaše vsakdanje življenje? Se je to v svetu, v kakršnem živimo, splačalo, posebej še v okolju, ki tako rado revidira preteklost?

► No, že sami ste odgovorili na polovico vprašanja, sami ste omenili velik del problema, jaz pa se vsak dan sprašujem, ali je bilo vredno, toda če bi obstajal časovni stroj, s katerim bi se lahko vrnil v preteklost, bi še enkrat ravnal enako. Žal mi je let, tri, štiri leta so minila v vojni, potem pa še 20 v tej agoniji, na poti iskanja pravice, gotovo bi ta leta lahko preživel bolje, kje zunaj, ne v Bosni ... Včasih se sprašujem, kako bi bilo, če bi se odzval na vabila iz tujine in bi leta 1995 ali 1996 odšel živeti drugam in bi se s temi stvarmi ukvarjal iz Amerike ali Skandinavije. Za ženo in hčerko bi bilo gotovo veliko bolje, brez dvoma bi bile razmere boljše, kar zadeva finance in varnost, kajti vsak, ki je ostal v Bosni, je imel kako travmo, občutil je nestabilnost in brezup, vse to pa je vplivalo na življenje moje »nove« družine, kot ji rečem. Kajti pred vojno sem imel družino, ki so jo pobili četniki – očeta, mamo in brata –, po vojni pa sem zasnoval to »novo« družino; imam ženo in 17-letno hčerko, ki ni imela možnosti spoznati moje »prve« družine, nikoli ni občutila ljubezni mojih staršev, za kar mi je, intimno, zelo žal.

Od genocida v Srebrenici je minilo 20 let, ves ta čas ste se trudili dokazati, da za zločin nad 8500 Bošnjaki ni kriva samo srbska vojaška hunta, kot

Rekli ste, da vam je žal, ker niste odšli, toda ker ste ostali – se vam zdi, da se je vaš trud vendarle izplačal?

► Beseda izplačal je relativna. Ljudje odhajajo v Skandinavijo, Ameriko, Nemčijo ... samo zato, da bi bolje živeli. Celotni tisti, ki so ostali – veliko teh ljudi se je posvetilo drugim življenjskim vprašanjem, gradili so hiše, se izobraževali ... Sam sem, žal, eden redkih, ki so se nenehno ukvarjali s temi vprašanji, poleg mater iz Srebrenice, ki so prav tako angažirane, le da niso imele niti možnosti niti predznanja, da bi se ukvarjale z raziskavami, kakršnih sem se lotil in se nanašajo na odgovornost ZN in mednarodne skupnosti. Ta del, veliko podrobnega preiskovanja in dokazovanja, je bil izključno na mojih plečih in sprva me je najbolj frustriralo, da sem bil sam, zelo osamljen pri tem početju. Toda šel sem na slepo, premagoval ovire.

Pred Mednarodnim sodiščem v Haagu poteka sojenje Ljubiši Beari, odgovornemu za organizacijo pospešenega pobijanja bošnjaških civilistov v Srebrenici, za katero je vse natančno preračunal, ker sicer v zgolj nekaj dneh ne bi bilo mogoče pobiti toliko ljudi. Med vojno sem nekajkrat naletela nanj, zdel se mi je zadržan, ne pa tudi zločinec, potem pa ... Kako si sploh razložiti to privlačnost, banalnost zločina in na podlagi tega tudi preobrazbo sosedov in prijateljev v navadne morilce?

► To vprašanje je deloma najbrž metafizično, sociološko in psihološko, sam pa nisem ne sociolog ne psiholog, niti se ne ukvarjam z metafiziko, pa vendarle vsak od nas razmišlja o tem vprašanju, in to dan za dnem, vse od devetdesetih let. Večino ljudi, med njimi tudi mojo družino in prijatelje, so pobili prav sosedje. Toda ne želim se poglobljati v to, kakšni vzgibi in spodbude ženejo ljudi, da storijo tak zločin, kajti če skušam najti vzgib za množični zločin, tega racionaliziram. To govorim z vidika žrtve, zato se ne želim ukvarjati z vzgibi, saj tako zločin proti svoji volji racionaliziram, zločina pa nikakor ni treba racionalizirati, treba ga je kaznovati. Nikomur na sodišču ni treba dokazovati, kaj se je pletlo v morilčevi glavi, ko je ubijal, bistveno je, da se dokaže, da je moril in da je to storil namenoma. V Ameriki greš zaradi tega na električni stol, v Evropi si obsojen na dosmrtno ječo. Pomembno je, da za zločin obstaja kazen, z vzgibi pa se ne želim ukvarjati.

Ko sta v Srebrenico prišla Ratko Mladić in srbska vojska, ste bili prevajalec pri ZN, tudi vaši starši in brat so bili v oporišču v Potočarih, poleg njih pa še precej beguncev, na tisoče drugih je bilo pred vrati oporišča in vsi so pričakovali, da jih bodo enote ZN zavarovale, toda potem so častniki nizozemskega bataljona popustili zahtevi srbske vojske in ji izročili celo ljudi iz oporišča. Mislite, da bi bil zločin vsaj nekoliko manjši, če bi Nizozemci to zahtevo zavrnilo?

► Navaden človek zelo težko dojame, kaj so Nizozemci takrat storili, kajti srbska vojska

ni niti ustno niti pisno nikoli zahtevala, naj ji izročijo ljudi iz oporišča. Nihče ni nikoli omenil take zahteve, kajti če bi ta obstajala, bi Nizozemci to na sodišču gotovo navedli v svojo obrambo. Vendar nikoli niso rekli, da jim je kdo ukazal, naj Srbom izročijo ljudi iz oporišča, to so storili na svojo pobudo. Nizozemski bataljon se je odločil, da ljudi izžene iz taborišča, in zaradi tega sem tožil državo Nizozemsko in sodišče je presodilo v mojo korist. Čeprav sem imel pravico vložiti tožbo samo v svojem imenu zaradi izgube družine, se ta razsodba vendarle nanaša tudi na druge žrtve. In to je poanta zgodbe, okoli katere se vrtim že 20 let. Seveda, res je, žrtev bi bilo gotovo manj, če bi pripadniki nizozemskega bataljona ravnali drugače.

Ko človek bere vašo knjigo *Pod zastavo ZN*, ob vseh teh srečanjih častnikov nizozemske vojske Thomasa Karremansa in Roberta Frankna z Ratkom Mladićem (ki mu v Haagu že leta sodijo zaradi vojnih zločinov) težko reče, ali je šlo samo za strah tujih častnikov pred domnevno močno srbsko vojsko ali tudi za morbidno očaranost nad osebnostjo zločinca Ratka Mladića. Kaj menite o tej strašni odločitvi nizozemskih častnikov, da toliko ljudi izročijo Mladićevim hordam, čeprav so se poboji Bošnjakov pred oporiščem, torej pred njihovimi očmi, že začeli?

► To me vseh teh 20 let sprašuje veliko ljudi, med njimi tudi nizozemski študenti, jaz pa jim odgovarjam, naj vprašajo nizozemske častnike. Kajti če bodo vprašali poveljnika nizozemskega bataljona Karremansa in Frankna, zakaj sta to storila, jim bosta odgovorila, da tega sploh nista storila, in bosta vztrajala pri trditvi, da nista nikoli nobenih beguncev izročila srbski vojski. Trdita celo, da tisto, kar piše v razsodbi, s katero se je končalo sojenje državi Nizozemski na podlagi tožbe, ki sem jo vložil, ni res. Torej Karremans in Franken in vsi vojaki nizozemskega bataljona še naprej zanjajo celo samo razsodbo, čeprav so se nas v resnici leta 1995 preprosto hoteli otresti, do našega trpljenja so bili popolnoma brezbržni. Ni jim bilo mar, da nas bodo pobili. Naj nas pobijejo, samo ne pred njihovimi očmi.

Na sojenju poveljnikom nizozemskega bataljona na podlagi vaše tožbe ste se v Haagu spet srečali s temi ljudmi, ki so po vašem neposredno odgovorni za smrt ljudi iz oporišča ZN, med katerimi so bili tudi člani vaše družine. Kako ste doživeli to srečanja in te ljudi toliko let po tragediji?

► Zelo težko mi je bilo, ko sem videl ljudi, ki so mojo družino poslali v smrt. Moral sem se delati »normalnega«, torej nisem smel pokazati občutkov. Biti v sodni dvorani s temi ljudmi in z njihovimi odvetniki, ki so vse zanikali, je bila zame zelo travmatična izkušnja. Karremans in Franken, posebej še Franken, sta bila v čustvenem, človeškem pogledu vsaj nekoliko prizadeta, verjetno zaradi moje navzočnosti v sodni dvorani, odvetniki pa so bili popolnoma hladnokrvni, imeli so en sam cilj,

Toda ne želim se poglobljati v to, kakšni vzgibi in spodbude ženejo ljudi, da storijo tak zločin, kajti če skušam najti vzgib za množični zločin, tega racionaliziram. Zločina pa nikakor ni treba racionalizirati, treba ga je kaznovati.

Vsi vojaki nizozemskega bataljona še naprej zanikajo celo samo razsodbo, čeprav so se nas v resnici leta 1995 preprosto hoteli otresti, do našega trpljenja so bili popolnoma brezbržni.

Potočari, julij 2014

braniti Nizozemce z vsemi sredstvi, k temu pa je seveda sodilo tudi laganje, prav dobesedno laganje in zanikanje dejstev. Tega nisem pričakoval, toda ko sem videl, da lažejo, sem se s tem sprijaznil in se proti temu boril, kolikor sem se mogel. Veste, obstaja stavek, ki ga je država Nizozemska črno na belem predložila sodišču in se glasi: »Nizozemski bataljon ni srbskim silam nikoli izročil nobenih bošnjaških beguncev.«

Če Srebrenice ne bi bili razglasili za varovano območje, na katero je zato pribežalo več deset tisoč ljudi, mislite, da morda genocida ne bi bilo, ker bi se ljudje skušali rešiti in prebiti iz obročja, namesto da so verjeli obljubam mednarodnih sil?

► Mogoče. Tega ne bomo nikoli vedeli. Rečem lahko le, da se je bila Srebrenica bolj sposobna braniti leta 1993, ko je bila razglašena za varovano območje, kot julija 1995. To sem opisal tudi v knjigi, kajti ljudje so bili tedaj

prekaljeni v samoobrambi in bojih, ki so trajali neprestano leto dni. Toda ali bi se množični poboj zgodil? Gotovo bi se kaj podobnega zgodilo, takoj ko bi se jim za to ponudila priložnost, saj so že leta 1992 pokazali jasno namero, da ubijejo vsakega bošnjaškega dečka ali moškega, ki ga zajamejo. Ne gre torej samo za Srebrenico julija 1995, gre za desetine in desetine drugih množičnih eksekucij od leta 1992 do leta 1995. Od prvega dne vojne v vzhodni Bosni si nismo nikoli delali utvar v zvezi s tem, kaj bodo Srbi storili z nami, če jim pademo v roke. Poleg tega srbski strani logistike niso zagotavljali samo Nizozemci, pred njimi so bili pod zastavo ZN tu Kanadčani. ZN so razglasili varovano območje, potem pa preprosto prelomili obljubo, kajti če se reče, da je neko območje varovano območje ZN, potem pa ZN dovolijo uničenje tega območja, poboj ljudi, da je dobesedno vse prepojeno s krvjo, gre tu za hinavščino svetovne organizacije, ki

je imela vse možnosti in sredstva, da reši svoje varovano območje.

Srebrenica je epska zgodba našega časa, zločin, ki se ne bi smel zgoditi, plod zgrešenih političnih dogovorov Zahoda s srbskim voditeljem Miloševićem, potem pa se je zgodilo še to, da je spet je za to poskrbela mednarodna skupnost – to množično grobišče ostalo na ozemlju Republike srbske. Mislite, da je zaradi tega diplomatskega cinizma, ustanovitve posebne srbske države znotraj BiH kot svojevrstne nagrade za zlo, zločin nad Bošnjaki v Srebrenici še hujši?

► O tem vprašanju se v Bosni govori tako rekoč vsak dan. To, da je nastala Republika srbska, vsekakor ni pošteno, nič drugače ne bi bilo celo, če dogodki v Srebrenici leta 1995 ne bi imeli tako tragičnih razsežnosti, kajti na različnih območjih v Bosni je bilo ubitih približno sto tisoč ljudi. Od prvega dne so bili prav Bošnjaki največje žrtve, predvsem ker gre večinoma za civilne žrtve, tako da je bil že

Če se reče, da je neko območje varovano območje ZN, potem pa ZN dovolijo uničenje tega območja, poboj ljudi, da je dobesedno vse prepojeno s krvjo, gre tu za hinavščino svetovne organizacije.

Potočari, julij 2014

pred Srebrenico, pred julijem 1995, strojen grozljiv zločin. Z vidika normalnega človeka je to seveda zločin, z vidika tako imenovane realpolitike pa zgolj nekaj, kar se je tako ali tako dogajalo že stoletja na različnih območjih. Utvara je, da živimo v pravičnem svetu, dejstvo pa, da ljudem, posameznikom, preostane le, da se sami borijo za svoje pravice in za pravičnost. Tudi sam sem se spraševal, ali se genocid izplača, čeprav je nekaj primerov, ko se je tistim, ki so ga načrtovali, dejansko izplačal. Toda navsezadnje je res, da je Republika srbska videti kot nagrada za zločin.

Vaša osebna tragedija se je začela leta 1992, ko ste bili študent v Sarajevu in je izbruhnila vojna, ki jo je pričakoval le malokdo na teh ozemljih. Prišli ste domov v Vlasenico v vzhodni Bosni, da bi bili z družino, očetom, materjo in bratom, in potem se je začela vaša skupna kalvarija. Tri leta pekla v vzhodni Bosni, skrivanja po vaseh in gozdovih, doživljali ste nenehne

napade, granatiranje srbske vojske in tako imenovane JLA, vse to ste podrobno opisali v knjigi *Zbjeg*. To je čudovito pričevanje o trpljenju ljudi v vzhodni Bosni, podroben dokument recimo o stradanju, pomanjkanju hrane, ki je pogosto duhovito opisano, na primer, ko velike palete človekoljubne pomoči padajo z neba in so ljudje zaradi njih pravzaprav v večji smrtni nevarnosti kot zaradi srbskih granat ... So za tako slabo obveščenost o dogajanju v tem delu BiH krivi mediji?

► Veste, prodali so nas že leta 1992. Vsi so nas prodali, vsi so se nam odrekli in bili smo odpisani od prvega dneva vojne. Sarajevo se je ukvarjalo s Sarajevom, hrvaški mediji v glavnem s Tuzlo, mi pa smo bili dobesedno v nekem zapečku BiH, kjer pravzaprav ne bi smeli biti. Zagodzili smo se v delu BiH, za katerega se je že takrat predvidevalo, da tam poleg Srbov ni več nikogar drugega. Nismo imeli kam, saj so Srbi zaprli ceste, ljudje pa niso več,

kot so bili pred tisoč leti, da bi lahko živeli v hribovih, da bi lahko dneve in tedne hodili po gozdovih, se skrivali kot v kakšnem filmu. Ceste so bile zaprte in nisi imel kam, zato smo iskali najbližjo civilizacijo, kako vas ali mesto; najprej smo se znašli v nekaj vaseh, nazadnje smo prišli v Srebrenico, edino mesto v vzhodnem delu Bosne, ki ga niso nadzorovali Srbi. To je bil pravzaprav nekakšen čudež, za katerega se je treba zahvaliti Naserju Oriću in še nekaj ljudem, ki jim je Srebrenico nekako uspelo ubraniti pred veliko močnejšim nasprotnikom. Eden od razlogov, zaradi katerih sem napisal knjigo, ki je popolnoma resnično pričevanje o trpljenju teh ljudi, je prav to, da sem drugim hotel pokazati pravo podobo dogajanja v letih 1992–1993. Doživljali smo popolno medijsko blokado, tri ali štiri leta smo živeli v črni temi, za kar so bili deloma krivi tudi ZN, saj bi novinarjem lahko omogočili, da bi prišli v ta del Bosne. Vendar jim niso, prišla sta samo

dva novinarja, nemški in angleški, in pri tem tvegala življenje, novinar angleške televizije je bil celo ranjen. Živeli smo torej v popolnoma zatemnjeni sobi, v kateri so Srbi ugasnili luč, in v tej temi se je dogajalo marsikaj. Edini, ki bi luč lahko spet prižgali, so bili mediji. Novinarji bi iz Sarajeva lahko prišli s helikopterjem, saj so takrat helikopterji nekajkrat podeli; seveda so pri tem piloti ogromno tvegali. Zaradi vsega tega menim, da smo bili po svoje odpisani.

Do vojne ste bili tipična socialistična družina, ki je načrtovala prihodnost, živela v miru in slogi s srbskimi sosedi in prijatelji in ni niti pomislila, da bi se lahko zgodilo kaj tako prekleto strašnega, pa vendarle ste že na začetku vojne nagovarjali očeta k begu in odhodu v tujino. Prepirla sta se, vendar je vaš predlog zavrnil, družino je odpeljal v begunstvo, iz vasi v vas, iz gozda v gozd, po nevarnem kanjonu rekel Drine, končno pa ste prišli na domnevno varno območje Srebrenice. Koliko ste očetu takrat zamerili to, kot se je pokazalo, usodno odločitev?

► Ko smo prišli v Srebrenico, območje še ni bilo varovano. To je postalo šele pol leta pozneje. Šest mesecev smo živeli z vsemi drugimi v srebreniškem peklu, dokler ZN mesta nazadnje niso razglasili za varovano območje. Zdelo se nam je, da nam je tam bolje kot v gozdu in po hribih, kajti vendarle je bilo to mesto, čeprav ni bilo ne elektrike, ne vode, ne hrane, ničesar, trgovine niso delale, nič ni delovalo. Pa vendar, morda bi nam bilo celo boje zgoraj v hribih, če bi imeli kaj jesti, če bi bilo kje kaj hrane, kajti Srebrenico so granatirali vsak dan, doživljala je napade letal, poleg tega je bilo tam ogromno ljudi, tako da je bilo res zelo težko. Toda kjer je veliko ljudi, se človek počuti varneje, in to je bil poleg hrane glavni razlog, zaradi katerega smo prišli v Srebrenico. V knjigi sem opisal nekatere stvari, ki so se dogajale v naši družini v popolnoma izrednih okoliščinah, v okoliščinah, od katerih so hujši samo potres, poplave, kaka naravna nesreča, toda takrat te ne preganjajo četniki, ki te hočejo ubiti. Malo je scenarijev, po katerih bi družina doživela takšne udarce, takšne prizkušnje, v kakršnih se družina navznoter razcepi, saj je to proces, ki poteka več dni, tednov, mesecev, hkrati pa se znotraj družine ustvarjajo neke nove vezi.

V Srebrenici ste zaradi skromnega znanja angleščine postali prevajalec ZN, oče je bil pogosto navzoč pri pogajanjih s srbsko stranjo, potem ste v usodnem trenutku julija 1995 ugotovili, da ste, ker ste bili uslužbenec ZN, v privilegiranem položaju, major Robert Franken pa je vašega očeta postavil pred nemogočo izbiro – ali ostane z vami v oporišču ali ga zapusti skupaj z vašo materjo in bratom. Odločil se je za drugo možnost in s tem izbral smrt. Kako ste se počutili takrat? Ste mislili, da bodo vaši svojci vendarle preživeli?

► To vprašanje je zame najtežje od vseh, ker v resnici ne znam odgovoriti nanj. V

osemdesetih letih, ko sem bil še otrok, sem gledal jugoslovanski film, v katerem v neko srbsko vas pridejo Nemci in nemški oficir reče enemu od vaščanov, da bodo vse pobili, on pa naj izbere, kateremu od njegovih dveh sinov bodo prizanesli. Vsak od sinov prosi očeta, naj izbere brata, ne njega, oče se ne more odločiti, nemški oficir pa izvleče pištolo in ubije oba, očeta pa pusti pri življenju. Nizozemski častnik Franken je imel v našem primeru popolnoma enako vlogo kot ta nemški oficir.

Ste vendarle upali, da bodo vaši preživeli?

► Na to vprašanje vam ne znam odgovoriti. Hkrati sem upal in vedel, da gredo v smrt. Do jutri bi vam lahko pripovedoval, kako človek ne more takoj sprejeti dejstva, da so mu pobili družino. Nekatere matere tu v Bosni, v Srebrenici, so pet, deset let upale, da se bo sin vrnil, da se bo od nekod pojavil živ, potem pa so takšno mater obvestili o testih DNK kosti, ki so jih našli v množičnem grobišču, in šele takrat je došla, da je sin mrtev.

V takšnih položajih se ljudje pogosto čutijo krive samo zato, ker so preživeli, čeprav so tudi sami žrtve. Poznate ta občutek?

► To lahko rešim le sam, nihče drug ne more tega rešiti namesto mene, in samo jaz vem, kako živim s tem.

Po tragediji se je začelo mučno iskanje očeta, matere in brata, srečevali ste ljudi, ki so morbidno trgovali s podatki o tem, kaj se je zgodilo z vašo družino, potem ste izvedeli, da so našli njihove posmrtno ostanke. Mati zažgana, oče ubit, brata ste identificirali po supergah in kavbojkah, ki ste mu jih sami kupili ... Je pravilen vtis, da se ljudje nekako bojijo spominov na tako strašne, nesmiselne izgube in da bi svet srebreniško tragedijo zaradi tega najraje pozabil?

► Mislim, da je to deloma res, vendar niti tu ni vse črno-belo. V Angliji na primer se zadnjih nekaj let na najvišji politični ravni spominjajo 11. julija in počastijo spomin na žrtve Srebrenice. Srebrenica je bila dogodek svetovnih razsežnosti, edino mesto na planetu v tistem trenutku, julija 1995, ki so ga napadli fašisti, kajti to, kar se je zgodilo, je bil fašizem, po svoji naravi, po številu žrtev in glede na status varovanega območja ZN, torej varovanega območja vsega sveta. Ne vem, koliko kak Američan ali Skandinavec, Turek, Nемец ... ve o tem, kaj je Srebrenica, a bistveno je, da se tega, kaj je Srebrenica in kaj srebreniški genocid, zavedamo v naši regiji. Toda koliko se tega zavedajo državljani Srbije ali državljani Hrvaške? Spomnil vas bom samo besed Petra Galbraitha, ameriškega veleposlanika na Hrvaškem v času, ko se je zgodila Srebrenica, julija 1995, in kmalu za tem še hrvaška operacija Nevihta. Takrat je dejal: »Američani ne bi nikoli dopustili, da se zgodi Nevihta v obliki, v kateri se je zgodila, če se prej ne bi zgodila Srebrenica.« Zaradi tega na srebreniški genocid ne bi gledal kot na osamljen dogodek, kajti ta pokol in dogodki tri tedne pozneje v okolici Knina na Hrvaškem

Potočari, julij 2014

in vojaška akcija Nevihta niso nepovezani, če govorimo o zeleni luči mednarodne skupnosti za to, da se končno ustavi udejanjanje načrta velike Srbije, edini projekt, ki je bil del tega načrta in se mu je uspelo ohraniti, pa je prav Republika srbska.

Omenili ste, da v Angliji obletnico pokola v Srebrenici uradno počastijo, kako pa je na Nizozemskem?

► Tam se dogodka spominjo samo v organizaciji nevladnega združenja, s katerimi sodelujem že 20 let in ki povabi nekaj nizozemskih politikov. Gre za hinavščino nizozemskih oblasti, pa tudi za njihov strah pred to temo. Toda letos je Milorad Dodik, predsednik Republike srbske, prvič položil cvetje v Potočarih, na veliko presenečenje javnosti, saj je vsa ta leta srebreniški genocid zanikal. **Leta in leta potujete po svetu, imate predavanja, izobražujete, ukvarjate se z vprašanjem genocida. Ste naleteli tudi na drugačne primere odnosa mednarodne skupnosti, ki rada arbitrira v lokalnih, etničnih spopadih, recimo na to, da so sile ZN dejansko spoštovale svoj mandat in**

Smo, kjer smo, Srbi, Hrvati in Bošnjaki, drug z drugim, drug zraven drugega ali pomešano, kakorkoli že ...

zavarovale ogroženo krajevno prebivalstvo? Ali je bilo tako samo v Ruandi?

► ZN so obvarovali tudi ljudi v Kninu med hrvaško vojaško akcijo Nevihta. Tri tedne po Srebrenici, medtem ko je tam pobijanje pravzaprav še potekalo, so se zgodili dogodki v Kninu, kjer so enote ZN v kanadsko oporišče sprejele več kot tisoč Srbov, med njimi celo oborožene vojake, in jih zavarovale. Tam so ostali 40 dni in kljub zahtevam hrvaške vojske jih niso hoteli izročiti, kar se šteje za pozitiven primer ravnanja misije ZN v nekdanji Jugoslaviji. V Potočarih pa so 13. julija 1995 Nizozemci v oporišče ZN spustili pet ali šest tisoč ljudi, 48 ur pozneje pa so vse te ljudi izročili Srbom.

In nazadnje, kako verjeti v kolikor toliko pravičen razplet za vse žrtve iz Srebrenice, če bodo tisti, ki so ukazali zločin, umrli naravne smrti, ne da bi jim bila izrečena sodba, ali če bo na rzsodbe treba čakati leta in leta, kot recimo pri izvajalcu srebreniškega genocida Ratku Mladiću?

► Absolutne pravice ni. Celó sedaj v naši sosesčini živi več deset, več sto morilcev in

vojnih zločincev, ki ne bodo nikoli aretirani in jim ne bodo nikoli sodili, poleg tega ta država nemara sploh nima zmogljivosti, niti finančnih niti političnih, za kaj takega, obstajajo pa tudi številne ovire pri kaznovanju zločincev. Sodišče v Haagu se je ukvarjalo s tako imenovanimi velikimi ribami, druge je prepustilo lokalnim sodiščem, ta so jih kar precej obravnavala, seveda pa nikakor ne dovolj glede na število storjenih zločinov. Haaško sodišče je opravilo ogromno delo, če pa bo zaradi tega kdo v zaporu deset ali 20 let – osebno, kot član pobite družine, od tega nimam nikakršne koristi. Sploh ne vem, kdo je v zaporu na Finskem, v Angliji ali kjerkoli že, niti kdaj bo izpuščen, kajti pravica je merljiva zgolj tako, da se določita število zločincev in število let, prebitih v zaporu, drugega merila mi mogoče uporabiti. Sam sem se osredotočil na razkrinkavanje vloge mednarodne skupnosti, države Nizozemske, ZN in drugih, sodišče v Haagu pa naj opravlja svoje delo.

Mislite, da se BiH s tem nerazčiščenim brentenom preteklosti, ki povzroča nenehno

medetnično nestrpnost, lahko ohrani kot država treh narodov, čeprav politični jastrebi na hrvaški in srbski strani poudarjeno kažejo željo, da bi se država federalizirala in bi se vzpostavile države ločenih entitet?

► Druge države nimam. To je moja država in vsaka namera, da bi jo kdo ogrozil, je pravzaprav namera, da bi ogrozil mene, mojo družino in družbo, v kateri živim. Torej je vsako takšno dejanje sovražno dejanje, ki ogroža moj obstoj in obstoj bosanskega naroda, čeprav bo marsikdo rekel, da tega naroda ni. Toda kadar se kjerkoli po svetu predstavljamo v angleščini, pri tem mislim tudi na Srba in Hrvata iz Bosne in Hercegovine, rečemo, da smo *Bosnians* ali *BiH Citizens*, kakorkoli okorno se to sliši. Ne vidim druge možnosti, kot da vztrajamo skupaj. To, da so nameravali z genocidom uničiti bošnjaški narod, je dokazano, toda tega naroda jim ni uspelo uničiti. Obstaja in bo tu vedno obstajal, zato namere ali zamisli o nadaljnji delitvi tega ozemlja niso dobre. Smo, kjer smo, Srbi, Hrvati in Bošnjaki, drug z drugim, drug zraven drugega ali pomešano, kakorkoli že ... x

NIKA Zupanc

OBLIKOVALKA

Je mednarodno priznana oblikovalka luči, stolov, zof, ogledal in še mnogih drugih predmetov, tudi zibelk in igrač, in iz čisto vseh njenih del veje prepoznaven avtorski pečat. Poetičen, eleganten pečat, ki je prepričal svetovno znana podjetja, kot so Moooi, Moroso in Nodus, da so jo povabila v elitno družbo svojih oblikovalk in oblikovalcev. Pečat, zaradi katerega se nad njenim oblikovanjem navdušujeta taka dizajnerska maga, kot sta Marcel Wanders in Tom Dixon. Pečat, zaradi katerega jo je Wall Street Journal poimenoval »resnična zvezda«. Ali kot je o njej v Mladini zapisala Nada Vodušek: »Subtilne ekstravagance, prodornosti in inteligentnih obratov Nikinega dizajna pač ni mogoče prezreti.«

Predlagala sem, da se dobiva v slaščičarni Lolita sredi Ljubljane, saj je ta opremljena z nekaterimi njenimi oblikovalskimi kosi, denimo z lučmi *Lolita* in *Češnje*. Ona pa je predlagala As Aperitivo, ki je še veliko bolj »njen«, saj vanj niso umeščeni le njeni oblikovalski kosi, temveč je z njenim avtorskim pečatom zaznamovan celoten prostor. Tam se je namreč prvič preizkusila v vlogi oblikovalke interierja.

A bil je petek popoldne in Ljubljana je bila polna ljudi. Zato sva se umaknili na zelene zofe in v hlad čisto tretjega lokala. Pogovor pa sva vseeno začeli z njenim »otrokom«.

Piše: Vanja Pirc

Kako se je, potem ko ste zasnovali celoten ambient As Aperitiva, vračati vanj kot obiskovalka?

► Zgodbo o AS Aperitivu seveda spremljajo močna čustva. Že samo sodelovanje je bilo zelo čustveno, strastno. Takšno, kot so v resnici vsa moja poslovna sodelovanja. Je bilo pa to sodelovanje tudi malce drugačno od drugih. Po osnovnem poklicu sem oblikovalka produktov, zato so interierji moja posebna, vzporedna pot. V tem primeru sem bila nekakšna kuratorka, ki je lokal opremila v skladu z vizijo njegovih lastnikov. Ker sta želela, da bi bila njuna vizija ubesedena skozi predmete, ki sem jih oblikovala jaz, pa je v tem prostoru mogoče videti tudi moje konkretne oblikovalske kose.

In kako zdaj raste ta vaš »otrok«?

► Nekaterim projektom je treba sčasoma pustiti, da zaživijo svoje življenje, in As je zagotovo eden izmed njih. Lokal še vedno nosi moj pečat, a lastnika imata danes seveda interier vso pravico spreminjati po svoje. Čeprav lokal tako ni več zares »designed by Nika Zupanc«, pa še vedno rada pridem tja. Tam se počutim doma. Pa ne le zato, ker smo z lastnikoma medtem postali dobri prijatelji, ta lokal me je po dolgem času spet povezal z Ljubljano. Poleg sodelovanja z Dormeom gre namreč za eno od mojih redkih sodelovanj s slovenskim naročnikom v zadnjih letih.

Kdaj ujamate pogovor gostov o vaših znamenitih lučeh *Češnje*, ki ste jih v ta prostor umestili v rdeči barvi, pa o stolih, omarah ...

► Kadar pridem tja, sem vedno v dobri družbi in pademo v čisto svojo debato. Sem pa zelo vesela, če pride do mene kakšna zgodba o tem, da je moj produkt ali prostor komu kaj dal. Da bi bila posebej pozorna na to, to pa ne. V resnici se moraš v mojem poklicu naučiti ustvariti distanco do svojih projektov. Tudi idejo, ki ni dovolj dobra, moraš znati vreči v smeti. Oziroma moraš znati iti naprej.

Mislite, da slovensko občinstvo dovolj ceni vaše delo? Ker zdi se, da jih je veliko, ki niti pomislijo ne, da je vsak stol, vsako mizo, vsak avto, vsak napis na kuverti nekdo oblikoval. Da so bile to ideje konkretnih ljudi, ki so jih ti materializirali, in da so nekatere dobre, druge pa ne. Zakaj zavedanja o tem ni več? Kje se nam zalomi?

► Zavedam se, da to, kar delamo oblikovalci, ne doseže vseh. In zelo nerada izrekam sodbe ali posplošujem, ker se mi zdi, da vsepovsod po svetu obstajajo ljudje, ki so različno senzibilni za takšne stvari. Nekatere to zanima, druge ne. Meni pa tudi ustreza, da se doma osebno ne izpostavljam preveč. S svojim delom sem prisotna na strokovno najbolj relevantnih prizoriščih, kot je na primer teden oblikovanja v Milanu, v New Yorku, v Londonu. Tam moje delo ocenjuje stroka, in to mi popolnoma ustreza.

Pa vendar, zakaj zavedanja o tem, kaj je dobro oblikovanje, ni več? Ker nas nihče že od majhnega ni učil o tem in tako posamezniki, institucije in navsezadnje tudi država ne razumemo, da dobro oblikovanje rešuje probleme, nam lajša življenje, prispeva h gospodarskim rezultatom? Ponekod to razumejo, recimo na Danskem ...

► Pa še cel kup drugih pozitivnih primerov je po svetu ... To je v resnici zelo zahtevno in kompleksno vprašanje in ne vem, ali znam dati pravi odgovor nanj. In kot rečeno, ne želim posploševati. Ampak ta ugotovitev, ki ste jo omenili ... to žal drži. Navzven prevladuje občutek, da smo Slovenci povprečni popolnoma brez sloga. In to je na žalost vidno skoraj na vsakem koraku. Potem imaš dve možnosti: da zapadeš v kritištvo, ki je lahko tudi brezplodno in samo priliva olja na ogenj, ali pa skušaš prispevati tam, kjer lahko. Sama ne želim zapadati v brezplodno kritištvo.

Mislim, da je za razmere pri nas najbolj kriv naš kompleks majhnosti. To je nekaj, česar res ne razumem. Sem Slovenka, tukaj sem se rodila, nobene posebne vzgoje nisem imela, pa sem vseeno sposobna doumeti širino tega sveta in vem, da je moje igrišče ves svet. In to ve še marsikdo od Slovencev. Obstaja pa množica, ki se je to sploh ne dotakne. Pa ne samo v oblikovanju, to se vidi v kulturi, pa v tem, kako (ne)odprti smo kot ljudje. Sama se v svoji stroki vedno znova čudim recimo temu, da se v Milanu na platformah, narejenih posebej za mlade oblikovalce, večinoma ne predstavljajo mladi slovenski oblikovalci.

03

04

Zakaj jih ni tam?

► Ne vem. Tja pridejo vsi mladi oblikovalci, ki bi bili radi del oblikovalske stroke v mednarodnem smislu. Iz vsega sveta so, od Kitajcev do Francozov. Iz Slovenije pa izjemno redko.

Ampak zakaj? Ste jih kdaj spraševali o tem?

► Ne, ker niti ne čutim, da bi bila to moja dolžnost. Ob neki priložnosti sem javno izpostavila pomen tega, da se moraš predstaviti mednarodnemu občinstvu, in odziv je bil zelo negativen, češ da nimam prav, da tujina ni vse. Seveda ni vse. Ampak morda je moja zgodba lahko svetel primer, ki dokazuje, da takrat, ko imaš nekaj povedati in to poveš iskreno, ni meja. V bistvu imam za mlade samo en nasvet: ne popusti glede svoje želje. To je ključ.

Ste sami glede tega že ves čas izstopali? Ste se kot deklica spraševali, kako je nastala tale skodelica, kako tale kozarec?

► Oh, v resnici niti ne, od nekdaj sem bila bolj pripovedovalka zgodb. Prav kipele so v meni. Tisti, ki me že dolgo poznajo, pravijo, da od nekdaj pred seboj kotalim neko zgodbo, en tak velik kamen.

Ste te zgodbe že takrat tudi zapisovali?

► Sem, bila sem zelo pišoča deklica. Tudi književnost me je neznansko zanimala. Veliko sem brala, sploh kot srednješolka. In ko zdaj gledam nazaj, vidim, da je bilo očitno že takrat v meni nekaj, kar sem želela skomunicirati navzven. Tudi kot svojevrstno upornišтво. V resnici se rada borim, rada preizkušam svoje meje, a ne v smislu brezciljnih ambicij. Če povzamem po Marcelu Wandersu, oblikovalcu, ki ga zelo cenim in s katerim veliko sodelujeva: želim si biti *the best I can be*. Ne najboljša – ampak najboljša, kar sem lahko. Kot mladi oblikovalki mi je bilo neznanski izziv reči si, evo, sem ženska in prihajam iz Ljubljane, in kljub temu

02

Mogoče se pa odgovor na vprašanje, zakaj so stvari v Sloveniji tako slabe, skriva v tem, da se nenehno virtualno postavlja neka meja med »nami« in »njimi«. Ampak kdo so ti – oni? Pri takšnih delitvah takoj nastane konflikt.

mi bo uspelo v svoji stroki priti na vrh sveta. Hočem vedeti, kaj je onstran območja udobja, zanimajo me velike geste. Tudi takšne, ki so videti celo prevelike. V resnici sem en tak *trouble maker*.

Ste težavni?

► Ha ha, morda sem bolj kot težavna lisičja. Vem, kje je meja, da se ne ogrozim in ne povzročim preveč težav. Ali pa, da ne poškodujem drugih.

Kako to, da ste se odločili študirati ravno industrijsko oblikovanje?

► Mislim, da se je vse skupaj zgodilo povsem spontano, intuitivno. Želela sem ustvarjati nekaj tridimenzionalnega, povedati zgodbo skozi objekt. Od vedno mi je bila blizu umetnost, ne le književnost, tudi fotografija, igra, sploh v gimnaziji ... Zelo močno pa me je že takrat zaznamoval tudi denimo Neue Slowenische Kunst (NSK), torej Laibach, pa seveda Galerija Kapelica in njen kurator Jurij

Krpan ... To je generacija, ki je v osemdesetih in devetdesetih naredila res veliko. In vedno sem razmišljala, pogledj, koliko so že naredili, ti pa še nič. In ta vpliv se zagotovo vidi.

NSK je v torej vaših lučeh, stoli, mizah ...?

► Zagotovo. Ko sem si nedavno ogledala razstavo, posvečeno NSK, v ljubljanski Moderni galeriji, se me je njihovo delo vnovič močno dotaknilo. Zelo so me zaznamovali, me sooblikovali kot ustvarjalko. In to se pozna tudi v mojem delu. Seveda na čisto samosvoj, eklektičen način. Neštete že obstoječe citate vedno sestavljam v novo misel. To mojim izdelkom daje težo. To jim daje dramo. In drama mora biti.

Kadar govorite o študentskih letih, kot vplivna vedno izpostavite tudi Sašo Mächtiga in Marjetico Potrč.

► Res je. Na akademiji je bil moj mentor profesor Saša Mächtig, ki mi je dal odlično podlago. V resnici šele danes, ko počnem

čisto druge stvari, vidim, kako nujno jo potrebujem. Pa še nekaj drugega pomembnega je prenesel name. Meni in sošolcem je pokazal, da je oblikovalski poklic mednarodni. Sama sem že hodila v Milano, Mächtig pa nas je peljal še v Toronto, pa na Kitajsko, v Hongkong. Dobesedno vlačil nas je na vse seminarje, na katere je bil vabljen, in to se mi zdi za mlade ključno: da zgodaj doumejo, da niso obkroženi s temi našimi hribi, ampak da ni meja. Imela sem tudi čast, da je bila eno leto moja profesorica za kiparstvo Marjetica Potrč. In če imaš med študijem dva profesorja, ki ti nekaj dasta, je to neprecenljivo.

Ni pa to dovolj.

► Seveda ne. Jaz se tega poklica učim šele zdaj, ko delam z naročniki, ki so vsak zase nekaj posebnega. V tem smislu sem počutila še zelo na začetku svoje poti in zdaj tudi razumem, zakaj oblikovalce nekje do štiridesetega obravnavajo kot mlade: kajti izkušnje

Kot mladi oblikovalki mi je bilo neznanski izziv reči si, evo, sem ženska in prihajam iz Ljubljane, in kljub temu mi bo uspelo v svoji stroki priti na vrh sveta.

so res izjemno pomembne. Pa tudi razumeti moraš, kako deluje ta industrija. Če se neko pomembno podjetje odloči za proizvodnjo tvojega stola, je to zanje zelo velika investicija. Proizvodnja nekaterih izdelkov sicer ni draga, lahko pa stane tudi 500 ali 600 tisoč evrov. In da sodeluješ pri tako velikem poslu, moraš biti zrel. Vsi moji naročniki so nekaj posebnega, predvsem kot ljudje. Od Marcela Wandersa, lastnika znamke Moooi, do enega najbogatejših Evropejcev Bernarda Arnaulta, lastnika LVMH. To so ljudje, od katerih se lahko samo učiš. Ko si z njimi v strokovnih konfliktih, se pri tem ogromno naučiš.

Projekti vaše profesorice Marjetice Potrč, ki je ena naših svetovno najprepoznavnejših umetnic, spreminjajo svet, imajo konkreten družbeni vpliv. Ampak tudi nekatera dela se dotikajo družbenih problemov. Denimo neenakosti med spoloma.

► No, upam, da s tem, kar sem in kar delam, res prispevam tudi k vrednotam, ki ne zadevajo le oblikovanja. In obratno, k oblikovanju skušam prispevati s tem, da odpiram vprašanja, ki niso povezana strogo z njim. V sodobnem oblikovanju res ne gre več samo za funkcijo ali odlično uporabo materiala. Zelo pomembna je tudi denimo trajnostna naravnost. Pa ne mislim le na to, da uporabljaš samo ekološke materiale, temveč tudi na to, da delaš stvari, ki jim jutri ne bo potekel rok trajanja, da ustvarjaš brezčasno eleganco. Sama vedno delam s takšno vizijo. Delam kose, za katere upam, da bodo trajali malo dlje. Je pa še kup drugih problematik, ki jih velja odpirati znotraj oblikovanja. Tudi ta, ki ste jo omenili.

Zakaj je med produktimi oblikovalci tako malo žensk?

► Zgodovino industrijskega oblikovanja je v veliki meri napisal modernizem in v tem času je bilo poveženih ali spregledanih kar nekaj žensk. Tudi zato se oblikovanje danes vrednoti po parametrih, za katere lahko rečem, da so tudi šovinistični. A sama se nikakor ne vidim v vlogi žrtve. S svojim delom in trudom sem si izborila svobodo, pravico do dela. Vprašanja o enakosti spolov se pravzaprav dotikam že samo s tem, da sem.

So vaša dela morda že zgolj zato pogosto označena kot feminilna?

► Verjetno, ja.

Ampak kaj danes sploh pomeni ta pridevnik? Stereotipi o tem, kaj je moško in kaj žensko, padajo, čeprav so še vedno zelo prisotni.

► Strinjam se z vami, na tem področju bi moralo biti več pretočnosti. Ta pridevnik na »f« se mi po svoje zdi izredno nevaren, zato se mu zavestno izogibam, name pa ga seveda zelo radi lepijo novinarji. Sama raje rečem, da ustvarjam poetične, elegantne stvari. Res pa je, da v svoje oblikovalske kose namerno vključujem tudi likovne elemente, ki so v zgodovini veljali za izrazito ženstvene. In ker so veljali za ženstvene, so bili v sodobnem oblikovanju tabuizirani. Sama sem segla po njih in jim skušala dati neki drug pomen. Razbiti tabuje, če hočete.

Je tabuje razbijal že vaš prvi izdelek, ki je šel v proizvodnjo, luč *Lolita* za znamko Moooi? Ima čipkaste zaključke in tista čisto prva serija je bila roza barve.

► Ja, bila je roza! To se danes morda ne zdi nič posebnega. Ampak pred osmimi leti je bila to zelo drzna poteza. Gesta, ki je v sodobnem oblikovanju, v tem *boys clubu*, zahtevala pogum. Ampak ali ni noro, da se je provokacija skrivala v tem, da smo neko ubogo lučko pobarvali v neko ubogo roza barvo? Danes je te roza barve v sodobnem oblikovanju več. In upam si reči, da smo ji tudi mi odprli vrata, jo naredili običajno, nestigmatizirano.

V času lanskega milanskega tedna oblikovanja je Kieran Long, kurator iz londonskega Muzeja Victoria & Albert, za oblikovalski portal Dezeen napisal kritičen komentar o odsotnosti žensk v oblikovanju in krivico skušal popraviti s seznamom 21 oblikovalk, katerih imena bi podjetja po njegovem mnenju morala imeti na mizi, ko se odločajo za snovanje naslednjih kolekcij. Poleg tako pomembnih imen, kot so Patricia Urquiola, Helle Jongerijs, Li Edelkoort, je bilo na seznamu tudi vaše. Vas je to presenetilo?

► Teh lepih zgodb se je v zadnjih letih nabralo že kar nekaj. Veliko izjemno pomembnih ljudi podpira moje delo. In tudi ta zapis mi je bil seveda v čast. Nisem pa takšna, da bi zdaj udarila po mizi in rekla, glejte, vidim, da delate samo z moškimi, zdaj pa jaz zahtevam, da delate še z mano, ker sem ženska. Hočem, da podjetja delajo z mano zato, ker menijo, da je moje delo dobro. Ker menijo, da bi jim združitev njihove in moje filozofije prinesla dober izdelek, in to ne zato, ker sem ženska. Sem pa seveda vesela, kadar kakovost mojega dela

prepoznajo ljudje, ki jih zelo cenim. Tako me recimo izredno radostijo nakupi Philippa Starcka, za katerega se že šalim, da je moj največji klient ...

Gre za velikana sodobnega oblikovanja, za ikono. Torej je res kupil vašo zibko za svojega najmlajšega otroka?

► Res je. Zibko je kupil za hčerko. Pozneje je naročil še stol *Homework* v beli barvi, prav te dni pa še luč *Full Moon*. Ravno včeraj sem mu poslala zahvalno pismo. To, da je tvoj naročnik nekdo, ki je pravzaprav ustvaril stroko takšno, kot je danes, je res velik kompliment.

Ali drži, da ste zibko, o kateri govoriva in ki obstaja v treh različicah, ustvarili, ker ste bili, ko ste tudi sami postali mama, razočarani nad ponudbo na trgu?

► Z vsakim kosom, ki se ga lotim, rešujem neki problem, ki je tudi moj. Nastanek zibelke je padel v čas čisto na začetku moje kariere, ko se mi je zdelo še posebej pomembno, da moram problematizirati vlogo ženske, ni pa to sovpadlo z mojim materinstvom. Zdelo se mi je, da si kot ženska lahko izbereš identiteto, ko si kupiš obleko, torbo, avto, ne moreš pa si je izbrati, ko želiš kupiti zibelko. Ponudba zibelk je bila takrat precej dolgočasna in implicirala je na izjemno praktično mamo, ki pozabi nase ter daje prednost zgolj udobju in uporabnosti. Zdelo se mi je, da bi k temu lahko kaj pripomnila. V resnici so vsi moji izdelki pripombe.

Če se še malo vrneva k tujim medijem, ti radi pišejo o vas in zdi se, da kar tekmujejo, kdo bo izvirneje opisal vaše oblikovanje. Nekateri govorijo o punk eleganci, drugi o techno šiku. Zasedila pa sem celo ugotovitev, da ste vi in vaše delo večja od življenja. Seveda moram vprašati: kako je biti večji od življenja?

► (*Smeh*)

Potem te opise jemljete z rezervo?

► Seveda jih jemljem z rezervo, sem pa vseh teh pozitivnih odzivov zelo vesela. Še toliko pomembnejši se mi zdijo, ker kot oblikovalka z občinstvom v resnici komuniciram skozi stol. Ali luč. Skozi stol ali luč želim povedati marsikaj in to je težko. Zato sem vedno znova presenečena, ko vidim, da moja sporočila pridejo do ljudi v tolikšni meri, kot pričajo vsi ti komentarji ...

Znano je, da ste se v Milanu prvič predstavili takoj po akademiji in že takrat ste padli v oči dvema pomembnima imenoma s področja

06

Neue Slowenische Kunst me je zelo zaznamoval, me sooblikoval kot ustvarjalko. In to se pozna tudi v mojem delu. Seveda na čisto samosvoj, eklektičen način.

produktnega oblikovanja, Marcelu Wandersu in Patrizii Moroso. Tam je bil cel kup mladih oblikovalcev. Kako to, da sta opazila ravno vas?

► Danes se mi to ne zdi več tako velik čudež. Povsem jasno mi je, da sem s svojim delom zasedla prazno mesto v oblikovalski stroki. To, kar sem pokazala takrat in delam tudi zdaj, je bilo nekaj, kar prej ni bilo videno. Je pa pozitivna stran oblikovanja na tako visoki mednarodni ravni, da zakulisnih iger ni. Nič se ne da na lepe oči, čisto nič. Imeti moraš s krtačo zloščen izdelek, ki deluje, tudi če ga točno opoldne postaviš pod žgoče sonce ... to je to.

S katerim izdelkom ste se predstavili takrat?

► To je bil stol *Maid*. Tak črn, v enem kosu, s čipko. Stolov, ki bi mu jih lahko postavil ob bok, je bilo v zgodovini kar nekaj, tudi recimo stol *Tulip*, ki ga je v petdesetih zasnoval finski oblikovalec Eero Saarinen, a s tem, ko sem v zaključke dodala čipko, sem naredila *twist*. Danes je tega veliko, takrat pa je bilo to nekaj presenetljivega, drugačnega, drznega. In Marcel Wanders, ki je tudi sam oblikovalec, izjemno talentiran in sposoben, je to znal prepoznati. Zato me je povabil, da sodelujem z njegovo znamko Moooi, ki dela z mladimi oblikovalci s potencialom.

Menda je bilo vajino srečanje prav filmsko.

► V bistvu je bilo hecno. Že ves čas sem čutila, da bi morala delati za znamko Moooi. Ampak nekako nisem mogla napisati pisma in ga odposlati, ker me je bilo groza, da bi se izgubilo v gori pošte, ki jo prejmejo vsak dan. In potem sem imela to razstavo. In sem ga sklenila povabiti. Kontakta seveda nisem imela. Zato sem si preprosto izmislila njegov elektronski naslov.

Ime, pika, priimek, afna ...?

► Točno tako. Napisala sem naslov, za katerega sem domnevala, da pripada njemu, ga uvrstila na listo in tej nepregledni množici poslala vabilo na razstavo. In Marcel, ki do tistega trenutka ni vedel zame, mi je odpisal: »Dear Nika, I love this chair.«

In potem se vam je ustavilo srce?

► Priznam, da sem takrat malce zavreščala. Tista sekunda, ko sem uzrla njegov mejl, je bila moja prelomna točka. In tako sva začela komunicirati. Izkazalo se je, da je stol predrag za proizvodnjo, in tako smo skupaj naredili luč *Lolita*. Zanje sem potem naredila še stol *5 o'clock* in stol *The Golden Chair*. In zdaj jih imam spet na spisku. Zanimivo pa je, da je medtem tudi stol *Maid* dočkal proizvodnjo. Izdeluje ga neko mlado, zanimivo brazilsko podjetje. Po vsem tem času od leta 2007, ko sem naredila prototip, se je lani le začela proizvodnja.

Ali to pomeni, da na njem zdaj sedijo predvsem Brazilci?

► Ne, ne. Po vsem svetu ga prodajajo.

Katerih predmetov pa ste doslej prodali največ in v katerih delih sveta?

To, da smo oblikovalci med tistimi, ki poganjamo to neoliberalistično kolo, je seveda problem. Tudi mi smo gonilna sila nečesa, kar je lahko groteskno ali gre v velike skrajnosti. Ali pa je, če ne drugega, rezervirano za zelo ozek, privilegiran sloj.

► V resnici ne vem, kateri je moj najbolj prodajani produkt. Verjetno luči *Lolita* ali pa *Češnje*. Ampak zdi se mi, da moj čas šele prihaja.

Že prej ste omenili Bernarda Arnaulta. Njegova hiša Dior vas je skupaj s še štirinajstimi kipi, slikarkami, fotografijami in oblikovalkami z vsega sveta povabila na razstavo ob 60. obletnici parfuma *Miss Dior*, da bi vsaka na svojem področju interpretirale karakter tega parfuma.

► To je bil povsem odprt projekt, v katerem smo morale uporabiti le ključne prepoznavne znake blagovne znamke *Miss Dior*. Pentljo, roza barvo, vrtnico, vzorec. Sama sem se sklicevala na Virginio Woolf, na njen feministični esej o tem, da vsaka ženska potrebuje svoj denar in sobo, da lahko ustvarja. Da je lahko svobodna. S tem pristopom sem želela malo »zašekjati« karakter tega parfuma, ki se lahko prepozna tudi kot precej konservativen. Želela sem, da bi bil drznejši, nepredvidljivejši in s tem realnejši. In tako je nastala majhna arhitektura, v katero sem umestila mizo, stol in luč, zato da se *Miss Dior* lahko usede in naredi, kar pač mora narediti, da bo svobodna. To je bilo res fenomenalno sodelovanje. Razstava zdaj že tretje leto potuje po svetu.

Ste ostali v stiku? Boste zanje kdaj oblikovali stekleničko novega parfuma ali kaj drugega?

► Gospod Arnault me je takrat povabil, da bi oblikovala stol za Dior. Trenutno smo se sicer, kot kaže, malce izgubili v prevodu, ampak ta vrata so odprta. Pri vseh projektih vrata vedno ostajajo odprta. Najlepše pri mojem poklicu je ravno to, da nikoli ne vem, kaj je za naslednjim ovinkom. In kaj bo.

Že kot mladi oblikovalki se vam je začelo na polno dogajati v tujini. Zakaj vas takrat z vsemi štirimi niso zgrabila domača podjetja?

► No, nekaj posamičnih sodelovanj je bilo. S Trimom, Gorenjem in pred kratkim zelo odmevno sodelovanje z Dormeom, in vsa so bila inovativna in zanimiva. Opravka sem imela z izjemnimi naročniki, nazadnje s Sandijem Češkom, s katerim smo vzpostavili sodelovanje, primerljivo tistemu z Diorjem. Oboji so mi dali *carte blanche*. Da naredim, kar sama želim. Na raziskovalni ravni sem v tem primeru izhajala iz tehnologije Octaspring, rezultat pa sta bili posteljina in postelja, oblikovani posebej za lanski milanski teden oblikovanja.

Ampak kako to, da se ni našel tudi kakšen domač proizvajalec pohištva ali svetil, ki bi rekel, aha, tale oblikovalka je očitno potencial, naj nam naredi celotno naslednjo kolekcijo, kajti korist od tega bomo imeli vsi?

► No, pa saj niti ni nujno, da delajo z mano. Mislim, da bi bilo za marsikatero slovensko podjetje še bistveno boljše, da bi delalo s tujimi oblikovalci. Da bi tudi tuji arhitekti kaj zgradili pri nas. To bi zagotovo odprlo ta prostor, mu prineslo malo svetovljansko sti. Zato res podpiram tovrstna sodelovanja. Denimo sodelovanje Rika s Philippom Starckom.

Po drugi strani pa podjetij, ki bi proizvajala pohištvo ali svetila, nimamo več veliko. V mnogih od teh podjetij je bil po mojem laičnem opažanju velik problem, povezan z vodenjem. Veliko izjemno uspešnih pohištvenih podjetij v Evropi namreč vodijo ljudje, ki popolnoma ne obvladajo le financ, ampak tudi vsebino. Oni že imajo poslovno vizijo, ampak to ni menedžment, ki bi sedel na vrhu podjetja. To so ljudje, ki so se sposobni sami dogovarjati z oblikovalci o tem, katerega kosa pohištva bi se lotili skupaj. Tak primer je recimo eno najuspešnejših pohištvenih podjetij Magis, ki ga vodi gospod Perazza. Ima 72 let in je lastnik velikega podjetja, ampak z vsakim oblikovalcem čečka po papirju in tako se v komunikaciji nič ne izgubi. Ob tem sem prišla do pomembnega spoznanja: res je malo podjetij, ki potrkaajo na moja vrata, a tisti, ki pridejo, zelo dobro vedo, zakaj so prišli.

Kako to, da Gorenje ni dalo v proizvodnjo ličnega prenosnega kuhalnika, ki ste ga zasnovali zanj? Ker kupci štedilnikov mislijo, da ti sodijo v kuhinjo in morajo imeti štiri plošče?

► To je vprašanje zanje, sama lahko le ugibam.

Koga pa ste sami videli kot uporabnika tega predmeta?

► Nikoli ne ustvarjam za namišljenega uporabnika. Ta kuhalniček se je zgodil, ko smo doma čakali na novo kuhinjo. Takrat smo na koze položili desko, nanjo pa neki zelo star kuhalniček. In medtem ko sem kuhala na njem, sem ugotovila, da je to res dober, uporaben predmet. Tako sem začela razmišljati o sodobni različici takšnega kuhalnika. Zasnovati sem želela nekaj majhnega, lahkega. Nekaj, na čemer bi si lahko skuhal obrok, doma, v službi, na vikendu, pač

kjerkoli, in bi bilo hkrati tudi videti lepo. Tako je nastala *Mrs. Dalloway*. Še vedno sem prepričana, da bi bil ta izdelek lahko zelo uspešen.

Čeprav imate redko slovenske naročnike, živite tukaj. Zakaj ne drugje, recimo v Milanu?

► To, da ostajam v Sloveniji, ni kakšna posebna odločitev. Nikoli nisem zares razmišljala, da bi živela kje drugje. Slovenija je izhodiščno izjemno primerna država za oblikovalce, ker meji na severno Italijo, in ta je zlasti v pohištvenem oblikovanju še danes najpomembnejša. Tam je najpomembnejši sejem na svetu, tam imajo sedež podjetja, ki izdelujejo pohištvo. Tako da sem, potem ko v avto naložim prototipe, v uri ali dveh že na cilju. Po drugi strani pa mi veliko pomeni povezanost z naravo, z morjem, z gorami, z jezeri. Ta način življenja, čeprav je odmaknjen od ljubljanskega centra in je vezan na predmestje, mi zelo ustreza.

O slovenskem oblikovanju in razmerah pri nas pa ne govorite radi. Kako to?

► Ker, iskreno povedano, sicer živim v Sloveniji, a ne v njenem kulturnem prostoru. Popolnoma sem predana svojemu poklicu, in to seveda terja svojevrstno odmaknjenost in izolacijo. Morda se prav zato niti ne utegnem zanimati za dnevno politiko. Ne več, nimam dovolj časa za vse. Kajti za to, da doumem svojo stroko, res porabim zelo veliko časa. In potem na obrobju Ljubljane živim na en tak hecen način. Ko odprem računalnik, ne komuniciram več v slovenščini.

Ampak ta poklic je po svoji naravi mednarodni. Zato oblikovanja ne morem ločevati na tisto slovensko in tisto neslovensko ali ga na tak način komentirati. V glavi nimam meja, zame obstaja en sam strokovni prostor. Mogoče se pa odgovor na vprašanje, zakaj so stvari v Sloveniji tako slabe, skriva v tem, da se nenehno virtualno postavlja neka meja med »nami« in »njimi«. Ampak kdo so ti – oni? Pri takšnih delitvah takoj nastane konflikt. Takoj je tukaj nekdo, ki se čuti ogroženega. Sama na tovrstne delitve ne pristajam, tako kot ne pristajam na delitev na ženske in moške oblikovalce. Imamo samo oblikovalce, ki so dobri, in tiste, ki to niso.

Vam kdaj očitajo, da ste do razmer doma ignorantski?

► Naj vam na to vprašanje odgovorim z naslednjo zgodbo. Ko smo z luksuzno

07

08

blagovno znamko Sé zadnja leta ustvarjali skupno kolekcijo, sem njenemu vodji Pavlu Shtakleffu predstavila domača podjetja, s katerimi sodelujem. Ne sicer kot oblikovalka, temveč kot nekdo, ki išče proizvodnjo. Takšna je recimo odlična ekipa iz bivšega Sijaja Hrastnik, ki zdaj deluje v samostojnem podjetju L in L, ali pa Kovinarstvo Trampuž. In veseli me, da so ga prepričali in da kolekcijo zdaj proizvajamo v Sloveniji. To je dosežek, saj je imel Sé proizvodnjo doslej izključno v Italiji in Franciji. Če lahko naredim kaj, je to torej skozi majhne, posebne zgodbe. To se mi zdi pomembnejše od modrovanja.

Vaša kolekcija III za Sé se je lani uvrstila med najboljših pet na milanskem sejmu. Še večji uspeh ste nedavno dosegli v New Yorku, kjer ste na pohištvenem sejmu prejeli nagrado ICFF Furniture Award. Kako to, da ste tokrat navdih iskali v olimpijskih igrah in drugih veličastnih športnih dogodkih? Ker ste tudi sami športnica? Ali je bil to protiudarec vsem tistim, ki vaše delo označujejo kot feminilno?

► *(Smeh)* Ne, ne, ni šlo za to zadnje. V glavi imam knjižnico nekih podob, ki jih drugi morda ne bi niti opazili ali pa se jih ne bi dotaknile, mene pa se. Gre za najbolj nepričakovane ali pa najbolj minorne detajle, kot je recimo tale pokrov na odprtini za inštalacije. *(Z roko seže proti tlorisu in pokaže za sofo.)* Res je tudi, da ogromno časa preživim na športnih aktivnostih. Tečem, dvigujem uteži, treniram kickbox, surfam, supam. In tako veliko časa preživim tudi na nekih pozabljenih stadionskih in v telovadnicah, kjer je cel kup elementov, ki se morda zdijo grdi, nevšečni, a so v tej svoji pozabljenosti zelo lepi. Navdihujejo me stvari, ki so zelo ikonične. Ki jih imamo vsi v glavi, pa sploh ne vemo za to. In ko mi je Pavlo povedal, kaj si želi, sem mu predstavila kolekcijo, sestavljeno iz elementov, ki jih navdihuje moj najbolj bizarni vsakdan, ko grem domov mimo zarjavelih teniških igrišč. In sva se našla.

Ta kolekcija je kar obsežna, kajne? Sploh, ker vključuje vse, od naslanjača do kavča, luči, omar, svetil, ogledal.

► Ja, je kar velika. Podjetje Sé z vsakim oblikovalcem vsaki dve ali tri leta naredi zaključeno kolekcijo, ki ima od 15 do 20 kosov, tako je naše sodelovanje zdaj nekako zaokroženo. Večina kolekcije gre v proizvodnjo šele letos, zato jo bomo zagotovo še enkrat predstavili v Parizu, Londonu in naslednje leto spet v Milanu. Tako da se je v resnici vse skupaj šele dobro začelo.

Na Japonskem so pravkar začeli prodajati še eno vašo kolekcijo. Za znamko Francfranc ste jo sestavili iz najrazličnejših predmetov za dom v nežnih barvah, od naslanjačev in stolov do skodelic.

► Francfranc je nekakšna japonska IKEA ali pa Habitat. Zaželeli so si podobnega

Če česa resnično nočem slišati, je to besedna zveza »ženski avto«. Pa tudi vedeti nočem, kaj avtomobilska industrija razume pod tem izrazom. Lastnosti, ki jih pripisujejo kot vsečne ženskam, meni osebno niso blizu.

09

sodelovanja, kot jih ima s priznanimi modnimi oblikovalci znamka oblačil H&M. Privilegij je, da prek svojega dela spoznaš neko kulturo, ki je prej nisi prav dobro poznal, in zato sem sprva morda dvomila, ali jih bom sploh sposobna intuitivno prebrati. Saj *briefe* že pogledaš, ampak naročnika moraš tudi doumeti. Vedeti moraš, kaj predstavlja, kakšna je zgodovina njegovega podjetja, in potem moraš ugotoviti, kje boš naredil spoj med njim in tvojim delom. Kolekcija je na trgu in naročniki so za zdaj zelo zadovoljni.

Je ta kolekcija na voljo po dostopnejših cenah od vaših drugih izdelkov?

► Ne vem, od kod prepričanje, da so moji izdelki tako zelo dragi. V resnici to ne drži. Izjemno drage so le limitirane kolekcije, ki jih ustvarjam za galerijo Rossane Orlandi. Vsi drugi izdelki pa nastajajo v sodelovanju s *top end* pohištvenimi podjetji, ki imajo vsa približno enake cene. Lahko pa rečem, da so izdelki Francfranc cenovno res najugodnejši. Sploh skodelice ...

... ki jih zaključujejo krožnički z volančki.

► Ja, v tem primeru je to moj avtorski pečat. Pečat, ki so ga želeli, ko so me povabili k sodelovanju.

Kdaj razmišljate, kaj svetu prinese še ena nova skodelica, pa če je še tako čudovita? Ali pa še

en nov stol, še en nov kavč? Nove in nove materialne stvari, ki ne glede na to, ali si jih lahko privoščimo, v nas zbuja željo po še. Predvsem pa nam nikoli ni dovolj, vedno imamo lahko še kaj boljšega in lepšega ali pa vsaj cenen ponaredek, vse to pa poganja kapitalistični, neoliberalni sistem ...

► Velikokrat razmišljam o tem. Ta kritika se lahko nalepi kar na celotno oblikovalsko stroko. Oblikovalski poklic je danes zelo delikaten. Ima veliko moč, ki jo lahko obrneš v pravo smer ali pa v napačno. Oblikovanje je kljub vsemu lahko tudi družbenokritično, pa čeprav le s komentarji. Je pa to, da smo oblikovalci med tistimi, ki poganjamo to neoliberalistično kolo, seveda problem. Tudi mi smo gonilna sila nečesa, kar je lahko groteskno ali gre v velike skrajnosti. Ali pa je, če ne drugega, rezervirano za zelo ozek, privilegiran sloj.

Za elito.

► *Za boys clube*. Za privilegiranega belega moškega, starega 45 let.

S čim potem prefiltrirate takšne razmisleke? Prej ste omenili, da se veliko ukvarjate s športom.

► Šport je moj filter na dnevni ravni. Življenja brez njega si ne znam predstavljati. Glede tega mi je bil vedno blizu japonski pisatelj Haruki Murakami. Saj ne, da imava

isto zgodbo, ampak on štiri ure na dan teče in štiri ure na dan piše in jaz ga zelo razumem. Njegova knjiga *O čem govorim, ko govorim o teku* je dandanes moja najljubša knjiga. V tistih stavkih se prepoznam. Gre za to, da iščeš svoje meje.

Je to hkrati tudi iskanje navdiha?

► Mislim, da ja. Včasih se hecam, da so te moje mišice le stranski produkt iskanja miru in navdiha. Da to v resnici delam za svojega duha. Za glavo.

Vam je pri tem v pomoč tudi umetnost? Knjige, filmi, muzika?

► Tudi. Sem izjemno radovedna in rada vidim, kadar me začne zanimati kaj novega. Ko sem gledala zadnji Jarmuschev film *Večna ljubimca* (*Only Lovers Left Alive*), sem si rekla, evo, tudi jaz sem tak vampir kot njegova glavna junaka. Zdi se mi, da sem tudi sama ravno prek številnih interesov, ki so me prevzeli v nekem trenutku, odživelna že precej življenj. Ko me nekaj zanima, to posrkam z vso silo. In grem potem naprej, kot da bi začela novo življenje. Jasno je del tega tudi umetnost, čeprav ne gre za to, da bi me navdihnili neka posamična umetniška slika ali knjiga. Najbolj me navdihujejo čustva, ki jih ustvarjajo odnosi z drugimi ljudmi.

Ko sva že pri filmih, kateri režiser bi znal v svoje filme najljubše vključiti vaše oblikovalske kose?

10

Morda igrivi Wes Anderson, lirična Sofia Coppola, kdo tretji?

► Težko bi izbrala nekega režiserja. Mislim, da bi lažje izbirala zgodbe. Morda pa bi bil to letos kar film *Večna ljubimca*. Ali pa *Občudovani* (*Adore*).

Vaše omelo za prah, ki je bilo prvi izdelek vaše lastne blagovne znamke, spominja na erotični pripomoček za tepežkanje. In s tem na film *Petdeset odtenkov sive*?

► No, omelo seveda ni bilo narejeno posebej za ta film. (*Smeh*) Ampak a veste, da sem knjigo prebrala prav z užitkom. Simptomatičen se mi je zdel tudi izjemno ogorčen odziv nanjo. Neka relevantna, večmilijonska skupina ljudi, v kateri so bile seveda večinoma ženske, jo je prebrala iz takšnega ali drugačnega razloga, in družba jo je takoj ponižala, češ da berejo porno za mamice. Samo zato, ker jim je bilo nekaj všeč, so bile stigmatizirane. To se mi zdi problematično. Voljo do ogleda filma mi je vzela pa že sam izbor igralcev. Kleč gospoda Greya je ravno v tem, da si ga vsaka bralka naslika po svoje.

Vaše izdelke bi si zlahka predstavljali tudi v estetsko do potankosti izpiljeni nadaljevaniki *Oglaševalci* (*Mad Men*). Če bi seveda posneli različico iz leta 2015, kajti nadaljevanka je bila umeščena v 60. in 70. leta in je bila zato povsem prilagojena tistemu obdobju.

► To je zelo zanimiva opazka! Kajti ko smo se dogovarjali za kolekcijo za podjetje Sé, je Pavlo kot ključno iztočnico omenil to nadaljevanke. In poleg nje še film Toma Forda.

Film *A Single Man*? Preveva ga podobno vzdušje, podobna estetika, umeščen je v isto obdobje, celo med glavnima junakoma bi lahko potegnili vzporednice ...

► Ja, to sta bila njegova ključa. Zanimivo pa je, da sem zadnjič gledala zadnjo filmsko različico *Velikega Gatsbyja* in tudi ta me je spomnila na mojo kolekcijo za Sé. Na zofi v vili, kjer so snemali film, je namreč enako blago, kot je na zofi *Stardust* za Sé. Ampak to so detajli. Zdi se mi, da so moji izdelki bolj iz mojih filmov. Teh, ki jih nisem nikoli posnela in jih tudi nikoli ne bom, ker se pri osebnajstih nisem vpisala na AGRFT. (*Smeh*)

Je še kak predmet, ki si ga res želite oblikovati, pa še niste dobili priložnosti? Morda očala? Superge? Jadrnica? Ali pa avtomobil, ti marsikateremu oblikovalcu predstavljajo vrhunec?

► Avtomobil bi me dejansko zanimal. Tudi zato, ker avtomobil velja za ultimativni simbol moškosti. Če česa resnično nočem slišati, je to besedna zveza »ženski avto«. Pa tudi vedeti nočem, kaj avtomobilska industrija razume pod tem izrazom. Lastnosti, ki jih pripisujejo kot vsečne ženskam, meni osebno niso blizu. Očitno imam po njihovi

1. Nika Zupanc na svojem stolu *The Golden Chair* za Moooi (2013) / Foto: Andrew Merredith za Moooi
2. Luči *Lolita* za Moooi v viseči različici (2008) / Foto: arhiv Nike Zupanc
3. *Zibelka* za *La femme et la maison* by Nika Zupanc (2009) / Foto: arhiv Nike Zupanc
- 4., 5. Kolekcija *Spell Works* za *Francfranc* (2015) / Foto: arhiv Nike Zupanc
6. Nika Zupanc na zofi *Stardust* in pod ogledalom iz kolekcije *III* za *Sé* / Foto: arhiv Nike Zupanc
7. Pisarniška miza za galerijo *Rossane Orlandi* (2013) in izdelka za znamko *La femme et la maison* by Nika Zupanc - luč Črna češnja v zlati ediciji (2013) in igrača avtomobil *Konstantin B* (2009) / Foto: arhiv Nike Zupanc
8. Kolekcija *Homework* za *La femme et la maison* by Nika Zupanc (2011) / Foto: Arhiv Nike Zupanc
9. Del kolekcije *III* za *Sé*, ki je na nedavnem pohištvnem sejmu v New Yorku prejela nagrado *ICFF Furniture Award* (2014) / Foto: Cecil Mathieu
10. Postelja in posteljnina *Love Me More* za *Dormeo* (2014) / Foto: Arhiv Nike Zupanc

interpretaciji precej »neženski« pogled na avtomobile. In prepričana sem, da tukaj nisem osamljena.

Kakšen pa bi bil vaš avtomobil? Ste nam s tem, ko ste oblikovali igračo avtomobil, morda že namignili odgovor?

► Področje oblikovanja avtomobilov je zares zanimivo predvsem v smislu prihodnosti. V smislu ekologije, trajnosti, preprečevanja onesnaževanja. Naše obnašanje se bo moralo radikalno spremeniti, če bomo hoteli ohraniti naš planet. In vprašanje transporta je pri tem zagotovo eno ključnih.

Torej boste morda prej kot avtomobil naredili do okolja prijaznejše kolo?

► (*Smeh*) Morda. Čeprav moram priznati, da bi me vseeno bolj zanimal avtomobil. V sebi namreč nosi poseben erotični naboj in že zato bi se ga veljalo lotiti. x

LJUBIŠA Samarđžić

IGRALEC IN REŽISER

ZLjubišo Samarđžićem, trademar-
kom Jugoslavije,
sva se pogovarjala
pred živo publiko

Píše: Marcel Štefančič, jr.

Foto: Uroš Abram

in na odprti sceni, na Škrabčevi domačiji, kamor se je zgrnila truma njegovih fenov vseh starosti, ki so dobesedno viseli z lustrov, kar pa mu dajanja avtogramov ni otežilo

Kako je bilo na meji? So vas policisti prosili za avtogram?

► Ne, mislili so, da imam slovenski postni list. Lahko bi ga tudi zares imeli, navsezadnje vam je gledališko kariero lansiral Bojan Stupica, ki je bil Slovenec, v kopici slovenskih filmov ste igrali Slovence, soprogo ste spoznali v Sloveniji.

► Res je. Takole bom rekel, Slovenija je ena izmed izjemno pomembnih postaj v mojem življenju. Najprej zato, ker sem tu spoznal svojega Miro, drugo, za kar mislim, da je zelo zanimivo, pa je, da sem doživljal nenavadna, res nenavadna srečanja z režiserji, ki so bili fascinantni. Spomnim se, kakšen je bil Hladnik. Zagotovo je bil ena najzanimivejših osebnosti, ki so se pojavile v slovenskem filmu. Spomnim se ga, spomnim se najinega prvega srečanja – tudi on je bil popolnoma očaran. Pred tem sem že igral v zelo priljubljeni Kozari. Spomni se, kot bi bilo danes: ko sva se srečala, je začel jecljati, govoril je Ljubiša, Ljubiša, Ljubiša, rekel sem, ja, kaj, povej. On pa je rekel, komaj čakam in verjemi

mi, veselim se, ker boš igral v mojem filmu Peščeni grad. Bil je velik poštenjak, bil je res dober, imel je izjemno domišljijo, saj je pred tem posnel

film Ples v dežju, resnično sijajen film, pravi kulturni zaklad.

Slovenecem sprva ni bil všeč, zdaj jim je – Hladniku pa kasneje ni bil več tako všeč.

► Ni mu bil všeč, a je izdelek, vreden spoštovanja.

Vanj so metali steklenice.

► Tudi to vem. Še ena zgodba je, ki je zelo zanimiva, v resnici za Slovence in Bosance. Pozneje sem delal z Jožetom Babičem, če se spomniš, v filmu Po isti poti se ne vračaj sem igral Abdula, muslimana.

Druge muslimane so igrali Slovenci – Miha Baloh, Jože Zupan ...

► Da, tako je. Tudi to je res. Resnično pogumen film, narejen leta 1965, ko je ogromno Bosancev prihajalo v Ljubljano in na obrobje. Dobili so tiste velike barake. Počasi se je rojeval odpor meščanske Slovenije in dobro se spomnim, ko smo končali film, me je Jože Babič poklical in mi rekel: »Prosim te, pridi v Ljubljano na premiero.« Seveda sem obljubil, da pridem. Vprašal pa sem ga, ali ima kake težave, in rekel je, da ima hude težave, da Slovenci filmu nasprotujejo. Ne vem, ali se spomniš.

To vem iz pripovedovanja.

► Takrat si bil še mulec.

Bilo je, kot da ta film ne obstaja. Ne vem, ali je v Ljubljani sploh igral.

► Igral, premiero smo imeli.

Morda, toda samo premiero. Hitro so ga umaknili. Ni se ravno naigral.

► Kak komite se je verjetno malce poigral. Toda na premieri smo doživeli fantastičen aplavz. Najpomembneje je, da je film bil, da je kljub temu zaživel, da Slovenija ni pokazala zob oziroma da ji jih ni uspelo pokazati. **Kasneje ste igrali tudi v Hladnikovih Belih travah, toda Maškarado ste zgrešili. Kako to?**

► Tako je. Maškarada, to je bil film. Zakaj nisem igral v Maškaradi? Kako teče življenje, to je vedno zelo zanimivo. Na primer, ko smo doživljali razpad Jugoslavije, je imela naša družina hude težave, sin je bil bolan. Ni ga bilo več mogoče zdraviti. Nekaj časa se je zdravil v Beogradu, na vse kriplice smo se trudili, da bi napravili vse, da bi mu pomagali. Spomnim se, kako sem takrat prišel v Ljubljano in srečal Radka Poliča in njegovega brata Vasilija, Vaska, ki je bil predsednik vrhovnega sodišča. Rekel mi je: »Ljubiša, prispeval si k uspešnosti slovenske kulture in krasno bi bilo, če bi ti dali slovenski potni list, tako da bi lahko mirno prišel v Slovenijo in rešil, kar bi se dalo.« A takrat sem rekel ne. Zelo zanimivo, da sem ponudbo takrat zavrnil. Ne vem, zakaj in čemu. Rekel sem si, naj me usoda spremlja do konca življenja na pravi način. Svojo domovino Jugoslavijo sem brezmejno ljubil, imel sem velik privilegij, predvidevam, da veš, da sem lahko potrkal na vrata predsednika Tita, povabil me je k sebi in skupaj sva prebila vso noč. To je bil privilegij.

V Sutjeski ste tudi poljubili igralca, ki je igral Tita.

► Da. Tako je.

Richard Burton ni niti Elizabeth Taylor dovolil, da bi ga poljubila. Vam pa je. Kako se je bilo poljubljati z njim?

► Prijeten občutek. A ta izkušnja je za mano.

V Peščenem gradu je bila vaša partnerka Milena Dravič, s katero ste igrali v kakih 40 filmih.

► Res je, Milena je ena od najbolj nadarjenih igralskih osebnosti.

Toda v 40 filmih?

► Da, v 40. Nisem sam odločal, ali bo moja partnerica ali ne. Režiser je odločal, koga bo vzel, pa je vzel najbolj priljubljen par na ozemlju nekdanje Jugoslavije. Vsak je imel kak cilj – denar, keš! Jugoslavija je imela 22 milijonov prebivalcev in v njej je bil film pravi čudež. Drugega ni bilo.

Ni bilo interneta.

► Ničesar ni bilo, bil pa je film in film je cvel in mi smo pravzaprav tako rasli in ta par je živel, kot bi bil eno.

Ko so imeli ljudje še čas, so hodili v kino, kakor bi rekel Orson Welles.

► Zelo zanimivo, kakšen odnos so do naših filmov imeli v velikih, najbogatejših državah. Spomnim se, da je bil Tito približno 20-krat nominiran za Nobelovo nagrado, toda odbor

mu je nikoli ni hotel podeliti, to pa samo zato, ker se je boril v vojni. To je bil edini razlog. Ko smo posneli Bitko na Neretvi in ko se je že uvrstila med kandidate za oskarja, je nastala prava gonja, ali bo oskarja dobila ali ne. Ta film je bil, verjemi, veliko boljši od vseh filmov, ki so jih začeli predvajati tistega leta.

V Ameriki so pred podelitvijo oskarjev predvajali precej skrajšano, »ameriško« verzijo.

► A to ni bil razlog, da film ni dobil oskarja, edini razlog je bil, da je prihajal iz komunistične države. Komunistična država ni mogla dobiti oskarja. Če vzameš vojne filme, poleg recimo Navaronskih topov, so vsi zelo dobri filmi, ne pa tako dobri in pošteni kot Neretva. Posvečena je bila resni temi.

Koliko ljudi je umrlo na snemanju Bitke na Neretvi?

► Ne vem. Ha ha.

Pa saj ste bili tam. Menda jih je umrlo več kot v pravi bitki na Neretvi.

► Pa še kaj.

Menda jih je umrlo več kot 20, celo 22.

► To pa ne bo držalo. Ne bi rad, da se širijo take trditve.

Lahko se – davno je že tega.

► Če gre za davno preteklost, res lahko govoriš o nekaterih dejanskih podrobnostih. Resnično se je nekaj ljudi poškodovalo, vendar jih ni bilo toliko. Precej manj. Ne pozabi, to je bil velik, mamutski film, ki smo ga delali dve leti, pri njem je sodelovala vsa Jugoslavija, vsaka od republik, vanj je veliko vložila tudi vojska in Tito sam je želel, da naredimo film, ki bo imel trajno vrednost. To je bil velik umetniški antifašistični film. Ko človek danes gleda ta film, ne more verjeti, da ni nihče umrl.

Igrali ste v vseh jugoslovanskih epopejah – Kozari, Neretvi, Sutjeski.

► Res je.

Le v eni vas ni bilo – v Užiški republiki. Kako to?

► Tako si je zamislil Žika Mitrović. Sploh pa nisem niti pričakoval, da bom igral.

Žika Mitrović je bil človek, ki si je z Ešalomom doktorja M. in Kapetanom Lešijem izmislil partizanski vestern.

► Žika je pozneje, leta 1982, napravil tudi majhen, čudovit film Savamala. Razkošen, briljanten film, katerega dogajanje je postavljeno v Beograd pred drugo svetovno vojno in ki je v Pulju razvnel areno.

Če vprašate mene, je to vaša nemara največja igralska stvaritev.

► Tudi sam mislim, da je. Prav tako pa mislim, da je Predstava Hamleta v Spodnjem Grabonošu vendarle moj najlepši film. To je umetnina. Užival sem. Igral sem Mačka.

V Užiško republiko vas Žika Mitrović ni dal, toda dal vas je v vse filme, ki jih je posnel po Užiški republiki.

► Najbrž je ugotovil, da sem nadarjen.

Po Užiški republiki kakih šest, sedem let sploh ni snemal, tako da je za comeback verjetno

potreboval močnega zvezdnika, to pa ste vi tedaj bili. Vam je dobro plačal?

► Denar zame ni bil odločilen, seveda pa nisem bil revež.

Sprašujem vas, ker ste igrali v ogromno filmih, tako da si ne znam predstavljati, kdaj ste sploh imeli čas zapraviti ves ta denar.

► Tudi to drži. Vendarle pa sem imel velik privilegij in sem si pridobival izkušnje. Leta 1976 sem dobil zlatega leva za najboljšega igralca na festivalu v Benetkah za vlogo v filmu Jutro Puriše Dorđevića. Soproga Mira je bila na festivalu ves čas z mano. Sin je bil takrat star šest mesecev. Veselila sva se velikega uspeha tega filma. Nisem pričakoval, da se bom znašel z ramo ob rami z Luisom Buñuelom. To je bila velika družina in velik pogon. Slavni italijanski pisec Alberto Moravia je bil predsednik žirije. Takoj po tem so me povabili, naj pridem v London k bratoma Hakim, slavnima producentoma, in podpisem svetovno pogodbo za pet let.

Pa?

► Nisem znal angleško. Moral bi se učiti. V Jugoslaviji mi je, kar zadeva kariero, dobro kazalo, imel sem veliko prijateljev in kolegov, ljudje so me že poznali. Kaj naj bi? Toda rekel sem, šel bom tja in si ogledal, kako je vse skupaj videti. Tistega dne sem res odpotoval z beograjsko karavelo in pristal v Londonu. Gledam London – čudovito mesto. Nastanili so me v hotelu sredi fantastičnega Soha. Užival sem kot največja zvezda na svetu in ves dan sem prebil tavajoč po mestu. Videl sem jazzovsko skupino, ki je igrala tam, in rekel sem si, da je to nekaj zame. Sedel sem na tla in užival trenutek življenja. Ko so čez pol ure ali uro nehali, sem jim dal deset funtov, on pa so glasno zaploskali. Telefoniral sem Miri. Vprašala je, kako se imam, in odvrnil sem: »Jutri me čaka usodni dan.« V producentski hiši bratov Hakim mi je menedžerka potisnila v roke pogodbo, v kateri je pisalo, da bi moral pol leta sam, brez žene in otroka, živeti tam in se učiti angleško, po šestih mesecih pa naj bi obvezno prišla gospa, jaz pa naj bi, potem ko bi se naučil angleško, dobil prvo veliko vlogo, ki naj bi mi prinesla dva milijona funtov. Kaj naj bi bil naredil? Soproga in prijatelji so mi rekli, naj se odločim, kakor hočem. Zato sem sklenil temu narediti konec. Naslednjega dne sem se zahvalil, vrnil sem se v domovino, vrnil sem se h karieri, ki mi je zagotavljala trdna tla pod nogami, in dobil vlogo v Neretvi ter ostal privržen domovini, soprogi, sinu in prijateljem. Zunaj nisem bil tako priznan.

Vprašanje, kako bi jo odnesli na mednarodni sceni: filmarji so se vedno izogibali visokim igralcem. Zaradi poročev. Vi pa ste zelo visoki.

► Da, 196 cm.

Tega v filmih ni. Wilhelm Dieterle je bil visok 196 cm: začel je kot igralec, a ugotovil, da je za igralca previsok, in se je prelevil v režiserja. Odličnega, moram reči.

Komunistična država ni mogla dobiti oskarja. Če vzameš vojne filme, poleg recimo Navaronskih topov, so vsi zelo dobri filmi, ne pa tako dobri in pošteni kot Neretva.

Spomnim se, da je bilo nekaj igralcev, ki so snemali predvsem vojne filme in so imeli radi Tita ... ko so prišli drugi časi, pa so s sten snemali njegove slike.

► Gary Cooper je bil višji od mene.

Ne, bil je 5 cm nižji. Vsi so bili majhni. Tudi Humphrey Bogart – le 173 cm. Toda kamera je poskrbela, da je bil videti višji, večji.

► Največji. Humphrey Bogart je igralec, ki ga imam brezmejno rad. Prav tako Gérarda Philipa.

Philip je bil nekje vmes – med vami in Bogartom.

► Recimo ko sem igral Mačka v Predstavi Hamleta v Spodnjem Grabonošu, se dobro spominjam dogodka s Šerbedžijo, ki je nižji od mene, a sijajen igralec. Rekel sem mu: »Ne jezi se, privoščil si bom kak štos, upam, da se ne boš jezil.« Tako sva v nekem trenutku skupaj stopila v kader, stal je desno od mene, pustil sem ga, da je šel naprej, nena doma pa sem ga dohitel, se izprsil, tako da je videl samo še moja ušesa, in ga prehitel – on pa je rekel: »Mah, pojdi nekam, Ljubiša.« To igračkanje je bilo tako duhovito, da si ga je zapomnil. Ko smo bili na premieri v Pulju in smo doživeli velike ovacije, sem sedel zraven njega. Ko so se začele ovacije, je vstal,

vstal sem tudi jaz in rekel je: »Mah, pojdi nekam, Ljubiša.«

Vidite, z višino so vendarle težave. Z višino so težave tudi v ljubezenskih prizorih. Milena Dravič je bila precej nižja od vas – kako ste naredili, da je bilo oba videti v kadru?

► Ha ha, snemali so me zgoraj, njo pa spodaj. Ha ha.

Je stala na podstavku? Kot Bogart v Casablanci.

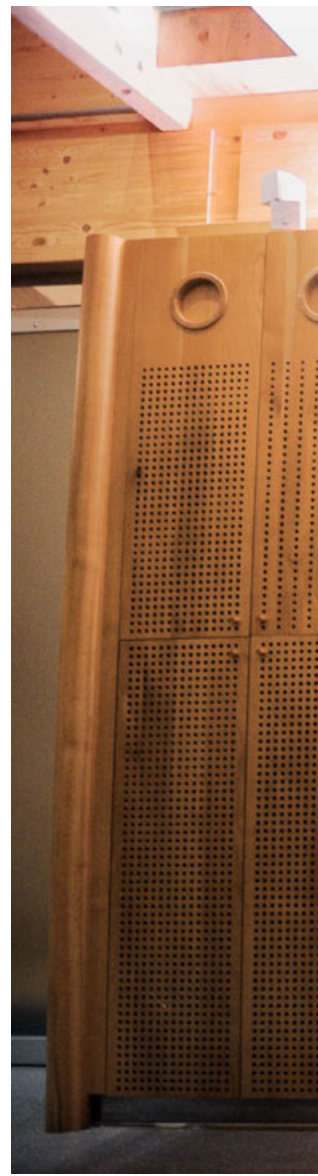
► Veš, kaj, igralci so veliki otroci. Igrajo se z značajji, s kolegi, a to je zgolj igračkanje, ki pa je bilo vendarle prijetno v tistem velikem obdobju, ko je bila Jugoslavija velika država. Hodili smo od Bleda prek Krka ... da ne naštevam, kje vse smo snemali. To je bila država in pol, bila je EU v malem, žal mi je, da se je zgodilo, kar se je. Žal mi je za vse ljudi, ki so umrli. Mirina in moja življenjska filozofija je bila, da je treba spoštovati vse prijatelje z ozemlja, kjer smo živeli. Ostali smo prijatelji. Še danes, recimo, greva zelo pogosto v Sarajevo, Zagreb, Ljubljano, Dubrovnik. Z umetnostjo se ima

smisel ukvarjati samo pod pogojem, da ne gojiš negativnih čustev. Spomnim se, da je bilo nekaj igralcev, ki so snemali predvsem vojne filme in so imeli radi Tita ... ko so prišli drugi časi, pa so s sten snemali njegove slike. Prosim te, mar naj bi zdaj snel Titovo sliko, da bi se prikupil okolju, mali skupnosti, v kateri živim. Ne, prosim te, kaj takega se v naši družini, družini Samardžić, ne more zgoditi.

Ko je začelo pokati, ste namesto politika postali režiser.

► Šlo je za splet okoliščin. Leta 1999 je prišla vojaška policija, da bi odpeljala mojega sina na fronto na Kosovo. Načelniku vojaškega odseka, staremu prijatelju, sem rekel: »Prosim te, zbriši ga s seznama, kakor veš in znaš. Ne dam ti sina.« Tako sem obvaroval njega, pa tudi svoje dostojanstvo. Takrat sva ustanovila producentsko hišo, da bi se ukvarjala z umetnostjo, ne s človeško zlobo, ker je to največja sramota za vsakega človeka.

Toda lahko bi odšli v politiko – v politiki zdaj iščejo predvsem dobre igralce.

► Kolegi, ki so šli v politiko ... naj delajo, kar hočejo, toda sam raje izkoristim ugled, ki ga imam na Madžarskem, Hrvaškem, v Sloveniji in Bolgariji. To so države, ki so mi maksimalno pomagale, da sem delal filme. Film Naklepni umor sem napravil v teh državah, film Nebeška vaba sem delal v zagrebškem Jadran filmu. To je bil zelo dramatičen čas. A v življenju si ne smeš omadeževati časti. Če ti to uspe, lahko mirne duše zapustiš ta svet. **Z Bato Živojinovičem sta bila tandem v številnih filmih, v katerih sta pobila več nacistov, kot jih je sploh bilo.**

► Ha ha, tudi to je res.

Ste kdaj prešteli, kateri jih je pobil več?

► Ne vem.

Gotovo sta malce tekmovala.

► Ne, ne. Bila sva borca, vsak je imel svoj življenjepis, vsak si je izoblikoval značaj in vsak je po svojem občutku delal stvari, ki so se mu zdele prave. Strašno rad sem bil iskren v vsej tej igrariji. Vojni film je bil izjemno pomemben za našo biografijo in uveljavitev naše države.

Menite, da je bil prav film ta, ki je Jugoslavijo držal skupaj, v enem kosu, in da bi, če ne bi bilo filma, propadla že po treh letih?

► Ha ha. To je duhovito, vendar ni res.

**Ko je bilo konec epopej in partizanskih vester-
nov, je začela Jugoslavija razpadati.**

► Veš, kaj se je zgodilo. Razvila se je televizija. Takrat, leta 1971, sem v Zagrebu posnel TV-nadaljevanko Kam gredo divje svinje, v kateri sem igral tihotapca. Tedaj se je v Zagrebu dogajal maspok. Prišel sem z velikim spoštovanjem do režiserja Ivana Hetricha, ki sem ga imel izjemno rad in ki sem ga lahko le jaz tikal. Delala sva kot en mož. To je bil smel, pogumen izdelek. V nekem trenutku eno od najresnejših del na tedanji televiziji. Ankete so pokazale, da je bila ta serija prvorazredna, najboljša serija. Veš, katera je bila druga najboljša? Vroči veter – Šurdilović. Vsekakor smo serije delali zelo resno, zelo drugače od TV-serij, ki se snemajo zdaj.

Vsi smo se smejali, toda smejali smo se tudi komedijama Kdo neki tam poje in Maratonci

tečejo častni krog, a v njihju vas ni bilo. Kaj se je zgodilo?

► Igral sem že Šurdo, ki je bil zelo priljubljen.

Toda bili ste v igri za oba Šijanova filma.

► Bil. Slobodan Šijan je za vsako ceno hotel, da igram v prvem in drugem filmu, toda takrat sem snemal dva filma vzporedno. Rekel sem mu: »Lahko narediva takole – dopoldne snemam en film, zvečer snemam pri tebi, naslednji dan pa pri nekom drugem.« Nazadnje vloge nisem sprejel, pa tudi on tega predloga ni sprejel. Žal mi je za ta dva filma. Ko pa smo ravno pri serijah, moram povedati, da sem napravil TV-serijo Vonj po dežju na Balkanu, ki so jo predvajali na Hrvaškem in v Sloveniji, na Madžarskem, v Bolgariji, Romuniji in na Češkem in je plod Mirinega in mojega odnosa do ljudskosti. Ugotovila sva, da je to eden najboljših romanov o multikulturalnosti, in se dogovorila, da naredimo TV-serijo, ki bo pravzaprav afirmacija ljubezni, ne glede na to, ali gre za Juda ali Judinjo, ki se recimo zaljubi v drugoverca, katolika, pravoslavca.

Vsekakor sem na to serijo ponosen. Uvrstila se je med deset najboljših TV-serij, ki so se potegovala za nagrado emmy, najpomembnejšo nagrado na svetu. Uvrstila se je med najboljših deset, bila je med izbranci. Nismo pričakovali, da bo zmagala, toda uvrstila se je v isto skupino kot serija Downton Abbey in druge velike TV-serije. Snemali smo v Sarajevu in veš, sprejeli so nas izjemno gostoljubno. V Dubrovniku nam je župan Vlahušić omogočil, da smo snemali brez večjih težav. Hvaležen sem vsem, ki so nam pomagali, da smo uresničili svoje sanje.

Toda televiziji ste se v karieri bolj ali manj izogibali.

► Res je, bal sem se, da bi s tem ogrozil filmsko kariero. A to je bilo prej.

Takrat je veljalo: ko propadeš, se preseliš na TV.

► Tako je. Vedno sem vedel, kam sodim.

Zdaj se je vse obrnilo: TV-serije so velika stvar. Številne so videti bolje od filmov. Biti v TV-seriji, to je zdaj prava stvar!

► Zelo pogosto, ko pije jutranjo kavico, razmišljam, da se nobena TV na ozemlju nekdanje Jugoslavije ne ukvarja z družino. Družina je ogrožena, neoliberalni kapitalizem je prodril v vse pore, verjetno uničil številne domove, pripeljal ljudi v resnični pekel, ker ni nihče vaju tega vidika izkoriščanja, zato se mi zdi, da se ljudje, ker so prestrašeni, nimajo časa ukvarjati z otroki. Žal mi je, da tu do zdaj nismo napravili niti ene TV-serije, ki bi prikazovala družino kot tisto bistveno. Številne družine bodo verjetno propadle, ljudje se ločujejo, nimajo časa drug za drugega. Napravil sem takšno serijo, Policist s Petelinjega hriba. Mogoče je lahkotna, zabavna, toda na Kitajskem so jo pred desetimi, 12 leti razglasili za najboljšo serijo. Jasno mi je bilo, zakaj jo gledajo. Policist, ki ima pet otrok, je ostal sam, štiri žene so ga zapustile. Je oče in mama hkrati.

Kakšna afirmacija družine pa naj bi bila to? To je bolj reklama za ločitve.

► Ha ha. Toda bil sem oče in mama svojim otrokom.

Ko ste dobili scenarij, ali ste najprej pogledali, ali v seriji nemara umrete in kdaj?

► Ne, nisem.

Je lahko umreti v filmu?

► Odvisno, kakšen odnos imaš do smrti. Nanjo se vsi privajamo. In zelo hitro bo prišla.

Je film dober način za privajanje na ta dogodek?

► Mislim, da je občutek prijeten.

Kolikokrat ste ponavljali prizore umiranja?

► Samo enkrat.

Uspelo vam je v prvo?

► Brez ponavljanja. To pomeni, da sem bil strašansko prepričljiv. Kadarkoli sem umiral jaz, drugi niso.

Začela sva z gledališkim in po malem tudi filmskim režiserjem Bojanom Stupico, pa še končava z njim. Ni lansiral le vas, ampak generacije in generacije jugoslovanskih igralcev.

► Stupica je bil pravi steber, dejansko kar institucija. Bil je osebnost, iz katere je samo po sebi zraslo veliko režisersko ime na ozemlju nekdanje Jugoslavije. Delal je povsod: v Zagrebu, Ljubljani, Dubrovniku in seveda je ustanovil Atelje 212. Spominjam se, da sem, ko sem postal igralec, v resnici že prvo leto dobil njegovo štipendijo. Študiral sem pravo, mama je rekla, da je najbolje, da postanem pravnik, advokat, ker advokati ne plačujejo prav veliko, gotovo pa bi kaj zaslužil in jih vzdrževal. Zelo mlad sem ostal brez očeta. Mislila je, da je pravna fakulteta velika priložnost zame. Star sem bil 11 let in pol, ko mi je umrl oče. Bil sem obupan. Ko sem končal gimnazijo, je bila moja prva misel, da bi se vpisal na medicino. Zakaj? To bi storil v spomin na očeta, na njegov boj. Bil je rudar, v rudniku je običal, pri 40 letih je dobil strašno bolezen, zato sem mislil, da bi se vpisal na medicino. Toda vrug mi ni dal miru. V Beogradu sem iz radovednosti odšel v gledališče. Ogledal sem si božansko predstavo, v kateri je igral Slobodan Cica Perović, eden od najrazkošnejših igralcev. Tistega večera sem bil popolnoma prevzet. Po beograjskih ulicah sem blodil in blodil do zore. Razmišljal sem, da je igrilstvo neka nenavadna dejavnost, s katero bi se človek lahko ukvarjal. Manj kot leto pozneje je v Beogradu

gostoval Old Vic, največje gledališče na svetu – igrali so Hamleta in Tita Andronika. Dva večera sem s sendvičem v rokah – v njem je bil ajvar – s tretje galerije buljil v to gledališko predstavo in postalo mi je jasno, da sem se okužil. Bil sem čisto preč. Odločil sem se, da se po dveh letih na pravo vpišem na akademijo. Stopil sem pred ogromen avditorij, tam je bil tudi Bojan Stupica. Vprašali so me, od kod sem, in odgovoril sem iz Nišku Banju namesto iz Niške Banje. Vsi so se smejali. Nato so me vprašali, kaj sem pripravil. Takole, sem rekel, pripravil sem pesem Santa Maria della Salute ... ima 16 kitic, a naučil sem se samo tri! Spet so se vsi smejali: pa saj ta je prismuknjen. In kateri monolog si pripravil, so me vprašali. Odvrnil sem: Jaga iz Otela. Ooo! No, kar izvoli, so rekli. Začel sem, kot mi je svetoval neki igralec iz Niša, ki se je odlikoval v vlogi Jaga: »Ljubiša, prosim te, ko boš začel govoriti, počakaj na tišino v dvorani. Sam si na prizorišču – počakaj na tišino. Stopi proti mizi, skleni roke in začni govoriti.« Čakal sem to tišino s primerno zbranostjo, in ko ni bilo slišati niti muhe več, sem začel monolog ... pa so me takoj ustavili. Prestrašil sem se, da je kaj narobe. No, naj slišimo še tiste tvoje tri kitice, so rekli. Začel sem recitirati tri kitice. Prva je bila za mano, druga deloma tudi. In takrat so mi rekli hvala. Mislil sem, da je vsega konec. Propad. Toda tistega večera sem se vrnil na akademijo, kje smo vsi stali na kupu in brali imena tistih, ki so bili sprejeti. Ker sem visok, sem gledal zgornja imena, a mojega ni bilo med njimi. Nazadnje sem zagledal svoje ime – bilo je napisano povsem na dnu, zadnje. Bil sem sprejet. Mama je rekla, srečno. In tistega dne sem postal vaš.

Toda zapustili ste gledališče, vstopili v legendo, v gledališče pa se niste več vrnili.

► Prav lepa hvala. Sliši se patetično, ko rečeš legenda. Sem človek iz mesa in krvi. Z napakami in vrlinami.

Kakor za koga.

► Ha ha. Najlepša hvala, a najpomembnejše od vsega je, da imam prijatelje – tudi med vami tule. Res lepa hvala in vse dobro. x

OKNA - VHODNA VRATA - ROLETE - G. VRATA - ZIMSKI VRTOVI

NAITORS D.O.O.
HARDEK 34g, 2270 ORMOŽ
mobi: + 386 (0)31 793 204;
www.naitors.si

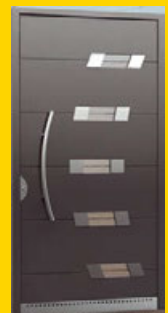
PVC
*
ALU
*
LES

- BREZPLAČNO SVETOVANJE
- BREZPLAČNE IZMERE
- BREZPLAČNA PONUDBA
- STROKOVNA VGRADNJA
- TEHNIČNO DOVRŠENI IZDELKI

MOŽNOST PRIDOBITVE
SUBVENCIJE ZA LESENA
OKNA !!

ZELO UGODNO!!

ZA VAS SE BODO POTRUDILI STROKOVNJAKI, KATERI SO V TEM POSLU ŽE 10 LET IN VEČ

Abonma **glasbe sveta** 2015/16

Drummers of Burundi

Veličastni bobnarsko tolkalni bend.

Vpisa abonmaja Glasbe sveta od 1.9. naprej.

15. nov

Glavna pokroviteljica:

cankarjev dom
Prešernova cesta 10, 1000 Ljubljana

VASJA Golar

PIVOVAR

Če bi hotel, da veste, za katerega Vasjo gre, bi moral namesto imena in primka uporabiti

Pišer: Boštjan Napotnik

Foto: Uroš Abram

Bevogovega zvarka. Osvežilec, ki ima nižjo stopnjo alkohola in ga lahko spiješ sredi dneva brez večjih posledic za mentalne sposobnosti.

izmišljeno fantazijsko besedo, po kateri je najbolj znan: Bevog. Ta skupaj s preostalimi izmišljenimi liki (Baja, Ond, Kramah, Tak, Deetz, Rudeen) označuje rokodelska, craft piva, ki jih v svoji mali pivovarni vari Vasja. Hardcorovski alternativec je basovske strune zamenjal za pivovarske kotle, prodajo elektronske opreme pa za ustvarjanje alov, porterjev, stoutov, kölschev in drugih stilov sodobnega mikropivovarjenja. Raje kot o tem, zakaj pivovarne ni postavil v Sloveniji, govori o pivu in tektonskih premikih, ki so se na prej dokaj uspavani pivovarski in pivopivski sceni začeli dogajati v zadnjih letih. Idealen sogovornik za letni čas, ko se posreba največ osvežilnih grenkljatih napitkov.

Živeli! Pijemo pa kaj? Aha, vidim; AB/CD. Gre za Bevogovo abecedo?

► Tega smo zvarili za štos, ko je šla cela firma skupaj na koncert AC/DC. Pravzaprav je Dirty Deetz, ker je narejen podobno kot Deetz, samo da je dirty, ima še manj alkohola – da ne bi prišlo do »blackouta« na koncertu – in je dejansko drugačen od Deetza, iz drugih vrst hmelja je in malo drugače sestavljen.

Super, meni je všeč. Je pa res, da sem fen Deetza, ki je od Kramaha prevzel naslov meni najljubšega

► Tudi meni je všeč. Prvi odziv publike je bil sicer drugačen. Lansirali smo ga v času festivala piva v Kopru, pa je bilo kar nekaj obiskovalcev razočaranih, češ, kaj vam je bilo treba delati tako lahko pivo. Ampak to je pač drugačna ideja piva, razmerja sestavin so drugačna. Ne strinjam se, da je »bigger« nujno tudi »better«. Težje je narediti fino, elegantno, lažje pivo kot nekaj velikega, močnega, kjer vse sestavine kričijo druga čez drugo. Tu ni kaj skrivati, vse se vidi, vse pride do izraza, moraš biti res natančen. Deetza lahko piješ kadarkoli, je tudi fino pivo za zdravljenje mačka.

Maček pride na koncu. Kaj pa je bilo na začetku? Kje in kdaj si o pivu začel razmišljati zunaj osnovnega mladinskega konteksta, koliko ga boš spil in kako močno te bo po njem bolela glava?

► Leta 2008 sem bil službeno v Belgiji, na sejmu optične elektronike. S sodelavcem sva šla na pivo v lokal čisto blizu hotela. Natakariča, bila je ful luštna, tega se še zdaj spomnim, naju je vprašala, kakšno pivo bova, »white or dark«. Jaz sem – ker ni najbolje govorila angleško – mislil, da z white misli navadno svetlo pivo, in odvrnil white. Prinesla pa je »witte«, belgijsko pšenično pivo. Prva polovica kozarca je bila res čudna: kakšno čudno pivo je to, motno, z malo pene, pa

Kakovost pada, močno. Včasih so pivovarski mojstri ali tehnologi imeli vsaj približno glavno besedo pri tem, kako in kakšno pivo bodo varili. Zdaj to furajo razni menedžerji, ki postavijo plan, naredijo kalkulacije in tehnologu povedo, koliko lahko pivo stane.

še limona je bila notri. Da ni mogoče pokvarjeno? Ampak druga polovica kozarca mi je začela postajati všeč. Pivo ni bilo samo drugačno, kot sem bil navajen, ampak je bilo boljše. V mobi sem si potem napisal Hoegaarden, da sem, ko sem šel v kakšno gostilno, lahko rekel, to pivo bi. In tako se je v bistvu začelo. Potem sem to pivo našel v neki francoski franšizi v Ljubljani in ugotovil, da imajo tam še veliko nekih drugih vrst piva. Napolnil sem košaro in začel odkrivati razlike med njimi. Kmalu me je začelo zanimati, kako pivo sploh naredijo, in v Google sem napisal »How beer is made?« ter presenečeno ugotovil, da ga z nekaj malega opreme lahko narediš tudi doma in da ljudje po svetu to dejansko delajo. Kmalu sem prek Cobissa v mariborski univerzitetni knjižnici našel edino pametno pivovarsko knjigo pri nas. Pivovarstvo dr. Marka Mohačka, ki je izšla leta 1948 v Zagrebu in je še danes v osnovah popolnoma relevantna. Potem sem naročil še nekaj knjig iz Amerike in kmalu sem šel v banko, najel kredit in si plačal pivovarski šnelkurs v Berlinu, kjer smo se v bistvu učili, kaj se v pivovarni ne sme naredi. To je zelo dobro vedeti za začetek ... Kako se pivo dejansko zvari, pa sem se učil sam iz knjig in

prakse v garaži.

Je bilo pa najetje tega posojila že tvoja prva poslovna poteza.

► Že prej sem spisal poslovni načrt, pivovarstvo me je zgrabilo, kot me ni še nobena stvar do takrat, in vedel sem, da je to to in da hočem to početi še bolj zares. Kot ljubezen na prvi pogled. Moram pa poudariti, da sem nekako poslovni samouk, nisem se obremenjeval s tem, kako naj bi formalno izgledal poslovni načrt. Napisal sem svoje misli, svoje videnje. Na začetku so me spraševali, kako sem naredil raziskavo trga – ampak kako naj bi jo naredil, če pa trga za takšno pivo pri nas takrat sploh ni bilo? Kaj pa naj bi naredil? Zvaril nekaj piva, ga nesel ven na ulico in spraševal, komu je všeč in komu ne? Nekaterih poslovnih veščin, ki mi pridejo prav tudi sedaj, sem se naučil v firmi svojih staršev, včasih pa sta potrebni improvizacija in intuicija, pa tudi sreča.

Si pa verjetno že takrat vedel, kakšno pivo boš varil.

► Načeloma ja, kasneje pa se je izkazalo, da ne. Na začetku me je zelo zanimalo pšenično pivo, ampak kot veš, ga Bevog še vedno nima. Za pšenično pivo s sedanjo tehnologijo ne morem zagotoviti ustreznega kvasa, ki bi ga

rad imel za kakovostno in konstantno proizvodnjo. Tu gre za precej tehnično reč in predolgo je, da bi razlagal. Dalo bi se nekaj z improvizirati, ampak ponovljivost pa ... ne morem še. Bo pa prišlo tudi pšenično pivo Bevog, brez skrbi in sile. Pri meni so se stvari dogajale res zelo zelo hitro, vsega, kar vem o pivu, sem se učil sproti, z delom. Na začetku moje garažne kariere nisem vedel niti, kaj je pale ale, niti IPA, niti stout. Na primer Guinness je bil zame Guinness, nisem vedel, da se stilu piva reče stout. Naj se vrnem k svoji službeni poti v Belgijo – že tam se mi je po nekaj hoegaardenčkih utrnila besna ideja, da bi ga s cisternami vozil dol, ga stekleničil in prodajal pod svojo znamko. No, to idejo sem pozabil že naslednje jutro. Imeli smo, starši ga še imajo, družinsko podjetje za distribucijo profesionalne opreme za kabelsko televizijo, optično opremo, take reči. Meni pa ni bilo do tega, da bi delal kupi-prodajaj, želel sem sam nekaj narediti in za neke tehnične reči že prej začel malo tipati trg. To pivo pa mi je padlo »out of nowhere«. Izraze, kot sta craft pivo in mikropivovarna, sem spoznal šele kasneje ob nenehnem brskanju po knjigah in internetu. Tam sem tudi našel nove stile piva, ki so mi vzbudili pozornost, prvi

tak stil, ki ni bil vezan na pšenico, je bil pale ale. Kolikor se spomnim, sem prvi pale ale, ki sem ga kdaj pil, zvaril kar sam v garaži.

Ne verjamem! Prvi pale ale, ki si ga spil v življenju, si zvaril sam?

► Ja, dejansko nisem prej spil nobenega, prvega sem naredil sam. Ampak ni bil ne vem kaj, pač neki prvi poskusi, je bilo bolj tako tako, a dovolj, da sem še naprej ukvarjal z njim.

Kako pomembna je za pivovarja samokritičnost? Kolikšna je nevarnost, da ti navdušenje nad tem, da si nekaj sam naredil, zamegli pogled na dejansko kakovost narejenega? Si imel kakšne svetovalce, degustatorje ali si sam do sebe dovolj strog?

► Zelo sem samokritičen, postavljam si zelo visoke standarde. Je pa res, da imam precej občutljiv nos in jezik, da sem lahko sam ocenjeval zvarjena piva ter iskal, kaj je v njih dobrega, kaj pa je treba še izboljšati. Seveda je dobro pokušati pivo drugih pivovarn, predvsem tako s priznano kakovostjo. Tam dobiš inspiracijo in motivacijo za izboljšanje in kreiranje receptov. Nikoli pa nisem kopiral nobenega recepta, tudi prvega piva, ki sem ga varil, nisem hotel narediti tako, kot je bilo napisano v knjigi. Ja, tudi trmast znam

biti. Ko sem varil naše prvo svetlo pivo, sem imel precej težav. Recepturo sem razvijal še v Radgoni, uporabljal sem radgonsko vodo (to »jabolko spora«). Potem pa sem začel resno z delom v Radkersburgu in domneval sem, da je voda takšna kot v Radgoni, da je Mura po obeh straneh sama spreminjala tok sem in tja in sedimentacija bi morala biti precej podobna, to pa da vodi v specifično sestavo. Ampak karkoli sem poskušal, nič ni bilo v redu. Šele ko sem dal vodo na analizo, se je izkazalo, da je precej drugačna od radgonske, precej trša, in da bo treba naročiti še opremo za mehčanje vode. Generalno gledano sicer velja, da je mehkejša voda dobra za svetlo pivo, trda pa za temno pivo. Sicer pa vedno, ko sestavljam nov recept, najprej postavim konstrukcijo piva – kakšno naj bo telo piva, koliko alkohola naj ima, kakšne naj bodo kompleksnost, grenčina, okus, aroma ... V pivu se dogaja marsikaj, ne gre samo za sestavine, ki jih uporabiš, ampak za celoten proces, fermentacijo, zorenje, cel postopek. Še posebej »tricky« je fermentacija; kvas je živ in včasih ne uboga. Ne moreš mu kot psu reči: leži, sedi, vstani, lajaj. Lahko ga samo malo usmerjaš s tem, kakšno osnovo mu daš – koliko je na začetku sladkorja, kakšna je

temperatura, pH ... Fino je potem, ko z istim kvasom delaš že nekaj časa, ga poznaš in že veš, kako se bo obnašal pri določenih pogojih. **Bevog je – tudi zaradi odmevnosti tvoje zgodbe z odprtjem pivovarne na levem, avstrijskem bregu Mure – v Sloveniji hitro postal znana blagovna znamka.**

► Do neke mere drži, da mi je medijska izpostavljenost pomagala pri začetni prepoznavnosti, ampak če pivo ne bi bilo kvalitetno, ga samo zaradi moje zgodbe ne bi pil nihče. Sicer pa te zgodbe ne bi želel ponavljati, ker se mi zdi, kot da hočejo iz mene narediti nekega mučenika in na mojem primeru potrjevati tezo o begu možganov in ne vem še kaj. Takrat se mi je mudilo – vedel sem, da hočem biti pivovar, čim prej sem želel začeti z varjenjem, starši so mi bili pripravljeni pomagati s posojilom in izkazalo se je, da gre v Avstriji to hitreje kot v Sloveniji. Pivovarne nisem naredil zato, da bi govoril o tem, zakaj je nisem mogel narediti v Sloveniji, ampak zato, da bi delal pivo. Pogovarjajva se raje o pivu!

Se strinjam! Še posebej, ker te pivopivci niso vzljubili zaradi lokacije pivovarne, ampak zaradi dobrega piva. Bevog je namreč postal v konkurenci več kot 3500 pivovarn tretja najboljša

V pivu se dogaja marsikaj, ne gre samo za sestavine, ki jih uporabiš, ampak za celoten proces, fermentacijo, zorenje, cel postopek. Še posebej »tricky« je fermentacija; kvas je živ in včasih ne uboga. Ne moreš mu kot psu reči: leži, sedi, vstani, lajaj.

nova mala pivovarna na svetu po izboru portala ratebeer.com. Si predstavljam, da je to gromozanski uspeh.

► Noro je bilo, cela štala. Prvi teden po razglasitvi bi lahko pivo vozili na vse kontinente, če bi ga le imeli dovolj! Največji hec pa je v tem, da sam sploh nisem vedel za rezultate, dokler nisem dobil e-maila iz Mikkelserja (kulturni pivovar – ampak res! – danska mikropivovarna z lastnimi bari na Danskem in Švedskem ter v Bangkoku in San Franciscu, op. p.) s čestitkami in vprašanjem, ali lahko naročijo nekaj našega piva za njihove bare. Bil sem tako presenečen, da sem mail prebral najmanj petkrat. Potem je kar hitro sledila žurka z mojimi, takšne uspehe je pač treba praznovati; in nato številna naročila – neko veliko kanadsko podjetje za distribucijo pijač nas je želelo uvrstiti na svoj adventni craft beer koledar, to pivo bi potem bilo naenkrat na voljo po vsej Kanadi. Odprla se nam je Evropa, ki se pivovarsko in pivopivsko v zadnjih letih noro razvija. Zelo lep trg za nas je Italija, kjer smo zdaj prisotni v praktično vseh najboljših pivnicah in pivošopih od Sicilije do severa. Ne moremo zvariti dovolj piva, zato bo zdaj kmalu tu zraven še prizidek.

Kako pa je s craft pivom v klasičnih srednjeevropskih deželah, ki so tradicionalni dom ležakov? Ne pozabimo, da je tudi Slovenija že imela en malopivovarski bum v zgodnjih devetdesetih, ko se je nenadoma zazdelo, da je vsaka resnejša gostilna tudi že pivovarna.

► To je bilo verjetno povezano z osamosvojitvijo, fantje so začeli več potovati, šli so malo v Nemčijo in videli velike in lepo polne gostilne z lastno pivovarno. Nato so si kupili opremo in si največkrat na Češkem najeli kakšnega relativno poceni pivovarskega mojstra, to je bil takrat standard. In dokler je hodil varit Čeh, je bilo verjetno tudi pivo v redu. Ali pa tudi ne, jaz ga takrat še nisem pil, sem bil premlad. Marsikateremu novopečenemu »pivovarju« je potem šinilo, da pa variti pivo ni neki »big deal« in kaj bom jaz tega frdamanega Čeha plačeval, če pa stvari enostavno vsuješ v kotel, pritisneš par tipk, malo opereš sod in gas. Rezultat je pa tudi znan, razen v primeru nekaterih redkih svetlih izjem. Tu je zagotovo treba ločiti med takratno biznismensko in zdajšnjo generacijo malih pivovarjev, ki se zadeve loteva z veliko več premisleka, znanja, informacij in

dejanske želje po varjenju kvalitetnega piva. Nasploh tradicionalne države, kot so Češka, Nemčija, Belgija in Velika Britanija, na veliko prevzemajo in razvijajo idejo craft pivovarjenja. Nekatere stvari seveda puščajo in ohranjajo zelo tradicionalne, kar je seveda dobro in zelo pomembno, ni pa več nič novega in nenavadnega, če recimo povsem tradicionalna bavarska pivovarna danes zvari tudi kak IPA, ki pa, jebiga, ni nujno ravno IPA, če veš, kaj mislim. No, moji novi soborci Avstrijci so tudi nekje v brzini Nemčije. So nekoliko bolj previdni, tradicionalni. Ocenjujem, da so približno dve do tri leta za Slovenci.

Vsaj nekje so za nami ...

► Ja, zdaj je že zanimivo tudi v Avstriji, zelo jih zanima. Znanja pri pivcih sicer še ni ne vem koliko, so pa radovedni. Na Dunaju je že nekaj zelo lepih pubov, sicer z navitimi cenami, ampak z vrhunsko ponudbo. Prav pred kratkim sem bil tam in presenečen sem bil, kako velike korake naprej so naredili, tako da prej omenjeni dve leti prednosti hitro kopnita. Stvari so se začele razvijati tudi pivovarsko, celo Ottakringer je poleg svoje velike matične pivovarne naredil malo varilnico, kjer eksperimentirajo z različnimi vrstami craft piva, in to pivo je dejansko čisto solidno. Seveda pa tudi v Avstriji vsakih par mesecev na dan privre kakšna nova craft pivovarna.

Na neki način tako kot pri nas, kjer tako Laško s svojo linijo Special kot Union s pivnico in posebnimi polnitvami želita zajahati val izjemne popularnosti, ki jo craft pivovarstvo doživlja v Sloveniji.

► Seveda, vsi želijo skočiti na ta »band wagon«, ker so pivci na njem za pivo pripravljene odšteti precej več kot za navadno industrijsko pivo. Je pa pomembna razlika: Ottakringer je postavil malo pivovarno, Laško in Union pa ne. Oni imajo določeno kapaciteto, ne morejo narediti manj, oni morajo narediti veliko količino določenega piva. Ottakringer ima pač drugo opcijo, novozgrajeno malo pivovarno, to je drugače. Naši pa imajo isti obrat, v katerem hočejo delati neke specialne vrste piva. Sicer se da tudi to, ne moreš pa samo malo zamenjati vrste hmelja, opremiti lepo flašo z všečnimi etiketami in reči, da si craft. Ko to piješ, ti je hitro jasno, da ne delajo prav, da je to nekako na silo. Nasploh se mi zdi, da je ideja poleg standardnega in

utečenega branda uveljaviti še neki kvazi boljši in craft brend in s tem nekako upati na posplošitev v glavah kupcev, da je tudi tisti standardni del proizvodnje kvaliteten. No, pravijo pa, da imajo ponos.

Kako pomembna je za končnega kupca cena piva? Če je nekdaj veljalo, da pivo stane toliko in toliko, je zdaj razpon ogromen – od »no name« piva v diskontih po pol evra za pol litra do dveh in pol, kjer se začnejo cene za male steklenice slovenskih craft piv. Ker se dela v manjšem obsegu in manj avtomatizirano, pa tudi s posebej izbranimi sestavinami, je višja cena sicer razumljiva. Ampak kako so v industriji lahko skoraj desetkrat cenejši?

► Tako, da kakovost pada. Močno pada! Včasih so imeli pivovarski mojstri ali tehnologi vsaj približno glavno besedo pri tem, kako in kakšno pivo bodo varili. Zdaj to furajo razni menedžerji, ki naredijo plan, kalkulacije in tehnologu povedo, koliko lahko pivo stane. Ne smeš porabiti toliko, naredi pivo, ki bo stalo toliko in toliko, zdaj pa čaraj. In tehnolog mora ugotoviti, kako to narediti, da bo čim ceneje, da bo čim hitrejši tudi proizvodni proces in da ne bo treba nabavljati nove opreme – cisterna pač ni poceni, zanjo je potreben prostor ... Potem pa zareže: skrajšaš fermentacijo za par dni, pa si že nekaj prihranil; odvzameš kakšno sestavino, dodaš neki cenejši koruzni ali rižev škrob in računaš, da se to končnemu izdelku ne bo preveč poznalo. Ampak za dober lager pač potrebuješ dobre surovine in čas! Vsi ti rezi in bližnjice pa se v seštevku pač poznajo, tako je.

Po drugi strani pa se zdi, da je tudi v poplavi številnih vedno novih polnitev malih, rokodelskih pivovarn zmeraj težje ločiti zrnje od plev. Zdi se, da zdaj vari – ali pa bi vsaj rad varil – že vsak pivec ...

► Pred kratkim me je obiskal neki tip, češ da bi me rad nekaj vprašal o pivovarni, tako na hitro, kako se naredi. Da ima prijatelj veliko denarja in da bi investiral. Če bi bil občutljiv, bi bil lahko kar užaljen ob takih vprašanjih, ker ljudje tako hudo podcenjujejo moje delo in delo mojih sodelavcev. Sem pa gospodu rahlo sarkastično odvrnil, zakaj ni šel vprašat zobozdravnika, kako popravlja in rihta zobe, ker so kar dobro plačani in bi se mu bolj splačalo investirati tja. Vsem s takšnim vprašanjem toplo priporočam, da denar zagonijo za razne počitnice in uživanjijo. Craft pivovarstvo izgleda blazno dober biznis, pa je v resnici mnogo več dela, kot se

Težje je narediti fino, elegantno, lažje pivo kot nekaj velikega, močnega, kjer vse sestavine kričijo druga čez drugo. Tu ni kaj skrivati, vse se vidi, vse pride do izraza, moraš biti res natančen.

zdi, profit pa manjši kot marsikje – ni tako izi. Z denarjem lahko kupiš opremo, sestavine, dizajn in vse, kar sodi v blagovno znamko, ni pa mogoče kar kupiti znanja in biti originalen po nekajminutnem posvetu in eni prespani noči. Treba je vedeti, kaj delaš, tega pa se lahko naučiš z veliko poskušanja. In posledično z veliko napakami.

Sloenci smo zelo ponosni na svoj hmelj. Kako golding in aurora in druge savinjske sorte hmelja prosperirajo v svetu? In kje je njihovo mesto v svetu craft piva, ki daje veliko poudarka posamičnim, tudi novim sortam hmelja?

► Slovenija je za zdaj znana predvsem po tradicionalnih sortah hmelja. Belgijci imajo zelo radi naš hmelj, Cantillon (legendarna bruseljska pivovarna, ki vari le lambic, spontano fermentirano pivo, op. p.) uporablja skoraj ekskluzivno le slovenski hmelj, kar nekaj vrhunskih ameriških craft pivovarn ga spoštuje in uporablja, predvsem tiste, ki delajo belgijske vrste piva. Pred tremi leti sem začel premišljevat, kako to, da imajo Avstralci, Američani, Novozelandci in še veliko drugih nove sorte hmelja, pri nas pa jih še ni. In sem pisal na inštitut za hmeljarstvo, ali se kaj dogaja s tem in ali tudi pri nas razvijajo kakšne bolj sadne sorte hmeljev, za katere se mi zdi, da bi lahko bile velik potencial za naše hmeljarje. Odpisali so, da dejansko že izvajajo neki program in da je že na voljo nekaj vzorcev, ki so jih poslali več ljudem iz stroke, tudi meni. Moram reči, da so bili nekateri prav zanimivi. Lani sem tako nakupil nekaj vzorcev teh novih sort hmelja in naredil serijo piv Experimental Hops, čeprav bi se mogoče celo morala imenovati New Hops. Kakorkoli

– v štiriindvajsetih urah smo zvarili štiri vrste piva po isti recepturi in z istimi sestavinami, razlika je bila samo v sortah hmelja. Dozoreli so hkrati in tako se potem najlažje primerjajo med seboj. Zelo zanimiva izkušnja!

Zagotovo pa je zdaj veliko lažje priti do znanja, sestavin in opreme, pa tudi do distribucijskih kanalov in promocije, kot še pred nekaj leti. Internet dela čuda.

► Mislim, da ne pretiravam, če rečem, da je v zadnjih petih letih v Evropi razvoj vsako leto skoraj »krat dva«. Vse je bolj dostopno, na voljo je več vrst hmelja, kvasa, sladov, dostop do literature je hiter in enostaven, vedno več je aplikacij, vse je veliko bolj enostavno, kot je bilo. Še pred tremi leti sem moral kakšne posebne vrste piva naročiti iz Francije, iz ZDA, zdaj pa veliko večino vrhunškega in zanimivega piva lahko dobim na primer kar v Zapopentu. Da o tem, kaj za craft pivo pomenijo Facebook, Twitter, Instagram in druga omrežja, sploh ne govorim.

Škotska pivovarna BrewDog, ki je že zdaj v lasti skoraj 15.000 malih delničarjev, je v zadnjem času dvignila veliko prahu, ko je k financiranju svoje širitve oziroma k nakupu novo izdani delnic povabila vse svoje pivce. Zbrati želi 30 milijonov funtov.

► Jamie, eden od ustanoviteljev BrewDoga, je zelo nadarjen in uspešen človek. Pivovarna ima kljub svoji nori rasti še vedno zelo dobro pivo. Vendar pa je za moj okus preveč usmerjen samo v širitev, v rast, v prodajo. Podobno delajo tudi nekatere ameriške craft pivovarne, zelo hitro gredo zelo na široko. Ni nujno in večinoma kakovost z rastjo dejansko ne pade, a mogoče zaradi velikosti in potrebe po biti

všečen vse širšemu krogu konzumentov pivovarna izgublja svojo prvotno prepoznavno identiteto in imidž. Sam se ne vidim v kakšni taki eksponentno rastoči zgodbi. Vseeno rastemo razmeroma hitro, a zdravo. Menim, da si z rastjo in večjim obtokom denarja podjetje lahko privoščiti več vlaganja v razvoj, izboljšanje izdelkov in večji nadzor kakovosti. To je zame zdrava varianta rasti in tega se držim.

Zagotovo pa se v tvoji glavi pleče kaj novega, kar se kani v bližnji prihodnosti materializirati v kakšnem novem zvarku za dobrega piva željna grla. Malo sem presenečen – in malo me skrbi, ko tamle na mizi vidim oblikovalske osnutke za pločevinke. Bevog v piksnah? Resno?

► Pločevinke so zakon! Moderne pločevinke že vsaj zadnjih 25 let nimajo nobenega kovinskega priokusa, predvsem pa vanje ne pride svetloba. Pločevinka je s stališča tega, kako dobro zaščiti in ohrani pivo, zagotovo popolnoma primerljiva, če ne kar superiorna v primerjavi z rjavo steklenico. Tudi na primer nešteto krat nagrajen najboljši double IPA na svetu, Heady Topper iz pivovarne Alchemist, ni naivno polnjen v pločevinke samo zato, ker bi bilo to ceneje. Aluminij je tudi veliko lažji, bolj ekološki, večkrat ga lahko recikliraš, pločevinka je lažja za prenašanje, dve mali pločevinki sta visoki kot ena velika steklenica. Dosti primernejša za prireditve ali npr. outdoor športe – greš na Triglav, piksno zbašeš k malici, pomalicaš, popiješ, piksno zmečkaš, vtakneš nazaj v nahrbtnik, težka je 10 gramov. S piksnami ni nič narobe, problem je, kaj daš vanje.

Okej, naj bo! Prav nobenega razloga nimam, da ne bi verjel, da veš, kaj delaš. Srečno še naprej! ✕

moda v
gibanju

fashion
in motion

Italijanski slog 1951 – 1990
Utrinki slovenske mode

razstava
16. junij - 8. november 2015

Slovenski etnografski muzej,
Metelkova 2, Ljubljana
www.etno-muzej.si

Odprto: torek - nedelja 10.00 - 18.00.
Prost vstop vsako prvo nedeljo v mesecu.

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ

SAŠO Hribar

HUMORIST

Morda ga najbolje poosebi anekdotica s konca sedemdesetih let, ko

Piš: Jure Aleksič

Foto: Uroš Abram

so v stari Jugi sprejeli zakon, da potrebuje vsako javno kopališče kopališkega mojstra. Ko so v grosupeljskem motelu, kjer se je zelo rad zadrževal ob bazenu, slišali, da uči plavanje, so ga vprašali, ali je kopališki mojster. »Seveda sem!« se je zlagal takrat poznonajstniški Sašo in bil nemudoma najet. Prvo navodilo, ki ga je kot kopališki mojster dobil, je bilo, naj dobro pazi, da obiskovalci ne bodo slučajno skakali s tuša na vogalu. Prva stvar, ki jo je kot kopališki mojster naredil, je bila, da je šel sam skočit s tistega tuša in potem nagovoril cel kup ljudi, naj tudi poskusijo, saj je vendar zakon!

Dolga leta prvi bič slovenske satire je prišel na pogovor kronično neprespan, malce destabiliziran od prejšnjega večera in, kot bomo izvedeli, pošteno sit satire. Študent metalurgije, ki svojo meniško plešo skriva pod dolžino in neukrotljivostjo preostale peščene grive, je eden redkih ljudi iz slovenskega javnega življenja, v katerem sta vseeno zmagali radovednost in iskrenost. Subjekt diplomske naloge 'Sašo Hribar kot fenomen v slovenskem političnem prostoru' pravi, da se počuti naslovu naloge primerno, torej fenomenalno. Pravi, da živi v skupnosti z dvema mačkama, svojo drago, drevesi, travo, rožicami in košarkarskim igriščem,

na katerem ni ponavadi niko-gar. Galaktični prvak v dotikanju sogovornikove rame danes šteje petinpetdeset let. Ko je bil mlajši, si je predstavljal, da člo-

vek pri tej starosti veliko popoldnevo preživi na balkonu, kjer grizlja prepečeneč, in je tudi pri temperaturi trideset stopinj pokrit z dekico. Zvečer pa ga pride potem pobrat hčerka z besedami: »No, ata, videli smo ptičke, videli smo sončka, videli smo pikapolonico – zdaj gremo pa počasi nanat.« Ampak po najinem dolgem pogovoru sem dobil vtis, da ima v tanku še več kot dovolj bencina za hitro, relijevsko vožnjo marsikam, pa četudi do kakih zelo nepričakovanih destinacij.

Bi se kot profesionalni komik strinjal, da v družbi lahko pride do točke, ko stvari preprosto niso več smešne? In da morda sploh nismo več tako zelo daleč od te točke?

► Seveda. Satira je v resnici sol na rano, in če so rane tako globoke, kot so v tem trenutku naše, jih preprosto nima več smisla soliti. Satirikove tarče so se spustile tako nizko, lestvica vrednot se je potopila v tako močvirje, da tega noben vsaj približno normalen satirik ne more več zrcaliti nazaj. Zato sem se sam satiri že pred časom odrekel, ne vem, ali to več – jaz sem se satiri *zavestno* odrekel ...

Vem. To si nekje drugje pojasnil nekako takole: 'Če bi hotel tej naslednji generaciji slovenskih politikov

Satira je v resnici sol na rano, in če so rane tako globoke, kot so v tem trenutku naše, jih preprosto nima več smisla soliti. Satirikove tarče so se spustile tako nizko, lestvica vrednot se je potopila v tako močvirje, da tega noben vsaj približno normalen satirik ne more več zrcaliti nazaj.

Eden najhujših problemov slovenske politike je, da politiki na vseh ravneh za podrejene vedno nastavljajo še bolj butaste in pritlehne ljudi od sebe.

slediti s satiro, bi lahko šel samo še v brezmejno grotesko, mračnjaštvo in vulgarnost.'

► Samo v to.

In tega nisi hotel.

► Ne. Hotel sem početi ravno nasprotno. Ker ko enkrat celo groteska, bizarnost in nadrealizem izgubijo velik del moči, kaj ti potem ostane? Ko se politika dokončno spremeni v kvantni svet, kjer so politiki kot elektroni, za katere nas fiziki učijo, da jih ni v resnici nikjer konkretno, temveč se samo nahajajo nekje tu okoli jedra. Da njihovo konkretno pozicijo v danem trenutku določi šele naša pozornost. Kje je ta politik? Točno tam, kamor gledaš. Če bi gledal kam drugam, bi bil pač tam. Kje je pozicioniran? Sploh ni pozicioniran. Kakšne so njegove vrednote? Kdo ve, najbrž jih sploh ni. No, ko gresta v franže tako logika kot evolucijski potencial ljudi – kaj lahko potem potegnemo pozitivnega iz tega? Pa če se sliši še tako nemogoče.

Prav res, kaj?

► Eden najhujših problemov slovenske politike je, da politiki na vseh ravneh za podrejene vedno nastavljajo še bolj butaste in pritlehne ljudi od sebe. In to je potem veriga bejavosti in pritlehnosti vse do dna, ko ni več popolnoma nobene razlike med Barom, Big Brotherjem in slovenskim parlamentom. In glede tega katastrofalnega stanja ima satirik na voljo dva pristopa: lahko gre pač v grotesko in se iz te grozljive verige norčuje, lahko pa gre v empatijo in se trudi te pohabljenca nekako sprejeti. Jih vzeti take, kot so.

Naše oblastnike?

► Tako. Do teh ljudi, ki devetindevdeset odstotkov svojih soljudi tlačijo v brezno teme, lahko čutiš totalen gnus. To bi bila vsekakor nagonna reakcija. Lahko pa greš proti svojim nagonom in odmisliš sadove jeze, ki rastejo v tebi. In do teh ljudi pristopiš pozitivno. Kajti bolj ko si negativen do njih, bolj trpiš, v večjo bedo odhajaš. V bistvu gre za proces samoozdravitve – tako vsaj upam. Empatija je stik s samim sabo. Saj če svoj gnus do teh ljudi polivaš po forumih, nisi s tem naredil absolutno nič in jim v bistvu nič manj ne slediš, kot če si njihov zvesti volilec. Ostane ti samo, da izklopiš svojo negativno do njih, saj se nekaj v njih prav s tem pravzaprav tudi hrani in so zaradi te splošne

negative še toliko bolj pošastni. No, to izklapljanje negative, to je tisti obrat, s katerim se v zadnjem času največ ukvarjam. V matematiki se temu reče ena, ulomljeno z a.

Prav osvežujoče gandijevska pozicija. In kaj je v tej enačbi a?

► Hmmm, bom ponazoril s primerom. Pahor je tipičen primer takega človeka. Z največjimi nebulozami, kar sem jih kdaj v politiki videl – on je nekakšen Kramberger na steroidih – zna nekako vzdrževati iluzijo častnosti in ponosa. 'Smetar sem – in PONOSEN sem na to, da sem smetar!' Z vsem, kar počne in reče, poudarja osnovnih pet čedalje bolj imaginarnih parametrov časti, ugleda, ponosa, poštenja in dostojanstva. 'POŠTENO vam povem: sam sem plačal kavo!' V resnici pa je nasilno vezan na tiste neprijetno realnejše osnovne parametre zla, ki so slava, moč, vpliv in oblast.

Sam sem njegovo izvolitev vzel kot posledico tega, da se mu je vsaj dalo aktivno dobrikati volilnemu telesu. Da se mu je vsaj dalo slovenskemu volilcu lagati, da ga spoštuje in da ga ima celo rad. Kot minimum tega, kar neki zmerno butast volivec od politika še lahko dobi.

► Pahor se zelo dobro zaveda preprostega dejstva, ki se ga zavedajo tudi vodilni ljudje v medijih. Ves čas moraš držati tempo. Če si ob osmih objavil neko slabo, nepomembno novico, moraš najkasneje ob desetih novo, ker je stara že povsem ničvredna. Če si bil včeraj en tak ljudski in žareč smetar, na tej lovoriki ne moreš dolgo počivati – jutri moraš biti že trosilec hlevskega gnoja. Naš predsednik po eni strani neumorno projicira empatijo do tistega res najmanjšega človeka, po drugi pa se žareče rokuje s Putinom in Obamo – in ta kontrast je za množice lahko hipnotičen, v njem se skriva nezamisljiv magični potencial. Ta kontrast sem pred časom občutil tudi sam, ta možnost mi je bila dana leta 1994 ...

Kaj se ti je takrat zgodilo?

► Dobil sem prvega viktoria. Kar me je postavilo v blišč žarometov. Veš, takrat to ni bilo tako kot danes – to je bil velik dogodek, takrat je viktor nekaj pomenil. In čestitali so mi vsi, po ramenih so me trepljale vse sorte elit, čez dve uri sem bil pa že v nekem xy-pajzlu in tolkel pelinkovec z delavci, ki sploh niso vedeli, kdo sem. To se mi je zdelo

neverjetno! Kak razpon lahko dosežem! Kaj mi je omogočeno! Čez pol ure bodo tisti delavci tam še pili naprej, jaz pa bom lahko šel mogoče že na jutranjo kavo k predsedniku. Ali pa tudi ne, kakor mi bo pasalo!

Skratka, tvoj ego si je privoščil eno tako manjšo orgijo?

► O ja! Ta občutek moje veličine je bil en tak neustavljiv tok, ki me je gnal naprej. Poglej (*z rokama ponazori lestvico*) – prej sem svojo kompletno identiteto in vrednote iskal tule. (*Pomigne proti spodnjim štirim klinom od okoli desetkline lestvice.*) No, in ena sama nagrada mi je omogočila, da sem predsedal semle, vidiš, na sam vrh. Kadarkoli pa sem se lahko tudi vrnil! Neverjetno, sem si rekel! Lahko počnem vse! Danes grem lahko recimo z očetom na teren in ves dan merim mejnike, jutri pa bom pil kavo s predsednikom države! Potem bom pa vso noč krogal z nekim vaškim pijancem v gostilni. Ampak on bo zjutraj ostal tam, jaz pa bom šel ... (*z zanosom, zelo dramatično*) drugam! In zelo podobno se najbrž počuti Pahor, ko ves čas šalta od mlekarjev in picopekov do Putina in Obame.

Kam je ta, kot praviš, neustavljivi tok napravljal tebe?

► Nikamor zares. Ali pa bolje rečeno nazaj k samemu sebi. Kar pomeni, da sem se nekako spontano odpovedal zgornjemu delu lestvice. Ker preprosto bolj pašem k spodnjemu. Po vsem – od videza in oblačenja do načina razmišljanja.

In zdaj načrtno gojiš empatijo do slovenskih politikov. Česar še vedno ne razumem in ti tudi težko povsem verjamem.

► Na neki točki sem se odločil, da ne bom več izključeval, celo Janše in Pahorja ne! Namesto tega bom naredil nekaj, kar me veseli, kar odobravam – iskal bom njune vrednote! Če se mi Pahor prodaja kot smetar, ga bom pač sprejel kot odličnega smetarja. Pustimo to, kako slab predsednik vlade je bil, pustimo njegovo preračunljivost. Povabil ga bom k sebi na dom – pridi, smetar Borut, bova skupaj izpraznila eno kanto za smeti, nakar bova vrgla eno basket in obrnila eno pleskavico. In zraven bosta tudi Safet in Jože in vsi skupaj se bomo imeli prav lušno.

Ojoj, Sašo. Pa to se mi vendar sliši nekje na pol med kapitulacijo in norostjo. Nekakšen zapik

pred obupom nad greznico, kamor preprosto nisi več zmožen slediti slovenski politiki.

► To glede greznice si dobro rekel, nika-
kor pa ne bi uporabil izraza obup. Glej, real-
nost je razdeljena okrog premice, ki loči
polje slave, denarja, vpliva, moči in oblasti
od polja časti, ugleda, ponosa, poštenja in
dostojanstva. In jaz sem se odločil, da bom
živel na tej drugi, lepši strani premice.

Aha, ampak če sledimo tej logiki, bi šel ti tudi s Hitlerjem igrat basket in mljaskat pleskavice?

► Ne ne, to pa ne.

Kako ne?

► Hitler je vendar zločinec! Do ljudi, ki so
obsojeni na vseh štirih stopnjah haaškega
sodišča, pa ne moreš imeti empatije. Lahko
sicer znanstveno iščeš krpice dobrega v njih,
lahko se začneš pogovarjati o tem, kako jih
je zafrknil njihov genom, kako jih je prepro-
sto podjarmila njihova kemija ... V tem je naj-
brž veliko resnice. Gledal sem dokumenta-
rec o tem, kako lahko zdaj pri otrocih precej
točno napovejo, kdo ima veliko možnosti, da
se razvije v morilca. Pač en del kode manjka,
enega kalijevega atoma ni tam, kjer bi moral
biti – in evo, dete postane *killer*.

Saj razumem, da si šel v empatijo iz čiste nuje. Tudi zato, ker nam je dokončno zmanjkalo tistih krjavljev in harlekinov, s katerimi so nam popoprani tranzicijo. Zdaj imaš v parlamentu samo še procesijo ljudi brez posebnosti, brezimnih in brezobraznih malih stremuhov, ki so prišli po svoj del drobtinic, ki so še na mizi ...

► Res je, ničesar ni več. Ne krjavljev, ne har-
lekinov, ne vrednot. Še enkrat: nima smisla
posipati soli na rane, ki so tako gnojne in glo-
boke kot naše. Tu pomaga samo še penicilin.

**Misliš, da je te procese odpiranja bolj harmo-
ničnim vibracijam v tebi sprožilo dejstvo, da vse
več časa preživljaš v naravi?**

► Kaj pa vem. Ker v svojem bistvu je narava
nekaj najbolj groznega. Si kdaj razmišljal,
kakšna groza je narava sama na sebi? Ampak
kaj se ti v njej zgodi? Ko vstopiš vanjo, lahko
sprožiš neki svoj akord, in narava ti ga vrne
čudovito ojačanega. Kot bi imela svoj fer-
šterker, ki ti vrača tvoje lastne misli. Ampak
akord je pa tvoj. Ker narava sama je grozna –
narava sama ni nič drugega kot konstantna
izmenjava nasilne smrti.

**Najbrž je vseeno tudi kaj več kot to. Čisto enako
bi se jo lahko odločil poimenovati ples življenja.**

► Ples smrti.

Ee ...

► (*Strastno*) Noben, noben, niti en ptič
tam gori ne leta zato, da lahko ti opazuješ
njegovo aerodinamiko. Leti, ker išče žrtev.
Noben zajček ne skače zato, da uživaš v gra-
cioznosti njegovih skokov – on skače, ker
se boji za življenje. Ob ogromnem drevesu
lahko vidiš druga majčkena drevesca, ki ne
bodo nikoli zrastle, in sicer čisto samo zato,
ker je tisti orjak toliko močnejši od njih.
Tehnično gledano. Ampak tebi je v naravi
kljub temu lepo. Ker je tvoj lastni akord tako

lep, tako dober – pa je lahko čisto preprost,
sploh ni treba, da je neka huda simfonija!
Mirno lahko užgeš en navaden C-dur. No,
in ta moj C-dur dobivam nazaj čedalje bolj
samo še v naravi.

Pa ga sploh še aktivno iščeš med soljudmi?

► Ja. Ker če pride nekdo in skupaj užgeva
C-dur, pa tudi – in morda celo še posebej! –
če je on najbolj umetelen jazzistični mag,
jaz pa navadna frajtonarica ... Če se lahko to
zgodí, se mi zdi to en tak velik dosežek.

**Se je morda ta tvoja duševna inventura sproži-
la po tem, ko si leta 2013 dobesedno za las ušel
smrti? Ko se je na ljubljanski obvoznici neki v
napačno smer vozeči revež zabil v avto, ki je vo-
zil dve sekundi za tabo in ubil voznika? Tebi se
je v ravno pravem trenutku uspelo umakniti na
odstavní pas ...**

► (*Odmahne*) Ne. A veš, da to tem nisem
veliko razmišljal.

Kaj ni to samo po sebi zanimivo?

► Dejansko o tem nisem veliko razmišljal.
Ker mi je o tem zoprno razmišljati. Prav nič
prijetno mi ni razmišljati o tem. Petinpetde-
set let sem star, in zakaj bi razmišljal o tem?
Saj je konec koncev res grozno. Tako grozno,
da ... da to ni res. Kaj, a ti bi razmišljal o tem?
**Jaz? Če bi imel izbiro, ne bi razmišljal o niče-
mer, ene same misli ne bi imel od jutra do večer-
ra. Ampak ali misliš, da o tem nisi kaj dosti raz-
mišljal iz strahu?**

► Iz strahu? Ne, po mojem ne. Pred dese-
timi leti bi bilo morda drugače, ampak zdaj
sem že v letih, ko se zavedam marsičesa. Zdaj
pač lahko že kar orenk odštevam. Ravno vče-
raj me je recimo malo zvililo na košarki, naj-
prej sem celo mislil, da me je ruknil infarkt
... Naj povem, da ni bila to prav nič prijetna
misel... Ampak je, kar je. Statistično gledano
tako rekoč odhajam. Odhajam, kajne? Ne
grem nasproti, temveč odhajam. Ne hodim
več gor na hrib, temveč dol z njega. Je res?

Maček mi vrne moj akord pojačan, tako kot narava. In mi je simpatično, prijetno, se fino počutim. Pri ljudeh pa tega ne dobim. Jaz sicer že sprožim svoj C-dur, a dobim nazaj skoraj vedno neko hudo molovsko tonaliteto.

Statistično gledano je.

► In ugotovil sem, da je ključno vprašanje samo eno: ali sem dovolj dolgo zrl dol v dolino? Pazi. Ko greš na Triglav, hodiš osem ur gor, da se ti na koncu odpre en razgled. Zakaj nisi potem, ko osem ur hodiš gor, sposoben osem ur zreti dol v dolino? Kaj osem ur, zakaj nisi sposoben zijati dol en teden?

To je dejansko zelo pomembno vprašanje. Si ga tudi zelo lepo formuliral.

► In kaj ni zanimivo, kako smo si glede tega različni? Nekomu je dovolj, da se samo malo ozre dol, in je to zanj to. Reče »Mater, je lepo!«, se obrne in gre, poln vsega, nazaj dol. Nekdo drug lahko gleda dol deset minut, tretji celo uro. In jaz se lahko zdaj pri petinpetdesetih samo sprašujem: sem takrat, ko sem bil na vrhu, dovolj dolgo zrl dol in užival v razgledu? Ali me mika iti še enkrat nazaj gor? In kako si si odgovoril na ta viharška vprašanja?

► Kdo ve, ali imam sploh še možnost, da se vrnem. Dosti bolj ključno je, da si dokončno odgovorim, ali sem dovolj dolgo zrl dol. Si se kdaj spraševal, zakaj eni rabijo pol minute, eni pa so mirno lahko gor in gledajo tudi po par ur?

Hmm ... Po mojem ne gre za to, da eni 'rabijo' samo pol minute, temveč v razgledu niso zmožni uživati dlje kot to. In ko pridejo nazaj dol, so skoraj gotovo manj zadovoljni in izpolnjeni kot tisti, ki so se bili zmožni gor zadržati dalj časa. Ker jih takrat že žene jarem nekega drugega razgleda, ki ga bodo tudi sposobni tolerirati samo pol minute. Ampak Sašo ... A veš, da si zelo zanimivo začrtal ta svoj metaforični življenjski hrib?

► Zakaj?

Ja, kako pa veš, da si sploh že bil na vrhu? Mogoče pa to še pride, samo da pač ni nujno povezano s tvojo kariero? Seveda pa lahko tudi v karieri pride še naslednji

everest, morda boš pa na vrhuncu šele v svojih sedemdesetih, ko ti bo pa res že čisto vseeno in se boš do konca strgal s ketne?

► Tega pa ne vem. Pač čutim, da gre rezultanta mojih sil navzdol. In mislim, da lahko obstaja neko dostojanstvo v tem, če človek to pač sprejme.

No, pa se vrniva še malo k tvoji karieri. Zdaj ko razmišljam, se mi je utrnulo, da je pri tem tvojem novem kuru zanimiva določena dvojnost ... Ob obratu v empatijo se ti je na nekkih drugih področjih zgodil tudi obrat v mizantropijo.

► Kako to misliš?

Prijateljem in znancem se recimo kar v intervjujih opravičuješ, ker jim sploh več ne odgovarjaš na SMS-e ...

► Ha ha, drži. To res delam. Lažje mi je tako. Manj dela, kajne?

► Ja, ha ha.

Čisto možno je, da se bova čez nekaj časa spet srečala in ti bom pač priznal: Jure, ni šlo, sploh ni drugega, kot da je treba spet usekati na polno in začeti klati tiste kurce, ha ha!

Obenem pa novinarjem prostodušno razlagaš tudi, da greš lahko ven med ljudi samo še našgan. Kaj je to drugega kot mizantropija?

► Ne! To je drugače. Ko grem ven med ljudi, grem na njihovo področje, saj ne pridejo oni k meni. Saj se spomniš, ko sem ti razlagal, da živim na drugi strani premice, kajne? Kjer veljajo neka pravila, ki ne veljajo v podgarnji dirki? No, in če pridejo oni tja k meni, se mi ni treba nič našgat, potem ni problema. Tisto njihovo stran premice, to pa res težko prenašam, ja, to pa res. Glede službenih reči se res najraje dobivam po bifejih. Moram res pogosto kaj spit, da se sprostim. Ker drugače ob tistih izmenjavah čutim, kako zgubljam svojo substanco in čas, ki mi je odmerjen.

V resnici se tako počuti marsikdo. Samo da si večini pač ne uspe izboriti take žlahtne izolacije ob praznem košarkarskem igrišču, kot si si jo ti. Ampak naj te malce hudomušno vprašam ... Če se moraš nabiksat, da lahko stopiš med ljudi, kako potem hodiš na seje programskega sveta RTV?

► Težko, zelo težko. Spomnim se, enkrat ... Deset minut sem bil še nekako v redu, potem sem pa začel govoriti. In nisem mogel nehati, nastopil sem z vsemi gate trgajočimi emocijami, kar jih premorem. Na temo, kaj vse je narobe v instituciji. In potem sem ugotovil, da so mi vsi delali takole, glej ... (*Z rokama uprizori 'We're not worthy!' pozdrav iz Waynevega sveta.*) No, ampak to žal še ne pomeni, da med svojim dolgim monologom nisem naredil dveh kardinalnih napak.

Katerih?

► Prva je bila čustvenost.

In to je bila napaka?

► O ja. V teh višjih krogih odločanja je verodostojnost enako umirjenost. Čustva morajo biti podrejena razumu. Če stvar osvetliš z razumom, potem se te ljudje bojijo, tako kot je treba. Če si čustven, se te pa ne bojijo. Zakaj? Ker si predvidljiv. Ker hitro ugotovijo, kje so tvoje šibkosti.

In druga napaka?

► Direktnost. Vzemiva neko obupno televizijsko oddajo. Če na seji sveta rečem, da ta oddaja ni dobra, sem spet izkazal šibkost. Spet me lahko prečitajo. V vsakem sistemu odločanja je izražanje lastnega mnenja šibkost. Nisi opazil? Pa je res tako. Veš, kako bi moral v resnici delovati?

Kako?

► (*Iz namišljenega žepa potegne namišljeno pismo in začne govoriti v zgljedno suhi knjižni slovenščini.*) 'Dobil sem pismo, v katerem piše, da je ta oddaja zelo slaba. Pismo je naslovljeno na šest naslovov, podpisanih je kar trideset ljudi. (*Tehten premor*) Razmišljal sem o teh rečeh in ugotovil: morda je pa oddaja res slaba.'

To bi bilo bolje?

► Seveda bi bilo! V tem pristopu si samo analitik. V svoji lastni izpovedi si pa ranljiv, lahko ti dajo oznako – aha, to si rekel zato, ker si nevoščljiv, to si rekel zato, ker lobiš za nekoga drugega, aaaa, ti si pravzaprav samo marioneta nekoga drugega! In zato je treba pri takih rečeh vedno uporabljati *pisma građana*.

Ha ha, hvala za to zrno modrosti. Ampak kaj niswa zdaj tvojim nasprotnikom razkrila taktike?

► (*Vesoljaško prhne*) Jebi ga, itak da bom naslednjič spet čustven in prvooseben. Ha ha ha! Veš, te seje in ti svetniki ... Tu je šlo vedno za to, kaj se zgodi, ko politika nastavi toliko in toliko ljudi, ki programa sploh ne gledajo kaj dosti. Večina interesov in konfliktov je vedno vezana na informativni program. Vsi ostali programi so skozi to prizmo programi deficitarne vrednosti. Jaz se v glavi na tihem včasih rad zabavam, ko si predstavljam, kako bi te natanko iste ljudi nastavili recimo v Zavarovalnico Triglav ali v Revoz. In potem si slikam razne take mini drame ...

Povej nam kakšno!

► Oh, kako recimo direktor predstavi novega clia, pa mu en svetnik reče: 'Oprostite, naša moč so konji, ne motorji! Konje bomo dali noter!' In potem (*Sašo se začne od srca krohotati*) bi jim moral direktor resno razlagati, da ne, da je pod havbo vseeno boljše imeti motor kot lipicanca ... Ampak potem bi kak drug svetnik prišel ven z ostrim mnenjem, da je volan slaba stvar ... Dajmo to na glasovanje ... (*Sašo se zdaj krohota, kot se že dolgo nisem videl nikogar.*) 'Tako, izglasovali smo: volan je v naši fabriki zgodovina!'

Ha ha ha.

► Mi svetniki, veš ... Mi pač vplivamo na nekatere oddaje, ampak nobeden od nas ni zares strokovnjak. To je nekako tako, kot če bi na kakem jedrskem inštitutu dobili te iste svetnike in bi eden rekel: 'Oprostite, jaz sem pa videl, da imate v enačbah zraven številki tudi črke! (*Še vedno se drži za trebuh*

od krohota.) Ampak jaz sem slavist in zato dajem vse skupaj na glasovanje!' In potem bi svet ugotovil: 'Res je! Matematiki vendar uporabljate številke, ne črk!' In potem bi iz tega nastala čisto resna debata in bi se moral direktor ponižno opravičevati v stilu: 'Pa saj sploh nimamo toliko črk v enačbah! Nazadnje smo naštel samo dva x-a ...' (*Si otre solze in se počasi umiri.*)

Še en tvoj mizantropski citat, ki sem ga našel, je: 'Zakaj bi se družil z ljudmi, če imam mačke?' Tega bi sicer prej pričakoval od Svetlane Makarovič ...

► Ljubezen do živali je zelo neobremenjena. Ne potrebuješ nobenega razmišljanja ali taktike ali česa podobnega. Okej, saj jaz dobro vem, da me maček potrebuje samo takrat, ko je lačen. Ampak to lahko sprejemem. On se s svojim dobrikanjem samo bori za svoj kos hrane. In tudi, ko se ti dobrika, in ti točno veš, da se ti dobrika samo zaradi hrane, je pri tem tako zelo simpatičen. V meni sproži lepa čustva. Torej sva spet pri tisti harmoniji: maček mi vrne moj akord pojačan, tako kot narava. In mi je simpatično, prijetno, se fino počutim. Pri ljudeh pa tega ne dobim. Jaz sicer že sprožim svoj C-dur, a dobim nazaj skoraj vedno neko hudo molovsko tonaliteto.

In do molov ti preprosto ni.

► Ne, med mojim durom in tistim molom je disonanca, tega pa ne maram. Naj vendar doni C-dur!

Pa dajva še zaključit, kot sva začela: če si se zavestno odrekel satiri, to pomeni, da nisi več satirik. Kaj si zdaj potemtakem? Kakšen samostalnik bi si izbral sam zase?

► Oh, kaj pa vem, kaj sem. Naj se drugi ukvarjajo s tem. Naj drugi raziskujejo, kaj sem, če koga slučajno zanima. Ne bom se opredeljeval. Še najbolj se najdem v vlogi ... nekega Anonimusa, ja, tako napiši.

Turbo anonimusa, iz katerega je nastal turbo anus, zaradi katerega te je tožil Petar Radović?

► Ja, tako je, ha ha ha! Turbo anus, to sem zdaj, nič več satirik. Tako napiši, ja! Ampak glej, saj ti menda ja razumeš, da je tole z empatijo samo poskus, samo en tak velik eksperiment? Kdo ve, kam bo vse skupaj pripeljalo. Čisto možno je, da se bova čez nekaj časa spet srečala in ti bom pač priznal: Jure, ni šlo, sploh ni drugega, kot da je treba spet usekati na polno in začeti klati tiste kurce, ha ha! x

VSTOPNICE SO
ŽE V PRODAJI.

www.kinodvor.org/filmpodzvezdami
www.ljubljanskigrad.si/dogodki

Četrtek, 2. 7.

Odprtje:

Sol zemlje

The Salt of the Earth

Wim Wenders, Juliano Ribeiro Salgado,
Francija, 2014, 110'

Petek, 3. 7.

Predpremiere:

Daleč od ljudi

Loin des hommes

David Oelhoffen, Francija, 2014, 110'

Sobota, 4. 7.

Medzvezdje

Interstellar

Christopher Nolan, ZDA, 2014, 169'

Nedelja, 5. 7.

Gemma Boveri

Gemma Boveri

Anne Fontaine, Francija, 2014, 99'

Ponedeljek, 6. 7.

Leviatan

Leviafan

Andrej Zvjagincev, Rusija, 2014, 141'

Torek, 7. 7.

Birdman ali nepričakovana odlika nevednosti

Birdman
or (The Unexpected Virtue
of Ignorance)

Alejandro G. Iñárritu, ZDA, 2014, 119'

Sreda, 8. 7.

Bacek Jon film

Shaun the Sheep The Movie

Mark Burtón, Richard Starzack, VB/Francija,
2015, 85'

Četrtek, 9. 7.

Ritem norosti

Whiplash

Damien Chazelle, ZDA, 2014, 107'

Petek, 10. 7.

Višja sila

Turist

Ruben Östlund, Švedska/Danska/Francija/
Norveška, 2014, 118'

Sobota, 11. 7.

Pobesneli Max: Cesta besa (2D)

Mad Max: Fury
Road (2D)

George Miller, Avstralija/ZDA, 2015, 123'

Nedelja, 12. 7.

Še vedno Alice

Still Alice

Richard Glatzer, Wash Westmoreland, ZDA,
2014, 101'

Ponedeljek, 13. 7.

Citizenfour

Citizenfour

Laura Poitras, ZDA, 2014, 114'

Torek, 14. 7.

Zgodbe o konjih in ljudeh

Hross í oss

Benedikt Erlingsson, Islandija/Nemčija/
Norveška, 2013, 81'

Sreda, 15. 7.

Predpremiere:

45 let

45 Years

Andrew Haigh, VB, 2015, 93'

Četrtek, 16. 7.

Igra imitacije

The Imitation Game

Morten Tyldum, VB/ZDA, 2014, 114'

Petek, 17. 7.

Ni je več

Gone Girl

David Fincher, ZDA, 2014, 149'

Sobota, 18. 7.

Ex Machina

Ex Machina

Alex Garland, VB, 2015, 110'

Nedelja, 19. 7.

Teorija vsega

The Theory of Everything

James Marsh, VB, 2014, 123'

Ponedeljek, 20. 7.

Cena slave

La rançon de la gloire

Xavier Beauvois, Francija/Belgija/Švica,
2014, 114'

Torek, 21. 7.

G. Turner

Mr. Turner

Mike Leigh, VB, 2014, 150'

Sreda, 22. 7.

Poštarijeve bele noči

Belje noči poštalona

Alekseja Trjapicina

Andrej Končalovski, Rusija, 2014, 101'

Četrtek, 23. 7.

Foxcatcher: Boj z norostjo

Foxcatcher

Bennett Miller, ZDA, 2014, 134'

Petek, 24. 7.

Takšna pač je

She's Funny That Way

Peter Bogdanovich, ZDA, 2014, 93'

Sobota, 25. 7.

Vikendova predpremiere:

Amy

Amy

Asif Kapadia, VB, 2015, 127'

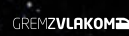
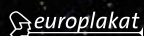
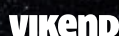
FILM POD ZVEZDAMI UNDER THE STARS

2.–25. 7. 2015 ob 21:30 Ljubljanski grad / Ljubljana Castle

Organizatorji

Medijski partnerji

Distribucija

Partnerji

FILIP Flisar

SVETOVNI PRVAK V SMUČARSKEM KROSU

Filip Flisar je eden najbolj priljubljenih slovenskih športnikov, ob tekmovalnem premoru, ki ga

je napovedala Tina Maze, pa tudi daleč najuspešnejši aktivni slovenski smučar. Tekmuje v smučarskem krosu, razmeroma mladi disciplini, ki pa zaradi atraktivnosti hitro pridobiva gledalce. Pred tremi leti je že zmagal v skupnem seštevku svetovnega pokala, letos je postal še svetovni prvak. In to s prehitvevanjem v zadnjem ovinku, z eno najbolj legendarnih predstav kateregakoli slovenskega športnika v zgodovini.

Podobno kot Tina Maze tudi on ne trenira pod okriljem smučarske zveze, sam skrbi tudi za sponzorje. Po zaslugi svojih uspehov s tem nima prevelikih težav, sploh v kombinaciji s svojo posrečeno pojavo. Brki so postali njegov zaščitni znak, on pa je postal zaščitni znak brkov.

S humorjem, preprostostjo in odkritostjo je postal ljubljenec tako medijev kot občinstva.

Ničesar ne skriva.

Za intervju nas je povabil k sebi domov, sedeli smo na terasi, obdani z ribezovimi grmički in vinsko trto tik ob vznožju Piramide v Mariboru. Njegova mama nam je postregla z domačo šabeso, med intervjujem je prisedlo še njegovo dekle. On pa je ravno prišel z jutranjega treninga, kar je pomenilo, da je bil ne glede na intervju čas za krepko malico. »*Filip, to je mučenje,*« ga je okarala mama Jelka, in kljub

Pišče: Stoš Zgonik

Foto: Uroš Abram

najinemu zatrjevanju, da res ni nikakršnega problema, hitro odšla v kuhinjo pripraviti narezek še za naju s fotografom.

Kakšen je občutek vsesplošne priljubljenosti? Še celo za spletne komentatorje, ki kritizirajo vse in vsakogar, ste, če citiram najpogostejši naziv, »kralj«.

► Res sem zelo vesel, da me imajo ljudje radi. Pa ne morem reči, da si posebej prizadevam za všečnost. Živim življenje, kot ga živim, pred mojimi uspehi in po njih ni nikakršne razlike. Še vedno grem kdaj ves umazan v trgovino. Pri vsem skupaj mi je najbolj všeč, da lahko z malimi akcijami izzovem pozitivne odzive. Da lahko otroku, ali pa še boljše kakšni babici, polepšam dan samo s tem, da spregovorim nekaj besed ali naredim kakšno malenkost.

Koliko vam je pomembna zasebnost?

► Vem, da nekateri svoje zasebno življenje zelo skrivajo pred javnostjo, jaz pa ne vem, kaj naj bi skrival. Saj ne delam nič takega. Vsi vedo, kdo je moja punca, vsi poznajo mojo mamo, brata, pa se mi ne zdi, da bi bil zaradi tega kaj na slabšem. Če bi začel paziti na svojo zasebnost, bi si samo naložil dodatno breme, ker bi moral nenehno razmišljati, kaj naj komu zaupam.

Torej s tabloidi še niste imeli težav?

► Bolj ko se braniš, bolj si zanimiv. Nihče me ne oblega, vsi vse vedo. Noben »breaking news« ni, če me vidijo s kozarcem vina na mizi.

Smučarski trenerji me niso razumeli. Vedno sem veljal za nekakšnega bandita. V reprezentanci so bili poleg mene samo Gorenjci, tako da sem jaz kot edini Štajerec takoj obveljal za barabo.

Na Twitterju imate že od leta 2012 svoj profil, več kot 400 sledilcev, pa se niste oglasili še niti enkrat. Zakaj?

► Profil sem si naredil bolj zato, da ga ne bi zame naredil kdo drug in objavljaj kakšnih bedarij. Živim zato, da mi je fajn, ne pa zato, da bi visel po socialnih omrežjih. Raje se usedem na motor in skurim kakšno gumo ali pa letam po vrtu in se derem. Ne ljubi se mi ukvarjati s tem.

Na katero poznanstvo, ki vam ga je omogočila prepoznavnost, ste najbolj ponosni?

► Ne morem reči, da bi si koga res želel spoznati. Se mi je pa res zgodila »kul« zadeva, ko sem bil pri prijateljici v Ameriki, ki je nekdanja smučarka in tudi učiteljica smučanja. Učila je tudi Antonia Banderasa. Takrat sem tekmoval na X-Games (adrenalinskih športni spektakel pod okriljem športne televizije ESPN, op. a.), in ko sem bil na koncu drugi, je bil tako navdušen, da nas je zvečer vse povabil ven. Na tako dragi večerji še v življenju nisem bil.

Kako so z vidika tekmovalca videti X-Games?

► To je tekmovalje, na katerega prideš samo s povabilom. Občutek je izjemen, stokrat boljši kot na tekmah svetovnega pokala. Proga je boljša, boljše je poskrbljeno za tekmovalce, vse skupaj obdaja nekakšen prestiž, ki iz človeka priključuje skrajne zmogljivosti. Celotno vzdušje te tako »napumpa«, da dejansko daš od sebe 110 odstotkov. Tekmovalci kar podivjajo. Američani stvar obvladajo. Tudi finančne nagrade so nepriemerljive. Je pa to samo ena tekma na leto. Sicer pa so smučarski kros umaknili s programa, ker so imeli s pripravo proge prevelike stroške.

Udeležili ste se že dvojih olimpijskih iger, leta 2010 v Vancouvru in lani v Sočiju. Kako pa ste doživeli tamkajšnje vzdušje?

► V Rusiji je bilo res slabo. Duh njihovih prebivalcev izraža negativizem. Vse je bilo nekako posiljeno. Ves čas so nas varovali vojaki. Nad nami so lebdeli cepelini z ostrorrelci. Prostovoljci, ki so bili v Kanadi vsi prijazni in vedno pripravljene pomagati, so imeli tu vsi po vrste mrke obraze. Pridem iz gondole in nosim tri pare smuč, pri čemer se z vezmi zataknem v vratca. Gospod, ki je stal zraven, bi moral porabiti en sam joule, da bi mi pomagal, pa je samo stal in me gledal, kako obupujem. Naša olimpijska vas je bila kot kakšen geto. Kot da bi prišel v Mariboru

na Tabor. Asfalta ni bilo, kanalizacijske cevi, ki jim jih ni uspelo položiti do roka, so ležale naokrog.

Koliko časa že niste videli snega?

► Od zadnje tekme, državnega prvenstva. Odločil sem se, da letos poleti ne bom veliko smučal, ker se mi z leti zdi vse bolj pomembna kakovost, ne pa količina. Sneg bo na vrsti šele avgusta. V vsakem primeru je treba pred novo sezono začeti znova. Pri alpskih smučarjih je drugače. Oni gredo na ledenik, si postavijo progo in trenirajo. Za nas pa prog zdaj ni. Lahko bi zgolj prosto smučal. To pa je enako, kot da bi se Marc Márquez (svetovni motociklistični prvak, op. a.) vozil po avtocesti.

Kariero ste začeli kot alpski smučar. Kaj je šlo narobe?

► Sistem. Smučarski trenerji me niso razumeli. Vedno sem veljal za nekakšnega bandita. V reprezentanci so bili poleg mene samo Gorenjci, tako da sem jaz kot edini Štajerec takoj obveljal za barabo. Nisem se hotel slepo podrežati navodilom trenerjev. Nisem len, zdi pa se mi nesmiselno v nedogled ponavljati enolične treninge. Poglejte na primer intervalni trening – bistvo pri njem je doseganje visokega srčnega utripa. Zakaj bi moral to vedno izvajati na atletskem stadionu, če pa grem lahko kdaj tudi na primer vozit BMX? Na stadionu me po nekaj krogih prime, da bi koga udaril, z BMX-om pa lahko naredim 30 krogov, pa sem bom pri tem zabaval. Ampak niso bili pripravljene popustiti. In zato sem izgubil voljo in motivacijo. Trening enostavno moram prilagoditi svojim željam. Vanj vključujem več različnih športov. In menim, da je to recept za uspeh. Vsi, ki smo v svetovnem vrhu, ogromno treniramo. In zelo hitro bi se lahko zasitili s treningi.

Sploh pa so v alpskem smučanju dresi preveč oprijeti.

► Dresi so res oprijeti, a zato vsaj ni problemov z izigravanjem pravil. V smučarskem krosu dresi morajo biti široki. Predpisana je minimalna guba oblačila. In ker je zračni upor zelo pomemben, si nekateri na vse načine prizadevajo pridobiti prednost. Kot na primer Francozi na olimpijskih igrah, ki so jim trenerji pred nastopom z nečim poškopili hlače, da niso plapolale v vetru (Francozi so zasedli prva tri mesta, Filip je bil po padcu v polfinalu šesti, op. a.). V alpskem

smučanju si pač oblečen v tiste »gumice«, vsake toliko ti kdo reče, da si peder, to pa je to.

In kako ste se našli v smučarskem krosu?

► Od nekdaj sem bil »freestyler«. Ves čas sem nekaj skakal s kolesi, s tistega robnika (pokaže na dvometrski prepad, ki ločuje teraso od dvorišča) sem kot majhen neštetokrat padel. Ko sem se leta 2007 odločil, da pustim alpsko smučanje, sem se tisto zimsko sezono preizkušal v vseh disciplinah prostega sloga. In imel sem precej dobre rezultate. Zmagal sem na primer na mednarodnem tekmovanju v prostem smučanju, bil sem državni prvak v slope stylu (kombinacija skokov in vožnje po objektih, op. a.). Prav na koncu sem se odločil, da se poskusim še v smučarskem krosu. Prepričan sem bil, da bom dober. Kot alpski smučar sem bil precej dober, pričakoval sem, da bom brez težav zmagal. Na prvi tekmi sem končal na 60. mestu. Dobro, sem si rekel, naslednjic bo boljše. Pa sem bil 68. Prvi dan slab ko svinja, drugi pa še slabši. In to mi je dalo veliko motivacijo.

Torej smučarski kros ni odlagališče za presla-be alpske smučarje?

► Nikakor. Tako mišljenje se je izoblikovalo zato, ker vsak dober tekmovalc v krosu potrebuje izjemno dobro »alpsko« podlago. In ko se je disciplina uveljavila, so se z njo najprej začeli ukvarjati izkušeni alpski smučarji. Nikakor pa ni nujno, da je dober alpski smučar tudi dober v smučarskem krosu. Poglejte na primer Američana Daron Rahlvesa. Bil je večkratni zmagovalec na tekmah svetovnega pokala v alpskem smučanju, v krosu pa mu ni uspelo ponoviti uspehov.

Torej Tina Maze ne bi mogla postati svetovna prvakinja v smučarskem krosu?

► Lahko, a šele po kakih štirih letih treninga. Bistvo discipline je, da na progi ves čas pridobivamo hitrost. In potrebna so leta izkušenj, da znaš maksimalno izkoristiti ovire na progi. Poleg tega smo na progi štirje hkrati, razlike med nami pa so izjemno majhne, zato je obvladovanje taktike prehitavanja ključnega pomena.

Pred letom in pol ste na pripravljalni tekmi v smuku premagali vse slovenske alpske reprezentante. Je bil dober občutek?

► Mislim, da je mene in njih to še najmanj presenetilo. To, da sem premagal njih, mi niti ni pomenilo toliko, kot mi je pomenilo to, da sem sam sebi dokazal, da sem lahko

Vzemite časnik Dnevnik s seboj na počitnice!

Možnosti:

- naročnikom časnik Dnevnik dostavimo na počitniški naslov v kateri koli kraj v Sloveniji in na Hrvaškem*,
- prebiranje časnika Dnevnik na tabličnih računalnikih, pametnih telefonih (Android 2.2 +, Windows mobile 7) in iPadu za samo **3,60 eur na teden**,
- nakup časnika Dnevnik pri lokalnem prodajalcu časopisov.

* Dostava na Hrvaško je možna do konca poletja.
Čas dostave je odvisen od lokalne dostavne pošte.

Informacije in prenaročanje:

080 20 07

narocnina@dnevnik.si

Naročniška akcija

Tedenska naročnina na tiskani Dnevnik

6,48 €

(namesto 7,90 €)

Tedenska naročnina na digitalni Dnevnik*

3,60 €

(namesto 6,24 €)

Tedenska naročnina na digitalni Dnevnik* + sobotni tiskani Dnevnik

3,64 €

(namesto 7,59 €)

Tedenska naročnina na digitalni Dnevnik* + tedenski tiskani Dnevnik

7,68 €

(namesto 14,14 €)

*Digitalni Dnevnik omogoča prebiranje vsebin na pametnih telefonih in tabličnih računalnikih.

BREZPLAČNA ŠTEVILKA
080 20 07
INFORMACIJE IN NAROČILA

dober. To, da se je potrdila moja teorija o učinkovitosti drugačnega treninga, tudi če bi ostal v alpskem smučanju.

Zakaj potem še niste šli na kakšno tekmo svetovnega pokala?

► Ne morem si privoščiti mešanja disciplin. Ni časa.

Vas ne mika nastop v Kitzbühlu?

► Po tisti progi pa bi se dejansko enkrat rad peljal. To je tak gozdarski smuk, za katerega moraš biti nor. Smuk nasploh je dobra disciplina. Ljudje si ne morejo predstavljati, kako to leti, kakšni zvoki prihajajo izpod smučí, ko pri 150 kilometrih zavijaš na ledu.

Kakšen je vaš hitrostni rekord na smučeh?

► Ne vem. Z našimi smučmi zelo hitro pridobiš hitrost. Na ogrevanju se redno vozimo več kot sto na uro. Rekel bi, da sem se že peljal kakih 150 ali 160 kilometrov na uro. Ampak to niti ni nič takega. Dokler voziš naravnost, tudi 200 na uro na smučeh ni kakšen velik problem. Če moraš pri sto na uro v zavoj, je pač druga pesem.

Kaj pa hitrostni rekord z avtom?

► Noben avto ni dovolj hiter. Tudi pri motorjih se mi zdi, da nikoli ne morejo biti dovolj hitri. Starejši sem, bolj me je strah skokov, hkrati pa se bolj ugodno počutim pri visoki hitrosti. Dejansko pri hitri vožnji, s čimerkoli že, dobim občutek udobja.

(Odreže si kos kruha, pri čemer nož kar spolzi skozi skorjo) Oster nož ...

► Rad imam nože. Rad jih brusim. Moja filozofija je, da mora vsaka stvar dobro opravljati svojo funkcijo. Če je nož, naj dobro reže. Če je WC-papir, naj ti dobro obriše rit. Topi noži me vržejo iz tira. Ne smeš pa preveč zapasti v to. Punca me je zaradi tega že skoraj pustila. (*»Če pa je šest ur skupaj brusil nož,« vskoči njegovo dekle Indira.*)

Ali sploh kdaj nič ne delate?

► Ne morem sedeti pri miru in nič početi. Življenje me je na neki način prisililo, da sem hiperproduktiven. In če ne počnem ničesar, se mi zdi, da zapravljam dragoceni čas. Ura za ogled filma bi se mi zdela vržena stran. Jaz pač raje »šraufam« motor, brusim nože, karkoli, samo da nekaj delam. Ne morete si predstavljati, kako me sprosti brušenje noža. Gledam brus, gledam nož, poslušam, čutim.

Bolj počivam, če nekaj delam. Ne potrebujem fizičnega počitka, potrebujem mentalni počitek. Tega pa s sedenjem ne morem dobiti, ker se začnem obremenjevati s tem, da sem neproduktiven.

Ukvarjate se z veliko različnimi športi. Obstaja kakšen, v katerem ste res slabi?

► Verjetno sem najslabši igralec med dvema ognjema vseh časov. Ne znam uloviti žoge. Žoga nasploh je zame španska vas. In ker so me od malega vsi trenerji zabejavali, da si bom izpahnil kolke, če bom igral nogomet, se mi je tudi na neki način zagabil. Ko sem prišel v mladinsko alpsko reprezentanco, smo ob koncu treningov velikokrat igrali mali

nogomet. Jaz sem moral vedno biti v голу. Star sem bil petnajst let in starejši so imeli neizmerno veselje, da so me lahko ciljali v jajca. Niso streljali na gol, ampak vame. Zaradi tega sem res zasovražil žogo in vse skupaj.

Se imate za ekstremnega športnika?

► Ne. Imam se za preišljenega športnika, ki ve, kaj hoče. V ekstremnih športih je pomembneje, da si nor, kot pa da si dober.

A vseeno se zdi, da so padci in poškodbe v smučarskem krosu nekaj zelo vsakdanjega. Da poškodovanca čim hitreje spravijo s proge, da se lahko šov nadaljuje.

► Frekvenca padcev je res bistveno višja. A tako pač je.

Kateri je bil vaš najhujši padec?

► Moram potrpati na les, da se mi, vsaj v smučarskem krosu, doslej ni zgodilo nič hudega. Ponavadi se poškodujem zunaj športnih dejavnosti. Na primer da me mama polije z vrelo kavo in se mi olupí vsa koža na nogah

ali pa da padem po stopnicah. Ko sem bil mlajši, sem enkrat sicer padel tudi med smučanjem. Poškodoval sem si ledvice, zlomil nekaj reber, hrbet mi je skoraj utrgalo. Ko sem prišel v bolnico, so me najprej poslali domov, češ da samo malo jamram, potem pa sem doma začel lulati kri. In ni bilo več tako smešno. Skoraj bi umrl. Ampak ni problema ...

Kaj pa je tale odrgnjeni komolec na levi roki?

► BMX. Kot sem ugotovil na zadnji tekmi, je zemlja neprimerno bolj abrazivna kot sneg. Na zadnjem skoku me je vrglo in me do cilja »ribalo« po tleh. Ustavil sem se pol metra pred ciljno črto in se samo še prekotatil v cilj. Zaradi tega sem zgrešil uvrstitev v finale.

So pa poškodbe v smučarskem krosu lahko precej hude, tudi smrtne. Dejansko je smrt vašega sotekmovalca posredno vplivala na vašo zmago v skupnem seštevku svetovnega pokala. (Zaradi smrti Kanadčana bosanskega rodu Nicka Zoričiča sta bili zadnji tekmi takratne

Na prvi vstaji me ni bilo, so mi pa policisti zaprli trenerja. Bil sem na drugi vstaji. Ko so iz helikopterja metali solzivec, sem skoraj bruhal.

sezone odpovedani, obveljali pa so izidi kvalifikacij, v katerih je Flisar osvojil prvo mesto in se s tem prebil na končno prvo mesto v svetovnem pokalu.) Kakšen je bil občutek ob takem zmagoslavju?

► Beden. Osvojitve svetovnega pokala je ena največjih stvari, ki jih lahko dosežeš. Ne gre samo za eno tekmo kot na olimpijskih igrah ali svetovnem prvenstvu. Dober moraš biti vso sezono. Vedno sem si predstavljal, da bom v takem primer zmagoslavno prišel skozi cilj in dvignil roke. A to je bilo vse nekaj drugega. Nobenega šampanjca, nobenega proslavljanja, kristalni globus so mi prinesli v hotelsko sobo. In kako naj se iskreno veselim ob smrti prijatelja? Zato sem bil toliko bolj srečen ob zmagi na letošnjem svetovnem prvenstvu.

Imate danes manj prijateljev med sotekmovalci kot nekoč? So se odnosi z napredkom športa zaostriili?

► Dejansko se vzdušje slabša. Pritisk je

vse večji. Trenerji pritiskajo na tekmovalce, zveze pritiskajo na trenerje, olimpijski komite pritiska na zveze, sponzorji pritiskajo na zveze. Ustvarja se negativna karma, znotraj večjih ekip se pojavlja nezdrava tekmovalnost za uvrstitev na tekmo. Opažam, da veliko ljudi ne zna ločiti med tekmo in druženjem pri večerji. Še pri večerji tekmujejo. S prihodom novih generacij vse bolj pogrešam stare prijatelje, ki so po mojem bolje razumeli smisel športa. Šport se je industrializiral in nekoliko izgubil svoj čar.

Znani ste po svojem priseganju na preprosto domačo hrano. »Nimam prehrabnih gurujev, ki bi mi svetovali in ponujali razne praške. Raje si odrežem kos mesa in ga pojem,« ste na primer dejali v enem od intervjujev. Pa se vam ne zdi, da bi lahko z bolj nadzorovano prehrano še izboljšali svoje dosežke?

► Ne. Če bi treniral na primer cestno

kolesarstvo, bi verjetno res moral posegati po raznih prehranskih dopolnilih. Smučarski kros pa je bolj tehničen šport. Vzdržljivost je pomembna, ni pa ključna. Poleg tega te mora prehrana nahraniti ne samo fizično, ampak tudi mentalno. Nismo mašine, smo ljudje. V hrani moramo tudi uživati. Če bi jedel stvari, ki mi ne bi bile všeč, bi hitro postal živčen in glava ne bi bila na pravem mestu, kar pa je v športu ravno tako pomembno kot fizična in tehnična pripravljenost. Pa saj ne pretiravam s kakšnimi maščobami. Rad imam domačo, močno hrano.

Veliko potujete. Glede na vašo afiniteto do mesa verjetno radi zahajate v Argentino?

► Glede mesa se po mojem mnenju najbolj spleča videti Novo Zelandijo. Take jagnjetine, kot sem jo jedel tam, nisem okusil še nikjer drugje. Če bi novozelandsko ovco pripeljali na Pag, bi znamenite paške ovce

Moja filozofija je, da mora vsaka stvar dobro opravljati svojo funkcijo. Če je nož, naj dobro reže. Če je WC-papir, naj ti dobro obriše rit.

skočile v morje in se utopile od sramu.

Obstaja kakšna hrana, ki je izrazito ne marate?

► Čokolada. Včasih sploh nisem mogel jesti ničesar sladkega, zdaj kakšen tiramisu tu pa tam že pojem, še vedno pa bi po mojem bruhal, če bi me kdo prisilil, da pojem tablico čokolade.

Zaposleni ste v športni enoti Slovenske vojske. Se radi oblečete v uniformo?

► Vedno bolj. Pred kratkim smo dobili še baretke in sem si res všeč. Hierarhija v vojski se mi zdi s psihološkega stališča zelo zanimiva zadeva. Težko je opisati, koliko zadovoljstva vojakom lahko nudi en dodaten našitek na uniformi, če te ni zraven. Dlje ko sem vpet v vojsko, bolj vidim smisel vsega skupaj.

Je zaposlitev boljša, kot če bi bili zaposleni v športni enoti policije?

► Včasih je veljalo, da služba v vojski prinaša več obveznosti, a tudi nekoliko višjo

plačo. Danes smo vsi na minimalcu, obveznosti pa so v vojski še vedno enake. A vseeno se mi zdi, da mi lahko vojska nekaj da, me nadgradi kot človeka. Vsako leto imamo usposabljanje, sicer le tri dni na leto, a so izkušnje super. Eno leto smo imeli na primer trening preživetja pri specialcih v Kočevju.

Kje ste bili, ko so se zaradi postavitve radarjev začele mariborske vstaje?

► Na vstajah. Na prvi vstaji so mi zaprli trenerja. Nekaj časa sem mislil, da ne bo mogel priti na novinarsko konferenco, ki sem jo imel naslednji dan, ker je bil zjutraj še v priporu, potem pa so ga le spustili ven.

Kaj pa je počel?

► Nič. Policisti so ljudi lovili kar vse počez. Kolega so tako pošpricali s solzivcem, da je bil videti, kot bi si ravnokar opral glavo. Ker so bile priporne celice polne, so eno skupino zaprli kar v garažo. Nastale so legendarne fotografije.

Na njih so stari gospod, miren suh fant z očali, moj trener ... Koga so oni to zaprli?

Zakaj ste se udeležili vstaj?

► Nisem se strinjal z dogajanjem v našem mestu. Ne vem, kaj so si mislili, da so šli postaviti privatne radarje, da bi si polnili žepe. Saj ne živimo v Disneylandu. Na prvi vstaji me ni bilo, bil pa sem na drugi. Ko so iz helikopterja metali solzivec, sem skoraj bruhal. Zdi se mi prav, da se ljudje »zbunijo«, prav je, da so enotni. Imamo tako majhno državo in lahko bi se imeli blazno fajn, namesto tega pa se delimo.

Vstaje so prerasle v protest proti takratni vladi. Ste se našli tudi v tem?

► Ne. Ne vem, ali se še kdo tako malo ukvarja s politiko, kot se jaz. Popolnoma vseeno mi je zanjo. Ne gledam poročil, ne ljubi se mi poslušati negativizma. Vseeno mi je za volitve, ker če bi volitve kaj spremenile, bi bile tako ali tako prepovedane. x

LET 3

PROVOKATORJI

Reški Let 3 je zagotovo eden najboljših (*live*) bendov z območja nekdanje Jugoslavije. Sku-

pina je nastala leta 1987 iz članov punk benda *Termiti* in *Strukturnih ptic*, multimedijskega projekta, ki je izšel iz reške, predvsem v osemdesetih letih burne umetniške scene. Doslej je izdala devet albumov, pesmi z najnovejšega, ki bo izšel še letos, pa ta čas predstavlja na koncertnih odrih skupaj s kipom »*Angela Merkel sere*«.

Let 3 ni le vročekrvnen live band, ki privabi na koncerte na tisoče ljudi, ampak je bil vedno tudi metafora, ki je utelešala najgloblje probleme nekdanje jugoslovanske, danes pa hrvaške družbe. Zato je vedno trn v peti dežurnim zagovornikom konservativne nacionalistične in klerikalno-socialne ideologije.

Z basistom Damirjem Martinovićem - Mrletom in frontmanom Zoranom Prodanovićem - Prljo, ustanovitvenima članoma skupine, smo se pogovarjali o njihovi glasbi in najodmevnejših performansih, o (umetniški) viziji Leta 3 in njegovi vlogi v hrvaški družbi, o njihovem matičnem mestu Reki in o tem, zakaj se vse kritike Leta 3 navadno vrnejo pošiljateljem kot bumerang.

V začetku junija ste igrali na proslavi ob dnevu Siska. Podmladek HDZ je ostro nasprotoval vašemu nastopu, saj naj bi bile v »vaših nastopih oblike

Pišče: Marjan Horvat

Foto: Uroš Abram

vulgarnosti in nemoralnosti«, najbolj pa ga moti, da se »Let 3 pogosto norčuje iz Republike Hrvaške, iz cerkve in iz hrvaških braniteljev«.

► Mrle: Navadno je odpor do nas povezan z nosilci desničarske ideologije, kjer ima posebno vlogo tudi hrvaška rimskokatoliška cerkev. Odločili smo se, da ne bomo molčali, v našem odzivu na takšne provokacije pa jasno in glasno povedali, da mi pač nismo krivi za težke razmere na Hrvaškem. Jasno smo zapisali, da je za razmere, v katerih živimo, kriva predvsem HDZ, ki jo nekateri imenujejo kar kriminalna združba, saj je njen nekdanji vodja Ivo Sanader obsojen na večletni zapor zaradi kriminalnih dejanj.

Ne maramo biti alternativci, ki bi s strani opazovali dogajanje in brundali, ko kdo uničuje našo državo. Ljudem hočemo povedati, da je država naša, ne glede na to, kako monstrozno smo videti. Država ne sme biti v lasti politikov, ekonomskih elit, ampak v lasti invalidov, revnih, pedrov, lezbijk in Leta 3. V lasti Leta 3 mora biti tudi takrat, ko je ta protidržaven in protinacionalen. Hudo me žali HDZ, ko pravi, da je treba očistiti Hrvaško komunajzarjev. Radi bi uvedli svojevrstno religijsko tiranijo. Iritira me tudi, ko Angela Merkel v imenu kapitala zahteva zmanjšanje plač, manj denarja za bolnišnice in šole, jezi pa me tudi, ko Putin trdi, da v vzhodni Ukrajini ni ruskih vojakov, Obama pa obljubi,

V družbi je včasih treba udariti podivjano zver v glavo, zaspano ljudstvo pa z nogo v jajca, da se zbudi.

da bo zaprl Guantanamo, vendar tega ne stori. Vsi ti nas žalijo, lažejo nam, mi v Letu 3 pa ne lažemo, ko žalimo, ampak smo žaljivi, ker ne lažemo.

Pa vendarle, kako označiti kritiko vašega nastopa, ki jo je izrekel hadezejevski podmladek?

► Mrle: Nič čudnega in novega za to politično stranko. Mladež sledi starim v HDZ, kjer se ukvarjajo z ideološkimi vprašanji, nimajo pa nikakršne ideje in ne programa o tem, kako iz krize z zdravim razvojem, da bi ljudje končno normalno in dobro živeli. Ta stranka se bori le za oblast, za prevlado v družbi in za delitev plena. In ker drugače ne morejo do oblasti, podpihujejo nacionalizem in ustrahujejo ljudi. Pri tem jim pomaga katoliški kler. Gre za prepoznavno politiko, ki vodi v novo totalitarno ureditev države, kjer naj bi bili državljani ovce, oni pa pastirji ali kmečki gospodarji.

► Prlja: Sicer pa so na Hrvaškem, državi in ljudstvu, veliko škode povzročile vse oblastne elite. Različnih barv in predznakov. Nihče pa še ni doslej ponudil pametnega programa za ureditev razmer. Smo v brezizhodni situaciji. Predvsem mladi, ki odhajajo iz države. Ljudje danes politiko in politike povezujejo s kriminalom, kar povzroča dolgoročno škodo, saj bi morala biti politika v službi ljudstva, mu služiti. Ker to ni tako, se ljudem, zlasti mladim, gnusi. In prav nič se ne bo spremenilo denimo s prihodom podmladka HDZ na oblast, kajti vzgojili so jih problematični učitelji.

► Mrle: Za nas pravijo, da si posamezne projekte izmišljamo »le« zaradi provokacije, mi pa se, najpogosteje instinktivno, branimo s trditvijo, da ne gre »le« za provokacijo. V resnici se včasih prav trudimo provocirati. Tako kot na nogometni tekmi, ko sodniku vpiješ, da je prodana duša, in zavpiješ: »Sodnik, lopov, jebem ti mater in očeta.« Včasih samo tovrstna provokacija izraža bistvo situacije. Je potrebna in nima alternative. Tako je tudi v družbi, v kateri je včasih treba udariti podivjano zver v glavo, zaspano ljudstvo pa z nogo v jajca, da se zbudi.

Zdi se, da so glavne tarče vaših performansov in pesmi, če bi potegnili črto, hrvaški konservativizem v vseh njegovih pojavnih oblikah. Zavzemate se, kar je ne nazadnje »ideologija« rock'n'rolla, za odprto družbo emancipiranih posameznikov.

► Mrle: Seveda na Hrvaškem ni vse tako črno, kot bi lahko sodili po najinih kritičnih

besedah. Nasprotujejo nam le tisti, lahko jim rečem manjšina, ki poskušajo z ustrahovanjem zmagati na volitvah in osvojiti oblast. Tem smo velik trn v peti, ker se z našo glasbo in performansi borimo proti njihovim nazadnjaškim idejam in politiki. Ljudem hočemo dopovedati, da se jim ni treba ničesar bati.

Zaradi takšne polarizacije je videti, da smo mi samo *good guys on the mission* (dobri fantje na misiji). OK, v civilizacijskem smislu smo na pravi strani, vendar imamo vseeno kompleksnejšo akcijsko platformo. Mi nismo nikdar hoteli kritizirati ali smeti »le onih drugih«, »kmetavzov«, zato ker pripadamo drugim, boljšim. Mi bi »dobre« in »zle« pribili na križ in tako razkrili prepad v človeški duši, prepad, v katerem sta vojni zločin in izkoriščanje, so politične laži, izdaja in pedofilija. Ta prepad je v vseh nas, zato ni dobro, da se zaradi naših postopkov zgražajo le »kmetavzi«. Dobri smo takrat, ko tudi »naši« pravijo: zdaj ste pa pretiravali. Za nas pa pomeni pretiravanje odkrivanje.

Ste zato zapisali, da ste »napredna človeška bitja, angeli novega časa, duhovna bitja v deželi brez srca«?

► Mrle: Ena izmed naših pesmi na albumu, ki smo ga pravkar posneli, ima naslov *Angeli novog vremena* (Angeli novega časa). Govori o nekakšnih angelih v času, ko so ljudje lačni in žejni, ti angeli pa jim pravijo, da jim ni treba niti jesti in piti, ampak naj drug drugemu pijejo kri, da bi postali močnejši. To so nekakšni angelski vampirji, ki skušajo z ugrizi negativno kri spremeniti v pozitivno ali vsaj v nevtrarno.

V svojem delovanju ne želimo biti angeli, kajti angeli so prozac in valij, pomirjevala, znana iz časov pred razvojem farmakologije. Ta svet je treba resetirati, denimo s performansom. Sanjam o verigi moških, ki bi oblikovali verigo, dolgo tisoče kilometrov, okrog Evrope. Za kaj takšnega so potrebni vsi polnoletni moški in vsak bi tistemu pred seboj zabil kurac v rit, vsak stoti pa bi bil duhovnik. In tako združeni se vprašajo: Kje smo skrenili v napačno smer?

Kako je po vaši sodbi kapitalizem, ki mu pravite pot v novi fevdalizem, preobrazil hrvaško družbo?

► Prlja: Družba se je spremenila v svojevrstno obliko sužnjelastniškega sistema. Ljudje, če že delajo, pa v mnogih primerih sploh niso nagrajeni za svoje delo, kaj šele

ustrezno nagrajeni. Mnogi so brez dela. Na Hrvaškem je bilo v času tranzicije s fiktivnimi prodajami pokradenega ogromno družbenega bogastva. Država je osiromašena in oropana. Hrvaških izdelkov tako rekoč ni več. Le nekaj malega jih je ostalo. Mislim, da tudi v Sloveniji ni veliko drugače. Hrvaška je postala sicer samostojna država, narodu je uspelo uresničiti sanje o samostojni državi in se znebiti manjvrednostnega kompleksa, a dobili smo državo, v kateri smo dobri služabniki in slabi gospodarji. Država je razprodana. Nismo okupirani s puško, a tudi svobodni nismo.

► Mrle: Po razpadu Jugoslavije in njenega totalitarnega sistema smo bili večinoma veseli njenega pokopa. Vendar bi morali ob rušenju bivšega sistema razmisliti, kaj je bilo v njem vendarle dobro, in to ohraniti. Tudi zaradi vojne nam to ni uspelo. Zavzemamo se za takšno družbo, v kateri bo vsak dobil po svojih potrebah, če ni zadosti dobrin za kaj takšnega, pa razdelimo riž med vse enako.

Pa je mogoče kaj spremeniti s provokativnimi intervencijami v hrvaško javno sceno, kot ste to naredili s kipom »Angela Merkel sere« in opozorili na brezdusno dominacijo neoliberalnih elit v Evropi?

► Prlja: Provokacije so le del našega umetniškega izraza. So pa tudi naš zaščitni znak. Tako kot to velja za našo glasbo, kostume, scenske nastope in videospote. S svojim ustvarjanjem, ne le s provokacijami, hočemo zbosti ljudi in jih opozoriti na probleme s katerimi se spopadajo. In najučinkovitejši pri tem si, če udarjaš po najtanjših žicah, na katere so ljudje občutljivi. Občutljivi so na stvari, povezane z religijo, nacionalnostjo, na igranje z nacionalnimi simboli in na seksualnost. Naše ustvarjanje je v resnici nekakšen lakmusov papir ali vest naroda. V Sisku so nas ljudje pohvalili, češ da smo jim povedali, kar jim gre. Končno ima kdo jajca in oblasti ter drugim, brez rokavic, pove kruto resnico o življenju. Pozitivno je, da se ljudje odzivajo na naše delovanje, začnejo jim delati klikerji.

► Mrle: Povedati je treba, da kip Angele Merkel, ki serje na nas, niti ni več provokacija. Je realno stanje, ki smo ga le prerisali iz stvarnosti v kip. Tako kot če bi naredili o tem strip ali roman. Sicer pa Angela Merkel dejansko serje po vseh nas, kar se mora enkrat končati.

Poskušali so nas cenzurirati, prepovedati nastope in organizirati bojkot. Ampak avtorjem tega se je vse vrnilo kot bumerang.

Pravzaprav je vaš bend eden izmed redkih kulturnih akterjev na hrvaški družbeni sceni, zdaj to počne na Reki tudi režiser Oliver Frlić, ki odpirajo boleče teme hrvaške družbe.

► Prlja: Nismo osamljeni, saj je kar lepo število umetniških skupin, ki odpirajo boleče rane hrvaške vsakdanjosti. To počno tudi nekateri novinarji, režiserji, pisatelji, filozofi. Mogoče smo mi le bolj eksplicitni, kot je tudi denimo Oliver Frlić, ki ustvarja nekakšno aktivistično gledališče. Meni je njegovo gledališče blizu.

► Mrle: Njegov aktivistični pristop k gledališču je gotovo pozitiven. Še več bi nas moralo biti, ki bi skozi svoje ustvarjanje odkrito spregovorili o razmerah v naši družbi. Toda ljudje se bojijo, živijo v strahu, saj marsikomu grozijo tudi s smrtjo. Novinarji s televizije, ki je kritično spregovorila o

početju veteranskih organizacij, ki protestirajo na zagrebški Savski ulici, grozijo s smrtjo. Protestniki, manjšina izmed veteranov, ki jih je organizirala HDZ, ničesar ne razumejo, ampak so politično instrumentalizirani. To je jasno vsem na Hrvaškem.

Sodelovanje v domovinski vojni si je marsikdo krepko kapitaliziral. Vam ni uspelo sodelovati s puško v rokah v tej vojni, kajti Prlja je v nekem intervjuju dejal, da če bodo že mobilizirali, naj mobilizirajo vse štiri člane skupaj.

► Prlja: Da, rekli smo, da naj vpokličejo cel bend, da bi lahko delovali. Igrali. Mi ne bi streljali, mi lahko samo igramo. Pesmi o ljubezni so naše bombe. In umestili so nas v zaledje. Igrali smo sicer tudi za vojake na prvi frontni liniji. Bili smo kot kakšna Marilyn Monroe, ki je v Vietnamu zabavala vojake. Hitro so doumeli, da smo koristnejši

s svojo glasbo kot s puškami. Mobilizirali so nas v nekatere art sile.

Kateri koncert med vojno vam je ostal najbolj v spominu?

► Prlja: V Gospiću je bilo najhuje. Tja smo s kombijem in z oboroženim spremstvom potovali po gozdnih poteh. Prišli smo v razrušeno mesto, brez civilistov. Koncert je bil organiziran v strogi konspirativnosti, da ne bi sovražnik izvedel zanj. Bilo je noro. Oblečeni smo bili v ženske, v dvorani pa vse polno vojakov s puškami. Sicer pa je bilo v Gospiću takrat kar kaotično, saj so si vojaki, seveda ilegalno, kuhali žganje. Vse skupaj je bilo podobno znani nadaljevanji o Vikingih.

Pred desetimi leti, torej deset let po vojni, je izšel vaš album Bombardiranje Srbije in Čačka, ki je odmeval, saj naj bi prinašal nenavadno vizijo nove Jugoslavije.

Stojan Batič *Človek in mit / The Man and the Myth*

GALERIJA
JAKOPIČ
GALLERY

Retrospektivna razstava enega najvidnejših kiparjev prve povojne generacije, ki skozi izbrane skulpture orisuje Batičev močan avtorski pečat, klasično razumevanje umetnosti in obvladovanje zahtevnih kiparskih materialov.

S. Batič: *Deklica s papigo*, 1954
kamen, 35 x 64 x 23 cm
last Muzeja in galerij mesta Ljubljane
Foto: M. Paternoster

Galerija Jakopič, Slovenska 9, Ljubljana, 12. 5. – 16. 8. 2015

www.mgml.si

Ko v cerkvi ljudje poslušajo mašo, ne doumejo, da prihaja v njihove duše duhovni virus, ki se jim predstavlja kot zdravilo, a je v resnici bolezen.

► Mrle: Kritiki so ga poimenovali zadnji jugoslovanski album. Uporabili smo nekatere motive iz nekdanjega jugoslovanskega prostora. Zanimalo nas je, kakšen odnos imajo ti narodi do nacionalnih simbolov, religije in politike. Pravzaprav smo iz kulturoloških fenomenov teh krajev naredili nekakšno svojo glasbeno, tekstualno in ideološko kreacijo.

► Prlja: V resnici smo hoteli zanikati, da je jugoslovanski prostor razdeljen duhovni prostor, a se je izkazalo, da je krepko razdeljen. Ne, album Bombardiranje Srbije in Čačka ni jugonostalgicni album, nihče ga tako tudi ni razumel, ampak je nekakšen opis teh novih narodov in narodnosti.

► Mrle: Je svojevrsten kolaž, kar pa so nekateri spet razumeli kot provokacijo. Reakcija je bila burna, kar je za naše delo vedno dobrodošlo. Album Bombardiranje je v bistvu prikaz razbitega kozarca, če pri tem mislimo na nekdanjo skupno državo, mi pa smo ga zlepili na svoj kreativni način in ga ponudili ljudem, ki so se nanj odzvali na specifični način. V Srbiji

smo imeli celo manjši problem z organiziranjem našega koncerta, saj so nekateri razumeli naslov albuma kot žalitev.

► Prlja: Zgodilo se je, da je policist na srbsko-hrvaški meji rekel, da ni problem naslov albuma, ampak zakaj, hudiča, smo se vtaknili v Šabana Šaulića ...

... srbskega pevca in avtorja pesmi *Dijete v vre-
menu, ki ste jo priredili?*

► Ja, to se je policistu zdel večji greh kot naslov albuma. Šabanove pesmi se spomnim iz osemdesetih let, ko sem bil v JLA. V kasarnah so nam vseskozi vrteli takšne pesmi. Doma ga nisem poslušal. Nihče jih ni poslušal tudi na Reki. V arhivu smo našli to pesem, ki je bila svoj čas velik hit. Lepa pesem.

► Mrle: Smo se pa veliko ukvarjali z obdelavo pesmi. Ko smo jo delali, se nam je v nekem trenutku zdela kot pesem Nicka Cava. To pa ne, smo rekli. Zakaj naj bi pesem, ki jo poje Šaban Šaulić, zvenela kot Cavova? Pa smo združili Šaulića in Deep Purple. Podobna sta si. Če bi se srečali, bi morda igrali skupaj.

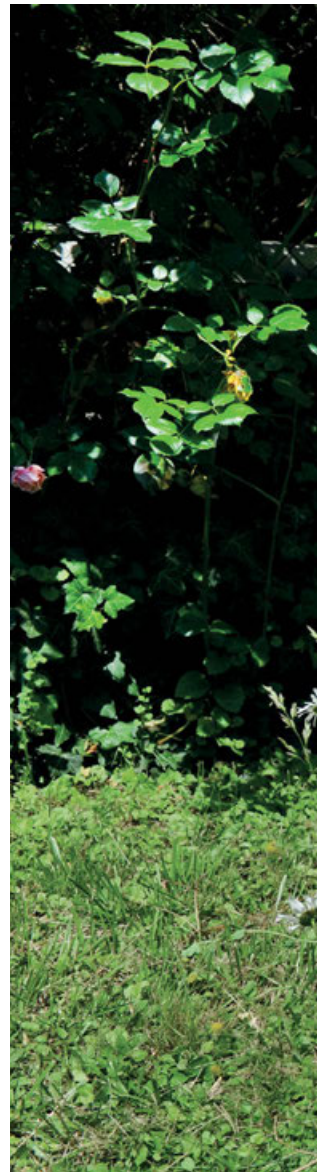
Težav z nastopi v državah, ki so nastale iz nekdanje Jugoslavije, vsaj večjih, pa niste imeli?

► Prlja: Igrali smo v vseh državah, ki so nastale iz nekdanje Jugoslavije, razen na Kosovu. Kontinuirano gostujemo povsod. Nismo imeli večjih težav. Le v bosanskem Travniku nam je lokalni šerif prepovedal koncert v tamkajšnjem kulturnem domu, češ da naša glasba ni kultura. Pa je dobil udarec nazaj, saj organizatorji niso hoteli odpovedati koncerta, ampak smo ga imeli v drugem, sicer neustreznem prostoru. Ljudje so na veliko kupovali vstopnice, čeprav jim je bilo jasno, da vsi ne bodo mogli na koncert v ta prostor. S tem so želeli podpreti nas in organizatorje koncerta ter pokazati lokalnemu šerifu, da ne more odločati, kaj je kultura in kaj ni.

Kakšen status pravzaprav uživata ne Reki? Ste kdaj igrali na Dnevu mesta?

► Prlja: Velikokrat. Dobili smo tudi nagrado Reke.

Je Reka, ki je nekoč slovela kot punkersko mesto, spodbudno okolje za takšen bend, kot je Let 3?

► Mrle: Gotovo. Reka ima tradicijo punka. Jaz sem igral s Termi, Prlja je bil s Struktur-nimi pticami. Na Reki je bila živa punk scena. Iz nje je izšel Let 2, predhodnik Leta 3.

► Prlja: Zdi se mi, da v zadnjih letih ni več take živahnosti na Reki. Ne vidim zanimivih bendov. Včasih je reška scena kar producirala nove bende. Eni so razpadali, pa so takoj nastajali novi. Imela je svojo barvo, vonj, avtentičnost, drugačnost. Takrat je bilo precej težje dobiti informacije o svetovnih trendih. Zato smo pri snovanju muzike uporabljali domišljijo. Bolj kot danes.

► Mrle: Nismo hoteli biti nekdo drug. Tega nismo niti znali. Znali smo biti samosvoji. Nismo se zgledovali po drugih v Jugoslaviji. Reška scena je bila nekaj posebnega.

Reka velja za trdnjavo levice, saj je oblast vse-skozi v rokah SDP. Verjetno je tudi bolj odprta v svet zaradi sredozemske razsežnosti, kar ben-du, kot je Let 3, ustreza.

► Mrle: Videli ste odziv podmladka HDZ na naš koncert v Sisku. Kaj takšnega se na Reki ne bi zgodilo. Reka je dokaj tolerantna.

► Prlja: Reka ima velike probleme zaradi nazadovanja gospodarstva, propadle industrije in stagniranja pristanišča. Kar pa zadeva njeno duhovno plat in mentaliteto, je zelo odprto in tolerantno mesto. Takšna je tudi zaradi zgodovinskih okoliščin. V njej je posebna energija, ki je vsajena v tkivo mesta, v katerem se tudi prišleki dobro počutijo.

► Mrle: Na Reki živijo večinoma prišleki, zdaj seveda njihovi potomci, in kar daje mestu poseben čar, je negovanje multikulturalnosti.

Kostumografsko so vaši nastopi zanimivi. Oblačite se v ženske, nastopali ste tudi v narodnih nošah, za predstavitev zadnjega albuma pa ste izbrali pisana oblačila z dolarji in evri ter dvema velikima očesoma. Kdo vam dela kostume?

► Mrle: Zadnje kostume nam je izdelal zelo znani hrvaški kreator Juraj Zigman. Kostumi ponazarjajo svet, kot ga vidimo v Let 3. Z vlogo Angele Merkel, evri in dolarji v svetu kot dvema očesoma v glavi.

► Prlja: Ta rek »dve očesi v glavi« je uporabljal srbski vožd Milošević za Srbijo in Črno

goro, ko sta bili združeni v eni državi in ki naj se ne bi nikdar razšli.

► Mrle: Na idejo o dveh očesih smo prišli, ko je hrvaška RKC začela govoriti o bankah, ki izkoriščajo ljudi s posojili v švicarskih frankih. Rekli smo si, da je končno tudi cerkev spregovorila v dobro ljudem. Očitno mislijo tako kot mi v Let 3. In sklenili smo: evo, cerkev in mi smo končno kot dve očesi v glavi. Pa tudi Angela Merkel in naša debela predsednica Kolinda sta kot dve očesi v glavi. Angela je vodja cele Evrope, naša Debela pa je kot njen vazal. Sicer pa nameravamo naš spomenik »Angela Merkel sere« podariti naši predsednici na naslednjem performansu, ker je odstranila Titov kip iz svoje rezidence. Prejšnji predsedniki se ga niso dotaknili. Mi ji ponujamo naš kip, Angelo Merkel, ki serje, saj ima predsednica zdaj prostor zanj.

► Prlja: Evri in dolarji so rožni vencu današnjega časa, so ikone nove religije, ki pred ljudmi skriva bistvo. Zato so dolarji in evri v obliki denarja, ne pa rožnega venca. Kaj

kmalu bomo naredili križce z nazivom *One dolar* (en dolar), ki jih bomo prodajali po pet evrov.

Večina rokarskih glasbenikov ne živi od glasbe. Vam to uspeva?

► Prlja: Gre nekako. Delamo pa tudi izlete v druge umetniške zvrsti. Jaz v gledališče in TV-serije kot igralec, Mrle dela glasbo za gledališče in film. Zadovoljen sem, ker lahko preživim s tem, kar rad delam in kar znam delati. Lahko pa bi bilo boljše.

Sodelovali ste tudi z režiserjem Ivico Buljanom, za njegovo gledališko predstavo Fedra ste napisali glasbo in zanjo prejeli porin, najvišje priznanje za glasbo na Hrvaškem. Kakšna izkušnja je bila to?

► Prlja: Ivica Buljan je režiser, ki ve, zakaj koga povabi k sodelovanju v projektu. V njegovi predstavi smo bili Let 3. Super je bilo delati z njim, saj omogoča skorajda popolno svobodo. On je modrec, ki že s svojo izbiro sodelujočih napravi veliko. Ne komandira, ne uči te igrati, ampak te izbere, ker pozna tvoje vrline, in če pozna tudi tvoje slabosti, jih bo morda v projektu izkoristil.

► Mrle: To predstavo smo delali v zagrebškem Francoskem paviljonu, ki je bil takrat v obupnem stanju. Razpadal je. Naša predstava je bila zadnja v njem, kajti potem statiki niso več dovolili predstav v njem. Prišel sem na idejo, da bi lahko ta paviljon funkcioniral kot glasbena skrinjica. Ozvočil sem različne dele paviljona in ustvarjal glasbo. V zgornjem nadstropju je bil en inštrument, v kleti drugi itd. Delovalo je kot surround sistem.

Mrle, vi ste kasneje napisali tudi glasbo, s pet z zanimivim pristopom, za predstavo »Svršimo s Božjim sudom«, ki je nastala po tekstu francoskega dramatika Antonina Artauda.

► Mrle: To sem delal s Senko Bulić. V drugem in tretjem delu tega projekta sem sodeloval kot avtor glasbe in nekakšen performer. Telesa igralcev sem ozvočil z mikrofoni in ob njihovem premikanju sem dobil zvoke iz teles. Z njimi smo komponirali glasbo. Sodelovala je tudi balerina Ivana Jozić, dekle belgijskega režiserja Jana Fabra. Ona pleše in poslušamo zvoke, temu smo dodali še glasbo. Sicer pa sem skupaj z Ivanko Mazurkijević delal glasbo za film Sonja i bik režiserke Vlatke Vorkapić, zanj smo dobili zlato areno, in za film Kauboji režiserja Tomislava Mršića, ki je bil hrvaški predlog za oskarja. Šli smo v Hollywood, sprehodili smo se po rdeči preprogi, dobili pa nismo nič.

Najbolj znani hit z vaše prihajajoče plošče je Prdni majko. Katere teme še obdelujete na novi plošči? Eden izmed hitov bo tudi Ribokemija.

► Mrle: Pesem Ribokemija govori o človeški DNK, ki v bistvu razpada in se zbira. Gre za proteze, fizične in mentalne, ki jih človek zavestno ali podzavestno vgrajuje v

sebe. Nastaja pa človek, ki je, če parafraziram Artauda, nekakšna destrukcija človeka. Artaud govori o tem, da se je treba vsega znebiti, ustvariti novo telo in vrniti človeku vse tisto, kar je pozabil. Nauči naj se spet plešati, kakor mu je drago. Naj pleše tudi pozabljene ples. S protezami pa je človek pozabil na svoje bistvo.

► Prlja: Konceptualno je album komentar časa in družbe, v kateri živimo.

► Mrle: Sicer pa so naši albumi v bistvu nekakšne platforme. Z ene strani so sestavljeni iz konkretnih pesmi, konkretnih scenjskih imageev, fotografij, tekstov, kar vse živi tudi samo za sebe. Na drugi strani pa so te platforme vedno hkrati tudi širši koncepti, zanje pa potrebujemo več časa, tudi več let, da jih domislimo. Smisel tega širšega koncepta je aktivno sodelovanje v kolektivnem prečiščevanju. Ljudje, posamezniki, brez posebnih metod, denimo psihoanalize, težko razumejo, kdo pravzaprav so, iz kakšnega dreka so narejeni, in zato prenašajo svojo destrukcijo na potomce. Posamezne družbe, države, nacije, celotne civilizacije bodo ostale slepe, če se ne prečistijo. Čiščenje in samospoznanje sta počasen in boleč proces, mi pa sodelujemo v njem. Zato zmeraj ponavljamo, da Let 3 ni na svetu, da boža, ampak da vas jebe. Zato smo, poleg vročekrvnega rock benda, ves čas tudi metafora.

Kako torej naprejš?

► Mrle: Predvsem je treba razmišljati s svojo glavo. V nas se kopiči veliko informacij in človek lahko misli, da je bogat zaradi tega. Zdi se, da nam posredujejo vso to množico informacij zato, da bi nas omejili, zaslužnili.

► Prlja: Zanimive bodo prihodnje spremembe človeških možganov. Nekoč sem znal vsaj dvajset telefonskih števil na pamet, zdaj ne vem niti ene same. En predal mojih možganov je torej neizkoriščen. V kateri smeri le bodo v prihodnje ljudje uporabljali možgane?

Pogosto igrate tudi v Sloveniji. Tudi performanse izvajate. Na enem izmed njih ste dejali, da bi postali državljani Slovenije, če bi ukinili RKC. Kaj še sporočate Sloveniji?

► Mrle: Mislim, da ima Slovenija podobne probleme, kot jih imamo na Hrvaškem. Le da imamo mi to noro stranko HDZ, vi pa Janšo in SDS. Sranje delata obe stranki na podoben način. Zdi se, da se iz nekega svetovnega centra širi nacionalistična, narcistična ideologija, da bi vzpostavil strahovlado v manjših državah.

► Prlja: Pogosto manjka tretja opcija, prava izbira. Manjka pozitivna sila, ki bi se otresla starih vzorcev vladanja in zares služila ljudstvu. Bodimo optimisti in verjemimo v nemogoče.

Let 3 pa bo vztrajal, tudi s svojim zgledom, na svoji poti bojevanja za drugačno družbo?

► Mrle in Prlja: Nimamo druge izbire.×

Kip Angele na obisku v Ljubljani v spremstvu dohovnikov cerkve Let 3, junij 2015

Kip Angele Merkel, ki serje na nas, niti ni več provokacija. Je realno stanje, ki smo ga le prerisali iz stvarnosti v kip. Njeno delovanje se mora končati.

SKOČI NA PIZZO!

Dobra mozzarella
in sveža bazilika sta
zelo pomembni.

www.foculus.si

PIZZERIA
FOCULUS
TRADITIONAL QUALITY

BLACKLINE® JE DESIGN

BLACKLINE®
PUREW7

NOV ARHITEKTURNI PRISTOP V MONTAŽNI GRADNJI

Linija Lumar BLACKLINE ponuja presežek sodobnega arhitekturnega oblikovanja, upoštevajoč najnovejše koncepte nizkoenergijske in okolju prijazne ekološke gradnje.

T: 02 421 67 50 I: www.lumar.si

 Lumar®
Živeti najboljše!

KRAFT & WERK

MINERGIE®

